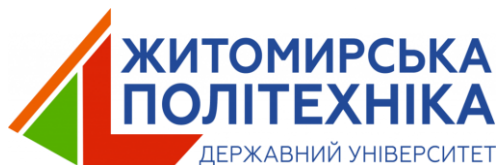


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»  
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ



ЛУНДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ЕСКІШЕХІРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОСМАНГАЗІ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АДАМА МІЦКЕВИЧА  
(М. ПОЗНАНЬ)  
АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ПІВНІЧНИЙ КОЛЕДЖ ОКРУГУ КАМРУП  
УНІВЕРСИТЕТ ДУМЛУШНАР

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ  
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ  
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА  
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (М. КИЇВ)

## СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ: ІННОВАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ



**Збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції**

**м. Житомир, 27-28 квітня 2023 р.**

2023

**УДК 101.1:81-13:159. 9:37.05**

**С 69**

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного університету  
«Житомирська політехніка» (протокол № 6 від 28.04.2023р.)*

**Редакційна колегія:**

**Черниш Оксана Андріївна** – кандидат філологічних наук, доцент;

**Слюсар Вадим Миколайович** – доктор філософських наук, доцент;

**Червона Леся Миколаївна** – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник;

**Гайдай Ірина Олегівна** – кандидат педагогічних наук;

**Могельницька Людмила Францівна** – кандидат філологічних наук, доцент;

**Оксютович Марина Олександрівна** – кандидат філософських наук.

**С 69 Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи:**  
матеріали I Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 27-  
28 квітня 2023 р. / Ред. кол.: О. А. Черниш, В. М. Слюсар, Л. М. Червона  
[та ін.] – Житомир : Житомирська політехніка, 2023. – 347 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей учасників I Міжнародної наукової конференції «Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи». Публікації авторів стосуються актуальних питань філософсько-історичних студій та масових комунікацій; перспектив розвитку сучасного мовознавства, перекладознавства, літературознавства та лінгводидактики; новим підходам, методикам та інформаційно-комунікаційним технологіям в освіті, педагогічному дизайну; сучасній медіареальності як новому соціокультурному простору; психології кризових станів; проблемам освіти впродовж життя; теоретичним основам і механізмам взаємодії вищої освіти та ринку праці.

Збірник адресовано науковцям, практикам, здобувачам вищої освіти у галузях соціогуманітарних та поведінкових наук.

**УДК 101.1:81-13:159. 9:37.05**

© Житомирська політехніка, 2023

© Автори, 2023

## **Розділ «ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ»**

**Сергій Костючков**

*доктор філософських наук, доцент,  
завідувач кафедри філософії,  
соціології та соціальної роботи  
(Херсонський державний університет)*

### **ПОЛІТИЧНИЙ БРЕНДИНГ ТЕРИТОРІЙ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНЩИНИ)**

Територіальні претензії російської федерації до України, прояви яких набували з 2014 року трагічних і загрозливих обрисів, вилилися в повномасштабну російсько-українську війну, коли 24 лютого 2022 року рф розпочала відкриту збройну агресію проти суверенної України. Цивілізований світ побачив реальну загрозу імперських намірів росії щодо інших країн Європи: українці першими прийняли на себе удар російської мілітаристської машини, активованої абсурдними ідеями «руського міру». Російська федерація «...не могла змиритися не лише зі своєю геополітичною поразкою у боротьбі за «м'яке» опанування України, але й із самим її існуванням як держави. Тож Кремль вирішив застосувати у боротьбі з Україною не тільки усі явні та приховані методи ведення гібридної війни, а й пряме збройне втручання у її внутрішні справи» [1, с. 52].

Херсонщина стала однією з перших областей України, яка продемонструвала стійкість і незламність у боротьбі з російськими загарбниками, а сам Херсон і його передмістя Чорнобаївка постали символами героїчного спротиву українського народу. В такому контексті Херсонщина виглядає особливим, знаковим для українців і всього цивілізованого світу територіальним брендом – символом патріотизму, незламності, самовідданості й нескореності. В умовах сучасності ідея брендингу (формування бренду) території набула певної популярності не тільки в контексті комерційної діяльності, але й з метою досягнення певних політичних і військових цілей. Політичний брендинг території, на відміну від комерційного, мета якого – провайдинг певного товару або послуги, передбачає створення позитивного іміджу території або конкретного населеного пункту, а сам бренд несе ідейно-політичне, історико-патріотичне та емоційно-ментальне навантаження. В широкому розумінні, політичний бренд постає інструментальним ресурсом, свого роду «*soft power*», який фундаменталізує позиції та імідж політичних суб'єктів, інститутів політичної влади, національних утворень та, зокрема –

територій. В основу політичного бренду може бути покладений певний атрактивний символ, образ, симулякр або навіть міф, спрямовані на привернення публічної уваги з подальшою інтеграцією в суспільну свідомість. У сучасних умовах, коли людина прагне реалізувати віртуальне й віртуалізувати реальне, публічна політика стає все більш медіатизованою, а комунікативний простір набуває рис прогресуючої транспарентності; відтак, процес управління політичними перевагами індивідів стає все більш складним і непередбачуваним.

Політичний брендинг має на меті оформлення бренду, перспективне визначення його ролі у формуванні та реалізації політики території, впливу її на соціальну, політичну, економічну та культурну складові суспільства. Бренд у такому вимірі являє собою своєрідну ментальну модель, політичний та ідейний конструкт національної ідентичності, що слугуватиме досягненню визначених політичних цілей, приверненню уваги до брендваної території з боку ЗМІ (засобів масової інформації), державних структур, світських і релігійних організацій громадянського суспільства, міжнародної спільноти. Політичний бренд території є асоціативним образом, смислом, ідеєю, візуальним патерном, що інтегрується в свідомість мешканця конкретної території, громадянина України або іншої держави та до якого він апелює у разі згадування цієї території в побутовому спілкуванні або у засобах масової інформації. Брендінг, своєю чергою, являє собою цілеспрямований процес презентації та просування конкретної території в символічному полі сенсоутворюючих образів. Цілком закономірно, що такий процес може бути продуктивним лише за умови різноформатної присутності й просування об'єкта брендінгу в інформаційному просторі. З цією метою створюються привабливі образи – бренди, що мають на меті задовольнити на політичному ринку (в гіршому варіанті – створити ілюзію задоволення) очікування, потреби й запити пересічних громадян.

У першій чверті XXI століття роль ЗМІ як «володаря думок» і головного інформатора суспільства зростає експоненціально. Традиційно ЗМІ виконують декілька функцій – інформаційну, комунікативну та ретрансляційну. Сучасні мас-медіа відіграють роль чинника формування суспільної свідомості й навіть більше – архітектора національної ментальності; вони, без перебільшення, впливають на історичну долю народу. З перших днів військового вторгнення російської федерації у засобах масової інформації – українських та закордонних – Херсонська область як така, що першою прийняла на себе ворожу навалу, стала темою номер один: вже 6 березня 2022 року Президент України надав Херсону почесну відзнаку «Місто-герой України», встановлену для «відзначення подвигу, масового героїзму та стійкості громадян, виявлених у захисті своїх міст під час збройної агресії Російської Федерації проти України» [2]. Медіаобраз тимчасово окупованого та звільненого міста-героя Херсона набув без перебільшення фантастичної популярності, а топоніми «Херсон» і

«Чорнобаївка» зазвучали на всіх практично мовах світу, поставши в центр уваги багатьох інформаційних ресурсів.

Провінційне місто на півдні України стало метафоричним образом, створеним у засобах масової інформації як символ нескореності українського народу та безсумнівної поразки путінського режиму. В зарубіжних ЗМІ Херсон названо «ключовим містом» («*Independent*»), звільнення Херсона подається як «знак приниження для Путіна» («*The Daily Telegraph*»), «кошмар для Путіна» («*de Standaard*») та «серйозна невдача Путіна» («*The Washington Post*). Не менш популярним стало розташоване поблизу Херсона селище Чорнобаївка: російські війська в значній мірі зруйнували його та захопили військовий аеродром, розташований поруч із селищем. 7 березня 2022 року вітчизняні та зарубіжні ЗМІ буквально вибухнули повідомленнями про те, що українські військові знищили на захопленому аеродромі тридцять (!) російських гелікоптерів КА-52 та Мі-8. Протягом чотирьох місяців ЗСУ 26 разів нищили російську техніку та особовий склад – для всього світу селище Чорнобаївка стало символом, легендою та героєм безлічі відеороликів і мемів. Після звільнення місцеві мешканці зареєстрували електронну петицію щодо надання селищу Чорнобаївка статусу «Село – Герой України». Популярність міста Херсон і селища Чорнобаївка, забезпечені потужним медіапровайдингом, перетворила їх на потужні політичні бренди, надійно зафіксовані в свідомості українців і мільйонів людей у світі.

У даному контексті йдеться про вплив політичного брендингу конкретних територій (населених пунктів) на їх подальший економічний та соціальний розвиток, на імідж та репутацію. Сформовані політичні бренди Херсонщини не тільки сприятимуть зростанню привабливості України в міжнародній політиці, активізації проявів військової партнерської допомоги з боку США і країн Європи, але й матимуть величезне патріотичне, історичне, виховне та культурне значення. Також політичні бренди Херсонщини – місто Херсон і селище Чорнобаївка – слугуватимуть ґрунтовним матеріалом культурно-просвітницької роботи у вітчизняних закладах освіти, сприятимуть зростанню рівня підтримки політичного курсу діючої влади, виконуватимуть роль потужних складових у боротьбі на інформаційному фронті з ворожими мас-медіа, генеруватимуть суспільні інтенції щодо процесів відродження української нації, розбудови європейської цивілізованої України.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. *Українознавство*. 2022. 1(82). С. 51-76.
2. Указ Президента України «Про встановлення почесної відзнаки «Місто-герой України» № 111/2022 від 6.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2022#Text>

**Геннадій Христокін**

*доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри реклами  
і зв'язків з громадськістю,  
(Національний авіаційний університет,  
м. Київ, Україна)*

### **ПРОЯВИ І ПРИЧИНИ КОНФЛІКТНОСТІ НАВКОЛО УПЦ В СИМВОЛІЧНОМУ ПОЛІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Останній рік є складним і конфліктним в Україні. Таке відчуття, що війна стала образом нашого життя і мислення. Вона реанімує конфлікти, оголює нерви, відкриває старі рани, провокує до нетерпимості й пошуку ворога, озлоблює, і головне – схиляє до того, що існують прості рішення складних питань - все ніби ділиться на два полюси – чорне та біле, своїх та чужих. На цій хвилі поляризації мислення, суспільство хоче максимальної ясності та визначеності. Бідь які таємниці, неоднозначності та помилки, халатність і навіть мовчання, які можна розтлумачити двояко, викликають в суспільній свідомості роздратування та підозри. Все має слугувати виживанню, всі мають бути разом, щоб спільними зусиллями перемогти.

Особливо гостро ситуація війни позначилася у сфері медіа. В ЗМІ, соціальних мережах активно формується риторика полярного мислення, яка активно формує символічний простір в якому стикаються наративи та інтереси релігійних та нерелігійних структур. За своїм призначенням релігійні та нерелігійні суспільні структури мають відмінні завдання, і їх мирне співіснування багато в чому залежить від узгодження цих завдань та наративів. Реалізація релігійними структурами своїх функцій вимагає узгодженості з правовим полем держави та інших акторів суспільного процесу. І навпаки, розходження в розумінні базових засад національної безпеки, використання риторики чи дій, які порушують національну безпеку може призвести до суспільної напруги.

Враховуючи вище сказане нашим завданням буде проаналізувати присутність православних церков в символічному полі України; прояви і причини релігійної конфліктності православних в суспільній свідомості українців; шляхи зняття напруги між УПЦ та суспільством і державою.

На початку варто уточнити роль мовного чинника в суспільній ситуації. Варто зазначити, що достатньо неоднозначно подається присутність російського в суспільному та зокрема медійному просторі країни. Російська стає тригером і позначається як загроза тоді, коли вона символічно пов'язується з агресією в свідомості більшості українців. Межі використання російської означені особистим життям, але її прояви в публічному просторі, її претензія на політичну значущість чи публічне позиціонування російської ідентичності, стає викликом.

Подібна ситуація позначилася на сприйнятті в медіа та масовій свідомості релігії та православ'я зокрема. Всяка релігійність і віра як приватна справа не викликає в українців заперечень - тут розмовляють, моляться, проповідують, пишуть не лише українською, але й російською. Проблема виникає тоді, коли релігійний символізм вступає в конфлікт з символізмом громадсько-політичним. І справді сфера релігії є потужним символічним полем, своєрідним світом в суспільному бутті. Цей символізм надзвичайно чутливий і важливий показник суспільної ситуації. Для людини релігія має не викликати спротиву, сприяти суспільному ладу, але ніяким чином мова релігії не повинна збуджувати і породжувати внутрішній чи суспільний конфлікт. Гірше, коли ця мова не відповідає суспільним очікуванням, але максимально гостро постають ситуації в яких релігія стає предметом публічної неповаги до громадської сакральності, коли вона не має шанси до загиблих, не висловлює втіхи за втратами, не засуджує агресію, або відверто ототожнюється в суспільній свідомості з носіями російської ментальності та ідентичності.

В таку ситуацію потрапила УПЦ. Тут одразу поєдналося декілька силових ліній, які викликають конфліктну ситуацію. Всі розуміють, що тисячі громад не хочуть переходити в ПЦУ - це їхнє право. Але конфліктність виникає тоді, коли риторика спікерів церкви та її рішення порушують символічне поле суспільної злагоди, коли вони здаються провокативними. Прикладом може бути відмова УПЦ чітко відмежуватися від РПЦ, що одразу створило потенційну загрозу для конфліктності. Непослідовні рішення Собору УПЦ залишили без чіткої відповіді питання про залежність від РПЦ, а значить в умовах війни така невизначеність сприймається як приховування зв'язків з церквою країни агресора.

Наступний фактор, поведінка спікерів УПЦ та її ієрархів в медіа видається незрозумілою, а то й провокативною для багатьох українців. З невідомих причин вони мало комунікують з суспільством і владою, закриваються від діалогу. Я переконаний, що суспільство з більшим розумінням поставилося до УПЦ, якби її керівництво напряду звернулося до країни, визнало помилки окремих персон, сказала свою, але зрозумілу правду про перспективи відносин з ПЦУ та РПЦ, засудило діяльності відвертих колаборантів. Натомість, вимивання з публічної сфери УПЦ носіїв української ідентичності, або таких її речників, які б вміли в ЗМІ говорити з суспільством, на перший план виводять тих, хто нездатні до прямого і чесного діалогу, вони не можуть виступати авторитетними спікерами, яких почує суспільство. Замість того, щоб подавати позитивні сигнали, розкриватися і комунікувати, на перший план в УПЦ виходять ті, які в очах суспільства заплямовані хабарництвом, пристосуванством, внутрішніми симпатіями «руському миру».

УПЦ робить ще одну помилку, коли в медіа видає загострення православної кризи в Україні за конфлікт між церквою та державою, яка

нібито на пустому місці вирішила «забрати Лавру» та сприяє «віджиманню» храмів. Якщо подивитися ширше, то перед нами конфлікт між УПЦ та українським громадянським суспільством в якому держава переважно реагує спонтанно, намагаючись врахувати настрої суспільства та оцінюючи рівень загрози для національної безпеки. Тобто, в Україні не конфлікт між церквою та невіруючими, або церквою та секулярною і націоналістичною державою. Тут присутній конфлікт між структурами які мають різні символічні поля та інтереси. Для УПЦ головне – зберегти корпоративну єдність, утримати усі свої ресурси і присутність на всіх територіях. Доля суспільства і держави для них – вторинні. Домінуючий в УПЦ наратив «збереження канонічності», покликаний протиставити себе ПЦУ, яка для керівництва УПЦ не є церквою. А влада і суспільство не бачать сенсу в структурах, які протиставляють власні інтереси очікуванням суспільства. Влада бачить мету – в єдності усього суспільства, коли релігія стане частиною символічного поля єдиної України, об'єднаної для перемоги.

Не меншим є конфлікт між УПЦ та громадянським суспільством. За останні десять років українське суспільство кардинально змінилося, пройшло великий шлях трансформацій, викликаних політичними конфліктами, подіями Майдану, агресією Росії. Натомість керівництво структур УПЦ залишалися без змін, а останнім часом навіть рухалося в зворотньому напрямку. Ми тут спостерігаємо головним чином конфлікт між церковно-корпоративним та суспільно-громадянським, він викликаний неспівмірністю, запущеністю, відсталістю керівництва церкви від суспільних запитів та настроїв.

УПЦ опинилася у пастці власних упереджень, що формувалися довгий час, в основі яких страх розколу. Там увірували, що «хто не з нами, той проти нас», хто не в нашій структурі, той розкольник. Вони видають церковно-політичні ідеологеми РПЦ про «святую Русь», «єдиний народ та єдину церкву» за Євангеліє Христа. Для суспільства не важливі структури, воно цінує порядність і солідарність служителів, які бачать людські страждання і готові на кардинальні рішення заради любові і правди Божої.

Українське суспільство залишається толерантним, воно погоджується з існуванням самих різних релігійних вірувань. Але коли воно не бачить солідарності з болем народу, то доходять висновку, що церква не виконує своїх прямих функцій перед Богом. Суспільство інтуїтивно вважає себе частиною єдиної церкви, тоді як керівники УПЦ розділяють суспільство на своїх та чужих. Тому в православ'ї ще й еклезіологічний конфлікт – про різне розуміння природи церкви та її покликання. Суть цього конфлікту проста - якщо вже існує православна церква України, яка визнана Вселенським патріархом, то навіщо додаткова структура, яка ще й знаходиться у єднанні з церквою країни агресора і веде непрозору і незрозумілу політику в середині України?

Багато хто з вірних і священників УПЦ розриваються між обов'язком перед церквою і перед структурою. Їм боляче за позицію власного керівництва,



тому вони шукають діалогу. Але багатьом з них не вистачає свободи від упереджень – визнати ПЦУ як рівноправну церкву. Я переконаний, що тут необхідний вибір як ми розуміємо служіння Богу. Цей екзистенційний вибір сприйняття іншого як рівноправного, і це вибір соборний – визнати поруч з собою іншу церкву. Тут не потрібно ховатися за приписами традицій. В традиції можна знайти приклади збереження структур, чинів, обрядів і церковної влади, але можна переосмислити традицію як основу для вічного і живого служіння Богу в нових умовах. Структури і корпорації повинні мати відповідальність перед сучасним, а не охороняти минуле. І поки християни індивідуально чи соборно (синодально) не скажуть собі правду – ми єдині у Христі та в єдиній Україні, до тих пір не буде в Україні миру і злагоди.

Суттєво впливає на оцінку ситуації керівниками УПЦ їхня богословська позиція. Богослов'я – це єдина можливість розв'язати протиріччя між життям та традицією. Від прийняття певного богослов'я, залежить оцінка суспільних подій та рішення церкви. Переконаний, що позиція очільників УПЦ є вкрай консервативною, вони сповідують богословський фундаменталізм та ізоляціонізм. Всіх, хто не поділяє їх впевненість у власній моделі еклезіології вони оцінюють як розкольників. Позиція богословського авторитаризму маскується в УПЦ за риторикою відстоювання благочестя, вірності канонам. Насправді – це прихована репресивна риторика узурпації влади, що потенційно несе конфліктність.

Наскільки УПЦ залежить від РПЦ на цей момент? Проблема не лише в тому, що ці зв'язки є і вони приховуються і маскуються. Проблема в тому, що УПЦ є структурою аналогічною до РПЦ за своїми завданнями, церковно-політичними наративами, богословським ексклюзивізмом. В ній можуть бути священнослужителі та віряни, що не погоджуються з керівництвом, можуть бути люди налаштовані на діалог з ПЦУ, суспільством та владою, але це мало впливає на стиль та богословську позицію керівництва. Поки церкву очолює команда митр. Онуфрія — ніяких принципових змін відбутися не може. Ця команда не піде на компромісний діалог з владою, вона буде продовжувати консервувати та ізолювати церкву від суспільства, їй вигідніша ситуація, коли в медіа вони виглядають потерпаючими від гонінь та переслідувань. Така тактика не веде до вирішення конфлікту.

Чи готова до діалогу ПЦУ? Як вона постає в суспільній свідомості? Отримавши підтримку влади і Томос, ПЦУ отримала величезний аванс на майбутнє. Вона активно афішує в символічному полі медіа, що вона народна, українська, патріотична, і вона сприймається як українська церква більшістю, бо формує українську ідентичність та символізує єдність релігії та народу. Але ПЦУ несе в собі великий тягар минулого – образи, власні корпоративні інтереси, бажання скористатися моментом і розширитися по максимуму. Тут не лише ідеальна мета, але й прихований інтерес інституції домінувати. Їй до

певної міри вигідна ситуація з УПЦ, бо дозволяє відчувати себе на висоті - тепер ніби настає справедливе воздаяння за десятиліття принижень. До діалогу з УПЦ вона готова на власних умовах, який вона намагається прискорити, щоб позбавити конкурента переваг. Дуже бажано, щоб ПЦУ не повторило помилок УПЦ у взаємодії з владою, щоб вона так само вийшла з конфліктної парадигми мислення, щоб всіма своїм заявами та діями не відштовхувала від себе тих священників і мирян, які готові змінити юрисдикцію.

Що ж суспільство чекає від Церкви загалом? Воно хоче, щоб обидві структури забули про корпоративні інтереси, щоб вони об'єдналися в спільному символічному полі заради любові, приймали рішення, які не суперечать волі Бога, совісті та очікуванням суспільства; злагоджено виступили проти агресора; намітили шляхи налагодження стосунків і в перспективі єднання. Влада очікує від церков налагодження взаємного діалогу; мирного співіснування; конструктивного діалогу з владою та суспільством.

Отже, в умовах війни символічний простір українського суспільства стає все більш поляризованим. Значну роль в цьому відіграють медіа, які формують спільне символічне поле українського суспільства в яке не вписується медійна активність УПЦ. Попри достатню поширеність російської мови в побуті та багатьох суспільних сферах, кардинально змінилося ставлення до висловів, які можна прив'язати до співчуття російській ідентичності. Українське суспільство залишається достатньо толерантним до діяльності релігійних груп, але все менш терпимим до ситуацій в яких релігія проявляє публічну неповагу до громадської сакральності. Конфліктність посилюється тоді, коли риторика спікерів церкви та її рішення порушують символічне поле суспільної злагоди, коли вони здаються провокативними. Непослідовність дій УПЦ в питанні відмежування від зв'язків з РПЦ сприймається як приховування зв'язків з церквою країни агресора. Конфліктність лише посилюється відсутністю прямого діалогу УПЦ з громадянським суспільством та державою, невірною оцінкою ситуації, звинуваченнями держави та суспільства у агресивних діях по захопленню храмів, сповіданням церквою ідеологем про «єдиний народ та єдину церкву», консервативна богословська позиція, що виключає відкрите ставлення до ПЦУ. Є всі підстави вважати, що керівництво УПЦ не піде на компромісний діалог з владою, вона буде продовжувати консервувати та ізолювати церкву від суспільства.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звернення духовенства та вірян УПЦ до священного Синоду та єпископату УПЦ // <https://www.youtube.com/watch?v=ODZTPkYuFD0>
2. Звернення учасників міжцерковного діалогу в Софії Київській до єпископату, духовенства та вірян Української Православної Церкви і Православної Церкви України // <https://dessa.gov.ua/zvernennia-uchasnykiv-dialohu-upc-ta-pcu-v-sofii-kyivskiy-16-02-2023/>

**Олег Агарков**доктор політичних наук, професор,  
професор кафедри психології  
(Дніпровський гуманітарний університет)**ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ  
ВПЛИВУ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА СУСПІЛЬСТВО ТА КУЛЬТУРУ**

Філософсько-історичні студії та масові комунікації - це дві сфери, які пов'язані між собою тісніше, ніж можна було б подумати на перший погляд. Сучасні масові комунікації мають величезний вплив на суспільство, культуру та сприйняття світу. У цьому контексті важливо зрозуміти, як філософсько-історичні студії можуть допомогти зрозуміти та аналізувати вплив масових комунікацій на суспільне життя. Філософські та історичні дослідження - це напрямки, на які великий вплив здійснила еволюція масових комунікацій протягом багатьох років.

З розвитком технологій масові комунікації стають дедалі важливішим аспектом суспільного життя. Це впливає на те, як люди взаємодіють з іншими, як споживаємо інформацію і як вони розуміють світ навколо себе. Масові комунікації мають величезний вплив на людське життя та культуру. Завдяки швидкому розвитку технологій, комунікаційні мережі стали надзвичайно доступними та поширеними, що робить їх одним із найважливіших інструментів у формуванні світогляду та сприйняття історичних подій. Однак, важливо пам'ятати, що комунікаційні мережі є лише каналом передачі інформації, але її інтерпретація та сприйняття залежить від філософських поглядів та історичних надбань.

Одним з актуальних питань у філософсько-історичних студіях та масових комунікаціях полягає є розумінні того, як історичні факти та події тлумачаться та інтерпретуються у наш час. Філософські погляди на історію та її роль у суспільстві можуть впливати на сприйняття та інтерпретацію історичних подій. Наприклад, постмодерністи у своїх філософських поглядах на історію звертають увагу на те, що історія має розумітися як набір різних наративів, які можуть бути суперечливими та взаємно виключними [1, с. 25]. Такі погляди можуть впливати на те, як масове суспільство сприймає інформацію про історичні події.

Іншим актуальним питанням є взаємодія масових комунікацій з політичною сферою. З одного боку, масові комунікації можуть бути інструментом впливу на політичні процеси та формування громадської думки [2, с. 14]. З іншого боку, важливо враховувати вплив політичних структур на масові комунікації, зокрема на засоби масової інформації. У багатьох країнах існують медіа, які знаходяться під контролем уряду або певних політичних сил,

що може призводити до зміщення фокусу інформації та зміни сприйняття громадськістю певних політичних подій [3, с. 67].

Одним із найважливіших питань у цій галузі є те, як масові комунікації впливають на розуміння історії. У минулому домінуюче оповідання про історію контролювалося кількома обраними людьми чи групами, які мали право контролювати, яку інформацію поширювати на маси. Однак з появою технологій масової комунікації, таких як Інтернет та соціальні мережі, можливість формувати історичні наративи стала децентралізованою. Будь-хто, хто має доступ до комп'ютера або смартфона, тепер може поділитися з усім світом своєю версією історії.

Ця демократизація історичних наративів має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вона припускає більшу різноманітність поглядів та інтерпретацій історії. Люди з усіх верств суспільства тепер можуть робити свій внесок у історичний дискурс, і це може призвести до більш тонкого і точного розуміння минулих подій. З іншого боку, це також відкриває двері дезінформації, пропаганді та поширенню теорій змови. Без загального розуміння основних фактів історії стає важко вести продуктивні розмови про спільне минуле.

Ще одна проблема, що виникає на стику філософських та історичних досліджень із масовими комунікаціями, — це роль соціальних мереж у формуванні політичних та культурних переконань. Платформи соціальних мереж, такі як Facebook, Twitter та Instagram, стали потужними інструментами для обміну політичними повідомленнями та мобілізації. Вони дозволяють окремим особам та групам спілкуватися з однодумцями з усього світу та об'єднуватися навколо спільних цілей та цінностей.

Однак недоліком цього є те, що соціальні мережі також можуть призвести до поширення екстремістських ідеологій та поляризації політичного дискурсу. Алгоритми, що лежать в основі цих платформ, призначені для показу користувачам контенту, з яким вони, ймовірно, будуть взаємодіяти, що може створювати відфільтровані інформаційні бульбашки і ехо-камери. Це може призвести до ситуації, коли люди отримують лише інформацію, що підтверджує їх існуючі переконання, що може ускладнити продуктивне спілкування з людьми, які дотримуються інших поглядів.

Нарешті, однією з найбільших проблем на стику філософсько-історичних досліджень із масовими комунікаціями є питання про те, як зберегти культурну спадщину в епоху цифрових технологій. Інтернет дозволив зберігати величезну кількість інформації та ділитися нею з людьми по всьому світу. Однак це також означає, що культурна спадщина є вразливою для знищення, маніпуляцій та втрати.

Для вирішення цього завдання необхідно розробити нові методи та технології збереження та архівування цифрового контенту. Це включає все, від веб-сайтів і повідомлень в соціальних мережах до цифрових творів мистецтва

і відеоігор. Необхідно зробити так, щоб культурна спадщина була доступна майбутнім поколінням і щоб вона була захищена від руйнівної дії часу та технологічного старіння. Розуміння впливу масових комунікацій на суспільне життя та здатність аналізувати цей вплив може допомогти особам стати більш свідомими та критичними споживачами масових комунікацій та забезпечити більш етичне та ефективне використання цих засобів. Особливо важливо враховувати вплив масових комунікацій на молоде покоління, яке стає все більш вразливим до негативного впливу засобів масової інформації. Наприклад, поширення фейків, образливих та дискримінаційних матеріалів може негативно впливати на психологічний стан та світогляд молодих людей [4].

Отже, актуальні питання філософсько-історичних студій та масових комунікацій пов'язані з розумінням інтерпретації історичних подій, впливом масових комунікацій на політичну сферу та етику використання засобів масової інформації. Для розуміння цих питань важливо враховувати філософські погляди на історію та роль масових комунікацій у формуванні громадської думки та культури.

Питання масових комунікацій та їх впливу на суспільство та культуру є досить актуальними в сучасному світі. Соціальні мережі, засоби масової інформації та інші форми масових комунікацій стали невід'ємною частиною суспільного життя. Проте, важливо розуміти, як ці засоби впливають на людську свідомість та сприйняття світу, і як можливо використовувати ці засоби, щоб розвивати українське суспільство та культуру в більш гуманістичний спосіб.

Перетин філософських та історичних досліджень з масовими комунікаціями є важливою і складною площиною для наукових доробок, яка представляє безліч проблем і можливостей. Розуміючи, як масові комунікації впливають на суспільне розуміння історії, політичних та культурних переконань та культурної спадщини, можливо працювати над створенням більш справедливого та рівноправного світу для всіх.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lyotard, J.-F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. University of Minnesota Press, 1984. 110 p.
2. McQuail, D. *McQuail's Mass Communication Theory*. Sage Publications, 2010. 632 p.
3. Curran, J. *Media and Power*. Routledge, 2011. 232 p.
4. Livingstone, S., & Helsper, E. Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 2007. 9(4) P. 671-696.

**Віктор Зінченко**

*доктор філософських наук, старший науковий співробітник,  
головний науковий співробітник  
відділу дослідницької діяльності університетів  
(Інститут вищої освіти НАПН України)*

## **КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЛОБАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

Побудова теорії, аналіз і розгляд позицій та концепцій має ґрунтуватися на методі порівняльного аналізу, причому підстави для такого аналізу конкретизуються для кожного випадку – певного співставлення праць та ідей авторів, які не належать до одного напрямку в межах світоглядної школи. Вони розглядаються при цьому як методологічні і теоретичні передумови різнобічного, предметно зумовленого процесу осягнення трансформацій соціально-економічних структур та інституалізації громадянського суспільства в умовах глобалізації в якості цілісного, взаємопов'язаного феномену.

На цій основі виявляється та реалізується можливість автентичного концептуального осмислення своєрідності ідей, їхньої ролі у глобальних суспільно-економічних процесах та життєдіяльності людей.

За такого підходу увага дослідження фіксується на моментах, які в того чи іншого мислителя не завжди постають як визначальні чи наріжні, в той час як інші положення залучаються лише тією мірою, якою вони торкаються проблем загальної та спеціальної глобалістики.

Перспективною «моделлю» дослідження нам уявляється та, яка вичленує та інтегрує в собі трансформаційний і структурний аспекти галузей знання про тенденції інституалізації в умовах глобалізаційних процесів. Ці ідеї використовуються як методологічні засновки для визначення принципів, установок суспільно-економічної діяльності в умовах глобального розвитку і трансформаційних процесів.

У сучасній глобалістиці сформована імітаційна гомеостатична лавиноподібна модель кризової деградації суспільства, яке живе згідно з принципами споживання, що загрожує ситуацією падіння розвитку інтелекту нижче критичної відмітки і похідними від нього зупинкою технічного прогресу і різким зростанням смертності порівняно з народжуваністю [1, с. 23-24]. Це зумовлює назрілу необхідність розвитку інституційного підходу у соціальному пізнанні і соціальній філософії.

Водночас громадянська та інституційна практика в умовах глобалізації потребує якісного методологічного підґрунтя, яким повинна стати саме соціально-філософська система інтегративної глобальної парадигми громадянської інституалізації на основі узагальнення досягнень, зокрема, *світ-системного аналізу, макросоціального підходу, концепції залежності*

(залежного розвитку) [2] і постімперіалізму, теорії субсидіарності, комунітаризму, концепцій суспільної деліберативності і лібертаризму в контексті формування глобально-стадіального розуміння суспільного розвитку.

Передбачається, що необхідно здійснити виявлення та концептуалізацію сутнісної взаємозалежності і взаємообумовленості системних та функціональних характеристик інституційного виміру глобальних трансформацій світового розвитку, його системних зв'язків у глобальній реальності на основі авторської світ-системної глобально-стадіальної концепції як інституалізованого процесу функціонування деліберативного суспільно-економічного розвитку в інституційній моделі глобалізації.

Також гіпотеза дослідження полягає й у припущенні того, що процес демократизації інститутів суспільства, освіти та науки можливо ефективно дослідити на підставі аналізу процесу прийняття рішень у царині соціально-економічної діяльності, що складається з двох відносно самостійних чинників: з одного боку, – зі спільноти громадян, як загалу, що має здатність до самоорганізації і самоуправління, а з іншого, – зі структур та органів суспільно-адміністративного управління, що виконує волю держави та суспільства, але спроможних до передачі частини владних повноважень у відносинах самоврядування.

У зв'язку з цим має бути сформовано **глобально-стадіальне розуміння світового глобального розвитку** та його трансформацій як процесу відтворення внутрішньої необхідності розвитку не кожного суспільно-економічного соціоісторичного утворення, узятого окремо, але тільки як сукупності усіх тих, що існували у минулому і що існують зараз соціо-економічних історичних систем разом узятих, тобто людського суспільства в цілому, що з необхідністю припускає дослідження взаємодії між окремими конкретними суспільствами як соціо-економічними історичними утвореннями і їх різного роду системами та інститутами [3, с.257-265]. Соціо-історичні системи завжди так чи інакше впливають одна на одну і нерідко дія однієї соціо-економічної історичної системи на іншу призводила до істотних змін в структурі інститутів останньої (у тому числі й у сферах освіти та науки). Щодо такого вищевказаного інституційного різновиду впливу впроваджується і застосовується термін «соціорна індукція»; один з результатів цього полягає у тому, що під впливом соціоісторичних систем вищого типу та їхніх інститутів – соціоісторичні системи нижчого, менш розвиненого типу перетворюються в системи такого ж типу, як і ті, що впливають на них, тобто підтягувалися до їхнього рівня. Всі існуючі соціо-економічні історичні системи утворюють певну інституалізовану цілісність і єдність – світовий соціально-економічний історичний простір.

Тому необхідно дослідити **трансформаційні моделі глобалізованого світового розвитку та інституційні трансформації для стійкого**

**розвитку суспільства** в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки, що є важливим сьогодні для обговорення і розуміння наступних проблем:

- ступінь адекватності аналізу головних моделей розвитку і кризи глобальної системи («неокапіталізму», «пізнього» капіталізму, індустріалізму, посткапіталізму тощо);
- природа сучасних проявів соціальної революції; трансформацій ідеології світового і суспільного розвитку;
- перспективи функціонування ринкової економіки;
- доктрина глобалізації та її ідеологічне прикриття.

Науковою моделлю постає **глобально-стадіальне розуміння суспільного розвитку**. Це погляд на схему розвитку і зміни суспільно-економічних формацій як на відтворення внутрішньої необхідності розвитку не кожної соціально-історичної інституційної системи, узяті окремо, але тільки як сукупності усіх тих, що існували у минулому і що існують зараз соціоісторичних систем разом узятих, тобто лише людського суспільства в цілому. У такому випадку людство постає як єдине ціле, а суспільно-економічні системи – перш за все як стадії розвитку цього єдиного цілого, а не соціоісторичних систем, узятих окремо.

Глобально-стадіальне розуміння суспільного розвитку та інституційних трансформацій для стійкого розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки з необхідністю припускає дослідження взаємодії між окремими конкретними суспільствами, тобто соціально-історичними утвореннями, і їх різного роду системами, які існували в один і той же час поряд один з одним. Розробляється і використовується теоретичний і прикладний інструментарій дослідження інституційних трансформацій для стійкого розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки, глобального розвитку і трансформацій процесу інституалізації світової глобальної системи як цілісної і багаторівневої сфери взаємодії економік, суспільств, держав, соціальних інститутів, культур, народів, націй, світоглядів та людини.

Швидкому поступові глобалізації сприяє бурхливий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій та опанування світом ідеї мережевого способу організації суспільної діяльності. Цей спосіб став безальтернативним для інформаційного середовища, фінансової, торгової, телекомунікаційної, транспортної та інших систем взаємодії між людьми. Він є головним двигуном майбутнього розвитку – економічного, наукового, культурного і соціального. Виходячи з того, що явища інтеграції і глобалізації швидко наростають, а їхні властивості визначаються законами, які диктує панівна тенденція глобального розвитку, ці явища набувають особливого значення в першу чергу для малих країн і тих, що стали на шлях інтенсивного розвитку чи пошуку моделі економіко-суспільної інтенсифікації та інституційних трансформацій для стійкого розвитку суспільства в контексті



інтернаціоналізації вищої освіти і науки. За цих умов людям потрібні нові знання і навички, щоб уміло використовувати нові ідеї та нові технології та ефективно працювати з ними. Ці особливості суспільного розвитку обумовлюють швидкі зміни в різних сферах людської діяльності.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінченко В.В., Алькема В.Г., Бурова О.Б., Сотніченко О.А., Петухова О.М., Штанько Л.О. Керівник авт.колективу та наук.редактор Зінченко В.В. Міжнародна та зовнішньоекономічна діяльність. Львів: «Магнолія 2006», 2018. 466 с.
2. Chase-Dunn C.K. Global Formation. Structures of the World-Economy. Cambridge: Blackwell Publishers, 2015. 419 p.
3. Zinchenko V. Institutional trends globalization and transformation of socio-economic development // Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: LSU, 2017. 279 p. P. 257-265.

**Василь Левкуліч**

*доктор філософських наук, доцент,  
завідувач кафедри філософії  
(Ужгородський національний університет)*

#### **НАУКОВО-ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИЗНАЧЕННЯ МАРКЕРІВ ЇЇ ЯКОСТІ**

В періоди глобальної турбулентності та соціальних трансформацій, а саме з такими факторами доводиться мати справу сучасній Україні та світу в цілому, все більш актуалізується проблема здійснення такої науково-освітньої політики, яка б відповідала сучасним вимогам часу та новим викликам сьогодення. Прискорена динаміка розвитку суспільства сучасного формату цілком об'єктивно й закономірно призводить до загострення проблемних аспектів найширшого діапазону. Здебільшого посилення проблемних тенденцій є наслідком невміння чи неготовності своєчасно й адекватно відреагувати на динаміку змін, забезпечити нові потреби й визначити нові орієнтири.

Останнім часом склалася помилкова думка, що успіху можна досягти за рахунок методичних рекомендацій, протоколів дій, а також тактичних і технологічних новацій. Насправді ж хронічний формат проблем, загроз і небезпек потребує перегляду світоглядних орієнтирів, переосмислення аксіологічних основ, мети науково-освітньої діяльності та засобів її досягнення. Лише така відповідь може вважатися когерентною формату викликів сьогодення [2, с. 8].

Політика України в науково-освітній сфері поступово втрачала ознаки світоглядної притомності та критеріальної переконливості з перших років державної незалежності. Ця згубна тенденція максимально прискорилося з 2014 року. Зазначена хронологія інволюції може здатися дивною і парадоксальною, адже саме з Революції Гідності почалося алармістське переосмислення небезпечних аспектів попередньої науково-освітньої політики «тихого болота», а доти роками накопичувалися й переходили в хронічну фазу небезпечні тенденції на кшталт, з одного боку, лавиноподібного збільшення кількості вищих навчальних закладів, а з іншого боку, симетричного зниження рівня якості вищої освіти, а відтак – і дискредитації освіти як соціального інституту. Втім, одна річ – декламативним стилем озвучувати наявність проблем, а інша – бути спроможним (чи хоча б зацікавленим) ці проблеми розв'язати. Індивід може бути зацікавленим у розв'язанні проблем через свою посаду, проте водночас незацікавленим особисто чи тривіально неспроможним їх розв'язати з огляду на низький кваліфікаційний і вузький світоглядний рівень.

Розблокування такої колізії є непротим і знаходиться ледве не в сакраментальній сфері екзистенційного вибору: з одного боку, можна зробити вибір на користь непопулярних рішень і забезпечити собі честь і славу (себто з позицій вічності), проте така поведінкова стратегема майже напевне призведе до міжособистісної конфронтації з багатьма «зацікавленими сторонами» й «сильними світу цього»; натомість з іншого боку, після медійного перфоменсу з озвученням «нагальних загроз і небезпек» можна не вдарити навіть палець об палець для розв'язання проблем і не лише зберегти компліментарні стосунки із «зацікавленими сторонами», а й отримати від них корупційні «заохочення» й «подяки за розуміння».

Завжди можна знайти тисячу причин, які нібито стали на заваді «щирому бажанню розв'язати проблему» – в такому мистецтві «проходити між краплинками дощу» українським можновладцям воістину немає рівних. Зрештою, окрім тисячі причин, які, за версією управлінця, завадили йому імплементувати на рівні науково-освітніх практик «глибоке розуміння» загроз і небезпек, існує ще один апробований політтехнологічний спосіб уникнути відповідальності за бездіяльність і безвідповідальність: йдеться про ініціювання безкомпромісної боротьби з якимись другорядними або й загалом суто віртуальними, уявними проблемами.

Істотний проблемний аспект пов'язаний із тим, що «на концептуалістику якості освіти екстраполюються різні ієрархічні пріоритети, в результаті чого якісні параметри освіти потрапляють у корелятивну залежність від пріоритетності того чи іншого буттєвого сегмента освіти, натомість якість інших сегментів набуває другорядного, підлеглого, обслуговуючого статусу. Відтак, виникає запитання: з яким із цих змістовно-функціональних напрямів (аспектів) слід пов'язувати основні надії на досягнення мети якісної вищої освіти? Причому, одразу треба чітко з'ясувати: нормативам, стандартам і так званому

наукометричному підходу апріорі притаманні формальні й кількісні (не якісні!) параметри, тому до якості загалом і до якості вищої освіти зокрема, вони якщо й мають якийсь стосунок, то вельми віддалений і опосередкований» [3, с. 6].

Слід зазначити, що кожна домінуюча в ту чи іншу епоху парадигма критеріальних і якісних ознак освіти є, висловлюючись концептуальною формулою Рене Декарта, лише «конкретно-історичною мірою істини», на зміну якій з часом неухильне приходять інша «конкретно-історична міра істини» – більш тотожна, адекватна й когерентна новим освітнім і суспільним реаліям. Тому не варто скеровувати зусилля на пошуки «єдино правильного концептуального підходу», а решту способів осмислення й інтерпретації освітньої дійсності, її перспектив, небезпек і загроз на її адресу вважати хибними й категорично неприйнятними. Насправді абсолютна більшість концептуальних підходів є цілком сумісною один з одним, тому ними можна оперувати за взаємодоповнюючим принципом. Вони не є «істинними» чи «хибними», а можуть вимірюватися лише за шкалою переконливості – тобто бути переконливими чи непереконливими, більш переконливими чи менш переконливими. Під таким критеріальним кутом зору пріоритетного значення набуває не апріорна ефективність і продуктивність концептуального підходу, а апостеріорна інтерпретаційна кваліфікованість і віртуозність симпатиків і лобістів того чи іншого концептуального напрямку.

На тлі безроздільного домінування кількісної та формалістичної критеріальності перспективи підвищення якості освіти набувають примарних ознак. Можливо, кількісне та формалістичне «перевіювання половини» (як висловився б Фрідріх Ніцше), не є чимось фатальним для науково-освітньої сфери й суспільства загалом у режимі тут-і-тепер, проте воно гарантовано вистеляє шлях у напрямі до прірви, бо відволікає увагу від безлічі справжніх проблем на користь проблем уявних, віртуальних, зручних для популістських і демагогічних маніпуляцій, а це, в свою чергу, означає, що реальні проблеми залишаються обділеними увагою, тому вони поступово дрейфують у напрямі хронічного, невиліковного статусу.

Гіпертрофоване значення сумнівних критеріїв наукової значущості й статусності не є ексклюзивною опцією сучасної науково-освітньої політики: ще наприкінці XIX століття Чарльз Сандерс Пірс у збірнику своїх кембриджських лекцій розпачливо визнавав, що в науці часто резонують тенденції і концептуальні підходи, які з огляду на свій світоглядний примітивізм і смислову порожність не повинні були б резонувати в принципі, навіть апріорі, не кажучи вже про апостеріорі [4, с. 47].

За відсутності надійних верифікаторів змістовної якості наукового продукту гуманітарного профілю функцію нехай не цілком об'єктивного, проте, принаймні, об'єктивістського маркера міг би виконувати інструмент оцінки якості інтелектуального продукту якомога більшою кількістю

незаангажованих експертів. Однак на цьому шляху останнім часом виникають непереборні труднощі: про дотримання елементарних вимог деліберативної демократії можна навіть не заїкатися, а предметне обговорення нововведень у кваліфікованому середовищі фальсифікаційно підміняється звітами «експертів», чий фаховий рівень і досвід викликають у кращому разі іронічні посмішки. Як іронічно зауважив Б. Вольнєвич, «верифікаторами» виявляються здебільшого ті, хто насамперед мав би бути усунутий від впливів» [1, с. 257].

Якщо суспільство не володіє критеріальним ситом кваліфікаційного рівня експертів, то засобом медійних маніпуляцій можна канонізувати певний «пул експертів», які регулярно виголошуватимуть ті «істини в останній інстанції», потрібні олігархічним і лобістським групам, чіими фактичними репрезентантами, власне, і є маріонеткові «експерти». В кращому разі, таке квазіекспертне середовище спроможне запропонувати розв'язання якихось незначних поточних проблем, а оскільки масштабні проблеми потребують системної корекції політико-управлінських механізмів, то про них «експерти» цілком передбачувано мовчать, інакше це похитне позиції їхніх спонсорів і навіть у буквальному сенсі власників.

Із сумнівним реноме «нібито експертів» тісно корелює парадигма лідерства. Із прикрістю доводиться визнати, що лідерство сучасного формату має все менше спільного з особистісним розвитком, інтелектуальною переконливістю і харизмою, натомість воно все більше використовує методику авторитарного пресингу, корпоративного сектантства і тоталітарних методів реалізації політико-управлінських повноважень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вольнєвич Б. Наукова критика та критерії науковості (Scientific criticism and criteria of scientificity). *Філософія освіти*. Philosophy of Education, пер. Олег Гірний, № 26 (1), с. 250–259. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-15>
2. Левкулич В. В. Науково-освітня політика у полоні хибних світоглядних орієнтирів. *Освітній дискурс: збірник наукових праць* / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2022. – Випуск 40 (4-6). – С. 7–18. DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-1
3. Самчук З. Ф. Причинно-наслідкові зв'язки світоглядної зрілості та якісної освіти. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості (частина I): препринт (аналітичні матеріали) / Авт.: О.І. Бульвінська, М.В. Гриценко, В.І. Рябченко, З.Ф. Самчук, Л.М. Червона / За ред. З.Ф. Самчука, М.В. Гриценко. Київ: ІВО НАПН України, 2015. 203 с.
4. Peirce, CS 1993, Reasoning and the Logic of Things: The Cambridge Conferences Lectures of 1898. Harvard University Press, 312 p.

**Ніна Білокопитова**

*кандидат філософських наук,  
незалежна дослідниця (Туреччина)*

**Карім Ель Гуессаб**

*Кандидат філософських наук,  
доцент кафедри соціальної філософії та управління  
(Запорізький національний університет)*

## **ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ У ДОБУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВІДНОСИН**

Капіталізм і демократія не могли функціонувати без поваги до правил, що базуються на законі та транспарентності. Перетворилися на поняття, що позбавлені цінності та змісту. Одержимість особистою свободою насправді призвела до тиранії примхи та до абсолютного права щохвилини змінювати свою думку щодо будь-якої справи, до апологетики тимчасовості.

Ми бачимо це сьогодні у кожному прояві нашого суспільства: жодна домовленість більше не є обов'язковою, ані домовленості щодо роботи, ані домовленість про почуття, тобто жодна соціальна домовленість. Настало торжество кожного для себе. Ніхто більше не бачить причин дотримуватися вірності іншому. Ніхто не бачить причин брати участь у громадському житті. Ніхто більше не розглядає податки як спосіб допомагати своїми грошима іншим, а навпаки, як спосіб отримувати допомогу від інших грошей. І оскільки мораль спрямована на повагу одними прав інших, так аморальність створює позбавлення моралі суспільства.

Природною складовою модернізації суспільства була сексуальна революція, що охопила західні суспільства починаючи з XVI ст. Її коріння можна вбачати вже у культурі Відродження (зокрема, у поширенні художнього зображення оголеного тіла); Просвітництва (у книжках маркіза де Сада; у спробах обґрунтувати рівноправність чоловіків і жінок Вольтером, Д. Дідро, Ш.-Л. Монтеск'є); у скандальних віршах та баладах А. Ч. Свінберна (Algernon Charles Swinburne); а також у книжках XX ст. — «Улісс» Дж. Джойса (James Augustine Aloysius Joyce), «Коханець леді Четтерлей» Д. Х. Лоуренса (David Herbert Lawrence) та ін., у творчості деяких кінематографістів 50-х рр., перш за все Інгмара Бергмана (Ernst Ingmar Bergman); у теоретичних працях В. Райха, Сімони де Бовуар «Друга стаття» (1949 р.); у подіях як вихід першого журналу, бренду та початок цілої епохи «Плейбой» у 1953 та ін.[3].

Процес «розчаклунення світу» (за М. Вебером) та зменшенню ролі релігії, секуляризації суспільного життя, що розпочався у зв'язку з Реформацією, наприкінці XIX — у першій половині XX ст. призвів до перенесення контролю за сексуальністю із галузей релігії та права до сфери медицини та психоаналізу[3].

Про сексуальність не тільки стали більше говорити, демонструвати її, але і вивчати, з 60-х рр. розпочався бум сексологічних досліджень, які швидко і

справді революційно змінили погляди на сексуальну поведінку людини. Саме у ці роки було опубліковано низку досліджень щодо сексуальної функції людини, які спричинили справжній переворот у підході до цієї проблеми.

За доби інтернету й цифровізації поява феномену віртуальні стосунки, інтернет-знайомство, міжнародні сайти знайомств, Tinder, Badoo, Mamba, Ahlam, Dream Marriage[1] та поява цифрової секс-індустрії. За добу симуляків, підміни понять з'являється попит на фейкове кохання та комерціалізацією цінностей, що стає руйнівним фактором оригінального почуття. Культура еволюціонує від парадигми «віддзеркалення реальності» до маскуванню її відсутності. Що у свою чергу деморалізує наступне покоління.

Доводиться визнати, що далеко не всім суспільством оцінюється досвід попередніх поколінь як необхідна основа світогляду та самоідентифікації, а для молодого покоління характерна не тільки відсутність інтересу до «застарілих» культурних цінностей минулого, а й ігнорування духовної складової як малозначущої для реальності їхнього існування.

Вагомими чинниками статевої деморалізації підлітків, одним із проявів соціальної девіації й дезадаптації виступає дисфункційність частини сучасних сімей, лібералізація поглядів на суспільну мораль і дошлюбні стосунки, широкий доступ до мережі Інтернет, перегляд молоддю кінофільмів і телепередач невідповідної спрямованості, неоднозначність підходів до проблеми формування статевої культури молоді тощо [4, с.35].

Для подолання викликів, пов'язаних із швидким розвитком інтернет технологій і захистом дітей від наслідків цього явища, в листопаді 2008 року Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ) було запущено багатосторонню міжнародну ініціативу «Захист дитини в цифровому середовищі» (СОР). Ця ініціатива покликана об'єднати партнерів зі всіх секторів світової спільноти в інтересах створення безпечних і таких, що розширюють можливості, умов в цифровому середовищі для дітей у цілому світі [2].

Тож, для збереження соціокультурних цінностей та створення їх у нових формах вже неможливо уявити без цифрових технологій. Більше того, цифрові технології можуть навіть розглядатися об'єктом інженерного та образотворчого мистецтва, якщо розроблені під певне культурне завдання можуть собою втілювати технологічні та естетичні цінності.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гейши XXI: як українки заробляють на листуванні з американцями на сайтах знайомств <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/geyshi-hhi-kak-ukrainki-zarabatyvayut-na-perepiske-s-amerikancami-na-saytah-znakomstv-651368.html>

2. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для органів державної влади 2020

[https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news\\_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers\\_UA\\_fin%20\(2\).pdf](https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20(2).pdf)

3. Сексуальна революція [https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0\\_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F.html](https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F.html)

4. Шиделко А. В. Навчально-методичне видання з дисципліни : соціальні проблеми сучасного суспільства, Львів, 2013. 67 с.

**Ірина Вітюк**

*кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Ангеліна Рудик**

*здобувач вищої освіти  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **ЕСХАТОЛОГІЧНІ НАРАТИВИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ГОДИННИК СУДНОГО ДНЯ**

Проблема кінця світу здавна хвилювала людство. Релігія як одна із форм суспільної свідомості витворила в межах своєї доктринальної системи есхатологію – систему поглядів на кінцеву долю землі і людства. Тривалий час есхатологічний світогляд був властивий лише адептам тієї чи іншої релігії, вдало відмежований у свідомості невіруючих та атеїстів як атрибут релігійної віри, який не має нічого спільного з науково обґрунтованими підвалинами буття. Проте у ХХ ст. об'єктивно існуюча реальність вводить проблему кінця світу у загальносвітовий науковий дискурс, оскільки виникають рукотворні загрози існуванню людства.

У 1947 р. учені-ядерники запропонували проект під назвою «Годинник Судного Дня» (*Doomsday Clock*) у журналі «Bulletin of the Atomic Scientists». Найновіший станом на квітень 2023 р. «Bulleting of the Atomic Scientists. 2022 Annual Report» вийшов із підзаголовком «It is 90 seconds to midnight» [10]. І це означає, що у 2023 році людство перебуває найближче до опівночі – ядерного апокаліпсису, катастрофи, кінця світу. Ще в 1947 р. було виставлено символічний час – за сім хвилин до дванадцятої. Тоді розрахунки вчених виходили із застосування ядерної зброї у Хіросімі та Нагасакі 1945 р. З тих пір за останні 75 років існування проекту стрілки годинника переводилися 25

разів, то ближче, то далі від опівночі [4]. Найдовший час, який на годиннику судного дня відокремлював людство від катастрофи – 17 хвилин, що їх було виставлено у 1991 р. у зв'язку з підписанням договору про скорочення обсягів стратегічного озброєння між США і Радянським Союзом.

Серед чинників війни в Україні, які сприяли посиленню глобальної ядерної загрози, як було зазначено із переведенням стрілок у січні 2023 р., погрози росії застосувати ядерну зброю, захоплення найбільшої атомної електростанції Європи – Запорізької АЕС із подальшим порушенням умов її експлуатації, а також захоплення Чорнобильської АЕС, що загрожувало викидом радіоактивних матеріалів [3].

Отже, російсько-українська війна перетворилася на серйозну загрозу ядерної катастрофи світового масштабу через ряд дій російської федерації. Світове співтовариство постало перед низкою викликів. Виклик перший: *АЕС і ядерна загроза*. Ще з перших днів війни в Україні російські війська заходять на території Чорнобильської АЕС, захоплюючи її. За період їх перебування там було знищено, розкрадено і виведено із ладу унікальне обладнання, створене спеціально для ЧАЕС, без якого неможливо моніторити рівень радіаційного забруднення довкілля на станції чи навколо неї, а також простежити наявність чи відсутність витоків радіації [7].

Проте важливим чинником ядерного тероризму стала не Чорнобильська, а Запорізька АЕС, найбільша атомна електростанція Європи. Після допуску на ЗАЕС місії МАГАТЕ, остання у звіті окреслила порушення «усіх ключових засад ядерної безпеки» [8]. Генеральний директор МАГАТЕ Рафаель Маріано Гроссі у своєму зверненні до керівництва організації закликає «забезпечити безпеку окупованої росією» ЗАЕС, яка вже вшосте працює в аварійному режимі [2]

Крім того, стало відомо про на ЗАЕС є «секретна ядерна технологія» США, яку, ймовірно, було викрадено російськими окупантами, попри офіційну заборону США, направлену «Росатому» [5].

Виклик другий: *ядерний шантаж*. Не можна не погодитись, що ядерна війна можлива лише між країнами, які володіють ядерною зброєю. Якщо ж ядерна країна погрожує ядерною зброєю країні з без'ядерним статусом, ми маємо справу з ядерним шантажем. Проте в російсько-українській війні саме ядерний шантаж росії став ефективною технологією інформаційної та психологічної війни, чинником загрози ескалації ядерної небезпеки у світі. Так, воюючими сторонами є росія та Україна, проте ядерна зброя, розміщена рф на території Білорусі водночас свідчить про переміщення її до кордонів НАТО. А саме НАТО є стороною «конфлікту» у військових наративах рф [9]. Не применшуючи реальності ядерної загрози від можливого використання рф ядерної зброї, у медіа висвітлено погляд на ядерний шантаж з боку росії у його превентивному значенні: завадити країнам-союзникам України надавати їй військову допомогу [12].



Власне, існує думка, що група вчених, які рухають стрілки Годинника Судного дня, через війну в Україні, збиралися перевести стрілку ще ближче до опівночі, проте з огляду на політику США щодо попередження ядерної загрози, зупинилися на позначці 90 секунд [1].

Виклик третій: *Іранська загроза*. Через українсько-російську війну поглибилася взаємодія між росією та Іраном, яку в медіа вже хрестили «альянсом ізгоїв» [6]. Попри перебування під санкціями, які майже унеможливають функціонування іранської економіки, Іран знаходить можливості постачати зброю росії, зокрема дрони «Шахед». Ймовірно, саме можливість співпраці у галузі застосування ядерних технологій є тим чинником, що переважає для Ірану загрозу санкцій. Тоді Іран стає ще однією гарячою точкою на мапі ядерних загроз світу.

Отже, російсько-українська війна у планетарному масштабі сприймається як чинник дестабілізації світ системи. І це стосується не лише глобальної економічної, геополітичної чи демографічної ситуації, а й цілком реальної загрози існуванню людства. Годинник Судного дня – лише метафора, за допомогою якої науковці світу закликають до діалогу світову спільноту з метою попередження катастрофи – ядерного апокаліпсису.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережанський І. Що показує годинник Судного дня, який символізує наближення світу до ядерного знищення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://tsn.ua/nauka\\_it/100-sekund-do-kincy-a-godinnik-sudnogo-dnya-vidrahovuye-sekundi-do-pivnochi-ta-vimirannya-lyudey-2168992.html](https://tsn.ua/nauka_it/100-sekund-do-kincy-a-godinnik-sudnogo-dnya-vidrahovuye-sekundi-do-pivnochi-ta-vimirannya-lyudey-2168992.html)
2. Гендиректор МАГАТЕ – Раді керуючих: ЗАЕС уже вшосте змушена працювати в аварійному режимі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3680200-gendirektor-magate-radi-keruucih-zaes-uzе-vsoste-zmusena-pracuvati-v-avarijnomu-rezimi.html>
3. «За 90 секунд» до глобальної катастрофи - науковці перевели «Годинник Судного дня» через війну РФ в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/hodynnyk-sudnyi-den/6931949.html>
4. Ізвоцікова А. 90 секунд до глобальної катастрофи: Годинник Судного дня перевели ще ближче до опівночі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/365816-90-sekund-do-globalnoi-katastrofi-godinnik-sudnogo-dna-pereveli-se-blizce-do-opivnoci/>
5. Кобзар Ю. США заборонили Росії чіпати секретні американські технології на ЗАЕС. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/energetics/na-zaes-viyavilisya-sekretni-tehnologiji-ssha-12224352.html>

6. Константинова В. Російська зброя для Ірану: які нові ризики створює поглиблення «альянсу ізгоїв». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/25/7154750/>
7. Мазуренко А. Росіяни вкрали та знищили обладнання з ЧАЕС на 135 млн доларів – The Washington Post. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/2/7350183/>
8. Ядерний терор. Як Росія взяла в заручники АЕС і енергодарців. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://texty.org.ua/projects/108780/yadernij-teror-yak-rosiya-vzyala-v-zaruchnyky-aes-i-enerhodarciv/>
9. Ядерні погрози росії є частиною психологічної війни – Покальчук. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3689379-aderni-pogrozi-rosii-e-castinou-psihiologicnoi-vijni-pokalchuk.html>
10. Bulletin of the Atomic Scientists. 2022 Annual Report. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://thebulletin.org/wp-content/uploads/2023/04/2022-Bulletin-of-the-Atomic-Scientists-Annual-Report.pdf>
11. Mecklin, John. A time of unprecedented danger: It is 90 seconds to midnight. 2023 Doomsday Clock Statement. Bulletin of the Atomic Scientists. January 24, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time/>
12. Opinion: Russia's nuclear blackmail is a spectacular success for Putin. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2023/03/29/opinions/russia-putin-nuclear-blackmail-belarus-giles/index.html>

**Олена Астапова-Вязьміна,**  
кандидат філософських наук,  
доцент кафедри філософських і політичних наук  
(Черкаський державний технологічний університет)

### **ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ВІКІПЕДІЇ: PRO ET CONTRA**

Складно заперечувати факт успішності проєкту вільної енциклопедії – Вікіпедії, безкоштовної он-лайн-енциклопедії, що підтримується добровольцями, які пишуть та редагують її статті. З одного боку, часто звучить твердження «не користуйтеся Вікіпедією, це антинаукове джерело», з іншого – для значної кількості людей по всьому світу Вікіпедія є найпершим помічником. Причому посилання на Вікіпедію, скоріше за все, буде стояти першим чи одним із перших на першій сторінці веб-пошуку. Вікіпедія постійно

отримує нові матеріали й містить більше інформації про популярну культуру та поточні події, ніж традиційна енциклопедія. Імовірно, що основне питання буде стосуватись науковості статей, його епістемологічне оформлення: чи можемо ми довіряти статті, якщо ми не знаємо її автора?

Безумовно, певні епістемологічні побоювання мають місце і вони не безпідставні. Не всі теми повністю прописані, не всі складові того чи іншого питання викладені. Недоліки Вікіпедії як енциклопедії будуть негативно впливати на точність інформації і люди будуть отримувати хибну інформацію. І епістемологічний запит ускладнюється запитанням достовірності інформації, викладеної в Вікіпедії?

Сьогодні Вікіпедія містить мільйони статей різними мовами і вся інформація є доступною для читача. Крім цього відкритою є платформа обговорення та редагування статей, що є позитивною складовою, в такий спосіб створюється товариство, де є можливість «набувати знання» і «ділитись знаннями».

Є декілька причин уважати, що певна кількість інформації в Вікіпедії буде неточною. По-перше, кожен бажаючий може написати статтю, але багато людей не мають досвіду в тих темах, яким присвячується стаття. Не можна заперечувати і того факту, що хтось ненавмисно видалить точну інформацію (коректуючи вже наявний текст) і в такий спосіб спровокує наявність дезінформації. В деяких дослідженнях, присвячених аналізу феномену Вікіпедії, зауважувалось на прояві антиінтелектуалізму, що стримує досвідчених авторів брати участь в наповненні вільної енциклопедії якісним матеріалом. Не можна заперечувати і той факт, що деякі експерти в тих чи інших питаннях воліють отримання визнання за свою роботу. Є, імовірно, і ті, хто хоче навмисно ввести в оману читачів і свідомо надає не-правдивий матеріал. Питання верифікації є одним із суттєвих в характеристиці будь-якого джерела інформації, включаючи он-лайн джерела, відому Encyclopedia Britannica, Stanford Encyclopedia of Philosophy, Wikipedia.

З іншого боку, Вікіпедія попереджає читачів, що статті можуть містити неточну інформацію, і люди про це знають. Вікіпедія, на відміну від інших інформджерел, частіше перевіряється, у читачів є легкий доступ до редагування повідомлень. Якщо йдеться про Інтернет, то зовнішній вигляд сайту, включаючи візуальний дизайн, кольорову гаму, наявність зображень тощо, його структура доволі часто впливають на думку користувачів щодо достовірності отриманої інформації.

Якщо наш пошук ініційований лише цікавістю, то достовірність інформації не відіграє вирішальної ролі, але якщо ми шукаємо інформацію для прийняття складного рішення, якщо йдеться про принципову позицію в конкретній ситуації, то надійність інформації є важливим фактором. І питання

чи є енциклопедія, довідник – вихідною точкою пошуку чи завершує його, залишається відкритим.

Приклади для порівняння. Створення Української Вікіпедії (україномовний варіант) датується 26 січня 2004 року, перша стаття – «Атом» створена 30 січня 2004 року. Станом на березень 2023 року україномовна Вікіпедія містить 1.249.965 статей, 678.9150 зареєстрованих користувачів, активних користувачів – 3883 [4], 46 адміністраторів, загальна кількість сторінок – 4.332.389, редагувань – 38.868.020, завантажених файлів 111.716 [1].

Польськомовна Вікіпедія створена 26 вересня 2001 року, перша стаття – правило Тициуса-Боде, статей на березень 2023 року – 1.561.051. Це більше, ніж в інших он-лайн енциклопедіях польською мовою: Preredia, Everyonewiki, енциклопедія PWN, Велика інтерактивна Мультимедійна порталу Onet.pl WIEM [6].

Німецькомовна Вікіпедія створена в березні 2001 року, через два місяці після англomовної Вікіпедії, вважається другою за кількістю авторів після англomовної. Станом на березень 2023 року містить 2.784.100 статей. Активних авторів 18.756 (станом на 2022 рік), що значно ускладнює редагування статей і знижує якісний їх рівень, як стверджує Cebuanosprachige Wikipedia [4]. Число користувачів німецькомовною Вікіпедією складає 4.112.466, а 2005 року німецькомовна Вікіпедія отримала премію Grimme Online Award в категорії знання та освіта (поряд переможцями були – світ Айштайна, Меморіал Холокосту, молодіжна опозиція НДР), а також глядацьких симпатій [5].

Вікіпедія себуанською мовою (друга по популярності після англomовної версії) створена в червні 2005 року, станом на березень 2023 року містить більше 6 млн. статей. На кінець 2015 року приблизно 99 відсотків із 1,4 млн. статей були створені ботами [4].

Вікіпедія має потенціал формувати науку, а включення ідей в тексти статей призводить до того, що вони частіше використовуються в науковій літературі [7]. Зміни, які відбуваються в інформаційному просторі, дозволяють досліджувати вплив Вікіпедії не тільки в контексті збереження знань, а й її ролі в науці.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистика української Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Cebuanosprachige Wikipedia URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Cebuanosprachige\\_Wikipedia#cite\\_note-:0-4](https://de.wikipedia.org/wiki/Cebuanosprachige_Wikipedia#cite_note-:0-4)
3. Deutschsprachige Wikipedia. URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschsprachige\\_Wikipedia](https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschsprachige_Wikipedia)

4. List of Wikimedias/ URL: [https://meta.wikimedia.org/wiki/List\\_of\\_Wikipedias](https://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias)
5. Grimme Online Award. URL: <https://www.grimme-online-award.de/archiv/2005/preistraeger/alle/>
6. Wikipedia Polskojęzyczna. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia\\_polskiej%C4%99zyczna#cite\\_note-2](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia_polskiej%C4%99zyczna#cite_note-2)
7. Thompson N., Hanley D. Science Is Shaped by Wikipedia: Evidence From a Randomized Control Trial. URL: <file:///C:/Users/Zver/Downloads/SSRN-id3039505.pdf>

**Максим Галіченко**

*кандидат філософських наук,  
доцент кафедри філософії,  
соціології та соціальної роботи  
(Херсонський державний університет)*

### **РЕФОРМА ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Проблема реформування церковного календаря має довгу історію, яка сягає XVI століття. Після впровадження у 1582 році григоріанського календаря християни східного та західного обрядів почали святкувати найбільші християнські свята нарізно [6, с. 200]. Дискусія стосовно календарної реформи була однією з центральних тем української полемічної літератури. Важливість цього питання підкреслює той факт, що при укладанні Берестейської церковної унії 1596 року представники колишнього православного духовенства відстояли право на збереження юліанського календаря в Українській греко-католицькій церкві. Поступово юліанський календар став одним з чинників, що стояв на заваді окатоличенню та ополяченню українського населення. Так спроба єпископа Григорія Хомишина у 1916 році запровадити григоріанський календар була розкритикована національною інтелігенцією як шкідлива для української справи [5, с. 425].

Календарне питання гостро стояло і перед українською діаспорою. Юліанський календар став чинником збереження етнонаціональної ідентичності українців у США, Великій Британії, Австралії. Саме на підставі розходження у календарному питанні патріархом Йосифом (Сліпим) були утворенні патріаршії парафії УГКЦ у США та Англії. У США це були парафії свв. Володимира і Ольги в Чикаго (Іллінойс) і Святої Трійці в Силвер-Спринг (Меріленд); в Англії – громада в Лестері [1, с. 346].

Після здобуття незалежності України почався поступовий процес трансформації УГКЦ з західноукраїнської до загальнонаціональної церкви. Цьому сприяло перенесення адміністративного центру з Львова до Києва.

Проте, така діяльність створила нові проблеми, які переслідують УГКЦ досі. Однією з цих проблем є саме календарне питання.

УГКЦ перебуває між Римо-Католицькою та православною церквою. Будучи частиною Римо-католицької церкви вона повинна була б поступово перейти на григоріанський календар. Це б дозволило уніфікувати святкування основних християнських свят її вірними як на території України, так і діаспорі. Адже як зазначають Тарас Гринчишин та Михайло Димид, УГКЦ не має повної влади навіть в межах сучасної України (Мукачівська греко-католицька єпархія має власне незалежне управління), а більшість громад у діаспорі належать або до місцевих громад Римо-Католицької церкви, або підпорядковуються її загальній юрисдикції [1, с. 359]. Проте, частина греко-католиків в Україні прагне до єднання з православними для створення Помісної церкви в Україні. Це не дозволяє відмовитися від юліанського календаря і опосередковано робить УГКЦ заручницею календарної реформи, яку має пережити українське православ'я.

Україно-російська війна стала каталізатором для проведення календарної реформи. Відповідно 1-2 лютого 2023 року на 93 сесії Архієрейського Синоду УГКЦ було ухвалено рішення про перехід з 1 вересня 2023 року на новий стиль для нерухомих свят із збереженням чинної Пасхалії. Відповідно до цього рішення, вже з 1 вересня цього року всі нерухомі свята УГКЦ в Україні святкуватиме за новим стилем. Зокрема, Різдво Христове – 25 грудня, Богоявлення – 6 січня, Благовіщення Пресвятої Богородиці – 25 березня, Покров Пресвятої Богородиці – 1 жовтня, Святого Миколая – 6 грудня тощо [2]. Таким чином було розпочато перший етап календарної реформи УГКЦ, яка триватиме до 2025 року. Саме такий перехідний період визначено для тих громад, які не готові наразі відмовитися від юліанського календаря. На думку Блаженнішого Святослава, це допоможе уникнути зайвих розколів та чвар, а також врахує місцеву специфіку окремих регіонів нашої країни [4].

Другий етап календарної реформи пов'язаний з вирішенням питання стосовно святкування Великодня та сумісних із ним свят. Блаженніший Святослав має надію, що до 2025 року (1700 річниці Нікейського собору) православна та католицька церкви узгодять дату святкування цього важливого для кожного віруючого свята [4]. Відповідно у 2025 році повинно бути завершення перенесення рухомих свят в УГКЦ. Таким чином, зараз УГКЦ здійснює перехід не до григоріанського, а до новоюліанського календаря за яким з 1923 року живе більшість православних церков світу [5, с. 424].

У зв'язку з цим постає низка нових проблем. По-перше, бажання узгодити святкування Пасхалії повинно сприяти налагодженню співпраці між УГКЦ та ПЦУ. Але наразі і цим ми маємо проблеми. Вони пов'язані з тим, що на зустрічі у грудні 2022 року керівники УГКЦ та ПЦУ домовилися спільно рухатися на шляху реформи церковного календаря. В результаті у лютому 2023

року УГКЦ ухвалила рішення про перехід на новий календар не чекаючи рішення ПЦУ, яке має прийматися в травні. Окрім того у плані проведення календарної реформи церкви рухаються діаметрально протилежно: УГКЦ рухає реформу згори, визнаючи за громадами право на перехідний період, а ПЦУ – дає свободу приймати рішення громадам про перехід на новий календар, чекаючи коли рух знизу стане достатнім, аби його оформити рішенням Синоду [3]. Такі дії створюють напругу і підозри в міжконфесійних відносинах.

По-друге, рішення про перехід на новоюліанський календар продовжує епоху невизначеності УГКЦ стосовно її відносин з Римо-Католицькою церквою і може мати негативну реакцію від представників діаспори. Окремо варто зазначити, що політика Ватикана в контексті україно-російської війни викликає невдоволення у багатьох патріотично налаштованих греко-католиків, що змушує їх дивитися у бік ПЦУ. Саме тому ціна невдалої календарної реформи може бути для УГКЦ завеликою. ПЦУ скоріш за все буде рухатися досить обережно у цьому питанні узгоджуючи його з власним визнанням з боку інших автокефальних православних церков. Тим більше, що питання календарної реформи не вдалося узгодити на Всеправославному соборі 2016 року [6, с. 207]. Реформа церковного календаря буде мати значний вплив на майбутнє УГКЦ в Україні.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринчишин Т., Димид М. Українська діаспора – католицька і православна. *Наукові записки УКУ. Серія : Богослов'я*. 2015. Вип. 2. С. 343-374.
2. Історичне рішення : УГКЦ в Україні переходить на новий календар. URL : <https://ugcc.ua/data/istorychne-rishennya-ugkts-v-ukrayni-perehodyt-na-novu-kalendar-2056/>
3. Постанова Священного Синоду про порядок надання благословення парафіям та монастирям на використання новоюліанського календаря. URL : <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/postanova-svyashhennogo-synodu-pro-poryadok-nadannya-blagoslovennya-parafiyam-ta-monastyryam-na-vykorystannya-novoyulianskogo-kalendarja/>
4. Про календарну реформу УГКЦ : подробиці від Глави Церкви Блаженнішого Святослава. URL : <https://ugcc.ua/data/pro-kalendarnu-reformu-ugkts-podrobytsi-vid-glavy-tserkvy-blazhennishogo-svyatoslava-2069/>
5. Сапеляк О. Двокалендарність в Україні : витоки і сьогодення. *Сучасна українська нація : мова, історія, культура* : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 року з нагоди 15-річчя кафедри українознавства / Наукові редактори : проф. Чоп'як В. В., проф. Магльований А. В. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького.

2016. С. 424-426.

6. Скрипнікова С. Проблема уніфікації календарних стилів у сучасному Православ'ї. *Історія релігії в Україні*. 2016. Вип. 26 (2). С. 199-210.

**Ольга Гордійчук**

*кандидат філософських наук,  
доцент кафедри філософсько-історичних студій  
та масових комунікацій  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Юлія Гриценко**

*здобувач вищої освіти  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

## **РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Українці сьогодні переживають доленосний, критичний період свого існування, виборюючи у війні з росією право на життя, власну державність та європейське майбутнє. Українське суспільство проходить через складну історичну полосу переосмислення, перевизначення, трансформації власної культурно-цивілізаційної ідентичності, формування політичної нації.

Громадянське суспільство характеризується розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами та зв'язками, воно взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права [8, с. 646-647], є обов'язковим складником демократичної держави, оскільки його представники впливають як на місцеві, так і загальнодержавні справи, консолідуються з метою захисту своїх прав, інтересів, досягнення певних цілей, створюючи відповідні організації, спілки, установи, волонтерські рухи тощо. Громадянське суспільство становлять громадяни з високим рівнем правосвідомості, освіченості, відповідальності, політично активні, які знають свої права та обов'язки, відстоюють їх у взаємодії з державними інститутами, впливають на життєдіяльність суспільства.

Процес формування громадянського суспільства базується на низці фундаментальних детермінант, серед них засадничі: демократичний режим як необхідна умова існування та зміцнення громадянського суспільства; високий рівень освіченості й політичної грамотності; система цінностей, ідеалів, пріоритетів; доступний до вивчення та подальшого застосування успішний досвід політичної активності; навички, які дозволяють сформуванню громадянську позицію та ефективно її відстоювати; бажання громадян діяти – відстоювати свої права й свободи, взаємодіяти з владою та ін.



В Україні громадянське суспільство тривалий час характеризувалося нечисельністю та слабкістю, що є наслідком колоніального минулого – перебування у межах інших державно-політичних утворень, особливо деструктивним та руйнівним був вплив Російської імперії та Радянського Союзу [3, с. 49]. Миролюбивий український народ, користуючись досягненнями демократичного режиму, обирав (або ж навпаки: масово не обирав – не голосував, бо не відчував важливості та впливовості власного голосу) владу, досить часто під впливом пропаганди та власних емоцій, надмірно толерантно трактуючи корупцію та числені зловживання з боку влади.

Водночас історія миролюбного і напрочуд толерантного українського народу рясніє повстаннями проти загарбників, визвольними війнами, досвідом безпосереднього та підпільного протистояння (гасло Організації українських націоналістів, яке вперше прозвучало ще у 1940 році: «Свобода народам! Свобода людині!»), діяльність легендарної УПА (української повстанської армії). За останні десятиліття три загальноукраїнські революції – й усі за свободу: Революція на граніті за свободу від імперії, від радянської влади (1990 р.), Помаранчева революція за свободу вибору (2004 р.), Революція Гідності за свободу від тиранії і свободу обирати зовнішньополітичний вектор розвитку власної держави (2013–2014 рр.) [4, с. 40]. І війна, яку Росія розпочала у 2014 р. на Сході України, анексією Кримського півострова, а з 2022 р. здійснює повномасштабне вторгнення – це війна за свободу і про свободу. Як влучно підкреслив Ю. Гудименко: «Ніщо так не характеризує українця будь-якого часу, як це слово – свобода» [5].

У Росії люди звикли, що їх можуть знищити, обдурити, вислати в табори чи принизити – фізично, вербально, діями чи бездіяльністю. Українці, як і європейці, вважають насильство неприйнятним та принизливим. Російсько-білоруський наратив про право держави на використання сили проти своїх громадян в Україні не спрацював. Під час всенародних революцій та в умовах війни українці чинять відважний опір, боронять свою свободу навіть ціною життя, чим викликають захоплення всього світу. Саме тому вже легендарним символом військового опору стала відповідь українського військового пограничника з о. Зміїний (акваторій Чорного моря) російському військовому кораблю на пропозицію здатися (послав у відомому напрямку, куди, зрештою, через кілька місяців корабель і був успішно відправлений влучанням двох українських ракет «Нептун»).

В умовах війни, яку розв'язала росія у 2014 р. на Сході України незаконною окупацією частини територій та анексувавши Кримський півострів, частина українців пішла захищати державу, а українське суспільство самоорганізувалося у потужний волонтерський рух, що допомагав

у вирішенні низки проблем, які на той час держава не була в змозі вирішити, і продовжує й далі допомагати військовим та постраждалим від війни мирним жителям.

Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року організації громадянського суспільства, звичайні небайдужі громадяни робили й продовжують робити усе можливе, навіть ризикуючи власним життям – від евакуації цивільних з зони бойових дій, розміщення переселенців, надання їм першої гуманітарної допомоги до купівлі форми та всього необхідного для армії, надавали правові консультації, беруть участь у написанні законів та ін. Численні волонтерські ініціативи, що виникли в перші місяці війни, в подальшому вирости у великі громадські організації, благодійні фонди, які продовжують допомагати постраждалим від війни [7].

Тисячі організацій переорієнтували свою діяльність, щоб вистояти та допомогти країні, забезпечити як свої сім'ї, співробітників, так і військових на фронті. А звичайні люди почали активно допомагати, хто чим мав можливість – від консервації та плетіння маскувальних сіток до збирання грошей на сучасну військову техніку, оренду космічних супутників для ЗСУ. Активно включилися діти, що заробляють гроші співаючи у публічних місцях, граючи у шахи/шашки, продаючи на імпровізованих стендах свої іграшки, малюнки, домашню випічку тощо [9]. Долучається й студентська спільнота: влаштовують благодійні ярмарки, купують та передають військовим комплекти термобілизни та ін. [6]. Консолідовані зовнішньою загрозою українці переконані, що кожен, чим має змогу, допомагає й наближає нашу країну до перемоги.

Отже, у захисті національної безпеки України українська громадськість виявляє свої найкращі якості, є не просто вагомим чинником, а фундаментом оборонного потенціалу України. Переходячи від інформаційної до гібридної війни (2014 р.), а у 2022 р. здійснюючи повномасштабне військове вторгнення російська влада недооцінила аксіологічну домінанту та волелюбність українського народу, те, що ментальність українців базується на архетипах Свободи та особливого сакрального ставлення до власної Землі [1, с. 18]. З часу проголошення незалежності України відбулися й ідеологічні трансформації суспільно-політичної свідомості українського народу – масове переосмислення радянської спадщини як колоніальної, її відкидання у більшості населення, зростаюча підтримка європейського вектору розвитку [2, с. 311].

Україна обов'язково переможе. У її відбудові та реформуванні важливе значення матимуть як міжнародна допомога, інвестиції, так і те, як влада спільно з громадянським суспільством буде розбудовувати демократичну правову державу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2018. № 1 (84). С. 15–19.
2. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир, Вид-во «НОВОград», 2021. 372 с.
3. Гордійчук О. Основні детермінанти трансформації української ментальності у 20–90-тих роках ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*, 2018. № 10 (383). С. 49–54.
4. Гордійчук О. «Революція Гідності» та її вплив на ментальність українців: соціально-філософський аналіз. *Вісник Черкаського університету. Серія: філософія*, 2018. № 2. С. 39–45.
5. Гудименко Ю. Ніщо так не характеризує українця будь-якого часу, як це слово–свобода. URL: <https://uainfo.org/blognews/1611331072-nishcho-tak-ne-harakterizue-ukrayintsya-bud-yakogo-chasu-yak-tse.html> (дата звернення 12.02.2023).
6. Ковальчук О., Тугас А. 10 комплектів термобілизни передали військовим учні 10-В класу наукового ліцею Житомирської політехніки. *Суспільне новини*, 20 жовтня 2022. URL: <https://susplne.media/299062-10-komplektiv-termobilizni-peredali-vijskovim-ucni-10-v-klasu-naukovogo-liceu-zitomirskoi-politehnik/> (дата звернення 12.02.2023).
7. Луньова А. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. *ZMINA*, 9 червня 2022. <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny/> (дата звернення 12.02.2023).
8. Шемшученко Ю. С. Громадянське суспільство. *Юридична енциклопедія*. К., 1998. Т. 1, 646–647.
9. Як діти допомагають збирати кошти для захисників України. *Українер*. 1 червня 2022. URL: <https://ukrainer.net/dity-koshty-zsu/> (дата звернення 12.02.2023).

**Юлія Кондратюк,**  
кандидат історичних наук, доцент  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

### **ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ БІДНИМ РОДИНАМ ПОЛЯКІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ І БІДУЮЧОМУ ПОЛЬСЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ, КОТРЕ ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ**

Початок ХХ століття був досить складним як в українській, так і в світовій історії. Вагому роль в цьому відіграла Перша світова війна. Театри бойових дій розгорталися як на європейській території, так і на західноукраїнських теренах. Польське населення опинилося в подібній ситуації з українським, коли його представники змушені були воювати у складі двох ворогуючих блоків один проти одного. Поляки, котрі проживали в тилкових районах на території колишньої Російської імперії намагалися всіляко підтримувати своїх. З цією метою в 1914 р. в Петрограді було створено Товариство допомоги бідним родинам поляків, які брали участь у Першій світовій війні і бідуючому польському населенню, котре постраждало від військових подій. Воно мало на меті надавати допомогу і різного роду сприяння безпосереднім та опосередкованим жертвам війни. Його засновниками були редактор журналу «Голос Польський» Ремигіуш Станіславович Квятковський, присяжний повірений Болеслав Губертович Ольшамовський, дійсний статський радник Генріх Іполитович Свінціцький. Закономірним був той факт, що більшість філій цього товариства діяло на території Правобережної України, оскільки так історично склалося, що саме тут проживала значна кількість поляків. Разом з тим у 1914 році, в цей регіон було евакуйовано значну кількість польського населення. Одна з найбільших філій цього товариства діяла в Житомирі (налічувала 238 осіб [1, С. 91-93]). Для досягнення своїх цілей товариство надавало різного роду допомогу, в тому числі і матеріальну підтримку сім'ям військовослужбовців, постраждалому від військових дій і потребуєчому того населенню, збирало, після отримання відповідних дозволів, засоби для утворення притулків для дітей, призваних на війну батьків, підшукувало роботу для потребуєчих, створювало, утримувало і надавало всіляку підтримку організаціям, діяльність яких була викликана потребами військового часу.

Кошти товариства склалися з щорічних членських внесків, добровільних пожертвувань, коштів, отриманих від продажу майна та згідно договорів дарування, зборів по квитанційних книгах і підписних листах, прибутків з благодійних концертів, лекцій, читань, наукових заходів тощо.

Членами товариства могли бути представники як чоловічої, так і жіночої статей. Вступ до нього відбувався тільки на підставі письмової заяви, що

подавалася до його Комітету, від якого залежало як прийняття, так і виключення членів товариства.

Членські внески склалися з одноразових і щорічних, причому розмір перших залежав від побажання кожного члена безпосередньо, а другі – склалися фіксовану суму – 6 рублів протягом року. Їх можна було сплачувати як одноразовим платежем, так і помісячними внесками в сумі – 50 копійок.

Завідування справами і коштами товариства покладалося на Загальні збори і Комітет товариства. Загальні збори мали складатися не менше як з 7-ми і не більше 27-ми членів, котрі зі свого середовища обирали більшістю голосів голову, двох його заступників, двох секретарів та скарбника. Комітет обирався Загальними зборами на термін – 2 роки. Зі складу Комітету щорічно вибувала половина членів, причому в перший рік – згідно жеребкування, потім – по старшинству обрання. На їх місце обирали нових членів, причому вибулі члени могли бути обрані вдруге. До кола компетенцій Комітету входило: завідування коштами товариства, прийняття пожертвувань, розподіл грошової допомоги, складання річної звітності та проектів бюджету тощо.

Загальні збори скликалися щорічно в листопаді, а також в міру необхідності на розсуд Комітету і у випадку письмової заяви про те не менше 1/3 усіх членів товариства. Про час і місце Загального зібрання повідомлялося за тиждень в польських місцевих виданнях, а членам – надходили індивідуальні запрошення на домашню адресу. У випадку неявки на Загальне зібрання 1/3 членів, необхідних для того, щоб воно відбулося, призначалося через два тижні друге зібрання, котре визнавалося законним, незалежно від кількості членів. Загальне зібрання затверджувало річні звіти і проекти бюджету, обирало і поповнювало Комітет товариства, обирало для перевірки рахунків і капіталів наглядальну раду з трьох осіб і вирішувало питання про доповнення та зміни до статуту Товариства і його ліквідації [2, С. 3-4].

Усі питання на Загальних зборах і в Комітеті товариства вирішувалися більшістю голосів. При їх рівній кількості голос голови мав вирішальне значення. Засідання Комітету відбувалося при наявності не менше 1/3 його членів, без урахування голови та одного з його заступників.

Кошти, зібрані товариством, зберігали в Державному банку, або в кредитних установах. Отримати звітти їх можна було лише по чекам, або письмовим вимогам, підписаних головою, або одним з його заступників, секретарем, скарбником і ще одним із членів комітету. Усі підписи мали бути затверджені печаткою товариства.

Наглядальна рада щорічно обиралася на Загальних зборах в кількості трьох осіб зі складу товариства. Вона займалася перевіркою каси, капіталу,

майна і відповідність їх задокументованим фактам. Про результати ревізії члени цієї ради доповідали на зібраннях Загальних зборів.

Питання, що стосувалися зміни статуту товариства, або його ліквідації розглядалися на Загальних зборах при наявності не менше 2/3 частини їх складу і вирішувалися більшістю голосів [2, С. 5].

В кожному місті, де постійно мешкало не менше 10 членів товариства, відкривали, з дозволу Комітету, його філію. Вони діяли майже в усіх великих містах України – Харкові [3, С. 1], Києві [4, С. 1], але найбільше - на Волині та Поділлі – Житомирі [1, С. 89], Вінниці [4, С. 3] та ін. В своїй організації і у всіх своїх діях вони керувалися статутом товариства та інструкцією комітету, затвердженою Загальними зборами. Про відкриття кожної філії комітет доповідав місцевому градоначальнику. Усі зібрані кошти на місцях рахувалися власністю усього товариства. Видатки також здійснювалися відділами за рахунок товариства, згідно затвердженого Комітетом розрахунком. При організації філіями зборів, літературних вечорів, театральних вистав тощо вони керувалися діючим законодавством і були підзвітні з питань його дотримання місцевій адміністрації. Якщо представники філії мали бажання набути права юридичної особи, вони, з дозволу Комітету, підлягали реєстрації по місцю свого відкриття. Кожна філія, для вирішення своїх задач, обирала зі своїх членів місцевий відділ в кількості не менше трьох осіб. В містах, де діяли філії товариства, всілякого роду установи відкривалися від імені її Комітету, причому останній міг доручати їм керівництво цими установами [2, С. 6-7].

Товариство перестало діяти після закінчення Першої світової війни в 1918 році, а все його майно, після ліквідації усіх заборгованостей, було передано на користь Римо-католицького благодійного товариства. Хоча воно проіснувало досить незначний період, але змогло допомогти багатьом людям, що постраждали від війни. Його діяльність – це ще одне свідчення польської національної згуртованості – це один із важливих факторів, який допоміг їм в 1918 році відновити свою державу і проголосити її незалежність.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Житомирської області ф. 405, оп. 1, спр. 7.
2. Державний архів Харківської області ф. 29, оп. 1, спр. 667.
3. Статут товариства допомоги бідним родинам поляків, які брали участь у Першій світовій війні і бідуючому польському населенню, котре постраждало від військових подій. – Типо-літографія «Евг. Тиле преемн.». – 1914. – 7 с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ ф. 917, оп. 1, спр. 267.

**Марина Кругляк**

*кандидат історичних наук, доцент,  
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **КИЇВСЬКА РУСЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА БОРИСА КРУГЛЯКА**

3 травня 2023 року виповнилося б 89 років з дня народження доктора історичних наук, професора, академіка Нью-Йоркської Академії наук Бориса Абрамовича Кругляка (1934–1996). Уродженець Житомира і відомий краєзнавець, Борис Кругляк у 1992–1996 роках працював у Житомирській політехніці (тоді – Житомирському інженерно-технологічному інституті), очолював кафедру соціально-політичних і гуманітарних наук, а також певний час був завідувачем кафедри економіки Житомирського інституту підприємництва і сучасних технологій. У 1993 році Бориса Кругляка обрано віце-головою відновленого Товариства дослідників Волині, в якому він відповідав за наукову роботу [3, с. 9].

Попри те, що основною сферою наукової діяльності Бориса Абрамовича була економічна історія, а саме: внутрішня торгівля у Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст., столипінська аграрна реформа, питання втілення нової економічної політики, історія економічних учень [2, с. 19–24], все ж історик не раз повертався до краєзнавчої тематики. Саме в 1990-ті роки вчений прагне переглянути своє ставлення до багатьох питань економічної історії, а також розширяє тематику своїх досліджень. У зв'язку з цим слід приділити увагу невеличкій за обсягом, проте доволі змістовній праці «Загадки минувшини Поліського краю» (Житомир, 1995).

У цій брошурі, схожій більше на продукцію самвидаву, історик по-новому осмислює історію Київської Русі та середньовічної Житомирщини на прикладі племені древлян, які в ті часи проживали на Поліссі.

Саме древлян підкорив князь Олег 883 року, одразу після вокняжіння в Києві. Цими діями новий київський правитель продовжив традицію полянських племен, які не мирилися зі своїми північно-західними сусідами [1, с. 557].

Б. А. Кругляк прагне «відбілити» древлян, яких у літописі «Повісті минулих літ» описано в чорних фарбах, адже автори історичної оповіді – представники полянського племені – дуже негативно ставилися до своїх сусідів, називаючи древлян дикунами. Вже на початку своєї розвідки Борис Абрамович заперечує дане твердження: древляни обіймали значну територію Полісся, являючи собою один з найбільших племінних союзів. Вони успішно займалися підсічним землеробством та скотарством, розвивали вівчарство та бортництво, велику роль в їхній господарській діяльності відігравало

полювання. Відомими були древлянські укріплені городища – центри ремесла і торгівлі, металургії. У районі Овруча існувало чимало майстерень, де з місцевого пірофілітового сланця вироблялися шиферні пряслиці, які розходилися по руських землях, йшли у Польщу та Дунайську Болгарію. Власне, через це Б. А. Кругляк переконаний, що поляни й хотіли підкорити та поневолити древлян, влаштувавши на території їхнього проживання власні ловища. Однак древляни були «добрі і великодушні за своєю натурою, але горді лісові жителі», які не хотіли миритися зі своїм пригнобленим становищем й часто виявляли непокору [1, с. 557–558].

Свою оповідь у брошурі Борис Абрамович подає у вигляді загадок, які прагне розгадати. Одна з них звучить так: «Дружиною якого Ігоря була княгиня Ольга?». Й тут історик знайомить нас із думками своїх колег. Приміром, М. В. Левченко стверджує, що в 914–945 рр. на київському престолі було два Ігорі. Інші історики вважають, що, можливо, було два Олєги – другий Олєг, найімовірніше, правив у перші два десятиліття княжіння Ігоря. На підтвердження цього – хозарські джерела, які свідчать про те, що в 930–940-і рр. «царем Русії» був Олєг [1, с. 559].

Літопис, стверджує науковець, має чимало невідповідностей. Якщо після смерті Олєга київський стіл обійняв Ігор Рюрикович, тоді необхідно дати відповідь на три такі питання. «Перше: київський князь вже у 914 році переконався, що древляни – гордий і нескорений народ і примусити його визнати над собою зверхність полян дуже нелегко. Чому тоді він з невеликим військом пішов у древлянські землі двічі збирати данину? Хіба досвід подій тридцятирічної давнини не навчив його нічому?»

Друге питання, пов'язане з княгинею Ольгою. Якщо Ігор та Ольга дійсно одружилися 903 року, коли нареченій було 10–12 років, то виходить, що свого сина Святослава вона народила у поважному віці (понад 50 років), що з біологічної точки зору є неможливим.

Третє питання. Відповідно до літопису воєвода київських князів Свенельд правив з 913 до 977 рр» тобто 65 років, чого в дійсності не могло бути [1, с. 560].

Швидше за все, неточності в літопису необхідно пояснити бажанням показати неперервність династії Рюриковичів: Рюрик – Ігор – Святослав. Не менш важливим поясненням є й те, що «Повість минулих літ» створювалася у 1100-х роках, тобто через декілька століть після описаних подій. У той же час Борис Абрамович не виключає ймовірності існування двох Ігорів: перший, який 913 року придушив повстання древлян, був сином Рюрика, другий, який загинув від рук древлян 945 року, був онуком Рюрика, тобто сином Ігоря. Якщо керуватися даною логікою, то другий Ігор почав княжити наприкінці 930-х – на початку 940-х років або ж у 941 році. Саме тоді в нього став служити Свенельд [1, с. 561].



Цікавим є пояснення причин древлянського повстання 945 року, дане Борисом Кругляком. Побори князя Ігоря принизили гідність непокірного племені. Виступ древлян не був стихійним: повсталі прагнули позбавитися від того, хто порушив традиції, які склалися свого часу між Києвом та залежними від нього племенами, а також здійснити спробу посісти київський престол, одруживши коростенського князя Мала із княгинею Ольгою [1, с. 561–562]. Древляни вірили, що Ольга обов'язково їх зрозуміє, адже вона була своя, слов'янка, а Ігор був варягом, який, до того ж, оточив себе варягами [1, с. 562].

Описуючи акт помсти княгині Ольги за смерть чоловіка, Борис Кругляк явно на боці древлян, про що свідчить його посилання на твердження історика Миколи Костомарова про падіння моральних принципів у Києві під час князювання Ольги, в той час як для древлян порушення чесного слова вважалося за страшний гріх. Та й не слід забувати, що літописець належав до племені полян, й для нього розповісти анекдот про древлян зайвий раз свідчило про перевагу київського племені над поліським. Опис й смакування помсти мудрої полянської княгині Ольги над дурними древлянами Борис Абрамович вважає зайвим підтвердженням того, що поляни запозичили чимало варязьких традицій, й серед них – кровної помсти. Древляни ж ніколи не знали духу помсти [1, с. 564].

Історик порушує і таку проблему: коли ж народився князь Святослав – у 920, 927, 933, 940 чи 942 році? Борис Кругляк вважає, що не пізніше за 927 рік, а літописну дату – 942 рік – вважає помилкою. У Ярослав-Суздальському літописі зазначено, що князь Володимир помер у 73 роки, у 1015 році, тобто саме він, а не його батько Святослав, з'явився на світ у 942 році. Той самий факт, що Володимир був молодшим сином, говорить про те, що раніше 927 року, про що йдеться у візантійських та болгарських хроніках, князь-воїн народитися не міг [1, с. 565–566]. Цікава й така версія: князь Ігор мав двох синів з ім'ям Святослав. Один народився 920 року, але жив недовго, і коли в Ольги з'явився другий хлопчик, вона дала йому ім'я свого первістка [1, с. 567].

Вплив древлян був особливо значним за правління київського князя Володимира, матір'ю якого була дочка древлянського князя Мала Малуша, а дядьком – відомий билинний герой Добрия Микитович (Микитич). Саме лояльна позиція князя Володимира до древлян, свідченням чого також є правління в Овручі сина-намісника Володимира, цілком задовольнила древлян, і з цього часу в історичних документах не зафіксовано їх виступів проти київської влади [1, с. 568–570].

Невелика брошура «Загадки минулого Поліського краю» українського історика Бориса Кругляка, по суті, є єдиним комплексним дослідженням з історії племені древлян, що вийшло в роки незалежності України та вирізняється об'єктивним підходом до освітлення історичних подій. Київська Русь, безумовно, є героїчною сторінкою в історії українського народу. Водночас

Борис Кругляк розширює наші знання з історії непокірного племені древлян, дещо ідеалізує його та, по суті, захищає порівняно з київським племенем полян. Однак подібна ідеалізація не виходить за межі наукового викладу матеріалу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кругляк Б. А. Загадки історії Поліського краю. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомищини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали):* збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 557–570.
2. Кругляк М. Економічна історія України початку ХХ ст. у науковій спадщині академіка Б. А. Кругляка. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомищини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали):* збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 15–24.
3. Сарбей В. Г. З любов'ю до України. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомищини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали):* збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 7–10.

**Ірина Остапець**

кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри філософії  
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

#### **ІДЕЯ СВОБОДИ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В НОВОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ**

Ідея свободи в новоєвропейській філософії – це проблема її динаміки, пошуків, відстоювання, заперечення. Системозапочатковуючі цінності, що складають у своїй органічній цілісності своєрідну матрицю європейської цивілізації, прагматизуються, перетворюючись у своєрідний засіб повсякденного використання, втрачають свою велич, зачарованість і святість.

Основне їх «призначення» – це забезпечення здійснення людської свободи. Визнання свободи як такої, що приносить утилітарну користь, стає тією онтологічною основою, що довкола себе, через себе формує всі інші ціннісні означення буття людини. Так, Н. Макіавеллі, визначаючи новий зміст сутності свободи, зазначає, що вона мусила б бути вільною не лише від впливу релігії, а й від впливу моралі [9].

Суть свободи як політичної цінності визначає Ф. Бекон, спираючись на принцип «воля-закон», де свобода і отримує новий статус, а закон стає

регулятивною основою дії політичного поля відносин. З філософії Ф. Бекона бере початок новоєвропейська раціоналістична лінія політичної думки, в якій людський розум, як можливість вільно діяти і творити своє життя, стає відліком системи цінностей, основою пізнання буття [1].

Р. Декарт по-новому змусив нас подивитися на місце людини в світі, зробивши акцент на формуванні і зміні її внутрішнього світу. Завжди намагалися перемогти себе, а не долю, змінювати свої бажання, а не порядок світу, і взагалі звикнути до думки, що у нашій цілковитій владі перебувають тільки наші думки [4]. Його погляди є безпосереднім внеском у формування нової концепції свободи, де свобода постає як невід'ємний атрибут всіх форм життя завдяки якому людина може змінювати реальність.

Т. Гоббс дійшов висновку, що саме егоїстичний стан буття людини як «війни всіх проти всіх» спричинив до укладання суспільного договору й створення держави, і тим самим раціонально обґрунтовує появу політичних цінностей, засадничим принципом яких є людська свобода у її природньому стані. В подальшому в історії філософсько-соціальної думки Нового часу, починаючи від Т. Гоббса і далі, майже всі мислителі вибудовували свої теорії свободи, виходячи саме з людини, з проблеми її розуму, інстинктів [3].

Політичне буття та його цінності Дж. Локк розглядає як основу, що включена в систему інших цінностей, які стосуються особистої свободи індивіда (віра, мета, праця, власність). Вони покликані бути своєрідним інтегруючим, об'єднуючим фактором, який має забезпечити терпимість однієї людини до свобод іншої. Перевагу в засобах регулювання відносин у суспільстві Дж. Локк віддає моральності (практично-утилітарного характеру), а не юридичним нормам [7]. Разом з тим він формує підхід до розуміння цінності свободи як такої, що абсолютно домінує над усією ієрархією цінностей людини, має свої чіткі межі і функції [3].

Ш.-Л. Монтеск'є вважав метою функціонування держави справедливість. Як універсальна соціально-політична цінність вона визначає новий сенс соціальної свободи. «Саме справедливість, – як стверджує він у праці «Дух законів», – є певною сталою величиною (не дивлячись на те, у яке коло інтересів вона потрапляє: людини, Бога, ангелів), яка програмує на адекватний собі стан соціально-політичного організму» [10].

На думку Ж.-Ж. Руссо, свобода – це цінність суспільно-колективістських форм більшості, своєрідної «загальної волі», яка постає трансцендентною стосовно індивіда, і є тією дійсною основою, що єдино може утвердити реальне народовладдя і демократію, коли кожний громадянин є нічим і нічого не може без участі всіх інших [11]. Філософ вибудовує ієрархію соціально-політичних цінностей: індивідуальні, колективні, державні, де останні відіграють суттєву роль у формуванні всіх сфер людського життя.

Таким чином у період Нового часу починають викристалізовуватися дві полярні системи на рівні особи (як особиста свобода, як можливість самореалізації, як цінність життєвих сил, розуму) і на рівні певних форм спільноти – суспільства загалом, громади, класів, верств і т. п. (як цінність колективістських форм співжиття). У той же час правовий шлях співставлення цінностей індивідуального та загальносуспільного характеру не дає можливості применшити ролі ні перших (як пізніше буде в теоріях марксизму, солідаризму тощо), ні других (як буде в анархізмі, анархосиндикалізмі).

У поглядах мислителів XVIII–XIX ст. відбувається зміщення кута зору на суть поняття і феномен цінності свободи. Свобода стає значимішою, виходячи не з традицій, віри, природних структур, а репрезентує себе як цінність функціонального характеру. Так, І. Кант, розглядаючи суть держави, підкреслює, що визначальною її функцією є розбудова правового поля: держава як засіб, а не держава як мета, святість, абсолют.

Таку ж тенденцію ми можемо спостерігати в теорії іншого представника німецької філософської думки – Г. Гегеля. Для Г. Гегеля метою держави (а звідси і основним ціннісним орієнтиром) стає не одиничний індивід, а суспільство, «всезагальне життя». Сенсом, цінністю буття особи стає лише її загальнозначиме «субстанційне» визначення. І істинністю, і моральністю вона володіє виключно виходячи з того, що є громадянином держави, адже без останньої вона як особа існувати не може.

Пояснюючи логіку розвитку всесвітньої історії через «прогрес в усвідомленні свободи», він, власне, визначає, що предметом дослідження у соціально-філософській науці і є процес утвердження людської свободи у різних її конкретно-історичних формах втілення державної влади, особливостях відносин, інституційних утвореннях тощо. Адже, як стверджує філософ, «єдиним предметом філософії є світло ідеї, що простежується у світовій історії..., пізнання втілення цієї ідеї, яка є ідеєю свободи», і «інтерес полягає в тому, щоб пізнати хід розвитку ідеї, що самореалізується, а саме ідеї свободи, яка існує лише як усвідомлення свободи» [2].

Прогрес у розбудові окремих ланок суспільства, держави, її владних структур, системи права тощо є нічим іншим як виявом закономірного здійснення цієї універсальної історичної цінності – свободи, і всі вони, відповідно, мають єдиний універсальний вимір своєї «ефективності», прогресивності, гуманності – міру практичної можливості людини щодо реалізації своїх свобод. В цьому сенс існування політики, держави, влади – як інструментів здійснення свободи [5, с. 215].

Таким чином, філософські та політико-правові доктрини періоду після буржуазних революцій в Європі напрацьовують цілісну методологічну основу,

що дає розуміння нової форми свободи, її вияви у політичній, економічній, соціальній сферах життя (але ще не цілісну теорію свободи), що по суті вимагає подальшого її дослідження та аналізу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bacon F. The New Organon. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 252 p.
2. Hegel G. W. F. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte Reclam Verlag, 1924.  
[http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/hegel\\_philosophie\\_der\\_geschichte.pdf](http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/hegel_philosophie_der_geschichte.pdf)
3. Гоббс Т. Левіафан Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
4. Descartes R. Rules for the Direction of the Mind [https://learning.hccs.edu/faculty/robert.tierney/phil1301-3/substantive-course-materials/unit-iii/descartes-rules-for-the-direction-of-the-mind/at\\_download/file](https://learning.hccs.edu/faculty/robert.tierney/phil1301-3/substantive-course-materials/unit-iii/descartes-rules-for-the-direction-of-the-mind/at_download/file)
5. Денисенко В.М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму у політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів, 1997. 274 с.
6. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
7. Лок Джон. Два трактати про правління; пер. з англ. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
8. Locke J. Epistola de Tolerantia: A Letter on Toleration. Edited and with an Introduction by Mark Goldie. Indianapolis: Liberty fund 2010. 202 p.  
[https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2375/Locke\\_Toeration1560\\_LFeBk.pdf](https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2375/Locke_Toeration1560_LFeBk.pdf) .
9. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець; пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
10. Montesquieu De l'esprit des lois s.n., 1777 (4 tomes).  
[https://fr.wikisource.org/wiki/De\\_l%27esprit\\_des\\_lois,\\_Garnier,\\_1777](https://fr.wikisource.org/wiki/De_l%27esprit_des_lois,_Garnier,_1777)
11. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права; пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.

**Юрій Ніколенко,**  
*аспірант кафедри політології*  
*(Дніпровський національний університет*  
*імені Олеся Гончара).*

### **ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НА ХАРАКТЕР ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ДЕРЖАВИ**

Під виборчою системою (далі – ВС) розуміється встановлений законодавством алгоритм (математичний за своєю природою) переведення голосів виборців (далі - ГВ) в представницькі мандати (далі - ПМ), тобто виборча формула (далі - ВФ). Стосовно ВФ слід зазначити, що сьогодні існують мажоритарні та пропорційні ВФ (далі відповідно МВС та ПВС). Мажоритарна ВФ передбачає голосування за індивідуальних кандидатів та визначення переможця за принципом більшості голосів, більшість може бути абсолютною (50% + 1 голос), відносною (більше ніж у інших кандидатів) чи кваліфікованою (відсоток встановлюється законодавством). Пропорційна ВФ передбачає розподіл ПМ в парламенті пропорційно до розподілу ГВ [2].

Запропоноване А. Лейпхартом визначення відмінностей між мажоритарними (змагальними) та консенсусними демократіями передбачає, що виборчі закони у поєднанні з іншими інституційними характеристиками формують два різних типи демократії, мажоритарну та консенсусну, організовану навколо принципу концентрації або ж розпорошення влади. Так, на його думку, тип ВС значною мірою пов'язаний з розвитком партійної системи, типом виконавчої влади (однопартійний чи коаліційний уряд), відносинами між виконавчою і законодавчою гілками влади. Там, де на виборах діє принцип більшості найімовірніше очікувати формування двопартійної системи, однопартійного уряду, а органи виконавчої влади будуть посідати домінуюче становище щодо законодавчих. Пропорційне представництво пов'язане з багатопартійними системами, коаліційним урядом і більш збалансованими відносинами між виконавчою і законодавчою гілками влади. Це, так звана консенсусна модель демократії, яка на противагу однозначному і безроздільному правлінню більшості, втілює прагнення до обмеження, розподілу, розмежування і поділу влади різними способами. Тому в парламентських республіках та конституційних монархіях, де саме парламенту належить визначальна роль у формуванні уряду, пріоритет надається МВС, яка зменшує кількість парламентських партій; навпроти, в президентських республіках більш актуальною є представленість в парламенті інтересів різних груп населення, що дає ПВС [3]. Як зазначає Я. Зелінські, в рамках ПВС рівень фрагментації партійної системи є високим, парламент – сильним, а уряди коаліційними, що прискорює процеси дифузії,

розпорошення влади. І навпаки, МВС призводить до низького рівня партійної фрагментації, слабкого парламенту та уряду більшості, що створює умови для концентрації влади в руках однієї партії. Що є шкідливим для збереження безпосереднього зв'язку партії з конкретними соціальними групами чи для формування соціально однорідних партійних виборчих округів. На думку Я. Зелінські, чим більше ВС керується логікою «переможець отримує все», з незначними можливостями задоволення інтересів меншин через коаліційний уряд, а система контролю за діяльністю органів виконавчої влади є слабкою, тим більше партії позбавлені можливості задовольнити свої інтереси іншим чином, ніж через перемогу на виборах. Це в свою чергу вимагає від них відмовитися від конкретизованих виборчих гасел, спрямованих на мобілізацію конкретного соціального сегменту електорату. Окрім того, якщо рівень партійної фрагментації низький, що є ще однією характерною рисою МВС, то накладання існуючих розколів стає більш ймовірним, змушуючи партії до замовчування певних гострих проблем, зміщення уваги з конфліктів у тих сферах, де їх позиції є слабшими порівняно з конкурентами [5]. Іншими словами, як зазначає П. Данліві, в умовах МВС для гарантування виборчої більшості, необхідної для отримання влади, політичні партії прагнуть розширити свою аудиторію через звернення до більш широких, а не конкретних соціальних груп. І навпаки: менш жорсткі виборчі правила дають змогу партіям формуватися та розвиватися завдяки використанню соціально визначених електоральних ніш, як це властиво для ПВС, що сприяє установленню чіткого зв'язку між партіями та соціальними групами [4].

Прихильники змагальної або мажоритарної демократії вважають, що найбільш важливим для ВС є те, що процес голосування виборців (а не послідовний процес створення парламентської коаліції) повинен визначати партії в парламенті чи партії в уряді. Уряд повинен бути уповноважений реалізовувати свою програму протягом усієї своєї каденції і не залежати від підтримки невеликих партій. Уряд повинен бути підзвітним за свої дії перед парламентом та громадянами, а виборці повинні мати можливість через регулярні проміжки часу оцінювати діяльність уряду, висловлюючи схвалення чи відкидаючи альтернативні варіанти державної політики, які пропонуються опозиційними партіями. Партії, що перебувають на третьому чи четвертому місці, піддаються дискримінації за використання МВС заради спрощення процесу формування уряду та полегшення виконання ним управлінських функцій. За такого підходу пропорційні вибори є неефективними, оскільки призводять до неоднозначних результатів, сприяють нестабільності режимів, надають диспропорційно велику владу малим партіям, що можуть виступають в ролі «творця королів», розмивання

відповідальності та зменшення ступеня відкритості в ході прийняття рішень. На противагу цьому, прихильники консенсусної демократії стверджують, що МВС надмірно винагороджує переможця, особливо в плюралістичних, розділених суспільствах, які мають потенційні джерела етнічного конфлікту, з надто незначним інструментом впливу на діючий уряд. З точки зору консенсусної демократії, ВС повинна сприяти процесам примирення, консультування та створенню коаліцій в парламентах. Партії, які отримали необхідний мінімум голосів, повинні включатися до законодавчого органу пропорційно до рівня їх електоральної підтримки. Урядова партія чи партії повинні проводити політику, що базується на консенсусі між усіма партіями, що входять до парламентської коаліції. Більше того, склад парламенту повинен відображати різноманітність соціальної структури суспільства, в результаті чого усі громадяни мають своїх представників, що виражають їх інтереси, бачення та сподівання у ході загальнонаціональних дискусій. З цієї позиції МВС критикується за надто щедрю винагороду для єдиного переможця, створюючи передумови для формування «виборчої диктатури», де уряд за підтримки однопартійної більшості може розробляти та реалізувати свою політику без консультацій та укладання компромісів з іншими партіями в парламенті чи групами суспільства. Нечесність та диспропорційність результатів МВС означає, що деякі голоси виборців систематично виключаються із суспільних дебатів [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що встановлена в державі модель ВС впливає на політичну систему даної держави. Одним з основних наслідків такого впливу є встановлення в державі мажоритарної або консенсусної моделі демократії. Дані моделі обумовлені встановленим на парламентських виборах типом ВС: МВС породжує мажоритарну модель демократії, ПВС – консенсусну модель демократії. Перша з цих моделей передбачає домінування виконавчої гілки влади над законодавчою, сильний однопартійний уряд; друга – домінування законодавчої гілки над виконавчою, коаліційний уряд та високий рівень репрезентативності складу парламенту. Тобто кожна з даних моделей має власні характеристики, переваги та недоліки.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гербут І. А. Виборча інженерія як інструмент забезпечення політичної консолідації у демократичному суспільстві: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук 23.00.02; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2016.

2. Ставнійчук М. І. Виборча система // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М.



Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: [https://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=33916](https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33916)

3. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. – 462 с.

4. Dunleavy P. Margetts H. Understanding the dynamics of electoral reform. *International Political Science Review*. 1995. Vol. 16. P. 9 – 29.

5. Zielinski J. Translating social cleavages into party systems: The significance of new democracies. *World Politics*. 2002. Vol. 54. P. 184 – 211.

**Олена Подзем**

*здобувач вищої освіти*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Ірина Єні**

*асистент кафедри педагогічних технологій*

*та мовної підготовки*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ РЕГУЛЮВАННЯ**

Зміни є невід'ємною частиною нашого життя, і наше існування пройшло через етапи зростання та розвитку з дитинства, підліткового віку, дорослого життя та старості. Так само на різних етапах нашого життя ми отримуємо початкову, середню та вищу освіту. Аналогічним чином у суспільстві, в якому ми живемо, відбуваються деякі зміни. Людське суспільство еволюціонувало від примітивних стадій полювання та збирання до садівничого, аграрного, індустріального/сучасного та сучасного постмодерного суспільства. Культурні цивілізації, імперії, королівства та епохи, безсумнівно, виникали та падали, але природа людських соціокультурних організацій та соціальних взаємодій однаково трансформується, щоб відповідати структурним моделям існуючого суспільства в кожному епоху. Зазвичай вважається, що зміна є єдиним постійним явищем, і зміни відбуваються у світі природи, так і зміни відбуваються в людському суспільстві. Жодне людське суспільство не залишається відносно статичним занадто довго, оскільки соціальні зміни є повсюдним і неминучим явищем; так само зміни можуть відбуватися у всіх аспектах суспільства чи окремих частинах соціальної структури. [1, с. 56] Соціальні зміни у суспільстві можуть бути результатом доцільності, яка потрібна на вирішення конкретних соціальних проблем, із якими зіштовхується суспільство; або, з іншого боку, соціальні зміни в суспільстві

можуть викликати супутні соціальні проблеми в цьому суспільстві, отже, потреба у сильнішій адаптивній спроможності людського суспільства до соціальних змін та соціальних проблем. Соціальні зміни, як обговорювалося раніше, всюдисущі та неминучі, оскільки зміни є єдиним постійним явищем.

Соціальна проблема як концепція привернула багато аргументів від класичних вчених до сучасних в рамках і поза рамками соціальних та управлінських наук. Основа цього аргументу полягає в тому, що має становити соціальну проблему, а що ні. Деякі стверджували, що це суб'єктивний характер, тоді як інші виступали за те, щоб воно було об'єктивним у цілому. Для кращого прояснення соціальну проблему можна найкраще описати в термінах інтерпретації, яку дають їй окремі члени суспільства та суспільство в цілому. Суб'єктивний характер соціальної проблеми — це просто сприйняття окремими членами того, що на них впливає, незалежно від того, чи значима ця статистика чи ні. Таким чином, соціальна проблема - це в основному умови, які впливають на людину і змушують її відчувати докори сумління щодо себе та суспільства, в якому вони опинилися відповідно.

Навпаки, соціологічний опис або визначення соціальної проблеми – це стан, який впливає на значний відсоток суспільства, який, отже, потребує негайної уваги, щоб врятувати суспільство та постраждалих людей. Іншими словами, соціальна проблема – це просто проблема, яка стосується конкретного суспільства, що має значення у великому масштабі, що вимагає негайної уваги з боку відповідних органів влади для підтримки та розвитку суспільства. Соціологічні пояснення соціальної проблеми як суспільної проблеми мають тенденцію відбуватися на різних рівнях – періодично, хронологічно та випадково.

Природу соціальної проблеми та її потребу в обов'язковому втручанні важко переоцінити, щоб врятувати суспільство від умов або ситуацій, які виправдовують її виникнення. Таким чином, ці причини є умовними факторами, які варто зрозуміти, щоб вести війну проти соціальних проблем, що впливають на суспільний ріст, розвиток і трансформацію відповідно. Крім того, основні причини соціальної проблеми є структурними та індивідуальними. Структурна причина соціальної проблеми обертається навколо способу та способу функціонування соціально-економічних і політичних адміністраторів, у той час як індивідуальний фактор може самотужки створювати деякі проблеми – ініціюючи соціальний рух. Через відносність соціальних проблем соціологи не можуть точно визначити одну причину, відповідальну за створення проблеми всюди, тобто причина проблеми в конкретній юрисдикції може не бути силою в іншій. Отже, на практиці вважається, що важко пов'язати одну причину соціальної проблеми.

Варто зазначити, що соціальна проблема може також спричинити іншу соціальну проблему з будь-якої точки світу. Наприклад, безробіття або

неповна зайнятість у будь-якій країні може підвищити ймовірність бідності, низького рівня життя, низької вартості життя, проблем зі здоров'ям, і це лише деякі з них. З іншого боку, війна як серйозна соціальна проблема зазвичай супроводжується іншими обставинами — бездомністю, голодом, сексуальним насильством, вбивствами, геноцидом та багатьма іншими. Інші причини соціальних проблем включають слабоумство людини, індивідуальну свідомість, сегрегацію/маргіналізацію, глобалізацію, індустріалізацію, лідерські здібності, слабку соціальну структуру, особливо політичну та економічну базу, і це лише деякі з них. Тим не менш, причини, зазначені вище як створені окремими, національними та міжнародними організаціями або навіть найсоціальною проблемою.

Наслідки будь-якої соціальної проблеми (незалежно від її структурного виміру) в суспільстві не можна недооцінювати з причин, що стосуються ціннісного консенсусу, наступності та розвитку системи, що розглядається. Це означає, що характер соціальних проблем, що виникають у будь-якому живому суспільстві, значно впливає на стан економіки, політичного управління та окремих членів суспільства, незалежно від їх соціального класу. Наслідки соціальної проблеми варіюються від нагальної потреби до несподіваного та катастрофічного фіналу. Зрештою, соціальна проблема загрожує соціальному та фізичному світу. Соціальні проблеми, такі як неповна зайнятість, безробіття, бідність, тероризм, вживання/зловживання важкими наркотиками та багато інших, можуть негативно вплинути на якість життя людини (емоції, психологію, соціальне та медичне життя), а також на його друзів та сім'ю. Соціальні проблеми, коротко описані вище, призвели до смерті багатьох людей, деякі з них в даний час проживають у психіатричних будинках, деякі пережили низку проблем зі здоров'ям (гіпертонія, стрес, високий кров'яний тиск, серцевий напад), а деякі втратили здатність орієнтуватися у своєму житті, відмовитися від своєї мрії).

Проте, соціальні проблеми можуть загрозувати соціальним інститутам на місцевому чи міжнародному рівні. Наприклад, подружнє вбивство, якщо йому не буде забезпечено належної уваги, може мати катастрофічні наслідки для сімейної системи, що має серйозні наслідки для спадкоємності суспільства. Глобальна економічна криза — Велика депресія, Велика рецесія і рецесія 21-го століття, наприклад, також дуже впливають на економічний стан країни, як розвиненої, так і тієї що розвивається. Незважаючи ні на що, дуже важливо розробити можливий механізм послаблення впливу соціальних проблем на розвиток та спадкоємність суспільства.

У світлі вищесказаного правомірно підкреслити з соціологічної точки зору, що природа соціальної проблеми не може бути залишена поза увагою для будь-якої нації, що прагне зростання, спадкоємності та розвитку. Пояснюється необхідність розуміння відносності соціальних проблем у

сучасному світі, їх незліченних причин та наслідків для окремих членів та самого суспільства. У світлі цих обставин дуже важливо забезпечити створення адекватних механізмів відповідною владою (на національному та міжнародному рівні) для ведення війни проти будь-яких соціальних проблем у будь-якій юрисдикції. Таким чином, теоретичні засади обґрунтовували природу та розуміння соціальної проблеми відповідно.

Однак розуміння соціальної проблеми як дискурсу у соціології не можна недооцінювати до розуміння всього суспільства, того, як воно працює і що його підтримує. Отже, відносність соціальної проблеми найкраще має бути зрозуміла з погляду аналітичного суспільства, яке б обґрунтувало точну причину (причини) соціальної проблеми, її наслідки та можливий спосіб їх усунення. Таким чином, розуміння соціальної проблеми з використанням будь-якої нації як критерій оцінки та її управління відповідною владою є дуже важливим для розуміння суспільного статусу як розвиненого, що розвивається та слаборозвиненого серед інших націй світу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2002. - 200с.
2. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. - К., 2000. - 372с.
3. Слюсар В. М. Насилля: соціально-філософська природа : монографія. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 450 с.

**Володимир Білокопитов**

*аспірант кафедри соціальної філософії та управління  
(Запорізький національний університет)*

#### **СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ У СХІДНОМУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ**

Модернізація у традиційних суспільствах постала як небачене раніше соціальне розшарування, посилення конфліктів та протиріч, зростання міграції, моральна деградація суспільства. Таким чином, модернізація, що здійснюється за універсальними «рецептами», призвела до руйнації унікальних культур [1, с. 42].

Традиційні культури – це культури, орієнтовані на відтворення суспільного життя у усталених, століттями апробованих форм і мають джерелом легітимації соціальної активності сакральну традицію. Традиційні культури мають потужні можливості забезпечення стабільності не лише

суспільства, а й особистості, пропонуючи їй надійні, вивірені століттями механізми адаптації до екзистенційної кризи.

Сьогодні дедалі більше визнання у світі отримує уявлення у тому, що цінність свободи по-різному розуміється у різних культурах: «...людина має свободу у разі, якщо може жити згідно з тим розумінням свободи, яке прийнято в його суспільстві».

В основу поділу цивілізацій на західні і східні покладений передусім релігійний чинник. Загалом класифікація світових цивілізацій за релігійними критеріями пов'язана з розумінням цивілізації як соціокультурної спільноти, що формується на базі універсальних, тобто надлокальних, цінностей, що отримують відбиття у світових релігіях, які становлять цілісні системи соціокультурної регуляції, включаючи підсистеми моралі, права, мистецтва, філософії тощо[2].

Права людини не можна насильно нав'язувати населенню з іншою культурою та релігією. Ситуація, що складається на сьогоднішній день у світі, демонструє результат силового впровадження демократії у країнах Близького Сходу, охопленого бойовими діями. Тому закономірно негативне ставлення багатьох арабських правознавців та політологів до ідеї про права людини, які сприймаються як засіб ідеологічної експансії, як спроба захоплення культури, нав'язування західних цінностей. Відповідно, неприйняття, відчуження ідеї прав людини в низці ісламських держав є спробою збереження своєї правової культури.

Між ісламським та ліберальним уявленням про права і свободи особистості існує глибока концептуальна відмінність. Якщо з погляду світського західного підходу джерелом влади і закону є воля народу, то в мусульманському праві джерелом права – воля Аллаха.

У зв'язку з цим сучасні арабські держави умовно можна поділити на дві категорії. До першої належать держави, які відкидають міжнародний стандарт прав людини та проводять внутрішню політику ісламізації, суспільно-політичного життя (наприклад, Пакистан, Іран), і, як наслідок, у них ліквідовано всі світські інститути. Інша категорія держав, яких значно більше, це держави, урядами яких зроблено спробу одночасного «поєднання ісламських інститутів, політичної влади духовенства, наділеного державними повноваженнями, з формуванням «світських» політичних інститутів президента, парламенту, політичних партій, характерних для сучасних форм правління, у тому числі республіканських», закріпленням на конституційному рівні прав людини. На такому шляху розвитку пішли Туреччина, Єгипет, Ірак, Сирія та інші, і в них права людини набули певного сенсу.

Однак, незважаючи на те, що більшість арабських держав визнали і нормативно закріпили на конституційному рівні права та свободи

особистості, ставлення ісламського суспільства до них залишається складним, часто права людини сприймаються чужими елементами у релігійно-традиційному праві Сходу.

Глобалізація сприяє діалогу цивілізацій, але її вплив не слід розуміти як загальну типізацію, що стирає кордони права, релігії, культури та ін. Навпаки, специфіку ісламської концепції слід враховувати під час виборів форм, методів здійснення прав людини. І в цьому випадку розбіжності між ісламською та західною концепціями прав людини слід розглядати не як заперечення їхньої загальності, а як збагачення практики їх реалізації.

Рефлексія з приводу труднощів реалізації прав та свобод людини в сучасному світі завжди призводить до проблеми, що важливіше: особистість чи держава? Щоб вирішити це питання людині «потрібно жити не для себе або для інших, а з усіма і для всіх».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кутуєв П.В. *Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм*, Київ, 2005, [https://dut.edu.ua/uploads/1\\_725\\_83549299.pdf](https://dut.edu.ua/uploads/1_725_83549299.pdf) (дата звернення 8.04.23)
2. Андрущенко Т., Типологія цивілізацій: класичний і модернізаційний підходи, *Український науковий журнал «Освіта регіону», розділ Політологія психологія комунікації, №1, 2012*, <https://social-science.uu.edu.ua/article/722> (дата звернення 8.04.23)

**Вікторія Кімаковська**

*здобувач вищої освіти*

*(ПВНЗ «Буковинський університет» м. Чернівці)*

#### **СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

З часів набуття статусу «самостійна, незалежна держава» – Україна постійно перебувала в нестабільному становищі. А у лютому 2022 року ситуація в Україні ще більш загострилася, події, які розпочалися спричинили різку переоцінку матеріальних і духовних цінностей. Як соціально, так і на законодавчому рівні життя українського народу повністю змінилося.

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод

людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану [1].

Так, Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Однак, строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб згідно з Указом Президента № 133/2022 від 14.03.2022. Черговим Указом Президента України № 259/2022 від 18 квітня 2022 року строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб. Тобто воєнний стан діятиме на всій території України до 25 травня 2022 року [2].

Відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а саме:

- недоторканність житла;
- таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;
- свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;
- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом;
- право на працю;
- право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- право на освіту.

Також, відповідно до Закону України № 389-VIII може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер [3].

Варто зауважити, що за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Відповідно до Закону України № 389-VIII із урахуванням вимог законодавства визначаються відповідні обмеження прав:

- використання потужностей і трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміну режиму їхньої роботи;

- примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави;

- запровадження комендантської години (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень);

- перевірку документів у осіб, а в разі потреби – проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

- заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

- встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ [3].

Отже, вказані заходи не можуть суттєво обмежувати основоположні права громадян і повинні бути проведені у відповідності із чинним законодавством.

Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які ні в якому разі не можуть обмежуватися, навіть в період дії воєнного стану.

Зокрема,

- не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство;

- не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність;

- не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;

- не можуть бути обмеженими право на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї;



– неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження;

– не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади;

– не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [1].

Крім того, Закон України № 389-VIII закріплює гарантію дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [3].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. Майно, що підлягає примусовому відчуженню обов'язково оцінюється у порядку, встановленому законодавством. Саме завдяки цій процедурі і можливе повне відшкодування його вартості власнику [4].

Гідність людини є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього принципу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

Імперативною нормою міжнародного права є абсолютна заборона катування, і «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства» — як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини. Своє закріплення вона знайшла в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях.

Застосування катувань і жорстоке поводження повністю усувають принцип людської гідності. Тому їх використання є абсолютною забороною на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли мова йде про війну.

Існування людини у правовому демократичному полі базується на забезпеченні і гарантуванні основоположних прав людини і громадянина, які не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану.

Розуміння соціальної справедливості змінюється залежно від різних викликів, а саме: історичних, соціально-політичних та економічних. Така «нестабільна ситуація» негативно впливає на становище кожної людини та суспільства в цілому.

Аналізуючи всю ситуацію та умови, які склалися, варто звернути увагу на досвід західноєвропейських країн у визначенні можливих шляхів подолання кризових явищ, зокрема шляхом максимального стимулювання виходу на ринок праці людей, залежних від державної соціальної допомоги. Увагу треба акцентувати на процесі законотворчості соціального змісту, пожвавлення якого саме у соціальному векторі дає підстави для оптимістичних прогнозів щодо утвердження України як правової держави. Пріоритетними цінностями такої держави є людина, захист її прав та свобод, а от конституційне положення про соціальну цінність людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки набуває неформального змісту.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України (зі змінами від 01.01.2020 року);
2. Укази Президента України про введення та продовження воєнного стану.
3. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (із змінами від 12 травня 2022 року).
4. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (із змінами від 29 вересня 2022 року).

**Антон Костюк**

*аспірант кафедри політології  
(Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара)*

#### **АДАПТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ПОСТМАТЕРІАЛІСТИЧНИХ УМОВ СУСПІЛЬСТВА**

Політичні партії є ключовими суб'єктами політичного життя суспільства. Саме через них найбільш ефективно проходить артикуляція та агрегація інтересів різноманітних соціальних груп [1], репрезентація інтересів у парламенті [10], дискусія з виробленням подальшого політичного курсу [9]. Окрім того, функціонування політичних партій є фактором стабілізації суспільства [4],

зменшення конфліктного потенціалу різноманітних соціальних груп [2]. Також, слід зазначити, що політична партія є соціальною організацією, а отже – між її членами відбувається певна комунікація, взаємодія, що задовольняє як потреби у спілкуванні, так і потреби більш високого порядку (наприклад самовираження) [14].

Для України, як для посткомуністичного суспільства, що трансформується [11], проблема визначення місця та ролі політичної партії в політичному житті суспільства залишається напрочуд важливою. Після розпаду Радянського Союзу з його домінуючою партією на теренах вже української політичної системи утворилося поле атомічних партій [17].

Найбільш помітними проблемами є низький рівень довіри українців до політичних партій [16], практика створення «партійних проєктів» – партій під конкретних політичних лідерів [5], партійне заробічанство – перехід між партіями задля отримання матеріальних заохочень, низький рівень рекрутизації «професіоналів» до лав політичної партії [12], відсутність постійних «системних» партій [7].

Описані вище проблеми охоплюють спектри діяльності партій в традиційному (індустріальному, матеріалістичному, модерному) суспільстві. Зовсім інші проблеми предстають перед партіями у сучасних (постіндустріальних, постматеріалістичних, постмодерних) суспільствах. Це вже проблеми виживання та адаптації партій в умовах, коли інтерес до політики серед громадян знижується [15]; де традиційна структура політичної партії, як соціальної організації, виявляється неефективною, застарілою [8]; де рівень та тип комунікації є надто повільним, де традиційні канали комунікації партії з виборцями втрачають свою популярність [6].

На наш погляд, великий практичний та науковий інтерес викликає вивчення практик трансформації польських політичних партій, що успішно адаптувалися та адаптуються до умов демократичного транзиту [13] у польському суспільстві.

Таким чином, вивчення досвіду трансформації польських політичних партій є актуальним для української політичної науки з декількох причин. По перше, Україна та Польща мають історичну близькість, спорідненість; вивчення того шляху, що пройшла Польща від посткомуністичної політичної системи до сучасної європейської демократії є цінним для нашого суспільства, держави та влади – адже дає можливість розробити конкретні практичні кроки для пришвидшення трансформацій наших політичних партій. По друге, кількість (вимушених) мігрантів на сьогодні у Польській Республіці становить декілька мільйонів і є великий шанс того, що більшість з них повернуться на територію України після завершення війни [3], а отже – принесуть нові очікування та запити до української політичної системи, на які треба реагувати і які треба артикулювати. Таким чином, вивчення досвіду трансформації польських політичних партій становить великий

науковий інтерес для української політичної науки як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Easton D. A Systems Analysis of Political Life [Book]. - New York : Wiley, 1965.
2. Simmel G. Soziologie. Untersuchungen über die formen der [Книга]. Leipzig : Duncker & Humblot, 1908.
3. Аналітичний центр Gremi Personal. Скільки українців планують лишитися в Польщі — Дослідження [Онлайновий]. Gremi Personal. 10 Квітень 2023 р. 14 Квітень 2023 р.  
УРА: <https://gremi-personal.com.ua/skilki-bizhenciv-ne-povernutsja-v-ukrainu-doslidzhennja/>.
4. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Т. 3. С. 31-44.
5. Бульвінський Андрій. Проблеми партійної системи сучасної України. *Політичний менеджмент*. 2012. Томи 4-5. С. 97-114.
6. Вахрамєєва Н. Ю. Інтернет-комунікації у діяльності політичних партій. *Наукові праці*. 2011. 143 : Т. 155. С. 32-36.
7. Воробйов В. А. Політичне представництво із соціального хаосу: партії між олігархією та самоорганізацією. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 33. С. 88-92.
8. Гук А. І., Грабчак М. О. Молодіжні партії у країнах ЄС. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 50 : Т. 3. - С. 172-181.
9. Корнієвський Олександр. Роль політичних партій у формуванні державної політики у сфері національної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2009. 37 (Т. 4.). С. 125-133.
10. Костюк Т. О. Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2015. 1 (Т. 11). С. 24-28.
11. Кравець Г. В. Посткомуністичні трансформації як новий тип процесу суспільно-політичних перетворень. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 53. С. 54-63.
12. Кройтор А. В. та Полухіна А. В. Реструктуризація внутрішньопартійної організації як виклик сучасної доби. *Актуальні проблеми політики*. 2017. № 60. С. 223-234.
13. Марчук М. І. Основні еволюційні етапи польської демократії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 93. Т. 2. С. 68-81.

14. Maslow A. H. *Motivation and personality*. New York: Harper & Row, Publishers, 1954. [https://archive.org/details/motivationperson00masl\\_0](https://archive.org/details/motivationperson00masl_0)
15. Парлюк В. Політична модернізація в Україні: основні напрями вирішення проблем. *Політичний менеджмент*. 2013. Томи 1-2. С. 52-60.
16. Чабанна М. В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. *Магістеріум*. 2014. 58. С. 8-14.
17. Шачковська Л. С. Процес трансформації української партійної системи: від атомізованої системи до системи поляризованого плюралізму. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія*. 2012. № 22. Т. 3. С. 222 – 227.

**Мар'яна Лах**

*здобувач вищої освіти*

*(Київський університет імені Бориса Грінченка)*

### **ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ АЛЕКСАНДРА ПШЕЗДЗЕЦЬКОГО**

Польський історик XIX ст. Александр Пшездзецький є відомим завдяки своїй науковій діяльності. Його доробок становлять як статті, розвідки, подорожні етнографічні записи, які він згодом оформив та видав, так і (вже під кінець життя) виступи на конференціях, зокрема, археологічних з'їздах та опубліковані історичні джерела. Втім маловідомою та малодослідженою, є його діяльність як мецената. Відомий в першу чергу як науковець, Александр Пшездзецький є не менш цікавим і з точки зору дослідження його благочинної діяльності, що і становить актуальність дослідження.

Дослідження присвячені Александрові Пшездзецькому та культурній спадщині його родини провадив польський історик, архівіст та генеолог З. Вдовішевський (1958). Відомою є праця білорусько-полського археолога Адам Кіркора (1872). Із сучасних дослідників можемо назвати Рейнольда Пшездзецького (2003). Праці присвячені роду та родині Пшездзецьких були написані Анжеєм Бернацким (1986), Йоланту Полановською (2007) та Едитою Хлебовською (2018). Серед українських істориків, які досліджували і аналізували праці Пшездзецького можемо виокремити Івана Ярмошика (2010) та Льва і Стефанію Баженових (2005). Змістовною є праця Тадеуша Епштейна (2005), у якій він торкається окремих проявів інтелектуальної та мистецької діяльності поміщиків. Отримані результати можуть бути використані для подальших розвідок і праць присвячених явищу меценатства у середовищі польської шляхти XIX ст.

Александр Пшездзецький походив із шляхетського роду, початок якого сягає XVII ст. Його родина була власником земель у Подільській та

Волинській губерніях та носила графський титул [1, с. 291]. Народився Александр 29 липня 1814 р. на Чорному острові, що на Поділлі ( в той час частина Російської імперії). Хлопець спочатку навчався в шляхетській школі в Чорному острові, яку заснував його батько, а далі протягом 1828-1830 рр. разом із братом навчався у Кременецькому ліцеї [2, с. 214]. У 1832 р. Александр продовжує навчання закордоном у Берліні, де студіює історію, філологію, а також відвідував лекції з права. Після закінчення навчання, Александр повернувся додому та був відправлений на державну службу до Петербурга у Секретаріат Королівства Польського, згодом був засланий до Вологди, а у 1839 р. переведений в канцелярію генерал-губернатора в Києві [2, с. 214].

Після одруження на Марії Тізенгаузен у 1841 р., Пшездзецький, звільнившись від обов'язку державної служби, повністю присвячує себе науці. Його захоплення історією мають наслідком початок його видавничої діяльності. У листах до Крашевського Пшездзецький писав: «...я хочу досконально вивчити загальну історію країни, яка дотепер в жодній колекції не знаходиться повністю. Тому я маю знайти всі джерела, до того ж на нові натрапити не важко...» [3, с. 250]. Протягом 1843-1844 рр. світ побачили «Джерела до польської історії» [5,6]. Вже у 1844 р. він публікує працю «Подорожі Польщею в XII-XVI ст.» [8]. Із переїздом до Варшави, Пшездзецький стає співредактором журналу «Варшавська бібліотека»/ «Biblioteka Warszawska» [7]. У Варшаві ж Александр засновує видавництво, яке мало захищати інтереси авторів перед книготорговцями.

Окрім наукової діяльності Александр займався також меценатством. Особливість доброчинної діяльності Пшездзецького, як і тогочасної шляхти та дворянства в цілому, полягала у тому, що вона була спрямована зберегти історико-культурну спадщину поляків. Рід Пшездзецьких був відомим, хоч і не надто заможним, але тим не менш міг похвалитись національно-свідомим нащадком, який доклав зусиль не тільки до збереження архітектурної спадщини, але і традицій польського народу. Після смерті батька Александра Константина він успадкував приблизно чверть мільйона. За кошти дружини він придбав та реставрував маєток Фаленти під Варшавою. У липні 1853, Пшездзецький викупив готель «Герлаха» у Варшаві, спочатку разом у компанії довірених людей, але за рік передає частину своїх акцій Владиславу та Ксаверію Пусловським. Готель було розширено та модернізовано за рахунок інвестицій до європейського рівня, і урочисто відкрито у грудні 1856 р [7]. За пару років у 1859 р. історик придбав замок і маєток Ойцув, який також було модернізовано, адже Александр мав намір створити на цьому місці сучасний літній курорт. Для цього було також налагоджено сполучення із Краковом, в Ойцув запрошувались літератори та вчені з якими історик обмінювався ідеям та думками [7].

Після знайомства із Едвардом Растваецьким, Пшездзецький хоче видати польський відповідник праці «Середньовічне мистецтво»/ «Les Arts au Moyen – Age» Александра дю Соммерара. Александр Пшездзецький та Едвард Растваецький видали три томи/серії «Зразки середньовічного мистецтва та з епохи Ренесансу після кінця XVII століття в старій Польщі» [9]. Загалом праці представляли собою збір найважливіших пам'яток та витворів мистецтва, що знаходяться в Польщі. Видавництво їх відіграло важливу роль в інформуванні суспільства про польську культуру минулих століть. Під час закордонних мандрів 1850-х рр., історика цікавили твори мистецтва та антикваріат. Александр скуповував предмети із різних колекцій, так, зокрема було придбано протрет Казимира Ягеллончика, Яна III, домашній вівтар Зофії Ягеллонської та картину Б. ван Орлі «Оплакування Христа» [7].

Під кінець свого життя історик почав активно займатися археологією. Його інтереси в археології були представлені саме у досліджуванні Середньовіччя. Пшездзецький був першим із поляків, довгий час чи не єдиним, хто відвідував Міжнародні антропологічні та археологічні конгреси. Із причин, які пробуджували інтерес до археології у шляхти, можна навести думку Тадеуша Епштейна, який зазначає, що інтерес до археології та історичних досліджень зокрема, полягав у фінансових можливостях, без яких не можна було говорити про проведення будь-яких польових робіт, у володінні загальною історичною освітою, у легкому доступі до широко зрозумілої археологічної майстерні, оскільки землевласники володіли і користувалися значними площами, що рясніли предметами, які цілком заслуговують на інтерес дослідників [4, с. 165]. На кінець своїх років історик вів усамітнений спосіб життя у Кракові. 27 грудня 1871 року Александр Пшездзецький помер. На той момент йому було 58 років. Похований у Кракові.

Подальше дослідження меценатської діяльності у окремих представників польського народу сприятиме поглибленому вивченню індивідуальних аспектів, які сприяли масовому розвитку меценатства як маркеру національного самоусвідомлення у середовищі польської шляхти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Список дворян, внесених в родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Изд. Подольского Дворянского Депутатского Собрания, 1897. – 377 с.
2. Aleksander Przezdziecki (1814-1871), [w:] Mediewiści, t. IV, red. J. Strzelczyk, Poznań 2016, s. 213-221

3. Biernacki A. (1972). Aleksander przeddziecki (1814–1871) życiorys uczonego mecenasa. KWARTALNIK HISTORII NAUK I I TECHNIKI, № 2. S. 243–264.
4. Epsztein T. Z piorem i paleta: Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemianstwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX wieku. Warszawa : Wydawnictwo «Neriton», 2005. 589 p.
5. Grabowski M., Przeddziecki A. (1843). Źródła do dziejów polskich, t.1, Wilno, S. 123. URL: <https://polona.pl/item/zrzodla-do-dziejow-polskich-t-1,MTkxMDM1/3/#info:metadata>
6. Malinowski M., Przeddziecki A. (1844). Źródła do dziejów polskich, t.2, Wilno, S. 259. URL: <https://polona.pl/item/zrzodla-do-dziejow-polskich-t-2,MTgxNjkw/3/#info:metadata>
7. Przeddziecki Aleksander Narcyz Karol , [ online ] Warszawa : Narodowy Instytut Audiowizualny. URL: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/aleksander-narcyz-karol-przeddziecki-1814-1871-historyk-literat-etc>
8. Przeddziecki A., Podróże po Polsce w XII i XV wieku, Biblioteka Warszawska, 1844
9. Przeddziecki A., Rastawiecki E. (1853-1869). Wzory sztuki średniowiecznej i czasów odrodzenia w dawnej Polsce, Seria 1–3, Warszawa.

**Валерія Надільнюк**

*здобувач вищої освіти*

*(Черкаський національний університет*

*імені Богдана Хмельницького)*

### **ОБРЯД «КОЛЯДУВАННЯ» У КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОМУ ЖИТТІ ЯЗИЧНИКА ХІ–ХІІІ СТ. У КИЇВСЬКІЙ РУСІ**

Усталені традиції, які побутують сьогодні серед українців творилися протягом багатьох тисячоліть і сягають своїм корінням ще часів Київської Русі. Той час коли християнські традиції закріплювались у тодішньому суспільстві, язичництво міцно закріпилося у свідомості людей і залишалося невід'ємною частиною їхнього життя, що простежується навіть у ХІХ ст. Завдяки наполегливій роботі етнологів, етнографів, фольклористів і багатьох інших дослідників в окреслений час ми можемо ретранслювати язичницький спосіб життя.



У працях деяких дослідників можна знайти зіставлення християнських святих зі слов'янськими богами, християнських заповідей з язичницькими традиціями. Адже добре відома нам поширена система уявлень про богів була уособленням окремих етапів життя людини в межах священної родової громади. Існування людини у певних проміжках часу відповідало руху сонця упродовж року [2].

Відповідно до ряду писемних та фольклорних джерел, які дійшли до наших днів, язичники вірили у потаємного бога-немовля Коляду. Котрий був захисником породіль, новонароджених діток, водночас, був символом появи нового сонця. Довгий час у наукових колах існувало твердження, що у язичницькому пантеоні не було такого бога, а слово «коляда» існувало на позначення свята, або було частиною народної пісні. Адже свідчення про коляду фіксується більше у пізніших джерелах, бо давньоруські автори могли не вбачати великої загрози християнству у такого роду побутовому обряді і не надавали великого значення цьому явищу у своїх проповідях. Хоча у перспективі став зрозумілим той беззаперечний факт, що язичницьке свято, яке пододало не одну сотню років, зберігшись на великій території та осівши у свідомості багатьох, говорить про стійку народну традицію поклоніння [1, с. 108].

Якщо звернути увагу на це питання з лінгвістичної точки зору, то у давньоруській мові «коляда» має значення дитячої колиски, ходіння з піснями по дворах на святки; а на латині відомо про щомісячні свята «календи» (перший день місяця у римлян) пов'язане зі словом скликанням, викликанням [3, с. 243]. Знайомство з історією календ і коляди нашттовхує на думку, що в цьому обряді відобразився дуже архаїчний, ймовірно, індоєвропейський пласт уявлень.

Етнографічно святкування коляди пов'язане або з різдвяним Святвечором (24 грудня), або ж у ширшому розумінні із зимовими святками (25 грудня – 6 січня), але і в церковному календарі, і в народному має місце частіше святкування коляди: на Великдень та 1 березня.

Обряд колядування досить простий і не порушує звичайного життєвого устрою: група колядників ходить подвір'ями, співає заклинань і побажань усіляких благ кожній оселі та збирає їстівні пожертви до спільного «міху», які потім гуртом поїдаються. Було висунуто гіпотезу, що давнє «кол-яда» означало «кругову їжу», «братерчину», тому що етнографічне «кол-яда» нерідко в слов'янських мовах розуміли як «компанія», «гурт людей», «складчина» [4, с. 658].

Свідченням продовження традиції шанування бога-немовля Коляди у ранньохристиянський час фіксується у Кормчій книзі за списком 1282 р., де

йдеться про заборону в січні і на початку березня нарікати сонце Колядою, а жінкам які от мали народити забороняли займатися жертвопринесенням в ім'я Коляди. Також у Густинському літописі (XVII), Синописі Інокентія Гізеля (1674) та інших літописах згадується про установлення Володимиром «шостого ідола – Коляду». Побіжно автори зауважують, що і по нині «про того біса Коляду й досі не перестають забувати, починаючи від самого Різдва Христового, на всі святі дні збираються на жалюгідні ігрища, пісні співають, та ще й про Різдво Христове згадують, але ж тут і беззаконно Коляду свого приплітають...» [1, с. 108–109].

Зазвичай перша частина колядування проходила у тісному родинному колі: очищуючись від негативу за допомогою пари (паріння в лазні) або вогню (на подвір'ї розводили ритуальне багаття і через яке стрибали). Опісля очищення влаштовували сімейну трапезу. У другій частині за межами поселення влаштовували ігрища, де переодягалися у шкіри тварин та надягали маски (переважно це були молоді та вагітні жінки, люди похилого віку, тотемні тварини) і своїми танцями прагнули задобрити духів на наступний рік хороший. Такий ритуал був символом нового життя, дітонародження, родючості і благополуччя [2].

Невід'ємною частиною обрядового богослужіння Коляді було гадання, яке опісля прийняття християнства і довго після цього неодноразово переслідувалося. Час гадання і заклинань майбутнього врожаю – ніч під Новий рік і перше січня Нового року. Під керівництвом 12 старих вироблялися різні обряди і співи. Друга тема новорічних гадань – про заміжжя.

Археологічною пам'яткою слов'янських новорічних ворожінь є великі ритуальні посудини IV ст. н. е. з Лепесівки. Ворожіння здійснювалося за допомогою священної води, про що переконливо свідчить чітка, масивна хвиляста лінія вздовж усього борту. Якщо взяти до уваги етнографічні дані, то посудина з 12 малюнками, на якій позначені три сонячні фази і господарські прикмети місяців, на плоскому борту призначалася для гадань про врожай і мисливську здобич.

Отже, обряд колядування був невід'ємною частиною сакрального життя язичника протягом XI–XIII ст. поряд з обрядами і святами, які збереглися в умовах християнства на Русі. Зимові святаки були тривалим заклинальним комплексом, під час якого підбивали підсумки минулого і виконували заклинання на всі 12 місяців майбутнього року. Образ Коляди становить собою складний символ, що пов'язаний з календарем, аграрними ритуалами, відновлення природи. Коляда відображає прагнення до відродження. Бог-немовля Коляда був «живим» протягом багатьох століть, незважаючи на намагання християнської церкви знищити язичницькі вірування. Це свідчить

про велику значимість цього символу для язичництва та його невмирущість у свідомості народу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козлов М. М. Язичницький світогляд східних слов'ян: структура, еволюція, трансформація. Севастополь : Видавець Кручинін Л. Ю., 2009. 280 с.
2. Козлов М. М. Бог–немовля Коляда в язичницькій свідомості східних слов'ян. Гілея: науковий вісник. 2009. Випуск 22. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Kozlov\\_MM/Bohnemovlia\\_Koliada\\_v\\_iazychnytskii\\_svidomosti\\_skhidnykh\\_slovian.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Kozlov_MM/Bohnemovlia_Koliada_v_iazychnytskii_svidomosti_skhidnykh_slovian.pdf)? (дата звернення: 20.04.2023).
3. Плотнікова Н. В. Святочний обрядовий обхід колядування як приядерний концепт мікроконцептосфери святки. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2019. Вип. 5. С. 241–244. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/2286/2059> (дата звернення: 19.04.2023).

**Мілана Срібняк**

*аспірантка*

*(Інститут всесвітньої історії*

*Національної академії наук України)*

#### **ЧАСОПИС «ШЛЯХ» ЯК МЕДІАПЛАТФОРМА ДЛЯ ІНФОРМУВАННЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ У НІМЕЧЧИНІ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНОЇ МІСІЇ УНР (1919 р.)**

Історія видання часопису «Шлях», який протягом 1919 – першої половини 1920 рр. друкувався у друкарні табору Зальцведель (Німеччина) заходами Української військово-санітарної місії в Німеччині, залишається майже цілком не дослідженою темою в українській історіографії. Станом на сьогодні про це видання існує лише кілька маргінальних згадок [7, с. 166-184; 6, с. 55; 2, с. 356-368], між тим цей часопис відіграв важливу роль у справі національно-організаційного згуртування полонених українців, які перебували у таборах на теренах Німеччини в очікуванні на своє повернення додому в рамках репатріаційної акції, яку проводила згадувана місія за дорученням Директорії УНР.

Перша Українська військово-санітарна комісія в справах полонених прибула до Німеччини у жовтні 1918 р. за дорученням гетьманського уряду, а після приходу до влади Директорії УНР – вона була реорганізована у

Військово-санітарну місію, зберігши в основі свій старий персональний склад. Нещодавня капітуляція Німеччини у війні істотно змінила акценти її діяльності – перед нею постало завдання організувати масову репатріацію десятків тисяч колишніх полонених українців, які продовжували залишатися у таборах та на роботах. В силу того, що одночасний виїзд такої кількості полонених був неможливий як з огляду на небажання німецької влади втрачати дешеву робочу силу, так і у зв'язку з відсутністю достатньої кількості рухомого (залізничного) складу для перевезення репатріантів.

В цій ситуації Місія спрямувала свої зусилля на згуртування таборян, з числа яких у багатьох таборах були створені українські громади; також нею були вжиті практичні заходи для полегшення умов їх перебування в таборах (у т.ч. грошима та переданням продуктів харчування, одягу й взуття); крім того Місія подбала про духовні потреби українців, влаштовуючи в таборах курси, виклади, театральні вистави, надсилаючи до таборів українські часописи, книжки й бібліотечки; розробляла маршрути та логістику процесу повернення додому полонених українців [8, с. 1-2].

З метою полегшення комунікації з таборянами Місія вжила заходів для організації власного друкованого органу, покликаного оперативно інформувати бранців про хід репатріаційного процесу. Для цього Місія скористалася тим, що у таборі Зальцведель протягом 1916-1918 рр. видавалася газета полонених українців «Вільне Слово», редакція якої мала у своєму розпорядженні все необхідне устаткування (друкарський верстат) та багатий досвід журналістської роботи. Змістовне наповнення і тиражування нового органу («Шлях») було доручено редакційному комітету Місії, який очолив Зенон Кузеля (в якості відповідального редактора) [6, с. 55].

Як зазначалося у першому номері газети (вийшов у світ 26 лютого 1919 р.) її завданням мало стати об'єктивне інформування «полонених і неполонених українців про події на Україні, діяльність українського правительства», а також аби «розрадити читачів у їхньому сумному становищі» [10, с. 2]. «Шлях» виходив двічі на тиждень досить значним накладом – 5000 примірників, крім того – нерегулярно виходив й ілюстрований додаток до нього [8, с. 1-2].

З метою отримання потрібної для своєї діяльності інформації Місія звернулася у лютому 1919 р. до таборян із закликом скласти списки всіх українців у таборах та активно листувалася з українськими громадами в цій справі. За її підрахунками станом на початок березня ц.р. у багатонаціональних таборах Німеччини до українських організацій входило 11248 полонених українців [9, с. 3] (підрахунки – *авт.*).

На шпальтах часопису розміщувалася важлива для полонених інформація, зокрема про те, що Місія координувала свою діяльність з

представництвом Українського Червоного Хреста у складі д-ра І.Холодного (голова), О.Чубинського, д-ра В.Зелинського, д-ра А.Галина і 45 осіб лікарського та технічного персоналу (лікарі, сестри-жалібниці, фельдшери), яка прибула до Німеччини 20 березня 1919 р. До її безпосередніх завдань належала опіка над хворими українцями в таборах, супроводження їх під час транспортування додому, влаштування харчово-лікарських пунктів на маршруті перевезення полонених, обслуговування санітарних вагонів [11, с. 4; 14, с. 4; 15, с. 4; 4, с. 1-2].

З огляду на те, що багато українців у Німеччині перебували в багатонаціональних таборах, «Шлях» публікував на своїх шпальтах статті та повідомлення з різних таборів, і зокрема з тих, де вже існували українські організації та гуртки [5, с. 4]. Співробітники часопису активно листувалися з українськими організаціями з різних таборів, і з часом їх діяльність дістала схвальні відгуки від таборових громад. Так, зокрема, у листі полонених з табору Байрат зазначалося: «„Шлях» навіває в серця п'ятилітніх страдальців надзвичайне вдоволення...» [16, с. 3].

Діяльність місії на початку літа 1919 р. була значно ускладнена різними штучними перешкодами з боку німецької влади, а також активізацією діяльності денікінських емісарів та більшовицьких агентів, які розгорнули у таборах потужну антиукраїнську пропаганду. На заклик Місії українські організації всіх таборів висловили рішучий протест з приводу спроб російських офіцерів здійснити запис бажаючих до лав Добровольчої армії [13, с. 4].

На початку червня 1919 р. заходами місії УЧХ (спільно з ВСМ УНР) у Берліні була влаштована спеціальна станиця для прийому полонених українців, які відряджалися таборовими українськими організаціями до столиці у різних справах. Всі вони безкоштовно забезпечувалися у станиці харчовим пайком та ліжко-місцем упродовж двох днів [11, с. 4; 14, с. 4; 15, с. 4; 4, с. 1-2]. Діяльність членів українських місій мала позитивні наслідки у справі налагодження лікарської допомоги полоненим українцям: у таборах були створені шпиталі, до яких місією УЧХ були відряджені лікарі [17, с. 3].

16 серпня 1919 р. полонені українці 19 таборових громад (спільно з Місією) організували проведення акції вагомого національно-патріотичного значення. Цього дня у безрадісному житті полонених українців сталася сумна, але водночас й урочиста подія – у Вецлярі було відкрито пам'ятник полоненим українцям, які померли на чужині. Він був збудований за проектом відомого українського митця М.Паращука на кошти, зібрані всіма полоненими. На думку ініціаторів його спорудження, пам'ятник повинен був «пригадувати не тільки те, що у вецлярській землі лежить яких 400 українських полонених, але також і те, що місцевість, де побудовано

пам'ятник, була місцем, де в часі великої світової війни плекалася українська національна думка» [1, с. 1-2; 12, с. 1].

Наступного дня у Вецлярі розпочала свою роботу конференція представників українських організацій 19 таборів полонених у Німеччині, перед якими виступили члени Місії. Делегати полонених висловились за доцільність скупчення всіх вояків-українців в одному (або кількох) таборах з ціллю активізації культурно-просвітницької роботи і полегшення процесу їх репатріації та схвалили рішення про необхідність запровадження контролю за харчуванням з боку Місії. За дорученням 40 тисяч своїх товаришів делегати конференції прийняли також спеціальну резолюцію, в якій містився заклик до держав Антанти без зволікань поновити процес репатріації полонених [3, с. 1-2].

Часопис «Шлях» видався принаймні до липня 1920 р. (за цей час вийшло 135 номерів газети), і кожен його випуск містив у собі важливу й актуальну інформацію, яка була адресована полоненим українцям та стосувалася як особливостей проведення репатріаційного процесу, так і подій, що відбувалися в Україні та сусідніх державах. Завдяки цьому видання здобуло собі авторитет та підтримку українських громад та гуртків, які виникли (стараннями Місії) у змішаних таборах, проте внаслідок складного військово-політичного становища – в якому опинилася УНР у 1919 р. – організувати широку репатріаційну акцію не вдалося. Припинення фінансування Української військово-санітарної місії в справах полонених у Німеччині влітку 1920 р. призвело до згортання усіх її ініціатив, започаткованих у таборах, та завершилося ліквідацією самої Місії та відповідно припиненням видання часопису «Шлях».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відслонення пам'ятника помершим українським полоненим у Вецлярі *Шлях*. Зальцведель, 1919. 30 серпня. Ч.52. С. 1–2.
2. Залізнюк О., Білименко Л., Швець І. Українські таборів газети Німеччини та Австро-Угорщини 1915–1918 років: історія формування, зміст, тематична насиченість (За матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського) *Наукові праці Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 44 С. 356–368.
3. Конференція представників українських громад у Німеччині *Шлях*. Зальцведель, 1919. 10 вересня. Ч. 55. С. 1–2.
4. Місія Українського Червоного Хреста у Німеччині *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 30 липня. Ч. 6. С. 1–2.
5. З життя полонених у Німеччині *Шлях*. Зальцведель, 1919. 5 квітня. Ч. 11. С. 4.

6. Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.І. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. Київ, 2000. 202 с.
7. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). Київ, 1999. 296 с.
8. Українська Військова Місія для справ українських полонених у Німеччині *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 21 червня. Ч. 5. С. 1–2.
9. Скільки українців пробуває ще в полоні по мішаних таборах *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 5 березня. Ч. 2. С. 3.
10. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 26 лютого. Ч. 1. С.2
11. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 29 березня. Ч. 3. С.4;
12. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 8 листопада. Ч. 7. С.1.
13. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 7 червня. Ч. 27. С. 4.
14. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 14 червня. Ч. 30. С. 4.
15. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 25 червня. Ч. 33. С. 4.
16. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 8 жовтня. Ч. 63. С. 3.
17. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 31 грудня. Ч. 86. С. 3.

**Станіслав Омельченко**

*аспірант кафедри політології  
(Дніпровський національний  
університет імені Олеся Гончара)*

### **БЕЗПЕКОВА СПРОМОЖНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Сучасна політична наука розглядає політико-інституційні передумови розвитку демократії в світлі концепцій об'єктивних властивостей конкретних політичних інститутів, які мають забезпечувати подальше просування демократичних реформ.

Інституційна спроможність в умовах політичних трансформацій має багато вимірів. Одним з найбільш важливим з них є рівень взаємодії між

центром та периферією. В цілому інституційна спроможність на макрорівні залежить від рівня розвитку віддалених територій.

Оцінка інституційної спроможності інститутів публічного врядування відбувається на основі вирішення конкретних суспільних завдань та виділення прийнятих політичних рішень. У зв'язку з цим виявляється ще один вимір інституційної спроможності: «прихована неспроможність». В умовах політичної трансформації це означає публічне визнання інститутів спроможними, дієвими та ефективними. При цьому об'єктивне оцінювання та відкрита критика суспільства виявляє їх неспроможність. Такий стан є небезпечним для інтересів формування сталого середовища політичної безпеки.

Справжнім випробуванням для середовища політичної безпеки в умовах політичної трансформації слід вважати затвердження норм і стандартів інституційної функціональності. Цей процес відбувається досить повільно та вимагає практики спроб та помилок. Водночас якщо суспільство пододало певні прояви неспроможності, рівень його стійкості до зовнішніх загроз буде більш високим.

Інституційна спроможність політичних інститутів вимірюється на основі взаємодії різнорідних інституційних акторів. В цьому контексті важливим є подолання міжінституційних протиріч та налагодження співпраці. Прикладом слугує комунікаційна взаємодія, яка вимагає відкритості та інклюзивних моделей спілкування.

Послідовність політичних дій та проєктів підвищення інституційної спроможності впливає на економічні та соціальні аспекти суспільного розвитку. Безпекова складова інституційної спроможності визначається на основі можливості подолання руйнівних політичних конфліктів на стадії представлення інтересів та позицій сторін. На умовах військової агресії, в яких перебуває сучасна Україна, показниками інституційної спроможності громадянського суспільства слід вважати рівень консолідації населення підтримки діючої влади та концентрації ресурсів щодо підтримки обороноздатності. Вони є подальшим напрямком розвитку демократії в Україні й очищення політичних інститутів від впливу колобарантських політичних мереж, формування середовища відстоювання національних інтересів та досягнення успіхів у процесах євроінтеграції.

Формування комплексної політики безпеки в сучасній Україні передбачає вивчення психологічної безпеки суспільства на експертному рівні. Вироблення завдання щодо стану та статусу психологічної безпеки вимагає координації дослідних зусиль. Водночас важливим елементом є встановлення нормативів та інструктивних орієнтирів для забезпечення стану психологічної безпеки.



Усвідомлення структури психологічної безпеки дає змогу виявлення першочергових напрямків впливу на цю ситуацію. Модернізація уявлень взаємозв'язку соціально-психологічної та політичної безпеки спричиняє орієнтацію інститутів влади та політичного представництва на розв'язання нагальних потреб підвищення стану психологічної безпеки.

Водночас розуміння руйнівного потенціалу мовно-комунікативних маніпуляцій призводить до визначення загрози для суспільного порядку. Існує потреба демаркації ідейних настанов там соціальна прийнятних норм комунікативної поведінки.

## Розділ «ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ»

**Олена Отич**

*доктор педагогічних наук, професор  
головний науковий співробітник  
Інституту вищої освіти НАПН України*

### **ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З РИНКОМ ПРАЦІ**

Успішність модернізації вищої освіти України великою мірою залежить від вивіреності стратегічного бачення її можливостей, перспектив і загроз в умовах нашого складного сьогодення. Це бачення представлено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [2], в якій головні напрями окреслено на основі урахування сучасного етапу розвитку суспільства та економіки держави. Такий смисловий акцент артикулює взаємозв'язок і взаємозалежність соціальних та економічних чинників у реформуванні освітньої галузі й підносить значення вищої освіти як фундаменту розбудови економіки знань та кузні кадрів вищої кваліфікації для всіх сфер державотворення.

З огляду на важливість цієї соціальної місії актуалізується питання нарощування інституційного потенціалу закладів вищої освіти (ЗВО) за рахунок розширення їх інституційної автономії, а також посилення їх взаємодії з ринком праці в професійній підготовці фахівців. Метою цього є забезпечення відповідності випускників ЗВО вимогам потенційних роботодавців і формування в них таких професійних рис і мікрокваліфікацій, які є найбільш затребуваними на сучасному ринку праці.

Отже, у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти зацікавленими сторонами виступають:

- роботодавці як замовники кваліфікованих кадрів;
- ринок праці як регулятор й гармонізатор попиту та пропозиції на таких фахівців;
- заклад вищої освіти як виконавець державного замовлення на підготовку кадрів, що забезпечує високий рівень професійної кваліфікації випускників і закладає фундамент їх конкурентоспроможності на ринку праці;
- ринок освітніх послуг як суб'єкт забезпечення якості вищої освіти й приведення її у відповідність до вимог ринку праці.

Особливості взаємодії цих сторін полягають в її ринковому регулюванні, організації на засадах соціального партнерства, орієнтації на європейські цінності й найкращі освітні практики, а сьогодні ще й обтяженості умовами воєнного стану, вимушеною міграцією та демографічним спадом.

Першою з цих особливостей є реальна нерозривність ЗВО й ринку праці, неможливість досягнення кожним із цих суб'єктів високої якості функціонування окремо один від одного: університет має продукувати нове, «проривне» знання, яке підвищує ефективність практичної діяльності та ставить вищу планку фахівцеві на ринку праці – ринок праці надає ЗВО інформацію про сучасний запит роботодавців на певного фахівця й професійні вимоги до нього. На кількість бюджетних місць у ЗВО впливає замовлення ринку праці на фахівців певної професії.

Другою особливістю є спрямованість взаємодії ЗВО та ринку праці на розроблення та впровадження інновацій у системі «освіта – наука – інновації – бізнес». Це виявляється у:

- політиці зближення ЗВО з роботодавцями для узгодження чи вироблення спільних вимог до професіонала та формалізації їх у законодавчих актах і нормативно-правових документах, що визначають зміст вищої освіти різних профілів;

- поглибленні співпраці при розробленні й удосконаленні галузевих і професійних стандартів, кваліфікаційних вимог, переліку компетентностей, профілів спеціаліста тощо;

- врахуванні вимог роботодавців до фахівців певної професії при проектуванні змісту вищої освіти за професійним спрямуванням (запровадженні дуальної освіти, розробленні освітніх програм, змісту навчальних модулів та ін.);

- об'єднанні матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу та інтелектуального ресурсу університетів та інших суб'єктів ринку праці для підвищення якості професійної підготовки випускників;

- утворенні спільної інноваційної інфраструктури для підготовки майбутніх фахівців, що передбачає створення науково-бізнесових, технологічних платформ на базі провідних ЗВО; відкриття наукових кафедр і лабораторій на виробничих підприємствах у рамках публічно-приватного партнерства ЗВО та бізнесу, розвиток мережі науково-дослідних лабораторій і центрів у партнерстві з бізнесом; комерціалізацію інтелектуальної власності [1, с. 9]; надання роботодавцями баз для дуального навчання й виробничої практики студентів ЗВО з метою подолання відірваності їхніх теоретичних знань від практичних потреб сучасних підприємств і бізнесу та занурення в контекст майбутньої професійної діяльності;

- інтеграції ЗВО в регіональні екосистеми та кластери Індустрії 4.0 шляхом проектування адаптивної компетентісно орієнтованої компоненти змісту вищої освіти з метою посилення регіональної спеціалізації; розширенні співпраці регіональних ЗВО з бізнесом для формування замовлень на інноваційні дослідження й розробки з урахуванням ключових принципів SMART-спеціалізації тощо.

*Особливості* взаємодії закладів вищої освіти з ринком праці залежать від:

– сфери і галузі, для яких здійснюється підготовка фахівців, їх інфраструктурної забезпеченості, балансу попиту й пропозиції на ринку праці;

– налагодженості контактів ЗВО та стейкхолдерів у процесі добору й відбору, з одного боку, абітурієнтів при вступі на освітні програми, а з іншого боку, випускників для державних і приватних організацій, фірм та компаній з урахуванням вимог ринку праці та специфіки галузі (на жаль, сьогодні ця взаємодія в університетах є дещо формальною через нерозуміння її стратегічного значення й трудовитратність процесу налагодження реально діючих контактів зі стейкхолдерами).

Утім, співдружність ЗВО з ринком праці й роботодавцями має великий потенціал у підвищенні якості вищої освіти та забезпеченні її відповідності потребами виробництва. Наприклад, обмін кращими освітніми практиками й фахівцями між виробничими чи невиробничими підприємствами й організаціями та ЗВО за принципом «з аудиторії – у лабораторію» і «з лабораторії – в аудиторію» реалізується, з одного боку, у неперервній практиці студентів на виробництві, а з іншого, у запрошенні найкращих фахівців галузі долучитися до навчання студентів із метою поширення свого професійного досвіду та мотивації майбутніх фахівців до обраної професійної діяльності.

Науковці, освітяни і практики відзначають перспективність започаткування для випускників ЗВО професійної інternатури чи супервізорських груп на базі найкращих підприємств та організацій, перетворення цих організацій на виробничі бази та експериментальні майданчики (лабораторії) університетів, де апробуються професійні профілі, стандарти, уточнюються переліки професійних компетентностей і навичок фахівців різних професій, перевіряється ефективність експериментальних навчальних програм та курсів тощо.

Стратегічним напрямом взаємодії закладів вищої освіти й роботодавців на сучасному ринку праці стало створення інноваційної інфраструктури вищої освіти, об'єкти якої вже засвідчили свою економічну, освітню, кадрову й організаційну ефективність.

Так, *інноваційні парки* (технологічні, дослідницькі, наукові, індустріальні), дають змогу залучити здобувачів вищої освіти до здійснення інноваційних розробок на різних стадіях інноваційного процесу; *інкубатори* (бізнесові, технологічні, віртуальні, венчурні, неприбуткові й прибуткові) функціонують з метою створення локального сприятливого середовища для розвитку бізнесу й підприємництва; *інноваційні центри* (трансферу технологій, технологічні), мають головним завданням сприяння утворенню та підтримку студентських стартапів шляхом надання різних послуг; *зони*

розвитку (промислові, експортно-орієнтовані, розвитку нових і високих технологій) призначені для розвитку потенціалу об'єкта інноваційної інфраструктури за рахунок реалізації пільгових умов та залучення іноземних інвестицій; науково-освітні кластери, територіально-виробничі комплекси і коопераційні мережі, технополіси створюють території або обладнують їх частини для залучення студентів до малого інноваційного підприємництва, де зосереджені наукомісткий бізнес, освіта, підприємства і наукові організації, яким надаються податкові пільги та інші преференції як суб'єктам інноваційної діяльності тощо.

Головними ознаками цих об'єктів інноваційної інфраструктури є те, що вони:

- утворюються на базі університетів чи у безпосередній близькості до них, що дозволяє сконцентрувати в них потужний кадровий потенціал;
- функціонують для провадження інноваційної діяльності на засадах єдності освіти, науки і бізнесу;
- слугують експериментальними майданчиками для перевірки ефективності розроблених інновацій та базами практичної підготовки здобувачів вищої освіти до інноваційної діяльності відповідно до вимог сучасної практики;
- створюють умови для виконання реально затребуваних практикою науково-дослідних робіт, комерціалізації їх результатів та упровадження розроблених інновацій у зміст університетської освіти, завдяки чому значно зростає якість освітньої діяльності університету та професійної підготовки його випускників;
- сприяють розвитку наукомістких підприємств та інноваційному розвитку університету, галузі, регіону, країни в цілому.

Урахування наведених особливостей взаємодії університетів, бізнесу та ринку праці допоможе скоригувати цю взаємодію таким чином, щоб її суб'єкти могли зробити максимальний внесок у справу підготовки професіонала, уникаючи дублювання чи перебирання на себе не властивих їм функцій, узгоджуючи свої дії та плани й тим самим максимально підсилюючи один одного в досягненні спільної мети.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Луговий В. Вища освіта України: проблеми якості. *Освіта і суспільство*. 2020. № 10. С. 9. URL: [https://naps.gov.ua/ua/press/about\\_us/2219/](https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2219/).
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/286-2022-%D1%80>.

**Ірина Білецька,**

*доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов,  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)*

## **ДВОМОВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Двомовне навчання як найбільш ефективна форма навчання іноземних мов відноситься до типу навчання за програмою збагачення і містить різноманітні моделі, які мають одну спільну рису: іноземна мова не є об'єктом вивчення, а засобом отримання знань. У результаті виникає подвійний ефект – одночасно таким чином набуваються нові знання і мовні навички. Така концепція в історії навчання іноземних мов не є новою. Так званий «розмовний метод» у навчанні іноземних мов у XVII-XVIII столітті мав частково характер предметного навчання. При цьому сфера його використання простягається від програми-максимум (повне занурення у мову) до послідовного застосування іноземної мови як робочої в невеликих групах при вивченні окремих предметів (наприклад, історії, географії, біології) чи якогось одного предмету.

Ефективність методу полягає в тому, що з самого початку навчання у школі відбувається іноземною мовою, при цьому закладаються основи і другої мови. І тільки пізніше рідна мова як мова навчання буде посилювати свій вплив. Якщо занурення у мову розпочинається на третьому або четвертому році навчання у школі, то в такому випадку має місце середній рівень занурення, якщо ж на п'ятому чи шостому, то це пізнє занурення. У залежності від того, чи охоплює цей метод всі предмети чи ні, можна говорити про повну чи часткову імерсію. Деякі науковці ставлять на один рівень часткову імерсію та двомовне навчання, яке полягає в тому, що навчання іноземній мові починається звичним чином, і лише потім, коли буде досягнуто відповідного рівня, метод занурення буде застосовуватись при викладанні інших предметів [1].

Тут необхідно зупинитись на імерсії, тобто мовному зануренні, оскільки потребують розмежування поняття «імерсія» та «двомовне навчання». Про таке розмежування частково говорять багато авторів.

У концепції Н. Меша, який брав участь у розробці моделі німецько-французької системи навчання (він був директором однієї з двомовних шкіл і одночасно головою робочої групи гімназій з двомовною німецько-французькою програмою в Німеччині), двомовне навчання відрізняється від чистого методу імерсії, оскільки в двомовному навчанні рідній мові відводиться важлива роль. Акцент тут падає саме на двомовність: «Двомовне предметне навчання – це двомовне викладання одного предмету, наприклад, історії. Обидві мови (іноземна і рідна) використовуються у як допоміжні мови навчання» [2].

Таке двомовне навчання може мати, наприклад, наступну організацію і структуру: після інтенсивного вивчення іноземної мови в 5-6 класах з 7 класу розпочинається двомовне предметне навчання, яке включає розширення компетенції і в рідній мові. До двомовних предметів відносяться в основному географія, політологія, історія, біологія, при чому одночасно можуть вивчатися лише дві двомовні дисципліни. У свідоцтві про закінчення школи в якості додаткової кваліфікації вказується двомовність. Інтеграція рідної мови здійснюється за принципом: «скільки можна іноземною мовою і скільки необхідно рідною мовою».

Що стосується вибору предметів для двомовного навчання, то в німецько-французьких програмах повністю виправдав себе вибір суспільно-політичних дисциплін, що, з одного боку, пояснюється близькістю термінології цих предметів до мови спілкування, з іншого – їх спорідненістю з культурою іноземної мови, а в цілому – релятивно-мовними міркуваннями. Якщо мова йде про розвиток толерантності і розуміння щодо іншої культури, іншими словами, про політичну рентабельність навчання іноземній мові, то для цього підходять саме ці предмети. А якщо ж потрібне перш за все набуття мовних навичок, то для цього більш прийнятними є дисципліни, викладання яких можна зробити унаочненим за допомогою картинок і безпосередньої демонстрації. До них відносяться математика, природничі науки або географія.

У двомовних школах зазвичай існує певний набір предметів, які вивчаються за двомовною системою, передбачено також використання рідної та іноземної мов як мов навчання, що дає можливість для комбінування. Для значної кількості учнів шкіл багатьох країн, наприклад, США, мова йде фактично про види імерсійного навчання, а в двомовних гімназіях східноєвропейських держав та Німеччині – більш за все лише про обмежене двомовне предметне навчання.

Іншою все більш практикуючою у школах формою двомовного навчання є використання однієї з іноземних мов у якості мови навчання, що насправді означає використання англійської як робочої мови. При цьому шкала використання іноземної мови простягається від її періодичного використання в регулярному предметному навчанні до її довготривалого і безперервного використання в предметному навчанні одній з багатьох дисциплін у рамках всієї системи освіти. На цю мету й орієнтоване створення програм двомовного навчання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dulay H., Burt M. Bilingual education: A close look at its effects. *Focus of the National Clearinghouse for Bilingual Education*. 1982. № 1. P. 1–4.
2. Genesee F. Learning through two languages: Studies of immersion and bilingual education. Cambridge : Newbury House Publishers, 1987.

**Olena Vovk**

*Doctor of Pedagogy, Professor,  
Professor of the Department of English Philology and  
Methods of Teaching the English Language  
(Cherkasy National University  
named after Bohdan Khmelnytsky)*

### **CLIL LESSON FRAMEWORK FOR MASTER STUDENTS: METHODOLOGICAL DIMENSION**

This paper will expose one of the possibilities of implementing the CLIL approach in University practice. To do this, it seems apposite first to pinpoint the key elements of this approach, which have to be taken into account in the methodological lesson design.

**The 1st key element** to be considered in the CLIL lesson is the Language Triptych [1, p. 106; 8] (henceforth LT), which is a conceptual representation to connect both content objectives and language objectives. This representation provides a framework for the analysis of the wielded CLIL language from three interrelated perspectives, which are the components of the LT: 1) the language *of* learning: generic language needed to understand concepts and enhance skills in the field of knowledge; 2) the language *for* learning: language that enables the students to be functional when exposed to a FL environment; this includes classroom language (BICS) as well as language for academic purposes (CALP); 3) the language *through* learning: the language generated in the process of learning – as a new meaning is learnt, new language evolves (students' interlanguage, or intermediate language).

**The 2<sup>nd</sup> key element** of the CLIL framework is the distinction between BICS and CALP [2, p. 137]. The dichotomy BICS/CALP refers to the linguistic competences that have to be enhanced for successful teaching/learning in bilingual contexts. The pedagogical implications of differentiating between language use in academic context and language use in conversational contexts lead to an understanding what language competences should be targeted by FL teaching. The main ideas underlying this distinction may seem as follows [5; 8]: 1) language, which is used in everyday settings, is different and more complex than in academic contexts (communicative competence vs. academic competence); 2) academic competence is closely related to cognitive competence: both of them cannot be acquired naturally, hence they require more emphasis on the side of the teacher and special propelling assignments to be accomplished by the students.

The mention of competences brings to the forefront **the 3<sup>d</sup> key idea** of the CLIL lesson – the concept of *communicative and cognitive competence* (henceforth CCC) as a final objective of completing a master's degree in University. CCC is defined as an integral ability to successfully perform FL speech and mental activity while solving various kinds of problems when exposed to a wide range of life settings (namely, everyday, academic, and professional) [6, p. 83]. This implies that the students are



expected to adequately and accurately employ different linguistic means to convey conversational (BICS), occupational (generic language) and academic (CALP) ideas using appropriate registers and styles of communication. Therefore, the students have to be well-versed in three broad areas of language: functional/peripheral, subject-specific/generic and general academic language. Naturally, such a formulation requires substantial scaffolding on the side of the content and language teacher for the students to be able to use a TL when discussing content.

J. Cummins and P. Gibbons make it a point that first and foremost, language support refers to strategies and techniques the teachers use to: a) highlight core language in a content subject, and b) make this language available and accessible to the students of a given subject area [3, p. 20]. A CLIL lesson is therefore not a language lesson, neither it is a subject lesson transmitted in a FL.

Consequently, the foregoing triggers **the 4<sup>th</sup> key element** of the CLIL lesson, which is a combination of **the 4Cs** comprising [1, p. 50]: 1. Content – increment in knowledge, skills, and understanding related to a specific area of an established curriculum. 2. Communication – using language to learn whilst learning to use language. 3. Cognition – fostering thinking skills, which connect concept enhancement (abstract and concrete) with comprehending language. 4. Culture – exposure to alternative stances and shared understandings, which increase awareness of otherness and self. Evidently, this framework takes account of ‘integration’ on different levels: a) learning (content and cognition); b) language acquisition (communication); c) intercultural experiences (culture).

It is clear therefore that the effective CLIL lesson occurs through: incremental progression in the understanding of the area content; engagement in related cognitive processes; advancement and enlargement of germane language knowledge and skills; interaction in the communicative contexts; experiencing an increasing intercultural awareness. Furthermore, for the CLIL lesson to be holistic and efficacious, all four language skills have to be combined and engaged, which is **the 5<sup>th</sup> key element**. The **skills** are as follows [9]: listening – a common input activity, which is vital for FL acquisition; reading – using meaningful material as one of the major sources of input; speaking – focuses on fluency, appropriateness and accuracy; writing – a series of lexical activities through which grammar may be recycled and revised.

**The 6<sup>th</sup> key element** of the CLIL lesson stemming from the previous pivotal positions is the holistic and versatile character of the lesson. If this is case, for teachers engaged in FL teaching, CLIL lessons may exhibit the following characteristics [4; 7, p. 26; 8]: it integrates language features and major skills (lexis, grammar, phonetics, and receptive and productive skills); lessons are often based on listening to and reading texts; language is basically functional and prompted by the context of the area subject (functional/peripheral, subject-specific/generic and general academic); language is approached lexically rather than grammatically.

In many ways then, a CLIL lesson may be similar to an FL teaching integrated skills lesson, except that it also includes exploration of language, is delivered by a teacher well-versed in CLIL methodology, and is grounded on the material directly related to a content-based subject. It implies that both content and language are explored in a CLIL lesson [4].

It is noteworthy that CLIL and non-CLIL researchers and educators (see, for example, Ph. Ball, S. Darn, O. Wood, D. Coyle, B. Bloom, D. Banegas, R. Feynman, O. Vovk) propose multifarious condensed or extended lesson frameworks, models, procedures, sequences, phases, taxonomies etc. Having analyzed them and extrapolating them on the methodological domain, we may presume that the resulting CLIL framework in Methods of Teaching Foreign Languages to High School and University Students has to embrace two types of lesson designs: 1) lecture, 2) tutorial. Specifically, **the CLIL lecture** is supposed to encompass the following **phases** [8]: 1. Revision of the concepts from the previous lecture/s related to a new theme. 2. Activation of prior knowledge on the theme. 3. Formulating questions before delivering the new input. 4. Presentation of the new input. 5. Question and answer session to check students' comprehension of the presented input. 6. Setting the task(s) before watching the video on the new theme. 7. Checking the task(s) after watching the video. 8. Reflection.

When it comes to **CLIL tutorials**, they will have a somewhat different framework. In particular, a tutorial framework may incorporate the following **phases** [8]: 1. Revision of content concepts (through quizzes or recitations). 2. Question and answer session on a new theme (developing BIGS, CALP, and interlanguage of the students, fostering speaking skills). 3. Doing a test (checking the general understanding of content issues and concepts). 4. Processing the content communicatively (with embedded language). 5. Setting up the reading activity(-ies) related to the new content area (extending the content knowledge, enhancing reading, critical thinking, and inference skills). 6. Checking the completion of the set task(s) (through doing the reports, providing plenary feedback and discussions). 7. Setting the task(s) before watching a video (fostering listening skills, doing language discovery, and extending content knowledge). 8. Discussing the watched material with the class/ in small groups/ in pairs (advancing communication skills, refining BIGS, developing CALP, students' interlanguage and subject-specific language). 9. Mapping or diagramming the processed input (ensuring cognition, constructing and conceptualizing content knowledge). 10. Illustrating possible implementations of the processed content into practice (the students demonstrate their lesson designs following the framework of a studied approach or method). 11. Providing assessment and reflection. 12. Setting the home-task(s).

In conclusion, CLIL aims at guiding students' language processing and supporting their language production by teaching strategies for reading, listening, writing and speaking, as well as grammatical structures and vocabulary for spoken or written output. But what makes CLIL different from other approaches is that the

language instructor is also the content instructor. This is the essence of the CLIL training.

#### REFERENCES

1. Coyle, D., Hood, P. & Marsh, D. (2010). CLIL. *Creative Education*. Cambridge: C.U.P. [Vol. 13, No. 2](#). Pp. 97–111.
2. Cummins, J. (1984). Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy. Clevedon: Multilingual Matters. *Canadian Modern Language Review*, 42(1). P. 137.
3. Cummins, J. & Gibbons, P. (2002). *Scaffolding Language Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom*. Portsmouth, NH: Heinemann. 29 p.
4. Darn, S. CLIL – a Lesson Framework. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/clil-lesson-framework>
5. Del Pozo, [M.Á.M.](#) An approach to CLIL teacher language awareness using the Language Triptych. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-AnApproachToCLILTeacherLanguageAwarenessUsingTheLa-5823502.pdf>
6. Vovk, O. (2017) Foreign Language Acquisition: A Communicative and Cognitive Paradigm. *Science and Education*. Науково-практичний журнал Південноукраїнського Національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Issue 6. Pp. 81–85.
7. Vovk, O. (2021). The Basics of CLIL-Methodology. Актуальні проблеми сучасного перекладознавства: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Черкаси, 31 травня 2021 року) / Гол. ред. О. О. Селіванова; ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. Черкаси. С. 26–28.
8. Vovk, O. (2022). CLIL in University Methodological Classrooms. Unpublished manuscript.

**Ірина Пінчук**

*доктор педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти  
(Глухівський національний педагогічний університет  
імені Олександра Довженка)*

### **АНГЛОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У сучасному світі вітчизняні заклади вищої освіти з метою забезпечення свого розвитку мають урахувувати всі глобальні процеси, тенденції та запити світового ринку праці [5]. Україна визнає вищу освіту як двигун соціальної трансформації, а англійську мову як ключову компетенцію в умовах інтеграції та глобалізації економіки, інструмент міжнародного спілкування, засіб

приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору, умови ефективної інтеграції та фактору економічного зростання країни [3].

Інтернаціоналізація вищої освіти за останні 20 років привернула значну увагу дослідників та учасників простору вищої освіти. Основні теми дослідження інтернаціоналізації вищої освіти охоплюють мобільність учасників простору вищої освіти, національну та наднаціональну політику в галузі інтернаціоналізації, взаємний вплив систем вищої освіти різних країн, трансфер знань, аспекти міжінституційної співпраці та конкуренції, інституційні стратегії інтернаціоналізації.

Наразі проект документу «Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти» знаходиться на обговоренні науково-педагогічної спільноти. Цей політичний документ спрямований на вирішення того, як можна підвищити якість викладання, вивчення та використання англійської мови у закладах вищої освіти України для підтримки національних стратегій. У візії зазначеного вище документу одним із векторів розвитку англійської мови у вищій освіті України визначено підвищення академічної мобільності як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти та пропонуються механізми для полегшення двосторонньої академічної мобільності, кількість яких щороку зростає [2].

Проте міжнародні зв'язки із закордонними закладами освіти неможливо вибудувати без знання іноземної мови. З огляду на те, що англійська мова сьогодні є міжнародною мовою науки й сучасних технологій, вважаємо англійську комунікативну компетентність майбутніх фахівців передумовою розвитку інтернаціоналізації вищої освіти.

Доєднуємося до поглядів Jane Knight, відповідно до яких інтернаціоналізація вищої освіти є основним компонентом національної стратегії досягнення цілей і пріоритетів країни як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Згідно з Національною доктриною освіти України, вихід вітчизняної освіти на ринок міжнародних освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі закладів освіти, викладачів і здобувачів освіти у проектах міжнародних організацій розглядають як стратегічне завдання освітньої політики держави [7].

Зарубіжні дослідники зазначеної проблематики J. Knight [7] та U. Teichler [6] трактують інтернаціоналізацію вищої освіти як низку міжнародних заходів, таких як академічна мобільність студентів і викладачів, міжнародні проекти, міжнародні академічні програми та дослідницькі ініціативи, доставку освіти до інших країн через філії або франшизи, а також інтеграцію міжнародного, міжкультурного та глобального виміру у цілі, процес навчання, дослідження та освітній сервіс закладу вищої освіти; підсилення значення міжнародного співробітництва і комунікації, міжнародні дослідження, забезпечення міжнародної репутації закладу вищої освіти;

політику та програми, що впроваджуються в університетах і урядах та стають інструментом максимального використання можливостей глобалізації [1].

Інтернаціоналізація діяльності закладу вищої освіти – це процес його інтегрування в міжнародний освітній та науковий простір на основі впровадження міжнародних та міжкультурних аспектів у всі види його діяльності.

Саме тому всебічна інтеграція Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка у світовий освітній та дослідницький простір є важливою для забезпечення якості освіти та наукових розробок в університеті, підготовки висококваліфікованих кадрів для освітньої галузі України та підвищення рейтингу закладу в науково-освітньому міжнародному просторі.

Важливою особливістю інтернаціоналізації Університету є розширення міжнародного співробітництва, активне залучення до міжнародної співпраці всіх структурних підрозділів, забезпечення реальної можливості займатися освітньою та науковою діяльністю в інтернаціональному середовищі [5].

Індикатори інтернаціоналізації наразі відіграють дедалі більш значущу роль у вітчизняній системі вищої освіти. Зокрема, показники публікаційної активності в закордонних виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus та Web of Science, є одними з найбільш вагомих при розподіленні державного фінансування наукових досліджень та під час атестації закладів вищої освіти в частині провадження наукової (науково-технічної) діяльності. Вимоги до рівня володіння іноземною мовою та досвіду підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників за кордоном також закріплені на державному рівні.

Спостерігається посилення складової інтернаціоналізації й у процедурах акредитації освітніх програм (наявність програм академічної мобільності, досвід проходження міжнародних стажувань, частка іноземних фахівців, залучених до забезпечення освітніх програм, тощо).

З огляду на це інтернаціоналізація вищої освіти є цілеспрямованою політикою не тільки світової та національної систем вищої освіти, а й кожного окремого університету, а іншомовна комунікативна компетентність здобувачів вищої освіти передумовою розвитку зазначеного вище процесу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заячук Ю. Інтернаціоналізація як складова діяльності університету та її роль у сучасній динаміці вищої освіти. Український педагогічний журнал. 2020. № 4. С. 34–44.
2. Концептуальних засад державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. Проект. 2023. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro->

[stvorenniya-robochoyi-grupi-z-viznachennya-konceptualnih-zasad-derzhavnoyi-politiki-shodo-rozvitku-anglijskoyi-movi-u-sferi-vishoyi-osviti](#)

3. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. Проект наказу. 2023. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini>

4. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. Освіта. 2002. 24 квіт. № 14. С. 2–4.

5. Стратегія інтернаціоналізації Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка на 2023–2028 роки. Схвалено вченою радою Глухівського НПУ ім. О. Довженка від 28.02.2023 р., протокол № 10. Затверджено наказом ректора Глухівського НПУ імені. О. Довженка від 28.02.2023 р., № 87. URL: [https://drive.google.com/file/d/1bCW17cIPUH\\_6-3TjCO5uQUbqxBWQrwbC/view](https://drive.google.com/file/d/1bCW17cIPUH_6-3TjCO5uQUbqxBWQrwbC/view)

6. Teichler U. Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of international mobility*. N 5. 2017. P. 177–216.

7. Knight J. Internationalization remodeled: definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*. Vol. 8. N 1. 2004. P. 5–31.

**Oksana Chernysh**

*PhD in Linguistics, Associate Professor?*

*Dean of the Faculty of Pedagogical Technologies*

*and Lifelong Learning*

*(Zhytomyr Polytechnic State University)*

### **AIMS AND OBJECTIVES IN LESSON PLANNING**

Much attention has been paid to aims and objectives in education as they clarify what students are to achieve. However, without any aims and objectives will not attain anything worthwhile.

Aims are general statements representing ideas and aspirations. They are used to indicate the overall purpose of a course or program. They can also describe the purpose of an individual session. They are predominantly long-term, difficult to assess, and expressed in general terms:

- to improve (facilitate) understanding, general skills, or physical coordination;
- to modify attitudes, beliefs, and standards;

- to impart information, knowledge, or ideas;
- to stimulate action;
- to encourage changes in behavior.

Aims state what a particular course aims to achieve. Moreover, it is worth mentioning that course aims are broad brush strokes that do not provide details but rather say what a course hopes to achieve, e.g., «... The course helps participants to understand/achieve/respond to...»

A general statement is needed at the next level of description, setting out the overall purpose of each session. Since it describes one session rather than a whole course, it must be written more specifically. Some teachers use the same language for session aims as for course aims. The others prefer to express the purpose of a session in terms of general student outcomes.

On the contrary, objectives are specific action statements. They are viewed as achievable stepping stones which lead towards more generally expressed aims. They represent the most specific level of description used, and they state in some detail the hoped-for changes in the learner. Overall, objectives state what the student can do, think, feel, or say due to the planned learning and teaching event. Objectives are typically expressed using action verbs: identify, state, choose, select, criticize, show, move, perform, conclude, participate, compare, demonstrate, etc. They need to be written in ways that allow the teacher and the student to make some judgments as to whether or not they have been achieved.

Objectives realize three functions[Daines]:

- provide an overall structure for a learning and teaching event;
- help in detailed planning;
- act as a basis for appropriate assessment procedures.

Therefore, objectives describe the desired behavior, the conditions under which attainment is to be demonstrated, and the criteria for such success. Nevertheless, it is worth outlining that some changes in behavior may only be observable sometimes after a lesson.

Objectives can be named differently, e.g., behavioral, learning, instructional, and teaching objectives. The main idea is to think out precisely what your students will achieve by the end of a lesson. Therefore, you should use behavioral terms and ensure that the statements you come up with are specific, limited in scope, attainable, and observable. Once you are clear about what they are, you can plan the lesson, which presupposes selecting the content, choosing the best methods, gathering the resources together, and working out how to monitor outcomes.

To sum up, we must admit that time spent on clarifying lesson aims and objectives and discussing them with your learning group is beneficial for your planning and teaching, students' learning, and achievement and greatly contributes to a mutual feeling of success.

REFERENCES:

1. Daines J. Adult learning, adult teaching. Welsh academic press. 2004. 136 p.
2. Murtaza Ch. Teaching Methodology: Pedagogical Principles and Effective Teaching Strategies (Learning Journey). 2017. 54 p.
3. Klipfel K.M., Cook D.B. Pedagogy: Principles and Practice. ALA Editions. 2017. 197 p.

**Наталія Грона**

*доктор педагогічних наук,*

*викладач вищої категорії, викладач-методист*

*(Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка)*

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ  
СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ**

На сьогодні імперативна система професійних якостей визначає успішність педагогічної діяльності вчителя, який готовий навчати, розвивати і виховувати громадянина України засобами української мови, уміє швидко та креативно розв'язувати проблеми професійного й особистісного характеру, прагне позитивних змін у житті країни, що зумовлює оптимізацію змістового і технологічного аспектів підготовки майбутнього вчителя-філолога. Конкретні шляхи модернізації освітнього процесу окреслено в законодавчих і нормативних документах (Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років, Концепція «Нова українська школа», Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти).

Методика навчання української мови містить теоретичну частину (зміст, загальні підходи, закономірності, принципи, методи, прийоми, форми і засоби навчання) та практичні рекомендації з навчання конкретних лінгвістичних явищ, рівнів мовної системи, формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Мета вивчення – озброїти майбутнього вчителя знаннями у сфері методики з метою ефективно організації освітнього процесу. Для реалізації цих аспектів застосовуємо діяльнісний підхід, який забезпечує практичне навчання, максимально наближене за змістом до умов майбутньої професійної діяльності [4, с. 14]. Наприклад, пропонуємо такі завдання для практичного заняття, організації самостійної роботи з теми «Основні методичні прийоми навчання пунктуації. Види вправ з пунктуації, методика їх проведення»:

1. Розгляньте вправу, яка поєднує пунктуаційний і комунікативний аспекти. Доберіть завдання за аналогією до теми за вибором («Відокремлені



означення», «Відокремлені обставини», «Однорідні члени речення», «Звертання»):

*Продовжте слова Л. Костенко «Вечірнє сонце, дякую за день!», пригадавши одну з відповідних життєвих ситуацій. Використайте в тексті прості речення, ускладнені вставними словами. Підкресліть їх, поясніть пунктуацію.*

2. Проаналізуйте подані нижче матеріали до одного із етапів уроку вивчення нового матеріалу (доступність, проблемність, ситуативність, комунікативність, соціокультурність). Визначте його тему й сформулюйте мету.

Матеріал №1

1. Робота з таблицею.

Учні опрацювавши підручник, складають опорну схему про відокремлені означення, пояснюють розділові знаки при відокремлених членах речення.

<b>Характеристика відокремленого означення</b>	<b>Приклади</b>
1) виражене прикметниковими чи дієприкметниковими зворотами й стоять після означуваного слова	<i>Я люблю вишитий рушник, наповнений любов'ю материнських дум .</i>
2) непоширені означення, які стоять після означуваного слова, перед яким уже є означення	<i>На покутті виднівся вишитий рушник, великий, яскравий, обрамлений сухими квітами .</i>
3) значення відноситься до члена речення, вираженого особовим займенником	<i>А вона, щаслива і весела , тримала у своїх ніжних руках український рушник.</i>

Матеріал №2

Зателефонуйте на телеканал СТБ з метою розпитати про умови участі в кастингу у шоу «Танцюють всі»

— У репліках діалогу використовуйте поширені та непоширені звертання. Зверніть увагу на дотримання правильної інтонації. Запишіть квазидіалог (на рівні учня 9 класу).

3. Змоделюйте урок засвоєння нових знань (за вибором), використавши шаблон до уроку (8 клас. Теми: «Звертання непоширені й поширені. Розділові знаки в реченнях із звертанням», «Розділові знаки при відокремлених членах речення (означення)», «Розділові знаки при відокремлених членах речення (обставина)»).

*ШАБЛОН УРОКУ*

*Тема*

*Мета*

**Навчальна:** мовний компонент, мовленнєвий компонент, соціокультурний компонент, діяльнісний компонент.

**Розвивальна**

**Виховна**

**КОМПЕТЕНТНОСТІ**

### **Перебіг уроку**

I. Актуалізація опорних знань учнів

III. Мотивація навчальної діяльності учнів й повідомлення теми, визначення завдань уроку.

IV. Сприйняття й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.

1. Аналіз мовного матеріалу з метою виділення істотних ознак поняття.

2. Узагальнення істотних ознак, уведення терміна.

3. Уточнення суті ознак поняття і зв'язків між ними та правила виведення.

4. Виконання вправ, що вимагають практичного застосування одержаних знань.

5. Перевірка розуміння нового матеріалу (повторення вивченого правила, аналіз нових прикладів).

V. Осмислення нових знань у процесі практичної діяльності :

1) Формування вмінь користуватися знаннями (новими правилами у процесі виконання різноманітних вправ під керівництвом учителя).

2) Самостійна творча робота (невелике контрольне-перевірне завдання, виконання якого покаже, як учні зрозуміли й усвідомили новий матеріал).

VI. Домашнє завдання:

VII Підсумок. Рефлексія.

5. Доберіть текст (соціокультурної тематики) для вправи «Я—редактор» на тему\_за вибором («Звертання непоширені й поширені. Розділові знаки в реченнях із звертанням», «Розділові знаки при відокремлених членах речення (означення)», «Розділові знаки при відокремлених членах речення (обставина)», «Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами»).

Отже, проведення занять із застосуванням компонентів, які вимагають постійного аналізу власної діяльності, зокрема, яким шляхом можна найбільш раціонально дійти до вирішення освітнього завдання, які дії необхідно виконати, які знання використати [1]. Пропонуючи свої способи, як більш професійно продуктивні, студент залучається до побудови освітньо-професійної траєкторії розвитку, створює сприятливі умови для оволодіння фаховими вміннями й навичками.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атанов Г. Обґрунтування та сутність діялісного підходу до навчання. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 3. С. 85–94.

2. Брюханова Н. О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів. Проблеми інженерно-педагогічної освіти : збірник наукових праць. Харків : УПА, 2007. С. 148–162.

3. Грона Н. В. Фахова підготовка майбутнього філолога в умовах дистанційного навчання. Українська мова і література в школі. Науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 2022. № 74-75. С.14-16.

4. Деміденко В. В. Середовищний підхід до розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів коледжу. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2014. Вип. 42. С. 51–59.

**Оксана Бульвінська,**  
кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник  
відділу взаємодії університетів та суспільства,  
(Інститут вищої освіти НАПН України)

### **ПОСИЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ «УНІВЕРСИТЕТ – РЕГІОН» ПІД ЧАС ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Відбудова України після війни має на меті не повернення країни до передвоєнного стану, а глибоку модернізацію, щоб позбутися пострадянської спадщини та стати повномасштабною демократією з сучасною економікою, сильними інституціями та потужним оборонним сектором [1, с. 4].

Вважаємо, що саме соціально відповідальна вища освіта має стати ключовим фактором відбудови країни, оскільки вона не тільки сприяє науковому, технологічному, інноваційному поступу суспільства, а й виконує соціальну функцію відтворення і розвитку самого соціуму і систем його життєдіяльності, підтримує розвиток активних громадян, спроможних формувати свою ідентичність і активну громадянську позицію, формує аксіологічні орієнтири суспільного розвитку – свободу, рівність, солідарність, самоцінність людини, демократію, верховенство права, захист прав людини. Посилення співпраці між університетами й суспільством, регіоном, громадою, допоможе відбудувати інноваційну й демократичну країну, актуалізує соціальну роль закладів вищої освіти.

У післявоєнній економіці, як передбачають експерти, зміниться структура ринку праці, значна частина робочих місць зникне і буде замінена новими. Головними працедавцями в післявоєнній економіці стануть будівництво, розробка цивільної інфраструктури, охорона здоров'я, інформаційні технології. На ринок праці вплине також вимушена релокація бізнесу, масове повернення додому внутрішньо переміщених осіб, біженців та

ветеранів, поступова відбудова зруйнованого житла, демографічні втрати, втрати людського капіталу. Мільйонам працівників (щонайменше 10% робочої сили) доведеться змінити роботу; багатьом перекваліфікуватись [1, с. 312].

Саме заклади вищої освіти відповідно до стратегічних напрямів розвитку Європейського простору вищої освіти, викладених у Римському комюніке (2020) [4, с. 8], і з огляду на потреби економіки регіону, громади можуть визначити, розробити і запровадити гнучкі освітні компоненти (мікрокредити), зокрема ті, що ведуть до мікрокваліфікацій. За визначенням Європейської Комісії, «мікрокваліфікація – це запис результатів навчання, які здобувач освіти отримав після короткострокового навчання. Ці результати навчання мають бути оцінені на основі прозорих та чітко визначених стандартів. Навчальний досвід, що веде до отримання мікрокредитів, призначений для надання студенту конкретних знань, навичок та компетентностей, які відповідають суспільним, особистим, культурним потребам або потребам ринку праці» [3, с. 21]. Такі мікрокредити допоможуть підвищити, розширити чи перепрофілювати кваліфікацію працівників для відповідності їх ринку праці в конкретному регіоні, заповнивши прогалини в навичках, які потрібні для працевлаштування і досягнення успіху в умовах повоєнної відбудови країни.

Другим напрямом співпраці закладів вищої освіти з регіонами й громадами вважаємо надання освітніх послуг місцевому бізнесу. За запитом компаній вони можуть розробити і впровадити програми корпоративного навчання.

Таким чином, заклади освіти, як передбачено Програмою великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок» [2, с. 18], мають розвивати мережу освітньо-дозвільних хабів для людей третього віку, для навчання ветеранів та осіб, що демобілізуються, для працівників, що хочуть отримати мікрокваліфікації.

Як приклад такої співпраці з регіонами й громадами наведемо приклад Тартуського університету (Естонія), де функціонує Центр освіти впродовж життя, який пропонує курси для підвищення професійної компетентності як з відкритою реєстрацією, так і навчання за запитом, навчання хобі, комплексні освітні програми, масові відкриті онлайн-курси, вебінари, літні та зимові університетські курси, цикли лекцій тощо не тільки для працівників університету, а й для усіх бажаючих, зокрема проводить корпоративне навчання за запитом компаній. Тартуський університет пропонує програми мікрокредитування, участь у яких не вимагає попередньої вищої освіти, а також організує безкоштовне навчання для працівників компаній у рамках програми ESF «Сприяння освіті дорослих та розширення можливостей навчання» [5].

Таким чином, ключовим фактором післявоєнної відбудови України має стати соціально відповідальна вища освіта, яка посилить співпрацю з

регіонами й громадами. Прикладом такої співпраці можуть стати запровадження мікрокредитів, що ведуть до мікрокваліфікацій, підвищення, розширення чи перепрофілювання кваліфікації працівників для відповідності їх ринку праці в конкретному регіоні, а також програм корпоративного навчання за запитом місцевого бізнесу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1 / За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. В. ді Мауро. CEPR Press, 2022. 507 с. URL: [https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book\\_Ukrainian\\_0.pdf](https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf)
2. Програма великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>
3. Proposal for a Council Recommendation on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability. Brussels, 25 May 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9237-2022-INIT/en/pdf?fbclid=IwAR3FGOJjTnwi3MX-sUFqBUIkuq-jHaSde9sVCh6SHPgOT5zN8efAz8PK5RY>
4. Rome communiqué. 2020. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>
5. Tartu Ülikool / University of Tartu. URL: <https://ut.ee/et>

**Tetiana Verhun**

*Assistant of the Department of Pedagogical Technologies  
and Language Training  
(Zhytomyr Polytechnic State University)*

**Adelheid Marie Bwire**

*Lecturer Language, Literacy, Literature and Teacher Education,  
(Educational Communication and Technology Kenyatta University)*

#### EDUCATION OF MIGRANTS IN THE SCANDINAVIAN COUNTRIES

**Introduction.** Education in the Nordic region of the European Union (EU) is an interesting area to study. The education systems in the Scandinavian countries are quite similar to each other, but also are quite different, which makes them interesting to study. Fairness and impartiality are the basis in the countries of the Nordic region. These countries are known for providing a fair, high-quality

education to all their pupils and students, with a strong focus on their well-being and happiness [4].

**Aim of research** is to analyze the educational systems of the Scandinavian countries, to study the opportunities for training and retraining of migrants of different generations and origins.

To begin with, we are going to look at the economic component of the success of Scandinavian education systems. The level of education in the Scandinavian countries is one of the highest in the world, the state budget for the development of the education sector is much larger than in other EU countries. Every year, the countries of the Scandinavian region allocate the largest shares of the budget to education among other European countries (in general, this is 4.9% of Gross domestic product (GDP)): Denmark – 8.5%; Sweden – 7.7%; Norway – 7.6%; Finland – 6.4%; Iceland – 6% [6].

Thus, primary, secondary and higher education are at the appropriate level. But due to their geographical location, northern universities are less popular among foreign youth than educational institutions in central and western Europe. But on the other hand, with a smaller influx of applicants, admission is easier, the student receives knowledge at the same European level and at the same time has the opportunity to study in ecologically clean regions with a high standard of living, personal safety and social security. Unlike English universities, which are proud of their centuries-old traditions, Scandinavians are willing to use innovations. Every foreign student can choose an English-language program or study in the state language - Danish, Norwegian, Swedish (they can be studied for free). Also, students are allowed to work while studying at the university, so they have the opportunity to get good practical experience working in different companies [5].

Due to the large influx of foreign citizens to study and work, EU countries are developing numerous programs for the integration of migrants into local schools and universities. European educators believe that a student who is well integrated into the education system, both academically and socially, has more chances to reveal his potential. Migrant students face a number of challenges in this regard, which affect their learning, development and well-being. According to scientific literature, problems can be of three types:

- problems which are related to the migration process (for example: leaving one's native country, learning a new language, adapting to new rules and routines in educational institutions);
- problems which are related to the general socio-economic and political situation (for example: policy strategies that affect the availability of resources for education systems, influence schools to promote the integration of migrants, and strategies that promote inclusion and equality in general);
- problems which are related to student participation in education, including a limited scope of initial assessment that does not always consider both academic and non-academic aspects (ie social, emotional and health issues);

inadequate language support that is not adapted to the needs of students with different native languages; insufficient support for the educational process and lack of social and emotional support; teachers who are not trained to work with inclusion in the classroom; insufficient cooperation between family and school; lack of or inflexibility in funding to ensure adequate provision and support for the educational process of migrant students [6].

According to European studies, the level of knowledge of migrant students is lower than that of their peers (native residents). Also, according to Eurostat data, the rate of students of foreign origin who drop out early is higher than the rate of the native population, this is the situation in almost all European countries. European scientists recognize the importance of efforts for children and youth in helping to integrate into the education system, and further into society without these efforts, migrant children do not realize their potential. The Recommendation of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in 2018 emphasizes the promotion of the shared values of inclusive education and the European dimension of learning, and also emphasizes the importance of ensuring effective and equal access to quality inclusive education with the necessary support for all students, including those from migrants [3].

All Scandinavian countries pay great attention to education, namely to descendants (migrant children) and their integration into educational institutions.

Looking at employment in the Nordic countries, Sweden has a slightly higher overall migrant employment rate than Norway and Denmark, and significantly higher than Finland. Overall, immigrants have a much lower employment rate than the rest of the population, 25% in Sweden, 20% in Denmark and Finland, and only 15% in Norway. In Sweden and Finland, migrant employment consistently increases in proportion to length of residence, so those who have resided for more than 15 years are more employed than anyone with a shorter period of residence [2].

**Education of Ukrainian migrants under martial law.** The war in Ukraine made adjustments to the life and educational process of European countries, more than 5.8 million Ukrainians were forced to seek refuge abroad [7]. Educational opportunities for Ukrainians abroad have significantly changed and expanded, currently Ukrainians who acquire the status of «refugee» or «temporary protection» have the right to free education in public preschools, schools and some universities. Free language courses for adults and children are organized in each country, and foreign higher education institutions allocate budget places, give grants and give Ukrainian scientists and teachers the opportunity to work. Regarding the confirmation of education obtained abroad, for example in Norway, if you have received a profession in another country, but do not have supporting documents, you can confirm your qualifications with the help of a vocational testing. The country also has an «Introduction Program» - a training program

designed to prepare you for participation in Norwegian working life. Refugees between the ages of 18 and 55 arriving in Norway must take part in this program. The government of Iceland offered housing to students from Ukraine. Universities in Finland are supportive in matters related to the well-being and learning of students. The University of Helsinki gives Ukrainian students the opportunity to complete their studies without obtaining a diploma. The University of Eastern Finland promised to accept 20 Ukrainian students and cover their living and travel expenses. Swedish universities, such as Stockholm University, allocate funds to increase the number of places for students and offer positions to Ukrainian researchers. The Karolinska Institute is also ready to receive researchers and students from Ukraine [1].

**Conclusions.** As we can see from this research, the success of Scandinavian education is determined by many factors.

Firstly, it is the allocation of a significant share of the state budget to the education sector. According to the statistics, the level of education in the Scandinavian countries is one of the highest in the world, because the state budget for the development of the education sector is much larger than in other EU countries. Every year, the countries of the Scandinavian region allocate the largest shares of the budget to education among other European countries.

Secondly, they develop educational programs, materials, textbooks not only in the official language of a specific country, but also in English. Scandinavians are willing to use innovations. Due to this, every foreign student can choose an English-language program or study in the state language - Danish, Norwegian, Swedish, etc.

Thirdly, the states pay attention to the problems of migrants, their life activities and promotion of their successful integration into a new society for them. European scientists recognize the importance of efforts for children and youth in helping to integrate into the education system, and further into society without these efforts, migrant children do not realize their potential.

Fourthly, they encourage talented and smart foreign students with scholarships and grants. And first of all, the Scandinavian countries have created the right conditions for successful study and work for Ukrainian youth, who have been forced to immigrate abroad. The European Union attaches great importance to educational processes not only in its 28 member states, but also in Europe as a whole.

#### REFERENCES

1. Elle.ua. Free education for Ukrainians in Europe. (2022). Retrieved from: <https://elle.ua/ludi/novosty/bezkoshtovne-navchannya-dlya-ukrancv-u-vrop/> [in Ukrainian]
2. Eurydice report «Integrating Students from Migrant Backgrounds into Schools in Europe». European Education and Culture Executive Agency. (2019). DOI 10.2797/819077 [in English]



3. Kolesnyk V.Yu. (2020). Legal foundations of educational policy. National University «Odesa Law Academy» of the Ministry of education and science of Ukraine. [in Ukrainian]

4. Kristiina Volmari. (2019). Basic education in the Nordic Region, Reports and surveys. Finnish National Agency for Education. Reports and surveys. [in English]

5. Kryshtanovych S.V., Samsonyuk L.E. Innovation-oriented system of education of future masters in the field of physical culture and sports in the Scandinavian countries. Magazine «Perspectives and Innovations of Science» (Series «Pedagogy», Series «Psychology», Series «Medicine» No. 4(4) 2021. DOI10.52058/2786-4952 -2021-4(4)-214-222. [in Ukrainian]

6. Lars Østby og Vebjørn Aalandslid. (2020). Innvandring og innvandrere i Norden En komparativ analyse. Statistics Norway. [in Norwegian]

7. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. (2022). Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [in English]

**Oksana Chernysh**

*PhD in Linguistics, Associate Professor?  
Dean of the Faculty of Pedagogical Technologies  
and Lifelong Learning  
(Zhytomyr Polytechnic State University)*

**Yevheniia Kanchura**

**Associate Professor at Theoretical and Applied Linguistics Department**  
*(Zhytomyr Polytechnic State University)*

### **QUIZLET AS A DIGITAL VOCABULARY LEARNING TOOL**

Among the digital tools assisting vocabulary learning, Quizlet is considered one of the most efficient. Such scholars as Aynur Aksel (2021), Rizky Setiawan (2021), Abdullah Alhadiah (2020), Rahmah Bakoko and Budi Waluyo (2021), and others describe this digital tool as the most suitable smartphone application, popular both with teachers and students. Benjamin Panmei and Budi Waluyo (2023) highlight the gamification of Quizlet as an efficient way «to facilitate student vocabulary training outside the classroom» (Panmei & Waluyo, 2023). The application allows practicing vocabulary during students' work on their computers and at any convenient place and time due to its easy, user-friendly interface and availability for mobile devices. In particular, Rizky Setiawan (2021), focusing on the program value for the student's motivation, lists the advantages of the Quizlet flash-card system as follows: translation, giving examples, realia, pictures, and

mime (Setiawan, 2021, p.85). As the scholar highlights, «Students to use language in both spoken and written. Therefore, the teacher should teach them much vocabulary in the classroom activity» (Setiawan, 2021, p.86).

The accessibility of Quizlet is supported by the opportunity for interactive learning, considering the variety of learning tools, such as flashcards and quizzes. These options encourage the students to engage with the material more deeply and retain the knowledge they need for their exams. Another attractive feature of this application is customization. Creating users' own study materials (flashcards and quizzes) allows for adapting the application to the specific needs of Physics and IT students. Customized content also provides targeted support and ensures everyone is on the same page. Abdullah Alhadijah categorizes Quizlet as «a useful tool that made it easier and faster to learn and improve their English vocabulary in a way that was interesting, fun, and competitive» (Alhadijah, 2020, p. 290). Furthermore, various study modes (flashcards, quizzes, and games) help students choose exercises that suit their learning styles.

Moreover, Quizlet creates an atmosphere of efficient and productive teamwork, as the application allows collaboration between students, which can be particularly beneficial for group projects or peer review assignments. Also, Quizlet allows students to collaborate and share their flashcards with classmates, which is highly valuable for the training of future teamwork.

As for the methods of control and assessment, the performance-tracking option of Quizlet allows teachers to monitor their student's progress and identify areas where they may need additional support.

The specific Quizlet's flashcards feature allows students to directly address the lexeme's definition, which makes Quizlet's system convenient for deeper vocabulary comprehension along with the skill of consulting the academic terminology databases and the appropriate dictionaries. In addition, this tool benefits visual learners, who benefit from seeing the words and their definitions side by side. At the same time, Quizlet contains an audio pronunciation option, which is especially helpful for language learners who may struggle with pronouncing unfamiliar words or for students with a dominant audio learning style.

It is essential to highlight a substantial drawback of Quizlet as a C/MALL (computer/mobile-assisted language learning) tool. As Anh Tuan Pham (2022) states, the users «could recognize some mistakes or errors on Quizlet. Their reason was that it was free and people could create and share any study sets on their own without censorship and evaluation» (Pham, 2022, p.60). Due to such a significant disadvantage, we conclude that an application with a publicly edited database cannot serve as a valuable source of information for young professionals.

## REFERENCES

1. Aksel, A. (2021). Vocabulary Learning with Quizlet in Higher Education. *Language Education and Technology (LET Journal)*, 1(2), 53–62. <https://orcid.org/0000-0003-0215-476X>
2. Alhadiah, A. (2020). (2020). EFL learners' experience of a MALL-based vocabulary learning tool. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 10(2), 283–291. <https://doi.org/10.17509/ijal.v10i2.28590>
3. Bakoko R.; Waluyo B. (2021). Vocabulary List Learning Supported by Gamification: Classroom Action Research Using Quizlet in The Journal of Asia TEFL Vol. 18, No. 1, Spring 2021, 289-299. <https://doi.org/10.18823/asiatefl.2021.18.1.20.289>
4. Panmei, B.; Waluyo, B. (2023). The Pedagogical Use of Gamification in English Vocabulary Training and Learning in Higher Education. *Educ. Sci.* 2023, 13, 24. <https://doi.org/10.3390/educsci13010024>
5. Pham, A. T. (2022). University Students' Perceptions on the Use of Quizlet in Learning Vocabulary. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 17(07), 54–63. <https://doi.org/10.3991/ijet.v17i07.29073>
6. Setiawan, M. R., & Wiedarti, P. (2020). The effectiveness of Quizlet application towards students' motivation in learning vocabulary. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 83-95. <https://doi.org/10.24815/siele.v7i1.15359>
7. Парнус К.І., Свисюк О.В. Алгоритм аналізу англomовного тексту за допомогою парсерів. *Sworld Journal Bolgaria*. 2022. Вип. 14-01. С.108-113.

**Галина Брюханова**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедра журналістики та реклами

(Державний торговельно-економічний університет)

**Галина Алданькова**

кандидат економічних наук, доцент  
кафедра журналістики та реклами

(Державний торговельно-економічний університет)

## ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Основним трендом сучасної цифрової мистецької освіти є прагнення до втілення різноманітних інноваційних технологій та новітніх комп'ютерних програм у навчальний процес. Безперервний розвиток технологій пропонує різні форми і методи навчання і викладання, розширює педагогічні технології та удосконалює методики викладання дисциплін, які актуальні для підготовки

майбутніх рекламистів. Необхідно зазначити що мистецькі дисципліни можуть застосовувати найрізноманітніші інструменти і методи роботи з дизайнерськими програмами, тож комп'ютерні технології можуть бути застосовані досить ефективно тому що будь-яка візуальна інформація може бути опрацьована і змінена у відповідності до задуму.

З метою підготовки фахівців рекламної галузі було розроблено і впроваджено в навчальний процес низку дисциплін, серед яких: «Комп'ютерна графіка в рекламі», «Дизайн у рекламі», «Макетування у рекламі» та ін. Навчальний план та програми дисциплін складені таким чином що студенти на протязі навчання отримують повний спектр знань і навичок необхідних для подальшої роботи у дизайнерських програмах пакету Adobe та графічного редактора векторної графіки Corel Draw.

При вивченні дисциплін використовується індуктивний метод. Викладач надає студентам досить велику кількість теоретичного і практичного матеріалу, який студенти повинні засвоїти і опрацювати. В процесі роботи над матеріалом майбутні рекламисти привчаються до самостійної роботи та накопичують необхідні навички для подальшого навчання. Такий підхід породжує впевненість у своїх силах та зацікавленість у практичному застосуванні отриманих навичок. Відповідно студенти набувають прагнення до самореалізації, інтерес до втілення власних проєктів. Головне – це формування внутрішньої мотивації до навчання за допомогою закріплення набутих теоретичних знань та практичних навичок у володінні комп'ютерними дисциплінами для створення графіки за допомогою постійного повторення і відпрацювання.

Таким чином стають очевидними переваги такого підходу:

- пошук інформації і прикладів виконаних робіт;
- повторення вивченого матеріалу за допомогою постійно виконання практичних завдань;
- контроль з боку викладача засвоєння матеріалу;
- самоконтроль студента при виконанні практичних завдань.

Дисципліни «Комп'ютерна графіка в рекламі», «Дизайн в рекламі» та «Макетування в рекламі» мають в своєму складі курс лекцій, що допомагають систематизації знань, необхідних майбутнім рекламистам, таких як: основи композиції, знайомство із стилями, нові тенденції у рекламі тощо. Це допомагає пом'якшити суперечності між переважністю інформацією та сучасними вимогами підготовки майбутнього фахівця з реклами, дає розуміння щодо застосування набутих знань на практиці. Лекції проводяться з використанням мультимедійних технологій що допомагає уникнути тих недоліків, що присутні при викладанні матеріалу традиційними методами, таких як брак наочності, відсутність прикладів, інтерактивність, недостатня інформативність.

Таким чином, у процесі навчання майбутніх фахівців ринку маркетингових комунікацій ми маємо шукати нові шляхи для вдосконалення якості і засвоєння лекційного матеріалу, підвищення рівня його розуміння.

Необхідно застосовувати на лекціях і на практичних заняттях різні інформаційні ресурси, аудіо і відео матеріали, рекламні ролики тощо. Варто застосовувати у практичних заняттях вправи, ділові ігри, кейси із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, домагатися зворотного зв'язку що покращить засвоєння матеріалу та динаміку навчання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nicolescu, B. (2018). The Transdisciplinary Evolution of the University Condition for Sustainable Development. In: Fam D., Neuhauser L., Gibbs P. (eds) Transdisciplinary Theory, Practice and Education. Springer, Cham. 73-81. URL: [https://doi.org/10.1007/978-3-319-93743-4\\_6](https://doi.org/10.1007/978-3-319-93743-4_6) (дата звернення: 16.01.2022).
2. Бордюк О.М. Науково-методичні засади впровадження курсу «Інформаційно-комунікаційні технології в мистецькій освіті»/ Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 44 / редкол. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. с. 226-231.
3. Левчук О.В., Гусак Л.П., Бублик К.С. Технологія моніторингу професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 64. с.193-206.
4. Лисак Г.О. Педагогічні основи контролю і оцінювання професійної підготовленості з гуманітарних дисциплін студентів університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Хмельницький, 2010. 20 с.

**Ірина Гайдай**

*кандидат педагогічних наук,  
в.о.завідувача кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Марина Кошелєва**

*старший викладач кафедри педагогічних технологій  
та мовної підготовки  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

#### **ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ПРИНЦИП ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Сучасні інтеграційні процеси входження України до єдиного європейського співтовариства зумовляють потребу в гармонізації національного законодавства до стандартів Євросоюзу. Важливою умовою

становлення успішної особистості є якісна професійна підготовка та використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Окрім того, особливо важливого значення набуває формування в студентів іншомовної компетентності. В умовах воєнного стану у процесі вирішення проблеми викладання іноземної мови у закладах вищої освіти на перший план виступає таке поняття, як цифровізація та організація дистанційного навчання.

Аналіз досліджень щодо методичних засад підготовки студентів правових спеціальностей свідчить про те, що питання цифровізації під час підготовки фахівців за цими спеціальностями є недостатньо висвітленим у науковій літературі. Для того, щоб заповнити цю прогалину, виникає потреба в дослідженні причин виникнення цього явища та його впливу на підготовку з іноземних мов майбутніх фахівців з правових спеціальностей.

Варто зазначити, що питання цифровізації є досить новим у педагогічній науці. Передусім це поняття пов'язане зі створенням в Україні наприкінці 2019 року Міністерства цифрової трансформації як центрального органу виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів, інтероперабельності – взаємодії мережевих систем бази уніфікованих інтерфейсів або протоколів, впровадження електронних послуг та розвиток цифрової грамотності громадян [6].

Розкрити термін «цифровізація» можливо через публікації, у яких це поняття пов'язане з економічними перетвореннями у суспільстві. Є також окремі статті публіцистичного характеру, зокрема від МОН, а також таких авторів, як І. Бербенюк, О.А. Жерновникова, І. Мартинова та ін.

Так, І. Бербенюк розглядає цифровізацію (або діджиталізацію) освіти та компетенції XXI століття. Ми погоджуємося з думкою науковців, що інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах революційних змін вимагає й система навчання. Звідси можна сказати, що актуальність даного питання має місце у сучасному освітньому середовищі, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет [1].

О.А. Жерновникова оцінює стан цифровізації в освіті, тобто використання цифрових технологій, в Україні та світі для підвищення його ефективності та узагальнює успішний світовий досвід, висвітлює проблеми цифровізації в освіті. Дослідниця визначає ступінь інституційного забезпечення стимулювання розвитку цифровізації в освіті [2, с. 90].

І. Мартинова займається вивченням процесу цифровізації в освіті, зокрема того, що саме змінюють в українських школах. Дослідниця зазначає, що питання дистанційної освіти та впровадження новітніх і цифрових

технологій набуло більшої актуальності у зв'язку з пандемією COVID-19, що вплинула на різні соціальні сфери і процеси життєдіяльності людей, у тому числі й на освітній процес в Україні. Так, з 16 жовтня 2020 року в Україні почали діяти Положення про дистанційну форму навчання. Вчителі та учні для дистанційного навчання найчастіше користувалися такими платформами, як Zoom, Skype, Viber, електронна пошта, Google Classroom та інше. Дослідниця зазначає, що постійно триває робота над удосконаленням цифрових технологій. Зокрема МОН України домовилося з ТОВ «Майкрософт Україна» щодо безкоштовного використання центрів командної роботи Microsoft Teams for Education для налагодження онлайн-занять, що дозволяє використовувати широкі можливості, наприклад, організувати онлайн-уроки з можливістю їхнього перегляду в будь-який час, створювати віртуальні класи, влаштовувати засідання педагогічних рад; створювати закриті чати для спілкування; організувати відеоконференції з підключенням до 300 учасників; створювати цифрові зошити та журнали успішності; формувати розклади тощо [3].

*Метою даного дослідження є вивчення поняття цифровізації під час підготовки студентів немовних спеціальностей на заняттях з іноземної мови.*

Цифровізація – це загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки. Він описує перехід від індустріальної епохи й аналогових технологій до епохи знань і творчості, що характеризується цифровими технологіями та інноваціями в цифровому бізнесі [6].

Міністр освіти України Оксен Лисовий заявляє про важливість цифровізації освіти на всіх рівнях, зокрема у вищій освіті та освіті для іноземних студентів. Так, Міністерство освіти та науки тісно співпрацюватиме з віцепрем'єр-міністром із інновацій, розвитку освіти, науки та технологій. У підсумку управління системою освіти матиме новий підхід. Цифровізація освіти в Україні має на меті боротьбу з бюрократією в системі освіти; адаптацію до наслідків війни: відновлення освітньої інфраструктури, створення механізмів для ефективного онлайн-навчання, повернення до офлайн, де це можливо; проведення вимірювання освітніх втрат, розробка системи їхнього надолуження, пріоритезація ментального здоров'я учнів; створення міжнародної коаліції, що співпрацює з донорами для відновлення освіти і науки; трансформацію навчальних закладів та залучення талановитих викладачів за гідну зарплату; осучаснення освітніх просторів; навчання для викладачів та освітніх менеджерів: англійська мова, цифрові навички, підприємництво; грантове та швидке фінансування проєктів; пріоритезацію профтех освіти. Окрему увагу буде приділено цифровізації освіти: розширення Дії на освітній напрям; новим сервісам для студентів, школярів і батьків; створення онлайн платформ для викладачів: для роботи з контентом, управління освітніми процесами, отримання даних для ухвалення

управлінських рішень тощо [5].

На сьогодні іноземна мова є засобом здійснення міжкультурної комунікації. Для досконалого оволодіння іноземною мовою необхідно застосовувати різноманітні технології навчання та дотримуватися дидактичних принципів у викладанні іноземної мови. Особливо актуальним є застосування різноманітних технологій навчання, зокрема і цифрових, студентам правових спеціальностей для досконалого оволодіння іноземною мовою для професійного спілкування.

Розглянемо процес цифровізації навчання на прикладі викладання іноземної мови студентам немовних спеціальностей. Так, на всіх спеціальностях у Державному університеті «Житомирська політехніка» викладається іноземна мова професійного спрямування з урахуванням новітніх цифрових технологій навчання. Цифровізація представлена використанням таких засобів навчання, як: 1) освітній портал університету ([learn.ztu.edu.ua](http://learn.ztu.edu.ua)); 2) портал університету ([portal.ztu.edu.ua](http://portal.ztu.edu.ua)); 3) корпоративна електронна пошта викладачів та студентів; 4) програми Google Meet, Moodle, Zoom, через які проводяться вебінари та онлайн-конференції; 5) месенджери: Viber, Telegram.

Для зручності студентів та економією ресурсів активізується написання електронних підручників, у тому числі з іноземної мови, що, на нашу думку, є також засобом цифровізації навчання.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що цифровізація займає важливе місце у викладанні іноземних мов студентам немовних спеціальностей. Серед актуальних засобів дистанційного навчання – освітній портал та портал університету, корпоративна електронна пошта викладачів та студентів; програми для дистанційного навчання, месенджери тощо.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бербенюк І. Діджиталізація освіти – компетенції XXI століття. Всеосвіта. 14.10.2019. [online] <https://vseosvita.ua/library/didzitalizacia-osviti-kompetencii-hhi-stolitta-172970.html>

2. Жерновникова О.А. Діджиталізація в освіті. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 10 квітня 2018 р.). Х., 2018. С. 88-90.

3. Мартинова І. Діджиталізація в освіті – що саме змінюють в українських школах. Донеччина. ЗМІНИ. [online] <https://acmc.ua/didzhytalizacziya-v-osviti-shho-same-zminyuyut-v-ukrayinskyh-shkolah/>

4. Міністерство цифрової трансформації України [online] [https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство\\_цифрової\\_трансформації\\_України](https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_цифрової_трансформації_України)



5. [Освіторія. Коли освіта та цифрові технології – одне ціле: Що нового чекає на українську освіту?](https://osvitoria.media/experience/koly-osvita-ta-tsyfrovi-tehnologiyi-odne-tsile-shho-novogo-chekaye-na-ukrayinsku-osvitu/) [online] <https://osvitoria.media/experience/koly-osvita-ta-tsyfrovi-tehnologiyi-odne-tsile-shho-novogo-chekaye-na-ukrayinsku-osvitu/>

6. Digitalization. The Complete Guide. What is digitalization? Definition of Digitalization [online] <https://innolytics-innovation.com/what-is-digitalization/>

7. Черниш О., Білошицька З., Саннікова С., Парнус К. Типологія сучасних лексикографічних видань. *Науковий журнал Закарпатські філологічні студії*. № 26. Т. 2. 2022. С. 181-184. [http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part\\_2/34.pdf](http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_2/34.pdf)

**Lilija Haraschtschuk**

*Studentin,*

**Nadija Polistschuk**

*Doz., Dr.*

*(Nationale Bohdan-Chmelnytskyj-Universität Tscherkasy)*

### **ANALYSE DER LEHRBÜCHER FÜR DEN EINSTIEGSUNTERRICHT IN DEUTSCH UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER GRAMMATIK**

Die Beherrschung phonologischer Merkmale, grammatikalischer Strukturen und des Wortschatzes auf angemessenem Niveau ist eine Voraussetzung für die Kompetenz in einer Fremdsprache. Die Betonung von Sprachverwendung hat sich von rigorosen grammatikalischen Regeln hin zu einem praktischeren Schwerpunkt auf Sprachgebrauch verlagert. Der Erwerb von Grammatik wird durch die Art und Weise bestimmt, wie Grammatik in Lehrbüchern gelehrt wird und wie effizient die Schüler sie verwenden. Das Ziel dieser Studie ist es, die frühen Stadien des Deutschunterrichts zu untersuchen, indem das ukrainische Lehrbuch «Deutsch» für Schüler der 5. Klasse und das deutsche Buch «Beste Freunde» für Schüler im Alter von 12-16 Jahren ohne Vorwissen einer Fremdsprache analysiert werden [2],[3].

In erster Linie möchten wir das pädagogische und methodische Lehrmittel «Deutsch» analysieren, das für das Erlernen von Deutsch als zweite Fremdsprache in allgemeinbildenden Schulen ab der 5. Klasse geeignet ist. Der vorherrschende didaktische Ansatz ist in diesem Lehrbuch kommunikativ, wobei der thematische Inhalt nach Lehrplananforderungen strukturiert ist. Themen wie «Hallo!», «Meine Familie und meine Freunde», «Schule», «Feste und Jahreszeiten», «Der Mensch und seine Freizeit», «Am Wochenende», «Die Natur» und «Deutschland und die Ukraine» werden in 70 Lektionen behandelt, die den vorgesehenen 2 Stunden pro Woche für das Deutschlernen entsprechen [1].

Man muss betonen, dass in diesem Lehrbuch die Grammatik praktisch präsentiert wird, wobei ein stärkerer Schwerpunkt auf Sprech- und Hörverständnis im Vergleich zum Lesen und Schreiben liegt. Die Regeln sind prägnant und klar, sie entsprechen dem Alter der Schüler. Es ist anzumerken, dass wichtige sprachliche Phänomene in separaten farbcodierten Blöcken dargestellt werden. Übungen bestehen hauptsächlich aus Text- oder Satzvervollständigungsaufgaben, Satzbauaufgaben auf der Grundlage von Regeln, von großer Bedeutung sind auch Fragebeantwortung und Fragestellung. [2].

In ähnlicher Weise wurde das deutsche Lehrwerk «Beste Freunde», das auf Jugendliche orientiert ist, analysiert. Die Hauptcharaktere sind sechs deutschsprachige Jugendliche im Alter von 12 – 16 Jahren, die als Begleiter in der Welt der neuen Sprache dienen. Jeder Abschnitt des Lehrbuchs ist einem dieser Freunde gewidmet und entsprechend nach ihnen benannt. Die Hauptcharaktere interagieren auch direkt mit den Schülern und geben Lernratschlägen oder stellen Fragen, die die Schüler dazu ermutigen, sprachliche Phänomene mit ihrer Muttersprache zu vergleichen [3].

Es ist von Bedeutung zu betonen, dass in «Besten Freunden» ein kommunikativer Ansatz für den Sprachunterricht gewählt wird, wobei die Grammatik nicht nur in schriftlicher Form, sondern auch in mündlicher Form geübt wird, indem grammatisches Material direkt im Sprechen angewendet wird. Von besonderer Relevanz sind Sprech- und Sprachphänomene, die mit unterschiedlichen Farben und Tabellen dargestellt werden, wobei Ausnahmen durch ein rotes Ausrufezeichen gekennzeichnet sind. Die Grammatik wird oft analytisch und deduktiv vermittelt, beginnend mit Beispielen und gefolgt von Erklärungen. Zudem ist es auch kennzeichnend, dass das Erlernen der Grammatik durch verschiedene Lernformen erfolgt, von Liedern und Spielen bis zu Bewegungsübungen. [3].

Zusammenfassend weisen die analysierten Lehrbücher «Deutsch» und «Beste Freunde» gemeinsame Merkmale auf und sind effektive Ressourcen für das Erlernen der deutschen Sprache und ihrer Grammatik in der Anfangsphase. Beide Lehrbücher folgen einem kommunikativen Ansatz des Sprachenlernens, wobei ihr grammatisches Material darauf abzielt, mündliche und schriftliche Sprachfähigkeiten zu entwickeln. Beachtenswert ist, dass beide Lehrbücher für dieselbe Zielgruppe von Schülern im Sekundarbereich konzipiert sind, die Deutsch als Fremdsprache zu lernen beginnen, außerdem ist das grammatische Material in beiden Lehrbüchern dem Alter der Schüler angepasst. Darüber hinaus präsentieren beide Lehrbücher das grammatische Material auf interessante Weise und berücksichtigen alle Formen von Bildungsaktivitäten

## LITERATURVERZEICHNIS:

1. Матвієнко Т. Вчимося спілкуватися за допомогою нового НМК з німецької мови «Hallo, Freunde!». *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2005. Вип. 2. С. 74–77.
2. Сотникова С. І., Білоусова Т. Ф. *Німецька мова (1-й рік навчання)*. 5 клас: підруч. для закл. загальн. середн. освіти. Харків : Ранок, 2018. 176 с.
3. Bovermann, M., Georgiakaki, M., Graf-Riemann, E., Seuthe, C. *Beste Freunde. Deutsch für Jugendliche. Kursbuch*. München : Hueber Verlag, 2013. 72 S.

**Марина Вотінцева**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри перекладу та  
лінгвістичної підготовки*

*(Дніпровський національний університет ім. О.Гончара)*

### **ВІДПРАЦЮВАННЯ ФОНЕТИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Під час вивчення фонетики – вчення про звуки і звукову систему мови, студенти оперують одиницями трьох систем: фонетичною, фонологічною і графічною. Тому особливості засвоєння фонетики і графіки англійської мови полягають у поетапному формуванні орфоепічних та орфографічних умінь і навичок у зв'язку з вивченням фонетики, морфеміки, словотвору і морфології. Усі однотипні правописні факти англійської мови узагальнені й подаються у вигляді правил, що звільняють студентів від необхідності запам'ятовувати написання кожного слова і забезпечують уміння писати правильно групу слів, об'єднаних на основі фонетичної чи граматичної спільності. Прикладом можуть бути правила читання голосних звуків у 4 типах наголошених складів.

Відомості з фонетики потрібні й для засвоєння орфоєпії – норм літературної вимови, зокрема, правильної вимови звуків ізольовано, у сполучуваності їх у мовному потоці, тобто в словах і реченнях (враховуючи такі явища як акомодация, асиміляція, редукція), а також для засвоєння випадків варіантного оформлення слів і граматичних форм відповідно до закономірностей організації фонетичної системи.

Для правильного розуміння фонематичних явищ, що виникають внаслідок дії звукових хвиль на орган слуху, студентам необхідні знання про акустичні властивості мовних звуків: мовні звуки розрізняються залежно від того, що лежить в їх основі – тон чи шум, – і відповідно безпомилкового поділу їх на дві групи: голосні і приголосні, приголосні в свою чергу поділяються на дзвінкі і глухі. Наприклад, звук [r:] – *голосний заднього ряду, середнього підняття, лабіалізований, довгий, напружений*. Звук [ʃ] – *шумний приголосний, щілинний фрикативний, глухий, губно-зубний, напружений*.

Свідоме оволодіння орфографічним правилом неможливе без належних фонетичних чи граматичних знань. Саме тому в підручниках прийнято такий порядок розташування правил: спочатку подано теоретичний матеріал, наприклад, з граматики, а потім – відповідне правило правопису. Наприклад, під час пояснення формування дієслів з закінченням *-ing* вказують правила на правопис: якщо дієслово закінчується на наголошений склад з коротким голосним, то кінцева приголосна подвоюється, *swim – swimming, begin – beginning, sit – sitting*. З фонетичної точки зору це правило подвоєння можна пояснити так: якщо б не відбулось подвоєння кінцевої літери **t** у слові *sitting*, то склад перетворився би на відкритий, та змінилася би вимова слова – з [ˈsɪt.ɪŋ] на [ˈsaɪt.ɪŋ]. Отже, підтверджено зв'язок фонетики з орфографією.

Вивчення звукової системи англійської мови здійснюється за принципами наступності та перспективності. Зазвичай курс англійської мови включає чотири етапи вивчення фонетики: 1) навчання звуків іноземної мови, 2) навчання вимови слів, 3) навчання вимови фраз, 4) навчання вимови речень різних комунікативних типів.

Студенти початкового рівня на заняттях з англійської мови удосконалюють навички правильного вимовляння звуків мови та позначення їх буквами на письмі, вчать розрізняти поняття звук і буква, поділяти слова на склади, визначати наголошені й не наголошені склади, голосні та приголосні звуки, розрізняти дзвінки й глухі приголосні, писати транскрипцію слів і речень, виокремлювати інтонаційні моделі найбільш поширених типів простих і складних речень. Опрацьовуються і відповідні правила правопису, зокрема подвоєння літер на кінці слів, як у слові *swim – swimming*, вилучення літери **e** на кінці слів: *come – coming* та інші.

Дотримуючись принципу наступності, викладачу необхідно організовувати систематичне повторення і закріплення знань та навичок, одержаних студентами на початковому етапі оволодіння англійською мовою.

На етапі узагальнення й систематизації вивченого на просунутому етапі неабияке значення мають завдання: вдосконалювати дикцію; формувати вміння володіти своїм голосом й відтворювати інтонацію різноманітних синтаксичних конструкцій; відрізняти орфографічну правильність від орфоепічної, тобто писемну форму мови від усної.

Під час навчання фонетики, слід розрізняти два типи помилок при сприйнятті і відтворенні звуків іноземної мови: фонетичні та фонологічні помилки. Фонетичні помилки не змінюють зміст речення, а лише змінюють якість вимови. Фонологічні помилки є більш грубими, вони спотворюють зміст і порушують правильність розуміння [4, с. 56].

Одним з важливих видів роботи в процесі вивчення фонетики є фонетико-графічний розбір, що передбачає проведення аналізу «від звука до букви». Вправи на відтворення прямої фонетичної транскрипції відіграють значну роль у підвищенні рівня орфографічної грамотності студентів: студенти

чують слово, записують його спочатку звуковим письмом, а потім звичайним буквеним. Наприклад, [frəm ,lɒndən] – *from London*, [hiəz ən ,æpl] – *Here is an apple*.

Неможливо уявити потік зв'язного усного мовлення без інтонаційного оформлення (без пауз та будь-яких змін у швидкості чи гучності). У найширшому значенні, інтонація полегшує розуміння слухачем інформації, котру прагне донести мовець [3]. Залежно від ситуації спілкування, потреб комунікації та інтенцій мовця, певні компоненти інтонації набувають провідної ролі у вираженні смислу англійського емоційного висловлювання [2, с. 16].

Оволодіння іншомовною інтонацією передбачає формування аудитивних навичок сприйняття інтонаційного малюнка та його адекватне відтворення в процесі говоріння та читання [цит. по 1, с.7].

Найбільш важлива функція інтонації пов'язана з виразом мети висловлювання: вона характеризує його як повідомлення, питання, заперечення, звернення тощо (тобто вказує на його так звану іллокутивну функцію (силу)). Ця функція реалізується в основному за допомогою тональних акцентів різних конфігурацій.

Під час навчання інтонації слід брати до уваги, що різні інтонаційні моделі використовуються в різних типах речення. Як і в процесі автоматизації дій учнів з окремими звуками, при автоматизації дій учнів з новими інтонаційними моделями використовуються вправи на рецепцію та вправи на репродукцію інтонаційної моделі. У зв'язку з мовленнєвим характером інтонаційних навичок при навчанні інтонації необхідно виконувати умовно-комунікативні вправи.

Отже, можемо підсумувати, що вивчення особливостей фонетики та фонології є невід'ємною частиною під час навчання англійської мови як іноземної.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко О.М. Навчання фонетичного матеріалу Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення. К. : Вид. центр КНЛУ, 2001. 351 с.
3. Колесник О.С., Гаращук Л. А., Гаращук К. В. Теоретична фонетика англійської мови : навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. 226с.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / Колектив авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002. 327 с.

**Вікторія Сліпенко**

*доктор філософії, доцент кафедри іноземних мов  
(Уманський державний педагогічний університету  
імені Павла Тичини)*

## **СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН»: ВІД ІСТОРІЇ ДО СУЧАСНОСТІ**

Термін «педагогічний дизайн» досить нове та сучасне поняття у вітчизняній педагогіці. Проте, зарубежем він виник у той складний історичний відрізок часу, коли було необхідно швидко та ефективно навчити велику кількість людей виконувати складні технічні завдання. Це сталося в період Другої світової війни у США, коли у роботу були активно залучені психологи та вчені (Robert Gagne, Leslie Briggs, John Flanagan та ін.), які допомогли розробити засновані на теорії оперантного обумовлення Б. Скіннера (B. Skinner) методики військової підготовки, що мали великий вплив на розвиток нової галузі теорії та практики викладання.

Після закінчення Другої світової війни дослідження продовжились. Вважається, що першими термін «педагогічний дизайн» використали Роберт Мілс Ганье (Principles of Instructional Design) та Роберт Рейзер (Robert A. Reiser, Psychology and Instructional Technology) на початку 1960х років. Роберт Рейзер (2001) як ключові віхи у розвитку педагогічного дизайну виділяє такі:

- На початку 1960-х років Роберт Мегер (Robert Mager), усвідомлюючи необхідність навчати педагогів мистецтву постановки цілей, видав книгу «Підготовка цілей для програмного навчання» (Preparing Objectives for Programmed Instruction (1962).

- Наступним важливим фактором розвитку педагогічного дизайну з'явилася розробка системи критеріально-орієнтованого оцінювання, яка протиставлялася нормативно-орієнтованому оцінюванню, Роберт Глазер (Robert Glaser) був першим, хто запровадив цей термін.

- Ще одна важлива подія в історії педагогічного дизайну відбулася в 1965 році з публікації першого видання книги «Умови навчання» (The Conditions of Learning), автором якої був Роберт Гане (Robert Gagne (1965). У цій книзі описані п'ять типів результатів навчання: вербальна інформація, інтелектуальні здібності психомоторні навички, відносини та когнітивні стратегії. - для розвитку кожного типу результатів потрібен особливий набір умов навчання, автор також надав докладні описи цих умов.

- Науковець Майкл Скрівен (Michael Scriven (1967) ввів поняття формуючого оцінювання у процесі навчання. Він зазначив, що цей процес дозволить викладачам оцінити динаміку та напрямок формування освітніх результатів у процесі їх формування та за необхідності переглянути способи навчання до проведення підсумкового оцінювання [1–3].

На початку 1960-х років ці концепції були об'єднані. разом, і таким чином було сформовано моделі, які заклали основу педагогічного дизайну. Серед перших учених, які представили такі моделі Роберт Мілс Ганьє(1962), Роберт Глазер (1962) та Майкл Скрівен (1967). Для створюваних моделей використовувалися такі терміни, як навчальний дизайн (instructional design), розробка системи (system development), систематична інструкція (systematic instruction) та навчальна система (educational system).

У зарубіжній теорії та практиці канонічним можна назвати визначення педагогічного дизайну, дане М. Мерріллом, Л. Дрейком, М. Лейсі і Дж. Праттом: «Педагогічний дизайн – це наукова дисципліна, яка займається розробкою найбільш ефективних, раціональних і комфортних способів, методів і систем навчання, які можуть бути використані у сфері професійної педагогічної практики» [2].

У вітчизняній педагогіці термін «педагогічний дизайн» запропоновано розробниками проєкту «Інформатизація системи освіти» як збірне поняття для позначення напряму педагогічної науки та практики, побудови ефективного освітнього процесу.

Для вироблення робочого визначення цього дослідження нами проведено контент-аналіз існуючих визначень. Результати аналізу показують, що, незважаючи на велику кількість визначень, дисперсія значень у них невисока. Переважна більшість авторів сходяться на думці, що педагогічний дизайн це: система процедур, системний вид навчання, систематичне (приведено в систему) використання знань про вчення та навчання, цілісний процес:

а) заснований на результатах аналізу потреб аудиторії, цілей навчання, існуючих проблем; б) включає в себе розробку дидактичних засобів, способів доставки матеріалів учням, процес проєктування, розробки, оцінки та використання навчальних матеріалів, зміст, стиль та послідовність викладу тощо; в) з метою зробити освітній процес доступним та зрозумілим учням, для задоволення їхніх потреб у навчанні [3].

На підставі аналізу існуючих визначень нами було сформульовано власне визначення, яке використовуватиметься під час подальшого дослідження. Педагогічний дизайн – це система засобів із розробки способів донести зміст навчального матеріалу учням, створювана з метою допомогти розвинути в собі необхідні компетенції.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Merrill M.D. The proper study of instructional design // Trends and issues in instructional design and technology. 2007. P. 336–341.
2. Reiser R.A. A history of instructional design and technology: Part II: A history of instructional design // Educational technology research and development. 2001. Vol. 49. № 2. P. 57–67.

3. Scriven M. The methodology of evaluation. In: R. W. Tyler, R. M. Gagne, & M. Scriven (Eds.), Perspectives of curriculum evaluation. Chicago, IL: Rand McNally. 1967. Vol. 1. P. 39–83.

**Галина Тараненко**

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук  
(Таврійський державний агротехнологічний  
університет імені Дмитра Моторного)*

### **ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА**

Стрімке застарівання інформації та прискорене оновлення знань актуалізують необхідність постійного вдосконалення технологій навчання та перегляду знань. У зв'язку з цим сучасний освітній простір актуалізує новий тип педагога та нові підходи до навчання. Освітянам сьогодні замало бути лише трансляторами знань, їм важливо організувати активну педагогічну взаємодію у відкритому освітньому просторі таким чином, щоб реалізувати творче зростання кожного здобувача. Сучасні умови навчання потребують не лише активізації розвитку пізнавальної, мотиваційної та діяльній сфер здобувача, а й мають бути педагогічно обґрунтованими, привабливими та ергономічними. Розв'язання вказаних викликів можливе у площині педагогічного дизайну.

Педагогічний дизайн є відносно новим напрямком теоретичного та практичного знання. Його дослідження спрямовані на розробку вимог до педагогічних дій, що уможливають досягнення бажаних результатів навчання. Цей процес передбачає аналіз потреб у навчанні, розробку навчального середовища та засобів навчання, що відрізняються педагогічною ефективністю, методичною адекватністю та доцільністю.

Педагогічний дизайн є комплексним поняттям. Він розуміється як процес, як дисципліна, як реальність, модель навчання. Сьогодні його можливості є недостатньо дослідженими науковцями, що не дозволяє повною мірою використати його освітній потенціал. Педагогічний дизайн орієнтований на розвиток інтегративного, проектного, міждисциплінарного мислення педагога та створює можливість адаптуватися у соціально-професійній сфері.

Аналізуючи наукові розвідки [1; 2; 3; 4], можна виокремити специфічні властивості, що притаманні педагогічному дизайну: технологічність навчання, що виявляється у повній керованості та контрольованості навчального процесу; орієнтація на результат діяльності здобувача; поділ діяльності педагога та здобувача; поділ інформації на дані, інформацію та



знання; оптимізація навчального знання, тобто поділ знань на декларативні (фактичні, концептуальні, які відповідають на запитання «Що?»), процедурні (відповідають на запитання «Як?»), компетентнісні (відповідають на запитання «Чому?») та метазнання (відповідають питанням «Як влаштовано?»).

Розгляд наявних теорій та моделей педагогічного дизайну (як вітчизняних, так і закордонних) [1; 2; 3; 4] уможлиблює виділення трьох характерних рис: напрямку дизайну; визначення методів навчання та навчальних ситуацій; педагогічні прийоми та окремі методики. Звідси в кожній моделі педагогічного дизайну можна виокремити чотири функціональні складові: визначення стратегії навчання (визначення та аналіз цілей навчання), розробку сценарію навчання (планування та проєктування способів їх досягнення), управління навчанням (здійснення запланованих дій); оцінку та корекцію.

Педагогу як педагогічному дизайнеру доводиться не лише забезпечувати методичну основу процесу проєктування навчального матеріалу, а й реалізувати задуману стратегію, створювати конкретне електронне освітнє середовище, що потребує використання елементів різних моделей педагогічного дизайну. В цьому випадку педагогу необхідно виробити збалансований підхід до розробки навчальних матеріалів та підібрати модель до ситуації. Володіння засобами педагогічного дизайну, виражене через вміння створювати якісні навчальні об'єкти в електронному вигляді, відео об'єкти навчального змісту, контрольно-вимірювальні матеріали, дозволяють педагогові успішно та привабливо навчати, обирати відповідні стратегії для занурення здобувача у найбільш ефективне освітнє середовище.

Методичне забезпечення педагогічного дизайну посилює професійну мотивацію; забезпечує вирішення когнітивної, професійно спрямованої та комунікативно-розвивальної задач; озброює конкретними прийомами та навичками роботи [1; 2].

Дослідивши особливості педагогічного дизайну та його можливості, можна стверджувати, що педагогічний дизайн сприяє ефективній організації навчального процесу. Створення психологічно комфортного інформаційно-освітнього середовища позитивно впливає на мотивацію здобувачів, швидкість сприйняття матеріалу, сприяє збільшенню обсягу та якості засвоєваної інформації, розширює їх когнітивні можливості. Педагог, який володіє принципами педагогічного дизайну, здатен ретельно спланувати навчальний матеріал з використанням сучасних інформаційних цифрових технологій, розробити такі методи навчання, що гарантують якісний навчальний результат. Педагогічний дизайн забезпечує організаційно-управлінську складову навчання через інфраструктуру

освітнього процесу (навчальний контент, канали зв'язку, способи взаємодії тощо).

Отже, педагогічний дизайн є процесом проектування та розробки навчальної події за допомогою інформаційних та цифрових технологій, орієнтованої на досягнення запланованого результату кожним учасником освітнього процесу. Основною метою педагогічного дизайну є планування та створення навчальної події в освітньому середовищі для реалізації ефективного, систематично спроектованого та комфортного навчання, що розширює освітні можливості кожного здобувача. Для цього педагоги повинні мати достатню теоретичну підготовку, що уможливить адекватне використання відповідних навчальних стратегій та методик реалізації цифровізації освіти, вміти вдало підбирати освітні середовища, доречно використовувати інтерактивні компоненти та створювати з окремих навчальних модулів оптимальний маршрут навчання для кожного здобувача.

Побудова професійної діяльності педагога на основі принципів педагогічного дизайну сприяє створенню інтерактивного навчального середовища, використанню сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для організації різних форм взаємодій, розробці власних освітніх та професійних маршрутів, позитивному впливу на професійну мотивацію. Створене інтерактивне середовище навчання стає індикатором сформованості готовності педагога до професійної діяльності, розглядається як певний гарант професійного успіху та актуалізує потребу педагога у вдосконаленні своїх професійних компетентностей.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глазова, В. (2020). Педагогічний дизайн як необхідна умова ефективного дистанційного курсу. *Технології електронного навчання*, 4, 46–50. <https://doi.org/10.31865/2709-840002020222546>
2. Денисенко, С. Н. (2015). Педагогічний дизайн у сучасному освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Вип. № 3 (81). С. 79–83.
3. Branch, R. M., Merrill, M. D. (2007). Characteristics of instructional design models. *Trends and Issues in Instructional Design and Technology (2 th Edition.)*. Upper River, New Jersey: Pearson Education, Inc. P. 8–16.
4. Koszalka, Tiffany A., Russ-Eft, Darlene F., Reiser, Robert (2013). Instructional Designer Competencie. *Information Age Publishing Inc Charlotte, North Carolina*. 178 p.

**Iryna Haidai**

PhD in Pedagogy,  
Acting Head of the Department of Pedagogical Technologies  
and Language Training  
(Zhytomyr Polytechnic State University)

**Svilen Stanchev**

Assoc. Prof., Department of English /  
Department of Foreign Language Teaching,  
(Veliko Tarnovo University, Bulgaria)

**Vesela Belcheva**

Assoc. Prof., Department of Language Teaching,  
(Veliko Tarnovo University, Bulgaria)

### **FORMATION OF STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCE USING CRITICAL THINKING TECHNOLOGIES**

The modern method of teaching foreign languages in higher education primarily involves the formation of students' foreign language communicative competence. Learning foreign languages is aimed at practical use of the language in conditions close to real communication.

Today critical thinking namely such aspects as the ability to make decisions and solve complex problems, a creative approach, cognitive flexibility, service orientation, talent management, interaction with people, emotional perception, the ability to negotiate are highly valued on a level with professional skills. Therefore, in addition to communicative competence, it is important to form personal qualities in future specialists. Technologies of critical thinking are aimed at studying the capabilities of the individual, the ability to easily find the necessary and important information, make one's own choices, etc.

Technologies of critical thinking are widely covered among scientists. In this research work, an attempt was made to practically use critical thinking technologies in specific English classes.

The purpose of the scientific research is to investigate the peculiarities of its formation of foreign language communicative competence with the help of critical thinking technologies during foreign language classes.

Scientists consider communicative competence to be one of the most important qualities of a competent specialist, which involves the ability to function successfully in the system of interpersonal relations.

N. Ashytok notes that in scientific literature, foreign language communicative competence is often classified as non-professional competence along with informational, social, general cultural and other types of competence [1, p. 66].

In a narrow sense, communicative competence is understood as «the ability to organize the information process between people as active subjects, taking into

account the relationship between them» [4, p. 156]. Scientists define foreign language communicative competence as a set of knowledge, abilities and skills, an individual's ability to apply them and the experience necessary for effective communication in certain communicative situations [3, p. 61].

Depending on the goals, content and forms of communicative competence, critical thinking technologies are used, aimed at the development of positive motivation, skills of independent work and autonomous learning, professional cooperation and creative search [3, p. 120].

We used critical thinking technologies, which, according to A. Uminska, were used in four stages [5, p. 174].

The first stage is the actualization of knowledge, the awakening of interest in the topic, and the determination of the purpose of studying a specific material.

The second stage is comprehension of new information, critical reading and writing.

The third stage is thinking or reflection, forming one's own opinion regarding professional and communicative competence.

The fourth stage is generalization and assessment of information (problem), determination of ways to solve it, clarification of own capabilities [5, p. 174].

According to S. Dotsenko's research, critical thinking is an individual's ability to independently assess reality, information, knowledge, opinions and statements of other people, the ability to find effective solutions taking into account existing stereotypes and developed criteria. The constructive basis of the technology for the development of critical thinking is a basic model of three stages of the organization of the educational process: challenge – comprehension – reflection. The author of the article characterizes techniques and methods of technology that contribute to the formation of creative abilities: brainstorming, associative bush, clusters, tables, etc. [2, p. 277].

According to H. Yurchak, the main features of developed critical thinking are the ability to draw logical conclusions, make informed decisions, and evaluate the information received. The scientist reveals the importance of using the technology of critical thinking, emphasizes the application of effective innovative techniques that lead to directed collective search for solutions, to cooperation between the teacher and students. Therefore, the article analyzes three stages of development of critical thinking: «challenge», «comprehension», «reflection (consolidation)». Critical thinking is manifested in a person's ability to be resistant to the influence of other people's opinions, to form a personal independent opinion, to objectively evaluate and politely defend one's own position [6, p. 128].

A. Crawford, V. Saul, S. Matthews, J. McInster developed a scientific and methodological manual for teachers of general education institutions, which analyzed the principles of active learning and critical thinking, developed scripts for basic lessons and how to read them. Among the basic lessons are the following: studying information based on the text, understanding a narrative text, cooperative

learning, holding a discussion, «writing and researching», «writing to persuade», understanding arguments, critical listening. In addition, lesson planning and assessment are considered [4].

Let's consider the main technologies of critical thinking that can be applied in practical foreign language classes.

Critical thinking technology «Your priorities» is a technology in which students are offered various life and professional situations. The task is to place them on a scale from the smallest position in the rating to the largest, or vice versa - from the largest to the smallest.

Critical thinking technology «Main stages» – the technology is aimed at determining the sequence of actions in the process of solving a certain problem situation. For this, students build a plan to solve the problem step by step, justifying the chosen sequence. For example, to determine the stages of analysis of a poetic or prose work in English.

«Brainstorming» is a technique of collective discussion, finding solutions during English classes, which is aimed at free accumulation of ideas on a certain topic, expression of views of all participants.

«Association» is a learning technology that encourages students to express their thoughts freely and openly to determine the connections between separate concepts, therefore promotes the development of social, informational, multicultural competences, encourages students to productive activities, self-development, self-education. The technology involves defining the main concept, forming a list of additional concepts that have a direct or associative connection with the central concept, and establishing connections between all concepts.

«Essay» is a technology that involves writing an essay – a short piece to help students better understand their thoughts on the studied topic and to enable the teacher to analyze what is happening during the class on an intellectual level. The essay sets the students a task: to write what they have learned from the topic and to answer the question «What remains unclear», which helps the teacher plan the next lesson.

The meaning and role of critical thinking technologies based on educational information, the conscious perception of one's own intellectual activity and the activity of others from the standpoint of logic and a personal approach with the aim of using the obtained results in both standard and non-standard situations (brainstorming, association, five-minute essay) are characterized etc.).

#### REFERENCES

1. Ashytok N.I. Communicative competence as a factor in the professional development of a social teacher. Youth and the market. 2012. No. 3. P. 66.
2. Dotsenko S.O. Technology for the development of critical thinking as a means of forming the creative abilities of primary school students. Pedagogy of

creative personality formation in higher and secondary schools. Vol. 48 (101). 2016. P. 277-286.

3. Kovalchuk I.S. Formation of professional and communicative competence of future officers in the process of studying humanitarian disciplines in higher military educational institutions: dissertation. ... candidate ped. of science Zhytomyr: State University named after I. Franka, 2018. 142 p.

4. Crawford A., Saul V., Matthews S., McInster D. Technologies for the development of students' critical thinking. Science ed., foreword O. I. Pometun. K.: Pleiady Publishing House, 2006. 220 p.

5. Uminska A.P. Formation of reflective culture of the future foreign language teacher in the process of professional training. PhD. Zhytomyr Ivan Franko State University. 2017. P. 124.

6. Yurchak G.M. Application of the technology of development of critical thinking of students during the study of the discipline «Ukrainian language (for professional direction)». Transcarpathian Philological Studies. Issue 13. Volume 1. P. 127-131.

7. Yakushko K., Haidai I., Hariunova Y., Pryshchepa O., Marieiev D. Theoretical and methodological principles of teaching linguists: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11 (56). P. 240 – 249. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.24>

**Ніна Філіппова**

*кандидат філологічних наук, доцент  
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики  
(Національний університет кораблебудування  
імені адмірала Макарова)*

### **МОДЕЛІ ОЦІННОСТІ ДЛЯ РОЗУМІННЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙНОСТІ (ІЗ ПРАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПРИКЛАДНИМ ЛІНГВІСТАМ)**

Одна із семіотичних тенденцій сьогодення пов'язана з загальними закономірностями у розвитку семіотичного континуума, а саме з тим, що, з одного боку, збільшується кількість штучних знакових систем внаслідок збільшення раціональної, логічної, деперсоналізованої комунікації, а з іншого, зменшується кількість знаковості, яка обумовлена безпосередньо (первинною) комунікацією. Крім того, перехід від писемної до електронної цивілізації віддзеркалюється у тому, що аналоговий спосіб об'єктивації дійсності замінюється символічним, при якому людині достатньо умовного зв'язку між планом вираження і планом змісту, тобто не обов'язково використовувати для мислення іконічність (візуальні, слухові, кінетичні, смакові, нюхові, психосоматичні образи).

Ця тенденція набуває особливого значення під час війни, оскільки невід'ємною частиною дій держави агресора є створення або загострення у державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч і конфліктів із подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей. Типовими тригерами впливу виявляються морально-етичні концепти як цілі і мішені агресивних дій із метою подальшої дезінтеграції соціальних відносин, їх наслідків і руйнації цінностей.

Актуальність, на наш погляд, полягає у тому, що сьогодні важливо зрозуміти, чому виявилася така драматична різниця між змістами українськомовної і російськомовної національної свідомості, яка репрезентує етичне світобачення носіїв різних мов, що віддзеркалюється у способі концептуалізації світу у лексичній семантиці, оскільки мова, як відомо, одна із форм фіксації розуміння світу. А нам, викладачам, важливо зрозуміти, як навчити студентів-філологів виявляти роль мови у створенні потенціалу впливу.

Оскільки аналіз концептів є магістральним епістемологічним лінгвістичним напрямом, цікаво звернути увагу на той факт, що проблеми взаємовідношення концептуальної та мовної картин світу розглядаються як проблематика перетину концептології і теорії комунікації, дискурсознавства, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, політичної лінгвістики, лексикографії, семіотики і т. д. Тобто сучасна лінгвістика надає величезні можливості для аналізу оцінної складової концепту, напр., морально-ціннісна концептуалізація дійсності з системно-семіотичного погляду на морфологічному, лексико-фразеологічному, синтаксичному рівнях (В. Голубовська), аналіз семантики лексичних одиниць, які зберігають інформацію про типові сценарії поведінки в даній культурі (Т. Радзівська), дослідження концептосфер у мовних картинах світу за даними лексикографічних джерел (С. Мартінек). Для аналізу універсальних морально-етичних концептів використовують дискурсивний аналіз на основі різних дискурсів (фольклорних, сакральних, художніх, публіцистичних, живих розмовних), психолінгвістичні експерименти, соціолінгвістичні дослідження, методи когнітивного моделювання (фреймові структури, семантичне профілювання, поняттєве поле).

Крім того, неможливо не брати до уваги той факт, що сьогодні світ повністю залежить від можливостей передавати і отримувати інформацію швидко, а тобто від електронної комунікації. Всі ці передумови виявляють особливу необхідність саме для прикладних лінгвістів навчитися виділяти, описувати, осмислювати, пізнавати природу трансформації смислів, образний світ, прихований у морально-етичних концептах, і їх потенційну символічність.

Тому нашу увагу привернула можливість використати теоретичний і практичний потенціал сучасної лінгвістики для оптимізації навчального процесу прикладних лінгвістів шляхом більш ефективного залучення проектної роботи при їх підготовці. Маються на увазі можливості всіх теоретичних лінгвістично-орієнтованих дисциплін зорієнтувати увагу майбутніх фахівців на прикладний аспект їх спеціальності, який пов'язаний з розумінням конструювання мовного впливу шляхом використання теоретичних знань про мову і практичних знань декількох мов.

Нас зацікавило, чому такі універсальні етичні концепти, як ЗЛОЧИН/ПОКАРАННЯ, БЕЗПЕКА/НЕБЕЗПЕКА, ДОБРО/ЗЛО, ЗАКОН/БЕЗЗАКОННЯ, МИР/ВІЙНА, можуть набувати протилежного розуміння двома народами, які дійсно дуже тісно пов'язані історично.

Студентські проекти, які були спрямовані на концептуальний аналіз текстів українськомовних і російськомовних блогів, використовуючи методи аналізу різних теоретичних курсів, дозволили виявити деякі прийоми мовного впливу за допомогою маніпулювання морально-етичними концептами, актуальними для наших співвітчизників сьогодення і тими, які особливо вразливі сьогодні.

Експліцитна або імпліцитна «гра» модальністю етичної оцінки за допомогою актуальних концептів, часто у вигляді стереотипів можна узагальнити таким чином: а) використання слів, які знайомі всім, але реальне значення яких замінюється таким значенням, яке створює зовсім інший образ: б) підкріплення вербальної інформації візуальною, символічною для створення якогось потрібного стереотипу; в) використання оцінної конотації (емотивності, емоційності, афективності) на противагу раціональності судження для підсилення впливу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / І. О. Голубовська, 2-е вид., випр., і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
2. Мартінек С. Концептосфера ЗДОРОВ'Я в українській мовній картині світу. / С.Мартінек // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 70, 2019. – С. 234-247.  
<http://doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9780>
3. Радзієвська Т. В. Сценарний та оцінний компоненти концептів етичної сфери (на прикладі концепту ГРІХ) / Т. В. Радзієвська // Лінгвістичні студії: Зб. ст.– Черкаський держ. ун-т.–Вип.4, 2002. – С. 141-153.



**Юлія Карпенко**

*доктор філософії,  
завідувач кафедри фахових медичних  
та фармацевтичних дисциплін,  
(Черкаська медична академія)*

### **НОВІ ПІДХОДИ, МЕТОДИКИ ПРИ ВИВЧЕННІ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Хімія представляє собою фундаментальну науку, що досліджує конструкцію, властивості та перетворення речовин. Хімія є важливою складовою вищої освіти та готує майбутніх фахівців у багатьох галузях, таких як медицина, фармація, електроніка, харчова промисловість та інші. У зв'язку з тим, що хімія є наукою, яка постійно розвивається та оновлюється, освітні програми потребують постійного удосконалення, щоб забезпечити здобувачам освіти необхідні знання та навички для розв'язання сучасних проблем.

Один із сучасних підходів до вивчення хімії полягає в тому, щоб надати студентам можливість займатися дослідницькою роботою та поставити перед ними реальні завдання з різних галузей, де хімія має практичне застосування. Цей підхід називається навчанням на основі проєктів. В рамках цього підходу студенти працюють у групах та виокремлюють зі своїх знань такі навички, які сприяють розв'язанню реальних проблем. Наприклад, здобувачі освіти можуть досліджувати способи зниження вмісту важких металів в навколишньому середовищі, розробляти нові матеріали для електроніки, створювати нові лікарські речовини, аналізувати залежність захворюваності населення від споживання шкідливих продуктів чи розвитку патології від несприятливих екологічних чинників. Дослідниця Никонорова Л. зазначає, що потрібно обов'язково виокремити одну ключову проблему над якою будуть працювати студенти. Щоб її вирішити потрібно буде застосування знань з інших навчальних дисциплін, тоді результат буде більш глобальним та науковим [2, с. 220]. Погоджуємось, і зазначимо, що при залученні студентів до такої діяльності розвиваються не лише хімічні навички та уміння, а й *soft skills*, які є універсальними та важливими у будь-якій діяльності, тому що до них відносимо і комунікацію, і організаторські здібності, і роботу у команді, і лідерські якості, і навички буди відповідальним за свою роботу.

Ще один новий підхід до навчання хімії – активне навчання. Цей підхід базується на тому, що студенти не просто слухають лекції та читають підручники, а беруть активну участь у своєму власному навчанні. Студентам пропонуються різноманітні завдання та вправи, які дозволяють їм застосовувати свої знання та навички у практичних ситуаціях. Наприклад, студенти можуть виконувати експерименти, розв'язувати задачі та прикладні завдання, готувати презентації, розв'язувати кейс-завдання.

На противагу традиційним засобам навчання потрібно впроваджувати активне навчання в освітній процес здобувачів освіти, тому що відбувається не пасивне прослуховування матеріалу, а його активна трансформація у майбутню практичну діяльність, усвідомлення та осмислення. До активного навчання відносимо і візуалізацію, зокрема науковець Снісар О.А. вважає доцільним застосувати інтелект-карти (mind-maps). Інтелект-карти відображають роботу мозку та забезпечують оптимальну обробку дослідження, змісту [3, с. 151]. Погоджуємось з науковцем та зазначимо, що складаючи інтелект-карти здобувачі освіти використовують увесь багаж знань з хімії і усвідомлюють логіку вивчення теми, що розвиває уміння аналізувати та синтезувати інформацію.

Акцентуємо увагу, що новий підхід до навчання хімії полягає і в тому, щоб використовувати електронні ресурси та технології для поліпшення процесу навчання. Це можуть бути різні електронні підручники, програми для комп'ютерів та смартфонів, веб-сайти, відеозаняття та інші ресурси, які дозволяють студентам отримувати інформацію та виконувати вправи з будь-якого місця та у зручний час.

Ще одним підходом до навчання хімії є міждисциплінарний, коли студенти навчаються не тільки хімії, а й пов'язують отримані знання з біологією, фізикою, математикою, екологією, медичними та фармацевтичними дисциплінами. Це дозволяє студентам зрозуміти, як хімія пов'язана з іншими науками та як вона застосовується у різних галузях науки та техніки. Такий підхід може зробити навчання хімії більш цікавим та захоплюючим для студентів, оскільки вони зможуть зрозуміти, як хімічні процеси впливають на інші науки та на практичну діяльність людей. Доцільним у цьому аспекті є тренінгове навчання. Дослідниця Кравченко Г. зазначає, що у закладі медичної та фармацевтичної освіти така організація освітнього процесу пов'язує знання та навички і фундаментальних дисциплін і спеціальних [1]. Студенти старших курсів можуть організувати тренінг самостійно, наприклад, для пацієнтів з метою профілактики серцево-судинних захворювань. Для реалізації цього, вони будуть використовувати і знання хімії і медичних дисциплін і загального циклу. Провести тренінг можна під час проходження практики у закладі охорони здоров'я. Викладачі хімічних дисциплін можуть організувати навчальний тренінг для студентів по темі «Фальсифікація у етикетках продуктів харчування», у якому за допомогою хімічних реакцій та побутових речовин можна визначити неправдиву інформацію про склад продукту. Дані знання є корисними, тому що здобувачі освіти отримають навички розпізнавати продукти, які можуть викликати певні захворювання.

Навчання хімії може стати більш цікавим та захоплюючим для студентів за допомогою використання інноваційних методів, таких як гейміфікація, використання віртуальної реальності та інших технологій не ігрового контенту. Наприклад, графічні ігри можуть допомогти студентам краще зрозуміти

складні поняття хімії, а віртуальна реальність може допомогти студентам виконувати експерименти та спостерігати за хімічними процесами у безпечному середовищі. Одним з науково-дослідних завдань, може бути створення хімічного процесу добування ацетилсаліцилової кислоти чи процес засвоєння білкових продуктів в організмі. За допомогою ігрових моделей, можна спрогнозувати умови процесу і візуалізувати результат.

Отже, використання нових підходів та методик у навчанні хімії може зробити цей процес більш ефективним та захоплюючим для студентів. Важливо використовувати різноманітні методи та матеріали, які дозволяють студентам отримувати знання та навички в хімії з різних джерел та засобів. Такий підхід може допомогти підвищити якість навчання та підготувати здобувачів освіти до різних професійних викликів та завдань, які можуть виникнути у майбутній професії.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Г.Ю. Теоретичні аспекти адаптивного управління у закладах вищої освіти в умовах гуманізації освіти. 2021. URL:<http://surl.li/fhmdv> (дата звернення: 07.03.2023).

2. Никонорова Л. Інноваційні технології в освіті: метод проектів у вивченні іноземних мов. *Інноватика у вихованні*. Випуск 11. Том 2. 2020. С.216-222.

3. Снісар О. А. Застосування схемно-знакових моделей при викладанні хімічних дисциплін. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наук. пр.* 2019. Вип. 19. С. 149-152.

**Олеся Стойка**

*кандидат педагогічних наук, доцент*

*доцент кафедри іноземних мов*

*(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)*

#### **ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ICT – Information and Communications Technology) має вирішальне значення для функціонування економіки та суспільного життя. Потенціал ІКТ створює, з одного боку, нові професії, робочі місця, забезпечує доступ до суспільного життя та цифрової культури, а з іншого, несе в собі ризик соціального розколу внаслідок цифрового виключення.

Тому все частіше згадується важливість цифрових компетентностей як основи для розвитку інформаційного суспільства (термін цифрове

(інформаційне) суспільство використовується в різних сферах діяльності людей все частіше). Розвиток сучасного інформаційного суспільства в першу чергу залежить від підвищення цифрової компетентності вчителів.[4,с. 9-10].

У сучасних умовах найкращим рішенням для підвищення цифрової компетентності вчителя є створення таких умов для розвитку як дуальна форма, щоб їм не доводилося залишати учнів, місце роботи чи проживання. Завдяки новим технологіям школа може стати закладом безперервного навчання вчителів та іншого педагогічного персоналу, а також бути доступним освітнім майданчиком для місцевої громади із центром навчання впродовж життя, де більшість членів громади не залишає свого місця проживання. На сучасному етапі розвитку спостерігається великий інтерес до дистанційного навчання, як дуальної форми навчання, яке значно прискорює інформаційний обмін навчально-методичними матеріалами та надає доступ до онлайн навчання і спілкування. Дистанційна освіта розуміється як спосіб навчання, в якому немає єдності часу і місця проведення уроку по відношенню до тих, хто навчається та вчителів, які навчають. Дистанційне навчання з використанням технологій має такі характеристики, які в певному сенсі доповнюють обмежений особистий контакт між вчителями та учнями:

- можливість використання асинхронної комунікації між вчителями і учнями та між учням;
- більш широкий спектр навчальних матеріалів в електронній версії, які надаються вчителям і учнями;
- підвищення організаційної жорсткості навчального процесу, метою якого є забезпечення досягнення освітніх цілей згідно навчального плану та участь в ньому здобувачів освіти.

У процесі навчання впродовж життя та впровадження дистанційного навчання враховується роль технологій, розвиток яких збільшує можливості їх використання в освіті. Методи навчання, спільною рисою яких є використання інформаційно-комунікаційних технологій, що є основою електронного навчання та служать для підвищення якості освіти, наприклад, завдяки асинхронній комунікації та співпраці між вчителями та учнями, а також полегшенню та збільшенню доступу до навчальних матеріалів і послуг. [7, с. 23–31].

Отже, розглянувши організаційні форми підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща, які можна здобувати інституційно в закладах освіти (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуально(на робочому місці), або неформально ми прийшли до висновку, що цей процес на сьогодні відбувається активно. Дуальна форма (на робочому місці) підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща відбувається завдяки різноманітним проектам організованих як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях. Неформальною формою освіти опікуються різноманітні асоціації, організації (як польські так і міжнародні) тощо. Водночас ми прийшли до висновку, що на сучасному етапі розвитку

системи освіти відмінність між формальним, неформальним і інформальним навчанням стає менш жорсткою. Дистаційне навчання робить великий внесок у розвиток підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща і ми не повинні його недооцінювати.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біницька К. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти у країнах Східної Європи: теорія і практика: монографія / за наук. ред. Г. Терещука. Хмельницький : видавець ФОП Цюпак А. А. 2018. 376 с.
2. Edukacja dla Europy : raport Komisji Europejskiej, Komitet Prognoz «Polska 2000 Plus» przy Prezydium PAN. Warszawa 1999. S. 361–365.
3. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Społeczeństwo informacyjne w liczbach. 2014. URL: <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/raporty-dane-badania> (дата звернення 25.12.22).
4. Polska cyfrowa na lata 2014-2020. 2014. URL: [https://www.polskacyfrowa.gov.pl/media/107357/POPC\\_2\\_2022\\_REACTEU\\_15032022.pdf](https://www.polskacyfrowa.gov.pl/media/107357/POPC_2_2022_REACTEU_15032022.pdf) (дата звернення 27.02.23).
5. Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej. URL: <http://ptem.org.pl> (дата звернення 27.02.23).
6. Program Rozwoju Kompetencji Cyfrowych 2023-2030. URL: <https://pracodawcy.pl/program-rozwoju-kompetencji-cyfrowych-2023-2030-kompetencje-cyfrowe> (дата звернення 27.02.23).
7. Sysło M. M. E-learning w szkole E-mentor. 2009. No 1, S. 23–31.

**Інна Лаухіна,**

*кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри теорії та практики іноземних мов  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)*

**Анастасія Головатюк**

*здобувач вищої освіти,  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)*

#### **КЛАСИФІКАЦІЯ КОМЕРЦІЙНИХ ЛИСТІВ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ**

Ділові листи є одним із жанрів офіційно-ділового стилю й слугують «засобом спілкування з установами та приватними особами» [4, с. 48]. Традиційним є поділ ділових листів на дві великі групи: офіційні й власне

ділові, або комерційні [2, с. 94]. Ця типологія зумовлена загальноприйнятими традиціями й нормами ділового листування, її критеріями є: 1) денотат листа, тобто подія, факт, предмет, що має професійну, комерційну значущість; 2) адресат і адресант листа як носії певного соціально-професійного статусу; 3) офіційний стиль викладу, стандартний характер мовних і графічних засобів вираження [5, с. 85-110].

Так, лист вважається офіційним, якщо адресатом або адресантом є державна організація / установа, благодійна організація, приватна організація / компанія, громадська організація або особи, що їх представляють [1, с. 50] Комерційним є лист, якщо адресат чи адресант є торговельними, виробничими приватними або державними компаніями / організаціями, або особи, що їх представляють, а денотатом листа є купівля-продаж, інформація про ціни, пропозиції товарів і послуг і т. ін.

М. Зубков класифікує ділові листи за функціональною ознакою: 1) листи, що потребують відповіді; 2) листи, що не потребують відповіді [2, с. 95]. До першої групи належать листи-запити, листи-прохання, листи-пропозиції, листи-звернення, листи-вимоги. У другій групі об'єднані листи-відповіді, листи-попередження, листи-розпорядження, листи-відмови, листи-нагадування, листи-подяки, листи-підтвердження, листи-запрошення, комерційні, супровідні, гарантійні, рекламні, рекомендаційні, інформаційні листи [2].

За кількістю адресатів ділові листи поділяють на звичайні (надсилають на одну адресу), циркулярні (надсилають керівною установою до своїх структурних підрозділів, філій) та колективні (від імені кількох організацій або підприємств) [5, с. 85].

О. Карпенко пропонує класифікувати ділові листи за змістом та призначенням і виділяє такі типи:

- 1) ініціативний лист – висловлює прохання, пропозицію, запит;
- 2) лист-відповідь (залежить від ініціативного, оскільки містить рішення з приводу поставленого запитання);
- 3) супровідний лист (інформує адресата про документи, додані до листа);
- 4) лист-запрошення (пропозиція адресатові взяти участь у запланованому заході);
- 5) інформаційний лист (повідомлення адресатові про факт або захід);
- 6) рекламний лист (опис рекламованих послуг або товарів);
- 7) лист-підтвердження (повідомлення про одержання відправлення або чинність якого-небудь документа);
- 8) лист-нагадування (указівка про термін певного зобов'язання або проведення заходу);
- 9) гарантійний лист (забезпечення виконання певних зобов'язань) [3, с. с. 43-47].

На нашу думку, пошук критеріїв типології французьких ділових листів потрібно вести з урахуванням їхнього комунікативно-прагматичного аспекту, який представляє мовну / мовленнєву реалізацію прагматичної мети автора. Комерційний лист може бути і засобом впливу на адресата, і результатом цього впливу, він виконує певну комунікативно-прагматичну функцію, яку ми розуміємо як типову конвенціональну мовленнєву реалізацію прагматичної мети автора, зумовлену нормами соціально-функціональної сфери.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брус М. П. Українське ділове мовлення : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2014. 306 с.
2. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : Підруч. для вищ. та серед. навч. закладів. Харків : ФОП Співак Т. К., 2009. 400 с.
3. Карпенко О. О. Сучасне діловодство : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. 75 с.
4. Універсальний довідник з ділових паперів та ділової етики. Київ : Довіра, 2003. 623 с.
5. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 302 с.

**Наталія Мочалова**

*старший викладач*

*кафедри прикладної лінгвістики*

*(Національний університет кораблебудування*

*ім. адмірала Макарова)*

#### **ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Освітній процес в Україні з 2020 року переважно проводиться дистанційно, і це спонукає освітян шукати нові методи та форми роботи, залучати на заняттях різні освітні технології та технічні засоби комунікації, до яких мають доступ студенти та викладачі. Швидкий розвиток навчальних технологій та зацікавленість різних компаній (як Google) у використанні їхнього продукту в дистанційному навчанні дозволяє викладача отримати доступ і практично застосовувати різні програми та мобільні застосунки в навчанні іноземної мови. Однак, важливо розуміти принципи відбору таких технологій: їх слід включати в навчальний процес після ретельного аналізу їхньої функціональності та користі для формування різних навчальних цілей відповідно до таксономії Блума.

В умовах дистанційного навчання особливі виклики чекають на викладачів таких дисциплін, в яких для повноцінного досягнення навчальних цілей, об'єктивного оцінювання та постійного моніторингу процесу компонент

самостійного асинхронного навчання повинен бути значно меншим за синхронне навчання під керівництвом викладача. До таких дисциплін відносимо і фонетику англійської мови. Так, серед питань, які потребують висвітлення, можна назвати пошук стратегій, які допоможуть студентам опанувати відповідні знання й розвинути фонологічну компетенцію в умовах, коли зворотний зв'язок від викладача неможливий в реальному часі, коли відкладена корекція помилок може швидко призвести до їхнього «скам'яніння» (fossilization). Мета статті – розглянути особливості навчання фонетики англійської мови онлайн та запропонувати напрямок для стратегії дистанційного навчання фонетики англійської мови для студентів ЗВО.

Знання і навички з фонетики англійської мови є складовою комунікативної мовленнєвої компетенції, зокрема, її лінгвістичного компонента, при цьому «знання можуть бути усвідомлені і чітко виражені або ж ні» [1, с. 30]. Вибір форм, методів, технологій у навчанні фонетики може спиратися на загальні фонетичні здібності та вміння/навички, а фонологічна компетенція складається з навичок перцепції та продукції звукових одиниць мови, просодії, змін фонем у зв'язному мовленні та ряду інших [1, с. 173-175]. Навчання фонетики студентів, які вивчають англійську мову як іноземну ґрунтується на ідеї навчити студентів не звучати як носії мови, але дати їм чітке уявлення про те, як працює вимова англійської мови, щоб вони могли використати ці знання у власному спонтанному мовленні та звучати зрозуміло для слухача [3, с. 46].

Для перших двох рівнів таксономії Блума, запам'ятовування та розуміння, варто застосовувати стратегії запам'ятовування, завдяки яким студенти зберігатимуть інформацію в пам'яті та зможуть пов'язати її з наявними знаннями, та когнітивні стратегії, націлені на обробку, структурування та використання мовних одиниць [3, с. 47]. У стратегії запам'ятовування, націленої на формування елементів фонологічної компетенції, одну з ключових ролей відіграє багаторазове слухання та імітування зразків мовлення, а найголовнішим завданням організації навчання фонетики онлайн стає пошук таких ресурсів, які дадуть змогу викладачеві фасилітувати навчання фонетики, здійснюване не в аудиторії. Критеріями для вибору ресурсів для слухання стають стандарт вимови мовця: переважно, студенти починають навчатися британської вимови, RP, і поступово знайомляться з особливостями інших стандартів та діалектів, а також акцентів. Найкращими для слухання та імітування є онлайн-словники, як *macmillandictionary*, та навчальні ресурси BBC Learning English, зокрема, BBC Pronunciation Tips, де студенти не тільки слухають, імітують вимову окремих фонем, слів з цими фонемами, але й опановують фонетичну транскрипцію IPA.

Оскільки доступ до інтернету пропонує студентам великий вибір ресурсів, що вони можуть слухати вимову як носіїв, так і не-носіїв англійської мови, і тут важливого значення для навчання набуватимуть стратегії так званого неформального навчання, яке контролює той, хто навчається, і яке відбувається поза навчальним планом та контекстом. Таке навчання часто відбувається для



задоволення і може бути несистемним і неструктурованим [5]. Тому важливо доповнити подібні форми роботи такими онлайн-інструментами, які дадуть можливість перевірки та корегування вимови. Наприклад, інструмент, який може ідентифікувати та аналізувати людську мову, як ELSA або DuoLingo. Обмеженням цього ресурсу, який може вказувати на неправильно вимовлені слова і навіть відстежувати прогрес у навчанні, є те, що не всі його функції доступні безоплатно.

Деякі мобільні додатки пропонують можливість паралельно з тренуванням вимови вивчати й міжнародний фонетичний алфавіт, як, наприклад, Say It App. Як показують результати навчання студентів спеціальності «Прикладна лінгвістика», запам'ятовування та використання символів IPA може становити значні труднощі для студентів. Вищевказані засоби дозволяють організувати форми роботи з навчання фонетики для рівнів «запам'ятовування» та «розуміння».

Для рівня розуміння та частково застосування достатньо ефективними можуть стати ресурси, які дають можливість викладачеві створювати ігри та завдання для перевірки. Однак, самих ігор не достатньо, потрібні такі ресурси, за допомогою яких можна записати мовлення студента та оцінити його максимально близько в часі до продукування. Одним із засобів для цього може стати Sensay App, на якому викладачі можуть самі створювати завдання для студентів, а студенти записувати виконані завдання.

Попри численні переваги, які можуть надати мобільні застосунки та платформи для навчання фонетики, слід відзначити їхні недоліки: студентам може знадобитися час на опанування ресурсом, обмежені можливості безплатних версій можуть не надавати доступ до всіх функцій, що призведе до неповного циклу роботи над матеріалом, технічні труднощі та перебої в доступі до інтернету чи відсутність електроенергії теж можуть додати когнітивного навантаження в завдання і призвести до зниження мотивації студента. Утім, комплексність і системність стратегій навчання фонетики, до розробки яких викладачам варто залучати студентів, даючи завдання, в першу чергу, відрефлексувати попередній досвід вивчення фонетики, інвентаризувати вже наявні знання та загальні стратегії навчання інших аспектів англійської мови, допоможуть створити більш ефективні способи навчання фонетики англійської мови дистанційно. Стратегії навчання мови, в які входять стратегії навчання фонетики, мусять бути націленими на цілісне формування мовних компетенцій, а не лише на тренування окремих навичок: у процесі навчання фонетики суто фонетичні вміння неможливо виділити в окрему систему, а тому навчання фонетики вимагатиме від студентів розумової обробки мови та мовної інформації в цілому [4, с. 58]. Чіткі принципи відбору неформального автентичного навчального матеріалу, способи роботи з ним, фіксація результатів, формативне оцінювання

та надання зворотного зв'язку становлять, на нашу думку, основу комплексної стратегії навчання фонетики онлайн.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273с.
2. Bangkom, K., & Sukavatee, P. (2021). Effects of oracy building instruction via blended-learning environment on Thai students' metacognitive awareness and oracy skills // *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, 14(1), 240-293.
3. Himdad A. Muhammed, Dlakshsan Y. Othman (2028). Assessing the Impact of Pronunciation Learning Strategies on Kurdish EFL Learners' Pronunciation Accuracy. *Koya University Journal of Humanities and Social Sciences (KUJHSS)*. Volume 1, Issue 1, 2018. doi: 10.14500/kujhss.v1n1y2018.pp46-56
4. Mauricio Véliz-Campos (2018). Pronunciation Learning Strategies, Aptitude, and Their Relationship with Pronunciation Performance. *Pre-service English Language Teachers in Chile. Iranian Journal of Language Teaching Research* 6(2), (July, 2018), 57-76.
5. Wagdi Rashad Ali Bin-Hady and Nasser Omer Mubarak Al-Tamimi (2020). *Learning and Teaching in Higher Education: Gulf Perspectives*. Published by Emerald Publishing Limited. DOI 10.1108/LTHE-09-2020-0037.

**Наталія Лихошвед**

*старший викладач кафедри педагогічних  
технологій та мовної підготовки*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Олена Свисюк**

*старший викладач кафедри педагогічних  
технологій та мовної підготовки*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

#### ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Сучасні тенденції у перекладознавстві та зміни які відбуваються на ринку перекладацьких послуг призводять до появи нових видів перекладу, які відрізняються від традиційних підходів та які представляють перед перекладачем нові вимоги та виклики.

Переклад – важливий спосіб пізнавальної діяльності, у перебігу якої відбувається перенос текстів, смислів, концепцій з одного культурного контексту до іншого.

Переклад відіграє величезну роль у сучасному світі, особливо після того, як стався так званий «інформаційний вибух». Різко збільшився обсяг інформації, якою обмінюються люди та народи. Зросли міжнародні контакти, на карті світу з'явилися нові держави, виникли численні міжнародні організації, всесвітні рухи, регіональні спілки держав. Науково-технічна революція викликала величезну потребу обміну науковою інформацією між різними країнами. Незмірно зріс обсяг міжнародної торгівлі, дипломатичної діяльності, міжнародного листування [7, с. 72–79]. Розширилися культурні зв'язки між народами, масового характеру набув міжнародний туризм. І зрозуміло, що подібне зближення народів було б неможливим без перекладу і перекладачів, які виступають посередниками між людьми, які говорять різними мовами.

Звичайно ж, у перекладі неминуче присутні інтуїція, мистецтво, особистісне залучення. Проте усі ці важливі аспекти перекладу підпорядковані пізнанню, а отже, й сам переклад виступає формою пізнання, яка перетворює невербальний досвід на вербальні форми, врешті-решт, переклад проявляє себе як своєрідний рефлексивний механізм, який дозволяє по аналогії досліджувати й інші механізми людської свідомості та комунікації. Таким чином, ми переходимо від усвідомлення перекладу як універсального інструменту пізнання до перекладу як засобу пізнання суб'єктом думки.

Останні два-три десятиліття значно змінилися й умови здійснення перекладацької діяльності. Сучасний фахівець з перекладу не може не відслідковувати останні зміни у своїй професійній сфері діяльності та має знати більше про культурний контекст перекладеної мови.

Перекладачі тепер працюють у комп'ютеризованому світі, охопленому мережею Інтернет, використовують різноманітні платформи та середовища, системи перекладацької пам'яті. Стає все більш популярним використання систем машинного перекладу [9]. На додаток, набувають поширення види перекладу, які раніше знаходилися на периферії перекладацької професії або зовсім не існували. Набувають поширення такі відносно нові види перекладу як аудіовізуальний переклад, транскреація, аудіодискрипція. Найчастіше ці види перекладацької діяльності виступають як окремий вид перекладу, який відрізняється від так званого «традиційного» перекладу [3, с. 56–67].

Аудіовізуальний переклад, який також називають «кіноперекладом», «перекладом кіно- і відеоматеріалів» (в англійській мові – audiovisual translation, film translation, screen translation multimedia translation) [7]. Особливість аудіовізуальних текстів полягає в тому, що їх реципієнти стають одночасно читачами, слухачами та глядачами. Найпопулярнішими жанрами AVT є:

- дубляж (англ. *dubbing* – переклад із заміною оригінальної доріжки);

- субтитрування (англ. *subtitling* – текстовий переклад аудіовізуального тексту, що супроводжує зображення у вигляді написів у нижній чи верхній частині екрану);
- закадрове озвучування (англ. *voiceover* – переклад зі збереженням притишеної оригінальної доріжки).

Поява таких видів перекладацької діяльності зумовлена динамічним розвитком ринку перекладу, появою нових термінів, понять, розвитком торгівлі та збільшенням конкуренції між компаніями та в свою чергу потребою до більшого перекладу текстів різноманітної тематики, здебільшого маркетингової. З цього можна стверджувати, що найважливішим чинником, який впливає на зростання ринку перекладацьких послуг є глобалізація культури та економіки. Перекладач – важлива частина розвитку сучасного світу, оскільки межі між країнами та континентами стираються, а мовні бар'єри залишаються між людьми. Але треба пам'ятати про важливість збереження національних культурних особливостей, тому разом з розвитком світових тенденцій у перекладі зростає і потреба знати більше про культурний контекст перекладеної мови

В останні роки на українському перекладацькому ринку набула широкого поширення нова стратегія «транскреація». Поява цього терміну виникла через те, що більшість мов відрізняються одна від одної у багатьох аспектах, тому у деяких випадках звичайного перекладу недостатньо. Саме тому заміна слів однією мовою словами іншої мови неминуче призведе до буквального перекладу, а що ще гірше, до його неправильного розуміння цільовою аудиторією. Щоб уникнути некоректного перекладу текстів, юридичні та фізичні особи або компанії вдаються до застосування такого виду перекладу як транскреація. Таким чином при перекладі тексту іноземною мовою буде враховано особливості цільової мови та культури відповідної країни. Транскреація передбачає, що перекладений текст повинен мати схожий ефект на читача як у вихідній мові, так і мовою перекладу. Транскреація часто використовується в маркетингу та вимагає особливих творчих навичок від перекладача [2, с. 170–171].

Важливе значення для цього виду перекладу має орієнтація на цільову аудиторію. Звичайно, будь-який переклад так чи інакше враховує кінцевого адресата. Перекладач завжди пам'ятає, до кого звернено його текст: до користувача приладу чи читача наукового журналу. Але транскреація має на увазі ще й переробку вихідного тексту. Різниця між оригіналом та кінцевим продуктом у результаті може вийти суттєвою. Завдання перекладача – спочатку сприйняти вихідний текст, зрозуміти його ключові ідеї, врахувати емоційний посыл, а потім перекласти це іншою мовою, але з урахуванням особливостей кінцевого адресата. Насамперед це національні культурні особливості, а також особливості тієї соціальної групи, до якої звернений текст. Підсумковий текст повинен містити той самий посыл, як і вихідний текст, але

висловлювати ці думки мовою аудиторії – у всіх сенсах [7]. Такий вид перекладу використовується у рекламних та маркетингових цілях, наприклад на плакатах, слоганах чи у перекладі кінофільмів або книжок. Адже трапляються доволі часто випадки, коли неможливо зберегти точний переклад, а іноді це просто не має сенсу, адже тоді він буде незрозумілий цільовій аудиторії або мати інше, невірне значення. Наприклад, назву комедійного фільму «Last Christmas» було вкрай недоречно зберегти дослівно при перекладі, адже назва «Останнє Різдво» зовсім не несе той емоційний посыл, який змусить глядачів піти до кінотеатру. Подібна назва не є доречною для цільової аудиторії, тому фільм був перекладений як «Щасливого Різдва», що краще розкриває ідею фільму та є більш зрозумілою та привабливою для української аудиторії. (Або назва «The Weekend Away» з огляду на емоційний посыл перекладено «Незабутні вихідні»). Подібні творчі вільності потрібні для того, щоб при перекладі текст не втратив закладеного в оригіналі сенсу та викликав у адресата тексту певну емоцію.

Інший приклад транскреації відноситься до більш широкого застосування, коли у фільмі можуть бути замінені імена та навіть костюми головних героїв аби вони були більш доречними для тієї країни у якій буде трансляватися фільм. Перекладачеві доводиться не тільки правильно перекладати слова, але й враховувати такі фактори, як культура, звичаї, ідіоми, гумор та контекст. Тому при такій роботі задіяна ціла команда спеціалістів як перекладачі, чия рідна мова є мовою цільової аудиторії, які мають знання своєї культури, мовних особливостей та вміють творчо адаптувати повідомлення для цільового ринку, так і маркетологи, дизайнери та можливо інші спеціалісти. Інший вид перекладу, який набуває широкого поширення та попиту є аудіодискрипція (тифлокоментування), що передбачає створення окремої звукової доріжки із закадровим описом персонажа, предмета, простору або дії у відеопродукції для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією [3].

Складність роботи тифлокоментатора полягає в тому, що для підготовки якісного спеціаліста потрібна висока міра спостережливості, грамотна вимова, вміння висловлюватися лаконічно, при цьому передаючи суть того, що відбувається. Такий фахівець повинен мати широкий кругозір, оскільки потрібно грамотно прокоментувати будь-яку ситуацію. Тифлокоментування – це творчий процес. У кожній складній ситуації може бути кілька правильних рішень і професійний тифлокоментатор може ці рішення знайти. А підготовка тифлокоментара – це тривалий та трудомісткий процес, який потребує постійного розвитку навичок редагування. Сьогодні робота з підготовки перекладачів-тифлокоментарів починає набувати масового характеру. Цьому сприяє вихід низки законодавчих актів, наприклад, ухвалені минулого року поправки до закону «Про авторське право та суміжні права» [3]. Вони сприяють тому, щоб українські фільми виходили із субтитрами та тифлокоментарями до

кожної картини, але нажалі поки що немає законів які б зобов'язували кінотеатри та кіностудії випускати фільми з тифлокоментарями.

Такий переклад відіграє дуже важливу роль для маркетингу, оскільки компанії і продукти проникають на нові ринки. До такого перекладу можна віднести переклад у залі під час прем'єрного показу, закадровий переклад, переклад для наступного дубляжу, субтитрування (підготовка субтитрів). Відносно недавно дослідники теорії перекладу погодилися в тому, що «аудіовізуальний переклад» є не просто різновидом перекладознавства, але самостійною галуззю досліджень. Насамперед, це трапилося, оскільки стало очевидним, що перекладаючи аудіовізуальні тексти, перекладач робить щось, що йде кардинально врозріз з його звичним досвідом семантичного перекодування смислів, обмежених лише рамками мови [1, с. 122–123].

Висновок: Отже, переклад виступає засобом спілкування між людьми. Він є засобом взаємозв'язку, а також розповсюдження наукової, художньої, політичної, технічної та іншого виду інформації. Соціальна природа перекладу та соціальний характер його впливу є яскравим і виразним прикладом його комунікативної функції.

Переклад, як діяльність, має за мету не лише передачу когнітивної інформації у тій формі, у якій вона була представлена в оригінальному тексті, а значно ширшу мету – культурної адаптації тексту, усунення відмінностей, що виникають у зв'язку з відмінностями між двома культурами. Дослідження сучасних тенденцій у перекладі є дуже важливим, адже у процесі здійснення перекладу перекладач вирішує цілий комплекс задач, у тому числі і забезпечення відповідності перекладеного тексту очікуванням та потребам споживача.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахов І.С. Субтитрування у перекладі як інструмент формування професійної ідентичності перекладачів в умовах глобалізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2019. № 38(1). С. 122–127.
2. Вергун А.І. Транскреція як засіб міжкультурної комунікації. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 170–171.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією до творів, виданих у спеціальному форматі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-19#Text> (дата звернення: 26.12.2021).

4. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / ed. by J. Díaz Cintas, G. Anderman. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 272 p.

5. Baker M. Routledge encyclopedia of translation studies. London; New York : Routledge, 2003. 654 p.

6. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1998. P. 311. 7. Gambier Y. The Position of Audiovisual Translation Studies. The Routledge Handbook of Translation Studies.

7. Slyusar V. M., Shkil L. L., Slyusar M. V. Substantive approach to the definition of «advertising»: philosophical and communicative aspect. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2021. 9 (86). P. 103 – 112. [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(90\).2021.103-112](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.103-112)

8. Kuznyetsova G.V. Cognitive Procedures in Implicit Speech Acts. *Science and Education A New Dimension. Philology*, VII (60), Issue, 204, 2019 Sept. P. 64-67. <https://doi.org/10/31174/SEND-Ph2019-204VII60-15>

**Олег Макаревич**

викладач кафедри педагогічних технологій

та мовної підготовки

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

## **СОЦІАЛЬНИЙ ГОЛОД ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ**

В епоху цифрових технологій, коли спілкування через мережу Інтернет та соціальні мережі стає все більш поширеним, здається, що ми постійно перебуваємо в контакті з оточуючими. Однак, серед усієї цієї маси інформації, лайків та коментарів, ми все частіше забуваємо про те, що справжнє соціальне спілкування – це щось більше, ніж просто обмін повідомленнями у віртуальному просторі. У цій статті ми розглянемо проблему нестачі соціального спілкування, проаналізуємо її причини та наслідки, а також спробуємо знайти шляхи вирішення цієї актуальної проблеми.

Соціальний голод – це концепція, яка описує стан, коли люди відчують нестачу соціальних зв'язків та підтримки, що може призвести до поганого психічного та фізичного здоров'я. Цей термін було запроваджено 1980 року американським психологом і соціологом Джоном Кессі у його роботі « Окреме я: соціальний голод і психічні розлади». Дослідження показують, що соціальний голод може мати негативний вплив на здоров'я та добробут людини. Наприклад, люди, які зазнають соціального голоду, мають більш високий рівень стресу, депресії, тривожності та інших психологічних проблем [2]. Вони також мають вищий ризик розвитку різних захворювань, таких як серцево-судинні захворювання, діабет і навіть рак [1; 3]. Одне із досліджень,

проведених у 2020 році, виявило, що соціальний голод сильно посилюється в умовах пандемії COVID-19, що призвела до соціальної ізоляції та обмеження взаємодії між людьми [4].

Нестача соціального спілкування може негативно впливати на навчання студентів. Наприклад, дослідження показують, що соціальна ізоляція може призвести до поганих результатів у навчанні та зниження успішності. Один із аспектів нестачі соціального спілкування, який може негативно вплинути на навчання студентів, – це відсутність можливості обговорювати навчальний матеріал з іншими студентами та викладачами. Дослідження показують, що обговорення матеріалу та спільна робота над проектами можуть покращити розуміння та запам'ятовування матеріалу [3].

Також соціальне спілкування може спричинити покращення мотивації студентів. Якщо студенти почуваються самотніми та ізольованими, це може призвести до зниження мотивації та інтересу до навчання. З іншого боку, коли студенти відчувають підтримку з боку своїх товаришів та викладачів, це може допомогти їм зберегти потяг до самовдосконалення та зацікавленість у навчанні [1].

Таким чином, соціальне спілкування має важливе значення для навчання студентів. Відсутність соціального спілкування негативно впливає на мотивацію, розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу. Нестача соціального спілкування може негативно вплинути не лише на академічну успішність, а й на фізичний стан студентів, оскільки соціальні взаємодії є важливою частиною людського буття.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berkman, L. F., & Syme, S. L. (1979). Social networks, host resistance, and mortality: a nine-year follow-up study of Alameda County residents. *American Journal of Epidemiology*, 109(2), 186-204.
2. Eisenberger, N. I. (2012). The pain of social disconnection: examining the shared neural underpinnings of physical and social pain. *Nature Reviews Neuroscience*, 13(6), 421-434
3. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS Medicine*, 7(7)
4. Killgore, W. D., Cloonan, S. A., Taylor, E. C., & Dailey, N. S. (2020). Loneliness: A signature mental health concern in the era of COVID-19. *Psychiatry Research*, 290, 113-117.
5. Слюсар В. М. Вплив соціально-культурної кризи на самореалізацію особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 20-24.
6. Плахотнюк Н.П., Кухарьонюк С.С., Макаревич О.О. Специфіка навчання студентів англійській мові професійного спрямування. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип.55 (Т.3). С. 117-121



**Ольга Комар**

*старший викладач кафедри іноземних мов  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)*

### **ТРАДИЦІЙНІ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Дистанційне навчання являє собою невід'ємну частину сучасної освітньої моделі, вимагаючи від освітнього закладу і кожного викладача зокрема переглянути прийоми та методи навчання відповідно до нових стандартів і технологій. Дистанційні освітні технології застосовуються сьогодні як для освоєння окремих курсів підвищення кваліфікації користувачів, так і для здобуття вищої освіти. Дистанційні уроки, конференції, семінари, ділові ігри, практикуми та інші форми навчальних занять, що проводяться за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей інтернет-мережі, дають змогу підвищити мотивацію тих, хто навчається до дисципліни, і якісно поліпшити результати навчання.

Використання дистанційних прийомів під час вивчення іноземних мов широко застосовується в сучасній вищій школі. Дистанційне навчання іноземних мов передбачає використання сучасних інформаційних технологій. І якщо ще вчора лінгвісти всього світу намагалися створити комп'ютерні програми для вивчення тих чи інших аспектів мови, то в сучасній освіті, у зв'язку з процесами інтеграції та глобалізації, головну роль серед медіа джерел відіграє інтернет. Завдяки інтернету мільйони людей постійно спілкуються в соціальних мережах, різних месенджерах, на інтернет-форумах, а також у програмах відеоконференцій, наприклад у Zoom, Google Meet. Вивчення іноземної мови стає необхідним, оскільки без тісної взаємодії та розуміння один одного буде не тільки неможливим розв'язання глобальних проблем сучасного суспільства, а й звичайне спілкування між людьми [3, с. 128].

Сьогодні інтернет пропонує найрізноманітніші методи для вивчення іноземних мов. Особливою варіативністю представлено вивчення англійської мови як основної мови спілкування всесвітньої спільноти. Це зумовлено багатьма факторами, але зараз мова не про це. Які ж методи навчання англійської мови за допомогою інтернету обрати на різних етапах вивчення англійської мови як іноземної? Ми спробуємо проаналізувати найбільш ефективні методи навчання англійської мови з використанням деяких онлайн-ресурсів.

На сьогодні існують 4 основні методики викладання англійської мови:

1. Grammar Translation - класична методика з вивчення англійської мови.
2. Direct Method - прямий метод.

3. Audio-lingualism - один із перших сучасних методів.

4. Communicative Language Teaching - сучасний стандартний метод.

Кожен із методів має свою спрямованість і свої пріоритети [2, с. 303]. Сьогодні, враховуючи темпи глобалізації, використання інформаційних технологій та можливостей всесвітньої мережі, можна переглянути всі існуючі методи з метою використання їх для вивчення англійської мови онлайн. Розглянемо варіанти використання наявних традиційних методів щодо вивчення англійської мови за допомогою інформаційних технологій.

Класична методика з вивчення англійської мови - це метод перекладу з рідної мови на іноземну і навпаки. Один із найбільш традиційних методів починаючи з кінця дев'ятнадцятого століття. Спочатку його використовували для того, щоб навчати «мертвих мов», таких як латинь і грецька. Основною характеристикою цього методу є вивчення граматичних правил та їх застосування під час перекладу тексту з рідної мови на іноземну [2, с. 304]. Класичний метод із використанням інтернет-ресурсів фактично нівелюється, оскільки розвиток програм з перекладу або просто перекладачів, які користуються сьогодні величезною популярністю серед студентів, роблять цей метод неефективним. Крім перекладу, цей метод передбачає також перегляд іноземних фільмів спочатку з субтитрами, потім без субтитрів. Особливо ефективний цей метод під час перегляду улюблених фільмів. Дивитися дитячі телепередачі дуже допомагає на початкових етапах вивчення англійської, коли словниковий запас ще невеликий, та й навички аудіювання кульгають. Річ у тім, що в передачах для дітей використовуються найпоширеніші поширені слова і прості мовні звороти, а це дуже підходить для іноземних студентів. Далі бажано максимальне занурення в англійську мову: перегляд кліпів, новин, телепередач, прослуховування пісень і аудіороликів, головне - щоб це все було цікавим особисто для вас.

Другий метод з вивчення англійської мови також відомий як «природний», він виник на початку 1900 рр. як альтернатива традиційному методу перекладу. Основна увага приділяється хорошій вимові, спонтанному використанню мови без використання перекладу, мало уваги приділяється аналізу граматики. Цей метод заснований на безпосередній практиці студента в розмовній англійській, розумінні іноземної мови в загальних повсякденних ситуаціях. Щоб такий метод працював, потрібні невеликі групи учнів, а також їхня висока мотивація, тому що в штучному середовищі важко генерувати природні ситуації, а також гарантувати розуміння ситуації і достатню практику для всіх учасників [1, с. 22]. Інтернет представляє зараз величезні можливості для використання цього методу як для дистанційного навчання англійської мови, так і для самостійного та для навчання в аудиторії. Цей метод передбачає використання вебінарів, конференцій онлайн.

Audio-lingualism method - це метод повторення та запам'ятовування стандартних фраз. Цей підхід має своє коріння у США, коли за часів другої світової війни виникла потреба в навчанні ключових співробітників швидко та ефективно розмовляти іноземною мовою. У той час цей метод був визнаний доволі успішним, але знову ж таки за умови роботи в невеликих групах і високому рівні самомотивації. Цей метод спрямований на утворення механічної звички, яка утворюється за допомогою повторення основних моделей. Ця ж спрямованість на повторення і запам'ятовування стандартних фраз повністю ігнорує роль контексту в процесі вивчення мови [1, с. 21]. Сьогодні цей метод передбачає використання сайтів, де можна вивчити різні аспекти англійської мови, потренуватися у використанні та запам'ятовуванні окремих слів, фраз і речень.

Communicative Language Teaching Method, або комунікативна методика вивчення, ґрунтується на ідеї, що успішне вивчення іноземної мови відбувається за допомогою її вивчення в реальних ситуаціях, що, у свою чергу, сприяє природному використанню іноземної мови. Викладач виконує дві основні функції: перша роль полягає у сприянні процесу комунікації між усіма учасниками в класі, а також у використанні різних видів діяльності; друга роль - виступати в ролі керівника цієї групи, контролювати процес навчання, а також мотивувати учнів. Цей метод передбачає використання Zoom, Google Meet, соціальних мереж для комунікації з носіями мови для створення ситуативних діалогів, коли учень ніби занурюється в розмовне середовище [1, с. 20].

Тому, саме завдяки ефективній розробці вправ для організації роботи з іноземної мови за допомогою використання інтернет-технологій, таких як: «розмовні канали» (chat channels), аудіо- та відео конференції, соціальні мережі, електронна пошта, списки розсилки, веб-форуми (web forums), групи новин можна досягти значних результатів щодо покращення якості викладання та вивчення англійської мови у закладах вищої освіти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burns, M. Creating online communities of practice. *Journal of Staff Development*. 2010. Vol. 3, # 1. P. 18–23.
2. Fulton, K., Burns, M., Goldenberg, L. Teachers learning in networked communities: The TLINC strategy. *Phi Delta Kappan*. 2005. Vol. 87, # 4. P. 298–305.
3. Herrington, A., Herrington, J., Kervin, L., Ferry, B. The design of an online community of practice for beginning teachers. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. 2015. Vol. 6, # 1. P. 120–132.

**Аліна Мазур,**  
здобувач вищої освіти  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)

### **ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ПРИРОДА» В ТЕКСТАХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

На сучасному етапі розвитку освіти вербалізація концепту «природа» має важливе практичне значення, адже привертає увагу до тієї частини світу, яка є основою існування людини і суспільства та об'єктом людської діяльності. Модернізаційні процеси передбачають інтеграцію елементів знань про природу в єдину природничо-наукову картину світу на основі загальних законів і закономірностей природи під час вивчення природознавства, географії, біології, фізики та хімії тощо, створення навчального середовища, яке уможливає продуктивну освіту та забезпечує природовідповідність навчально-виховного процесу [3, с. 2].

У Тлумачному словнику сучасної української мови *природа* розглядається як органічний і неорганічний світ у всій сукупності й зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що первісно не створене діяльністю людини [4, с. 945]. За словами І. Ф. Надольного, *природа* – це та частина світу, яка протистоїть і взаємодіє з суспільством відносно нього; це природне середовище, в якому живе суспільство, а у широкому значенні вона охоплює обидва світи у своїй багатовимірності, тобто є синонімом зі словом *всесвіт* [5, с. 224].

Особливо важливою є чітка і правильна трансляція цього поняття для учнів початкової школи. Саме з дитинства дітям прививають любов до природи, виховують бережливе ставлення до неї, формують екологічну свідомість, привертають увагу до проблем навколишнього середовища, збереження тваринного та рослинного світу.

Матеріали підручників для початкової школи структурно складаються з емпіричних, теоретичних і практичних елементів процесу засвоєння знань. Завдяки цьому діти мають змогу читати, спостерігати, дивитися, слухати, співвідносити нову інформацію про природні об'єкти з раніше засвоєною і запам'ятовувати. Проаналізувавши зміст матеріалу таких підручників, можна звернути увагу, що в них переважають номінації реалій природи, бо саме ця категорія слів та словосполучень є доступною для сприйняття дітьми цієї вікової категорії. Хоча перцепція природи відбувається у досить широкому спектрі, але зміст підручників забезпечує точність, простоту, доступність і легкість сприймання матеріалу.

Залежно від предмету педагог застосовує різні методи трактування поняття «природа». Так, на уроках української мови і літературного читання, англійської мови можна подавати матеріал пояснювально-ілюстративним

методом. При цьому учні сприймають вербалізований світ природи в процесі читання чи прослуховування цікавих розповідей, які на додачу вдало проілюстровані.

На уроках математики та інформатики, наприклад, застосовують частково-пошукові і репродуктивні методи, адже концепт природа відображений не лише за допомогою семантичного наповнення слів в текстах. Це можуть бути загадки, ребуси, кросворди, завдання екологічного змісту.

Концепт, існуючи в слові та будучи «концентрацією змісту», презентує не лише поняття, але й емоційні оцінки, асоціації, образи, що характерні для певної культури [2, с. 102]. На уроках образотворчого і музичного мистецтв можна зобразити навколишню дійсність, або вивчити пісню про один із її елементів.

У процесі пізнання природи відбувається всебічний розвиток особистості учнів, формуються морально-етичні якості, навички природоохоронної діяльності тощо [1]. Предмет «Я досліджую світ» допомагає учням засвоїти поняття та порівнювати їх функціонування в мові. На таких уроках доцільно застосовувати дослідницькі методи, адже завдяки їм діти спостерігають за природними явищами, проводять експерименти, тобто вчаться самостійно пізнавати природу. Сприйняття та осмислення таких об'єктів здійснюється через призму власного досвіду та індивідуального ставлення до нього, а оперативні змістові одиниці виступають посередником між словами і дійсністю [2, с. 103].

Отже, можна зазначити, що засобом репрезентації концепту «природа» можуть бути тексти підручників для початкової школи з різних предметів. Засвоюючи певні поняття за допомогою усного та писемного мовлення, графічних зображень, спостережень за навколишнім середовищем, учні формують природничу компетентність, яка передбачає розвиток допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, формулювати припущення та робити висновки, на основі засвоєного матеріалу пізнавати себе і навколишній світ.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грошовенко О. П., Присяжнюк Л. А. Формування природознавчої компетентності молодших школярів. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78. С. 74–79.
2. Серебрянська І. М., Заворотько Т. М. Мовна репрезентація концептів природи у текстах друкованих змі. *Філологічні трактати*. 2012. Том 4. №3. С. 102–108.
3. Теоретичні та методичні засади інтеграції природничо-наукової освіти основної школи: посібник / Ільченко В.Р., Гуз К.Ж., Ільченко О.Г., та ін. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 320 с.

4. Тлумачний словник української мови / за ред. В. С. Калашника. Харків : Прапор, 2002. 992 с.

5. Філософія: навч. посіб. / за ред. І.Ф. Надольного. 3-тє вид., стер. Київ : Вікар, 2003. 457 с.

**Арсен Поліщук**

*здобувач вищої освіти,*

*(Житомирський державний університет*

*імені Івана Франка)*

### **СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ І ПРИНЦИП НАОЧНОСТІ: МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИ КЛАСИФІКАЦІЇ**

В сучасному світі візуальна інформація стала основним джерелом засобом ділової комунікації та орієнтування при спробі вирішення різноманітних ділових, професійних чи навчальних завдань. Коли мова йде про формування в навчально-виховному процесі практичних умінь, то принцип наочності втілюється, наприклад, на практичному чи лабораторному занятті у закладі вищої освіти на етапі знайомства студентів із переліком дій чи їх алгоритмом, і для цього здійснюється ознайомлення із правилами та інструкціями. Якщо це відбувається не на основі усного вербального повідомлення, а через ознайомлення, наприклад, із текстом інструкції, то маємо приклад використання візуальності. Іншими словами, тут відбувається застосування принципу наочності при реалізації поставленого навчального завдання як використання спеціально підготовленого повідомлення на базі візуальної інформації. Використання таблиць, графіків, схем та подібного, наприклад на заняттях з мовознавства, логіки, природознавства є також реалізацією принципу наочності. Так само використання макетів чи моделей у дизайні є його втіленням.

Однак при стрімкому розвитку цифрових технологій мають змінюватись і змінюються засади використання принципу наочності у навчально-виховному процесі, і це стосується як демонстрації, так і використання у ньому ілюстрації.

Як мета цього дослідження – розгляд використання принципу наочності при сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях в освіті на прикладі класифікацій у науці чи науково-дослідницькій роботі, а також з навчальною метою при викладанні у закладі вищої освіти.

Класифікація має значення як для теоретичного пізнання, так і емпіричних досліджень. Кожна класифікація має базу, тобто спосіб структурування за певною ознакою певної множини об'єктів. Наприклад класифікації видів тварин та рослин зробили свого часу К. Лінней, Ж. Бюффон, Ж.-Б. Ламарк та ін. Класифікація може бути природною – певна

суттєва ознака є реально властивою цілій групі реально існуючих об'єктів. Як її яскравий приклад можна вказати таблицю періодичної системи хімічних елементів Д. Менделєєва. Використання таблиці є ефективним способом фіксації і візуального представлення чи показу деякої природної закономірності. Вона достатньо легко запам'ятовується учнями і студентами, а також така таблиця є зручною для використання, обчислень та ін.

Інший різновид – це штучна класифікація, в якій основою є будь-яка ознака, вибрана дослідником чи педагогом. У такому випадку структурування якостей, властивостей, функцій тощо може, навіть, набувати іноді й ознак «дурної нескінченності» (Г. Гегель). Вони є досить поширеними у гуманітарному знанні. При такій класифікації краще застосовувати схеми, блок-схеми, діаграми та інші форми сучасної цифрової інфографіки.

Так, застосування SmartArt робить можливим унаочнити блоки інформації, вказуючи зв'язки, ієрархію чи зазначаючи розгортання процесу, спрямованості циклу, а не лише наведення переліку (списку ознак, елементів, функцій тощо). При бажанні можна ужити й малюнки. Тут раціонально використовується простір візуального поля уваги. Це ж має місце, наприклад, в гістограмі із групуванням. До того ж, можливості сучасних цифрових технологій дають змогу їх використовувати як у статичній формі, зокрема в презентаціях чи слайдшоу або ж у формі короткого відеоролика, коли змінюються, наприклад, різновиди діаграми для показу у різних формах візуальної присутності конкретної інформації про об'єкт вивчення (кругова, лінійчата з групуванням, «сонячні промені», каскадна). А трьохвимірні моделі роблять можливим розглядати об'єкт вивчення під різними кутами при повороті та ін. Через це розвивається у людини просторове мислення через 3Д технології. Крім того, це дає змогу запропонувати студентам здійснити пошук нових якостей у класифікації.

Проте застосування таких форм ілюстрації потребує певних фахових знань, умінь та навичок, а в умовах розвитку цифрових технологій швидко з'являються й інші, нові форми візуалізації інформації. І якщо фахівець не буде постійно збагачувати свої знання у цій сфері, то з часом ефективність застосування ним принципу наочності, наприклад при викладанні матеріалу в закладі вищої освіти чи школі, буде зменшуватися.

Треба вказати, що Європейським парламентом та Радою ЄС було схвалено 17 січня 2018 року Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя. У ній ключовими компетенціями, котрі важливі для успішного працевлаштування сучасної людини, розвитку і посилення її особистого потенціалу, соціальної інтеграції й активного громадянства, названі такі, що розвиваються завдяки навчанню протягом життя кожної людини. І компетентності розглядаються як: набір сукупності знань (складаються із ідей, концепцій, фактів, теорій та подібного,

що мають відношення до предмета чи ж сфери діяльності), навичок як спроможність і здатність використати набуті знання), ставлень (як певне налаштування до знання, співрозмовника, завдання тощо) [1]. Хочемо тому звернути увагу на останнє, адже при швидкому розвитку цифрових технологій потрібне вмотивоване ставлення фахівця, не залежно від віку, до цифрової грамотності і зростання її рівня.

Тож як підсумок можна вказати, що цифрова грамотність має поглиблюватись фахівцем постійно, зокрема шляхом самоосвіти, можна використовувати й можливості неформальної освіти та ін. Він повинен цілеспрямовано та постійно вдосконалювати навички роботи з інфографікою, застосовуючи її у професійній діяльності, особливо коли є науковцем, викладачем або вчителем. Адже в цих професіях часто потрібно здійснити класифікацію, іноді й не одну, і навести її результати для кращого ілюстрування чи ж познайомити слухачів із здобутками, зроблених іншими вченими, щоб простіше сприймався матеріал та краще запам'ятовувався.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommenlr tion-key-competences-lifelong-leaning.pdf>.



## Розділ «ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ»

**Олена ПАНЧЕНКО**

доктор філологічних наук, професор,  
завідувач кафедри перекладу  
та лінгвістичної підготовки іноземців  
(Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара)

### РЕАЛІЗАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ, УТВОРЕНИХ ВІД ВЛАСНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Серед значної кількості англіцизмів, запозичених українською мовою, чільне місце посідають слова, утворені від топонімів, антропонімів та назв компаній (або підприємств). Матеріал дослідження був відібраний на платформі «Словотвір» (використано також наукові доробки магістра Шаповалової Н.).

До відтопонімічних англіцизмів уналежнюємо такі: *гамбургер* – від назви німецького міста Гамбург; *джинси* – утворено від назви італійського міста Генуя (*jeans* у значенні «штани, зроблені з «джинсової» тканини» зафіксовано в 1908 р., що походить від *Geayne* «переплетена по діагоналі бавовняна тканина» з середини XV ст., що є скороченням *Gene fustian*, від середньофранцузького *jean fustian*, «фланель (різновид бавовняної тканини) з Генуї») [69]; *бікіні* отримало свою назву від атола Бікіні (Bikini), що у Тихому океані, на честь випробовування там атомної зброї Сполученими Штатами Америки у 1946 році.

Лексеми, які утворені від антропонімів, перетворюються у загальні назви і відповідно пишуться з маленької літери. Розглянемо низку лексем, утворених у такий спосіб.

У 1778 р. Едвард Сміт-Стенлі, 12-й граф Дербі (Edward Smith-Stanley, 12th Earl of Derby), або лорд Дербі, вперше провів в Англії кінні змагання для 3-річних коней. На честь нього цей вид спорту отримав назву *дербі* [53, с. 243].

Слово на позначення обтягуючої в'язаної вовняної куртки або жилетки *кардиган* (англ. *cardigan*) фіксують у 1868 році [69]. Воно утворене на честь англійського генерала Джеймса Томаса Бруднелла, 7-го графа Кардіган, або лорда Кардіган (James Thomas Brudenell, 7th Earl of Cardigan), який носив такий одяг і заснував стиль.

Непромокальний плащ *макінтош* (англ. *mackintosh*) вперше запатентував шотландський хімік Чарльз Макінтош (Charles Macintosh), на честь якого і був названий.

Джерімендеринг (англ. *gerrymandering*) – утворене в 1812 р. слово шляхом телескопії від прізвища американського політика і дипломата, тогочасного губернатора штату Массачусетс Елбриджа Геррі (Elbridge Thomas Gerry), яким

було підписано законопроект про утворення виборчих округів, та міфічної саламандри (*salamander*). Видавець бостонської газети дав таку назву малюнку, на якому карикатурист зобразив один з виборчих округів штату Массачусетс у вигляді саламандри. Згодом слово стало позначати й інші утворені виборчі округи, що дають перевагу певній політичній партії чи групі. Варто зазначити, що відбулася зміна вимови цього слова – спочатку *Gerry-mander*, пізніше *gerrymander*, вимовляли з першим звуком «ґ» [/'gɛrɪmændər/] (1812 р.), а згодом – «дж» [/'dʒɛrɪmændər/].

Далі зазначене слово містить власну назву не навмисно, а опосередковано. В університеті Карнегі-Меллон (Carnegie Mellon University, CMU) у 2000 р. спеціально підібраний акронім *капча* (англ. *captcha*, від *Completely Automated Public Turing test to tell Computers and Humans Apart*) містить термін *Turing test* (*Turing's test*). Він позначає тест на здатність комп'ютера продемонструвати такий інтелект, коли людина не може відрізнити з ким вона спілкується – з комп'ютером чи іншою людиною, спираючись лише на отримані відповіді на задані нею питання обом. Застосування такого тесту запропонував англійський математик, криптограф Алан Тюрінг (Alan Mathison Turing).

Каррування / каррінг (англ. *currying*) – метод обчислення функції від багатьох аргументів, перетворенням її в послідовність функцій одного аргументу. Отримало свою назву від імені американського математика і логіка Гаскеля Каррі (Haskell Brooks Curry), який поширив цей метод обчислення функції.

Пов'язане з доменним виробництвом слово *каупер* (англ. *Cowper stove*) позначає повітрянагрівачі регенеративного типу винайдені англійським інженером Е. А. Каупером (Edward Alfred Cowper) у 1857 р., або їх різновиди. Від прізвища винахідника і утворена лексема.

Мова безсумнівно реагує на події, які відбуваються у світі, і дієслово *меганмарклити* (англ. *to Meghan Markle*) є яскравим прикладом. Воно має значення «цінувати себе та своє психічне здоров'я, та бути готовим піти з оточення, де тебе не сприймають як особистість» і віддзеркалює подію березня 2020 року, коли Меган Маркл (Meghan, Duchess of Sussex) та принц Гарі (Prince Henry (Harry) Charles Albert David of the United Kingdom, Duke of Sussex) офіційно склали з себе повноваження членів королівської родини Великобританії та вирішили жити самотійно.

Третій різновид, назви, утворені від назв компаній, чи підприємств, має свою особливість. Нерідко такі назви на позначення конкретного предмета, який ця компанія виробляла, вживають в українській мові в той час, як в мові-джерелі для нього існує власна назва. Розглянемо детальніше.

В українській мові, як і в мовах пострадянських країн, *кеди* отримали свою назву від заснованої у 1916 р. американської торгової марки *Keds*, яка і виробляла такий різновид взуття. Коли створювали назву, то хотіли назвати

об'єднання тридцяти маленьких компаній, спеціалізованих на продажі взуття з резиновою підошвою, логічним і таким, що непогано запам'ятовується словом «Peds» від латинського *ped* «нога, стопа». Проте така назва вже була зайнята. Компанія вирішила це питання шляхом підстановки всіх літер англійського алфавіту замість першої та зупинилася на більш милозвучному варіанті з літерою «K» на початку. В англійській же мові вживають низку інших назв, в залежності від країни: *plimsoll shoe* (Великобританія), *sandshoe*, *sneakers* (Австралія), *running shoes*, *runners* (Канада), *sneakers*, *tennis shoes*, *basketball shoes*, *Keds*, *Chucks* (США).

Подібна ситуація із словом *ксерокс*. Лексема походить від назви компанії Xerox Corporation, яка виробляла такі пристрої, в той час як в англійській існує своя назва – *photocopier*.

Парктронік (англ. *Parktronic*) – допоміжна паркувальна система. На її позначення в англійській мові поширена назва *parking sensor*. *Parktronic* – назва торгової марки, спеціалізація якої – вироблення паркувальних систем на автомобілі Mercedes-Benz.

Отже, слова, утворені від власних назв, мають певний змістовий зв'язок з епонімом, в якості якого може виступати географічна назва, ім'я людини, назва компанії (її асоціація з назвою продукції, яку вона виробляє).

**Ольга Яловенко**

кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри англійської мови  
та методики її навчання

(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)

### **КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК ЗАСІБ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Повага до інших культур – одна з найважливіших цінностей людства. Це завдання глобалізованого світу, яке має наднаціональний характер. *Актуальність* обраної теми можна пояснити тим, що розуміння культурного коду інших націй є інструментом для взаємодії, поваги, встановлення конструктивного діалогу культур тощо.

Культурний код – «це закодована інформація, яка дозволяє ідентифікувати культуру. Це набір характеристик, які дозволяють зрозуміти поведінкові реакції та особливості культури» [2, с. 44]. Культурний код як елемент простору культури є маркером ідентичності як окремої особистості, так і всієї нації. Це – трансляція культури, мови, історії, менталітету вербальними та невербальними засобами. Джерелом інформації про

культурний код можуть бути матеріальні та нематеріальні цінності, мова, література, природа, їжа, професія, релігія тощо.

Зауважимо, що культурні коди найтісніше пов'язані з мовою, «оскільки саме мова інтерпретує культурні символи через систему літер, звуків, знаків пунктуації. Саме мова дозволяє обмінюватися інформацією, передавати знання, фіксувати традиції, духовну спадщину різних культур» [1, с. 54].

Культурний код можна інтерпретувати також засобами невербальної комунікації. Одиниці номінації несловесної поведінки є важливою основою художнього письма. Вони є засобом створення цілісного образу літературного героя, а також реалізації усіх інтенцій автора в тексті твору. Проте, неможливо не помітити брак уваги з боку літературних критиків до засобів невербальної комунікації. Часто при аналізі художніх творів увага дослідників спрямовується в основному на інтерпретацію комунікативної поведінки героїв, на їх стосунки з іншими, на характеристику їх дій та вчинків, проте невербальна комунікація залишається поза увагою, і відтак аналіз художнього твору не є цілісним.

Під час передачі паралінгвістичної комунікації мовні одиниці додатково передають їх інтерпретації (емоційні, прагматичні, суб'єктивні тощо). Паралінгвістичні засоби присутні на різних рівнях комунікації, і саме вони надають максимальну насиченість як змістовій, так і емоційній інформативності. При аналізі художнього твору важливим є не лише аналіз способів відображення невербальної поведінки героїв, але й її роль у створенні образу персонажа.

Наша **мета** – розглянути несловесні засоби комунікації з погляду їхньої знаково-системної організації в художньому творі.

**Предметом** нашого дослідження є твори американської письменниці бенгальського походження Джумпи Лагірі, зокрема роман «Тезка» («The Namesake», 2003), повість «Хема і Каушик» («Nema and Kaushik», 2008), оповідання «У пані Сен» («Mrs. Sen's», 1999) та інші.

Як відомо, спілкування здійснюється не тільки шляхом обміну мовними знаками, але й за допомогою свідомого порушення правил мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, жестів, міміки, пози, інтонації тощо. У такий спосіб невербальні компоненти є невід'ємною та важливою частиною будь-якого комунікативного акту. Саме позамовні чинники забезпечують цілісність процесу спілкування та його успішність.

Особливо нагальною проблема передачі невербальної інформації втілена у філологічному напрямі; вкрай необхідною вона є для художньої літератури, яка відображає дійсність у всіх її виявах. Герої творів живуть, спілкуються, переживають певні емоції, демонструють своє ставлення до інших. Письменник визначає, осмислює і зображає всі виразні моменти буття своїх героїв: не тільки вчинки та слова, але й інтонацію, жести, міміку, пози, погляд тощо.

У символічному обмінному процесі люди з різних культурних суспільств (у нашому випадку це азійські іммігранти першого та другого поколінь та корінні американці) кодують і розшифровують усні та невербальні повідомлення в різних значеннях. Проте неправильне символічне «розшифрування» невербальної інформації може створювати культурні бар'єри, які виникають через відмінності в способах життя, соціальному стилі, традиціях, світогляді, філософії, релігії.

В танскультурному тексті письменниці важливу роль відіграє саме невербальна комунікація персонажів, художня предметна деталізація, поетика імені, в якій втілюється індійська ідентичність. Д. Лагірі цікаво розкриває символічний зміст деталей, яскраво демонструючи, як в них викарбовується психологічний стан героїв (наприклад в оповіданні «Тлумач хвороб» помічаємо, що розсипаний рис місіс Дас ототожнюється з розколеною на шматки ідентичністю героїні; свіжа риба, яку постійно покупає пані Сен, головна героїня оповідання «У пані Сен», є символом індійського дому в Америці тощо).

Невербальна комунікація у різних народів має свої специфічні характеристики. У творчості Д. Лагірі присутні такі види невербальної комунікації, які інтерпретуються як «свій» культурний код:

- кінесика (наука про жести і жестові рухи): «Mr. Das gives his hand in the American way, while Kapasi crosses his arms over his chest» («Interpreter of maladies»), «After his father's death, Gogol wears white clothes and shaves his head» («The Namesake»);

- гастика (наука про знаковість їжі в комунікативних функціях, про прийом їжі, про культурні та комунікативні функції напоїв та частувань): «Friends used to sit on the floor with their legs crossed and eat with their hands» («The Namesake»), «Chitra hovered over my father and me and the girls, eating privately after we were done, the way our maids would in Bombay» («Unaccustomed Earth»);

- ольфакція (наука про мову запахів і роль запахів у комунікації): «Despite the American way of life with Parul, the smell of Indian dishes is clearly heard in his father's house», «Hema's mother spends most of her day in the kitchen and after cooking two dozen of dishes, the room especially smells with lamb curry and pulao» («Unaccustomed Earth»), «While preparing a turkey for Thanksgiving, Ashima can't help but adds «her» spices to the dishes, she learnt to roast turkeys, albeit rubbed with garlic and cumin and cayenne» («The Namesake»), «From where Eliot sat on the sofa he could detect her curious scent of mothballs and cumin», «The room was filled with an intense smell of mothballs», «Then what's in the bag?» – «A fish», Mrs. Sen replied. «The smell seems to be bothering the other passengers» («Interpreter of Maladies»);

- аускультация (наука про слухове сприйняття звуків і аудіальну поведінку людей в процесі комунікації): «Ashima hears a man's voice: «I love you,

sweetheart». Words Ashima has neither heard nor expects to hear from her own husband; this is not how they are» («The Namesake»), «Another day she played a cassette of people talking in her language – a farewell present, she told Eliot, that her family had made for her. As the succession of voices laughed and said their bit, Mrs. Sen identified each speaker. «My third uncle, my cousin, my father, my grandfather». One speaker sang a song. Another recited a poem. The final voice on the tape belonged to Mrs. Sen's mother» («Interpreter of Maladies»);

- окулесика (наука про мову очей і візуальну поведінку людей під час спілкування): «Ashima blushes when she accidentally makes eye contact with her future husband», «That's not really me». Gogol wants to excuse himself, to raise his hand and take a trip to the lavatory, but at the same time he wants to draw as little attention to himself as possible. And so he sits, avoiding eye contact with any of his classmates, and pages through the book» («The Namesake»);

- гаптика (наука про мову торкань і тактильної комунікації): «He and Sonia met by chance, at a café on Newbury Street. Seeing them together, sneaking into the hallway so that they could kiss freely, holding hands discreetly as they sat at the table, Gogol had been oddly envious» («The Namesake»), «Please put it on», Rohin asked, suddenly standing behind her. He pressed his face against her, clasping her waist with both his thin arms» («Interpreter of Maladies»). В той же час помічаємо відсутність тактильної комунікації, що породжує символічну «прірву» між героями: «Eliot looked through the tiny window in the camera and waited for Mr. and Mrs. Sen to move closer together, but they didn't. They didn't hold hands or put their arms around each other's waists. Both smiled with their mouths closed» («Interpreter of Maladies»).

Не менш важливу роль у поетиці письменниці відіграє деталь як символ індійської культури, як «свій» окремий код. У процесі невербальної комунікації деталь особливо показова:

- «When a letter arrives from India, Mrs. Sen mentally rereads each word several times» («Interpreter of Maladies»). Лист як важлива деталь «свого» символізує прив'язаність героїні до індійського життя. Пані Сен розуміє, що насправді все це лише копія, адже їй бракує справжнього спілкування;

- «Every day she buys fresh fish» («Interpreter of Maladies»). Як і паперовий лист, риба символізує любов пані Сен до дому, який їй довелося залишити позаду; «лише пристрасть героїні до свіжої риби, продукту, який втілює в собі «інше» минуле, яке вона втратила – це спроба зберегти індійське життя, хоча і американську рибу пані Сен не сприймає, адже це не та риба, до якої вона звикла в Індії» [3, 139]. Риба – це також можливість побути «вдома» хоча б на рівні побутових деталей;

- «Ashima has ten bracelets on each hand» («The Namesake»). У цьому контексті деталь пов'язана з культурною приналежністю: близько двадцяти браслетів, які героїня звикла носити, говорять про індійську культуру, і про те, що героїня заміжня;

- «Nema mentions a *gold bracelet* given to her by her grandmother, which she has not taken off since she was ten (even at night). She understands that in a few weeks she will wear a wedding sari and will have twenty gold bracelets on her hands» («Unaccustomed Earth»). Заміжні індійки мають декілька ознак та відмінностей. Це спеціальні шлюбні прикраси – сережки, намиста і браслети. Незаміжні дівчата не мають права носити браслети, а вдови носять їх лише на одній руці. Саме тому розуміємо чому після смерті чоловіка Ашима (роман «Тезка») носить браслети лише на одній руці.

Іншим «своїм» кодом є концепт мовчання. У творах письменниці є багато прикладів внутрішнього монологу героїв. Перебуваючи наодинці, вони сумують за своїм домом, і водночас «спілкуються» умовно: за допомогою своїх деталей. Концепт мовчання («*chimmoku concept*») розширюється за рахунок культурологічної складової: іммігранти мовчать не через гнів чи незгоду з чимось, а через свою культурну «інакшість», ізолюваність (як фізичну так і уявну), та через мовний бар'єр. У такий спосіб мовчання стає компонентом умовного спілкування зі «своїми», і представляє «фікціональну» дійсність як художнє явище. Тиша або незвуки сприймаються як жести, які виникають в процесі невербальної комунікації. Ці безшумні мовні альтернативи можна кваліфікувати за допомогою поведінки тіла та будь-якої іншої невербальної діяльності (почервоніння, сльози, емоції тощо).

Причини мовчання представлені явно, відкрито, за допомогою зображення внутрішніх переживань героїв. В цьому контексті важливою є невербальна комунікація, коли мовою тіла та мовчанням можна сказати знано більше. Фізично герої тут, в Америці, але насправді вдома, в Індії, за тисячу миль. У такий спосіб образ квартири поряд з ознакою лімінальності синонімічний лексемі пастки, ув'язнення, клітки, з якої хоче вирватися герой. В романі «Тезка» лімітований простір тотожний стану транзитності, порубіжжя, коли ти вже не там, але ще і не тут: «*Though they are home they are disconcerted by the space, by the uncompromising silence that surrounds them. They still feel somehow in transit, still disconnected from their lives, bound up in an alternate schedule, an intimacy only the four of them share*». Саме Ашима найбільше відчуває стан транзитності, який реалізується шляхом мовчання: «*On more than one occasion he has come home from the university to find her morose, in bed, rereading her parents' letters. Early mornings, when he senses that she is quietly crying, he puts an arm around her but can think of nothing to say, feeling that it is his fault, for marrying her, for bringing her here*».

Незвична тиша американської квартири співставляється з завжди гамірним будинком в Індії: «*Though she says nothing for a while, he knows what his mother is thinking, that he is willing to go on vacation with someone else's parents but not see his own*». У цьому прикладі показано важливість тиші: тут і без слів все зрозуміло.

Одиниці номінації несловесної поведінки є вагомим складником не тільки системи мови, але й художнього мовлення, що виступає засобом створення образу літературного героя й реалізації намірів автора в тексті твору. Присутність невербальних засобів у художньому творі дозволяє «читати між рядками», розшифровувати інформацію, закладену автором і глибше розуміти не лише зовнішній, але і психологічний портрет героя. Саме засобами паралінгвістики автор сповна передає образ героя, наближає художній світ до реальності. Звичайно, комунікативні функції сигналів мови тіла пов'язуються з контекстом, в якому і відбувається це спілкування.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Желуденко М.О., Сабітова А.П. Мова як індикатор моральних цінностей та чинник формування культури нації. Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку: кол. моногр. / за ред.: Калинюк Т.В., Боднарчук Т.В. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2021. С. 54-65.
2. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій у сфері споживання. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 42-49.
3. Яловенко О. Специфіка осмислення проблеми гендерних стосунків у творчості Джумпи Лагірі. *Збірник наукових праць «Філологічні трактати»*. 2020. Том 12, № 2. С. 136-143.
4. Lahiri J. *Interpreter of Maladies*. New York. Houghton Mifflin Co., 1999. 198 p.
5. Lahiri J. *The Namesake*. A Mariner Book. Boston : Houghton Mifflin Co., 2004. 195 p.
6. Lahiri J. *Unaccustomed Earth*. New York, Toronto : Manotosh Biswas, 2008. 331 p.

**Natalia Plakhotniuk**

*Associate Professor, the Department of Theoretical  
and Applied Linguistics  
(Zhytomyr Polytechnic State University)*

**Oksana Chernysh**

*Associate Professor, the Department of Theoretical  
and Applied Linguistics  
(Zhytomyr Polytechnic State University)*

#### QUIZLET AS A DIGITAL TOOL IN ESL

Padlet is an online tool that allows users to collaborate, share and organize information in a visually appealing and interactive way. In recent years, Padlet has become an effective teaching tool for educators across different subject areas,



including teaching English to students (I. Beltrán-Martín) [1]. However, teaching English to IT students can be challenging as it involves technical vocabulary and concepts outside the traditional English language curriculum. In addition, many IT students need help with language learning due to the technical nature of their studies. However, for IT students, proficiency in English is crucial for their future careers. Padlet offers a way to bridge this gap by making language learning more engaging and accessible.

Padlet can be used to enhance English language teaching. It allows teachers to create interactive and engaging activities catering to IT students' different learning styles. In addition, it provides a more interactive learning environment (Megat Norziha, Mohd Azmi Nurulhuda) [2]. Thus Padlet helps teachers create virtual bulletin boards where students can post, share and comment on different content. It can be text, images, videos, and audio recordings related to IT concepts, which can help students to understand complex technical concepts in English. In addition, such an interactive learning type helps keep students engaged and motivated to learn.

It encourages students to participate in learning activities and helps them develop their language skills more naturally and authentically. It involves students working together, communicating in English, and sharing their knowledge on the topic (M. Okmawati, Yu. Tiarina) [3].

Another benefit of using Padlet is that it allows teachers to provide personalized student feedback. Teachers can create a Padlet board where students can submit their written assignments, and the teacher can provide feedback in real time. It helps students to improve their writing skills and gain confidence in their English language abilities. For example, the teacher pins up a topic for writing an essay, «Types of cybercrime and how they can be prevented.» The students recollect the information and vocabulary they know about this topic (hacking, malware, phishing, cyberbullying), search for additional vocabulary and information, and hand in the written tasks on the Padlet board. The teacher checks the spelling and the way the students understand the meaning of the words they learn, writing comments in Padlet individually to every student who has submitted the task.

Padlet also allows teachers to create formative assessments to gauge students' understanding of a particular topic. For example, teachers can create a Padlet board where students can post their responses to multiple-choice questions about a particular IT concept. It helps teachers to identify areas where students may be struggling and provide additional support. For example, while studying «Cybersecurity,» the teacher suggests an assessment test. The questions are as follows: 1. Which of the following is NOT a common type of cyber attack? : A. Phishing B. Malware C. Hacking D. Spamming. 2. Which of the following is an example of a two-factor authentication method? : A. Password and username B. Security questions C. Fingerprint and password D. None of the above. What is the

primary purpose of a virtual private network (VPN)? : A. To provide a secure and private connection to the internet B. To make your computer faster, C. To block access to certain websites D. To encrypt your email. With the help of the test, the teacher can see the progress in vocabulary learning and whether the students have understood the topic they learn.

Padlet can also help IT students develop their critical thinking and communication skills by analyzing different perspectives and developing their ideas. By creating and commenting on posts on Padlet, students are encouraged to express their thoughts clearly and concisely (G. Qurbani, S. Sugiarsih, I. Gunawan) [4]. In addition, padlet can be used to facilitate debates and argumentation among IT students. Students can use Padlet to present their arguments and counterarguments on a particular topic. For example, the teacher launches the topic for discussion, «How to increase cybersecurity among internet users.» Students write their ideas, read others' comments, and get feedback from the teacher and the group. They learn to analyze and evaluate the language used by others, which can help them improve their writing and speaking skills. Padlet allows students to present their work in multimedia, including images, videos, and audio recordings. Finally, Padlet is an easy-to-use and accessible tool that can be used inside and outside the classroom. Students can access Padlet from their laptops or mobile devices, making engaging with their learning and collaborating with their peers easier. Padlet can also complement traditional language learning materials, such as textbooks and worksheets.

In conclusion, Padlet can positively impact teaching English to IT students by providing a more interactive, collaborative, flexible, and personalized learning environment. Furthermore, using Padlet, teachers can help their students develop their language, critical thinking, and communication skills, which are crucial for their future careers in technology.

#### REFERENCES

1. Beltrán-Martín, Inma. (2019). Using Padlet for collaborative learning. Fifth International Conference on Higher Education Advances. DOI:10.4995/HEAD19.2019.9188.
2. Megat Norziha, Mohd Azmi Nurulhuda, Yusoff Rasimah, Shariff Sya, Wan Hassan, Wan Azlan. (2020). Enhancing Classroom Engagement Through Padlet as a Learning Tool: A Case Study. International Journal of Innovative Computing. DOI:10. 10.11113/ijic.v10n1.250.
3. Okmawati, Mike, Tiarina, Yuli. (2022). A Comparative Study on the Implementation of Padlet and Jamboard Toward Students' Motivation. In book: Proceedings of the 5th International Conference on Language, Literature, and Education (ICLLE-5 2022) (pp.367-375). DOI:10.2991/978-2-494069-85-5\_39.
4. Qurbani Gemala, Sugiarsih Septia, Gunawan Imam. (2022). Study on Students' Acceptance of Padlet as Online Discussion Medium. 8th International

Conference on Education and Technology (ICET).  
DOI:[10.1109/ICET56879.2022.9990727](https://doi.org/10.1109/ICET56879.2022.9990727)

5. Andriichuk N. M., Pryshchepa O. P., Svysiuk O. V., Biloshytska Z. A. Methods of implementing the communicative-activity approach under conditions of distance learning of a foreign language. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 3 (110). С. 110-115. <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/272765>

**Irina Suima**

*candidate of philological sciences, associate professor,  
associate professor of department of translation  
and linguistic training of foreigners  
(Oles Honchar Dnipro national university)*

### **STRATEGIES OF COMPUTER TERMS TRANSLATION**

With the appearance of the personal computer, a huge amount of English vocabulary entered the Ukrainian language, and many familiar concepts were replaced by borrowed analogues. The vast majority of modern computer terms are borrowed from the English language (as a rule, they have Greek-Latin roots). Many lexical units of the computer language, names of applications, addresses of electronic resources are fixed only with the help of the English language, which can cause difficulties for people who do not have the appropriate language skills. The literature that deals with translation of computer vocabulary, in particular the lexicology of technical texts, is diverse and extensive. As a rule, most researchers agree that the translation of terminology is of primary importance when translating texts of this type. Thus, according to some researchers, the translation of a technical text cannot fulfill its purpose without an adequate translation of computer vocabulary [1, p. 133-136; 3, p. 235; 5].

Taking this fact to the consideration, it is appropriate to highlight some of the most common and favorable translation strategies used in the translation of modern lexicology in the field of computer technologies from English to Ukrainian. At the same time, it should be noted that many terms in this field are international and often may not require translation.

As for computer vocabulary translation strategies, we understand a translation strategy as a set of translator actions to reproduce an equivalent translation. Translation strategies can be considered adequate transfer of an English-language IT term while preserving its communicative-pragmatic potential and structural-semantic content. The main difficulty of computer vocabulary translation, particularly the translation of terms, lies in the disclosure and transmission of foreign language realities by means of the Ukrainian language. A

prerequisite for a complete translation of any special text, especially a scientific and technical one, is its full understanding by the translator. Mechanical memorization of terms, without penetrating into their essence, without knowledge of the very phenomena, processes and mechanisms that are discussed in the original, can lead to increasing of errors in the translation. The translator must study in detail the field of science and technology in which he\she works.

However, in a special text there is often an element of novelty, which is particularly interesting for the reader, but is connected with the use of new terms not yet recorded in dictionaries. It is clear that such cases can create serious problems for the translator. The main condition for overcoming these difficulties is a detailed analysis of the described phenomenon and its transfer in terms that are already established in science. Current scientific problems, the latest technical inventions and discoveries are covered in printed publications and, above all, in periodicals, to which the translator should refer. Consulting a specialist in this field can be of great help here. First, it is necessary to establish exactly what the problem described in the foreign language translation is and what the problems of its presentation in the translation are. As already indicated, the problem may be to describe new processes or the latest equipment. The translator should carefully compare all cases of the use of new terms or places that are difficult to convey by the means of the Ukrainian language in order to form a clear idea of the described problem from the general content of the text [2].

The step-by-step mechanism of translation analysis should consist of the following stages: The first stage is work with the original text aimed at identifying the specified terminological units. It should be noted that at this stage the translator must be knowledgeable in the IT field or at least have a consultant in this field, as this field is specific and full of terms that the Ukrainian-speaking translator/reader is not familiar with. It is at this stage that a meticulous and detailed study of the text and the term takes place. It is very important to pay attention to such features of the term as its belonging to the terminological sphere, to take into account the phenomena of terminologizing, reterminologizing or the presence of a metaphorical component in the term. The second stage is the search for a suitable analogue in the translated text. Probably, it is also possible to find more analogues of the translation, if it is possible. The third stage is the implementation of a translation analysis in order to identify the degree of adequacy of the proposed terms in the translated text. It is also necessary to reconstruct the ways in which the transformation of the original text took place. For this, the transformations applied by the translator should be defined and analyzed.

Given the specifics of IT-related texts, they can be lexical (concretization, generalization, contextual substitution, semantic development, antonymic translation, compensation, etc.) and grammatical (rearrangement, omission, addition, restructuring, etc.) [4]. However, there is often an element of novelty in a particular text that is of particular interest to the reader, but which is associated

with the use of new terms not yet included in the dictionary. Obviously, this situation can cause serious problems for translators. The main condition for overcoming this difficulty is a detailed analysis of the described phenomena and their transfer to terms already established in science.

There is no doubt about the need to master computer vocabulary: adequate and equivalent translation of this layer of vocabulary is a task not only for specialists, but also for ordinary users. They must have a certain vocabulary of computer terms necessary to perform certain tasks or communicate in the IT field. That is why the number of online dictionaries in which this terminology is presented is quite large and requires careful analysis and understanding from the point of view of translation specificity. The first characteristic feature of this layer of vocabulary is specificity in view of the rooted English language. One of the first translation postulates and instructions for the translator should be that the IT vocabulary is a rather specific layer for scientific understanding. This is facilitated by such factors as: the IT term is not introduced into the scientific circulation by one person, but by a group of authors (in the case of dictionaries, this is most important); the process of creating the term takes place in the context of the English-speaking picture of the world, that is, the Ukrainian user will invariably encounter those realities that are familiar only to the English-speaking user; these terms are used not only by specialists, but also by ordinary users, which leads to a kind of «mixed» status of the word, when it is both a term and a commonly used word at the same time.

Practical scientific questions, the latest technical inventions and discoveries are covered in printed publications and, above all, in journals that translators should refer to. The consultation of an expert in this field will help a lot here. First of all, it is necessary to find out which problem is described in the translation in another language and which problem is presented in the translation. As it was mentioned earlier, the problem may be in the description of a new process or the latest equipment. The translator must carefully compare all cases of the use of new terms that are difficult to express in the Ukrainian language in order to form a clear idea of the described problem from the general content of the text. Any scientific text is characterized by a certain degree of repetition of terms. Therefore, in order to correctly convey the meaning of an unfamiliar term or a combination of terms that is not in the dictionary, it is important to consider and compare all the situations in which it is used in one or another text, before trying to find out the meaning of the term by studying the special literature on this topic. The translator is greatly helped by existing translated literature, especially if it is possible to compare the original text with the translation.

## REFERENCES

1. Andru St., History J. Encyclopedia of Translation Studies. London & New York : Routledge, 2008. P. 133–136
2. Baloneva O. O. Specific Features of English Scientific and Technical Literature Translation. Zhitomir : Zhitomir State University, 2004. 120 p.
3. Baron N. C. Always on: language in an online and mobile world. Oxford: Oxford University Press, 2008. 304 p.
4. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. Beijing : Teaching and Research Press, 2005. 118 p.
5. Causes and Tendencies of English Abbreviations.  
[URL:http://gendocs.ru/v12499/causes\\_and\\_tendencies\\_of\\_english\\_abbreviations](http://gendocs.ru/v12499/causes_and_tendencies_of_english_abbreviations)

**Ірина Вітюк**

*кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Кухарьонук Світлана**

*старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної  
підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### НЕОЛОГІЗМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Неологізми – це нові слова або словосполучення, які виникають в мові через потребу понятійного вираження нових реалій, ідей, предметів, явищ тощо. Водночас словотвір спирається на лінгвістичну, етнокультурну, етико-естетичну традицію, притаманну творцям. Для розкриття означеної теми було обрано пласт неологізмів, який сформувався у період 2014-2023 рр. у зв'язку з війною Росії проти України. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. поклато початок активному процесу словотворчості, який поширився і поза межі української мови. Частина неологізмів є якісно новими за змістом і формою, інші є переосмисленням уже готових понять, наповнення їх новими смислами.

В умовах війни неологізми з'являються через поєднання традиційних військових термінів з новими технологіями та методами ведення боротьби: «дрон» або «безпілотник», «гібридна війна», «інформаційна агресія» тощо.

У 2014 році із вторгненням російської федерації на територію Донецької та Луганської областей, з'являються поняття на позначення категорій людей, які виникають як малі соціальні групи: «сепари», «ватники». Так, «сепар» («сепар») походить від слова «сепаратист» і вживається стосовно людини, яка підтримує «утворення так званих народних республік та їх подальший вихід зі складу України» [11]. Сленговий неологізм «ватник»,

поширений в українській, російській, білоруській, латиській та литовській мовах, проте має деякі відмінності у лексичному значенні, відповідно до мови. В українській мові «ватником» («ватою») прийнято називати «людину, із (пост)радянською ментальністю, яка щиро не розуміє, для чого існує держава Україна» [12]. Набув нового значення термін «аватар», що отримав попередню актуалізацію завдяки входженню в світ попкультури із виходом у 2009 році однойменного фільму. Так на війні стали назвати військових у стані алкогольного сп'яніння [3].

Із Україною та подіями війни проти РФ пов'язана поява понять «кіборги» (героїчні захисники Донецького аеропорту (травень 2014-20 січня 2015 рр.) [2]) та «азовці» (воїни, які на межі людських можливостей обороняли «Азовсталь» у квітні-травні 2022 р.).

Цікавим з огляду на словотвір виявився процес переосмислення деяких топонімів. Так, у суспільній свідомості ще починаючи з 2014 року укоренилися поняття «поребрік»/ «запоребрік» як назва російської федерації. Своім походженням термін завдячує фразі окупанта з Санкт Петербургу, який відганяв людей «за поребрік» – побутову для Санкт Петербургу назву бордюру [7]. Після 24 лютого 2022 р. відбулася наступна хвиля переосмислення назви країни-агресора, що відобразилася у кількох тенденціях. По-перше, у медіапросторі назву «росія» починають писати з малої літери, подекуди навіть першу літеру виділяючи більш дрібним щодо наступних літер шрифтом. У медіапросторі можна спостерігати дискурс щодо обґрунтування написання топоніма з малої літери на основі правил української мови і закріплення цієї зміни у чинному правописі, проте на даний момент цього не відбулося [6]. Наступна тенденція зумовлена посилення інтересу до історії України: повернення росії її історичної назви – московія, яка була офіційною до 1721 р. Із відповідною пропозицією 23 листопада 2022 р. було зареєстровано петицію на сайті президента [13]. Питання залишене до подальшого вивчення. Заслуговує на увагу також міфопоетичне переосмислення назви росії, зокрема, на основі ще одного неологізму – «орки», яким з перших днів повномасштабного вторгнення стали називати ворожу армію, – «мордор», «оркостан» [6].

Серед оригінальних неологізмів на особливе місце заслуговують, зокрема, «могилізація» («мобілізація на росії» [10], яка неминуче закінчиться смертю, а отже, могилою) [9], а також ряд слів, що означають знищення ворога: «байрактарити», «енлоїти», «джавелінтити», «стінгерити», «хаймарсити», «застугнути», «занептунити». Останні своїм походженням завдячують видам зброї, за допомогою якої ЗСУ нищить загарбників [4]. В англійському світі на офіційному рівні з'явився термін «зукраїнити» («Ukrained») для позначення стану, в якому виявилася росія після нападу на Україну: «russia has been ukrained» [14].

Цілий пласт неологізмів пов'язаний із назвами зброї та військового обладнання, амуніції. Одяг військових виражають поняттями «мультик», «цифра», «піксель», «термуха», «педалі» (взуття). Серед видів зброї можна назвати «калашмат», «покемон», «шайтан-труба» чи «весло». Із обладнання – «птічки», «очі», «ночніки» [8].

Окремо слід згадати поняття, якими стали позначати ворожу армію: «орки», «мордоряни», «московити», «ординці», «кацапи», «москалі», «рашисти», «русня» [6]. У цих назвах можна чітко простежити тенденцію до знелюднення, дегуманізації ворога, намагання передати вербально сутність людських істот, яка б відповідала їх вчинкам. Проте в українському медіапросторі побутує думка, що таким чином ми «розмиваємо образ ворога» і знецінюємо дії ЗСУ [5].

Інтернет платформа АрміяInform «створила словник неологізмів війни», куди внесені ряд понять, які можна об'єднати у категорії: 1) *нові реалії*: «аналоговнет» (щось, на думку росіян, унікальне, чого нема ніде, окрім росії); «іхтамнетити» (війська, яких там нема, але які потрібно знищувати); «рашизм» (російський фашизм); «рашисти» («русня», «свинособаки», «чмоні») (армія рф); 2) *слова, які розширили своє значення*: «бавовна» (вибухи в рф); «дискотека» (бойові дії); «мордор»; «орк»; 3) *слова (словосполучення)-меми*: «чорнобаїти», «шойгувати», «йти за російським кораблем» та ін. [1].

Поява неологізмів – закономірний процес у функціонуванні будь-якої мови. Неологізми можна вважати одним із свідчень розвитку мови, її актуальності, життєздатності і відповідності реаліям життя, яке постійно змінюється.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/?fbclid=IwAR3dAgMt97PuBusFAtE6kFyqIQ\\_9F\\_gg1-14P8Qg432SMS0PoStSlbTRT9I](https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/?fbclid=IwAR3dAgMt97PuBusFAtE6kFyqIQ_9F_gg1-14P8Qg432SMS0PoStSlbTRT9I)
2. Битва за Донецький аеропорт: хроніка подвигу, цифри, факти, значення та уроки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/01/20/bytva-za-doneczkyj-aeroport-hronika-podvygu-cyfr-y-fakty-znachennya-ta-uroky/>
3. Братушак О. Не бойові втрати. Про що мовчать Генштаб та Міноборони. Українська правда. 28 ЛЮТОГО 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/02/28/7136689/>
4. Волошин М. «Орки чорнобаїли, а ЗСУ їх відбандерили»: які цікаві неологізми з'явилися під час війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу:



[https://24tv.ua/education/neologizmi-viyni-yaki-slova-zyavilisya-pislya-24-lyutogo-2022\\_n2273888](https://24tv.ua/education/neologizmi-viyni-yaki-slova-zyavilisya-pislya-24-lyutogo-2022_n2273888)

5. Горлач П. «Не потрібно розмивати образ ворога»: Данілов закликав не називати росіян «орками», «руснею» чи «свинособаками». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/346312-ne-potribno-rozmivati-obraz-voroga-danilov-zaklikav-ne-nazivati-rosian-orkami-rusneu-ci-svinosobakami/>

6. Данильчук Д. Війна, що змінила мову: росія з малої літери, легітимізація матюків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chytomo.com/chomu-vsi-pyshut-rosiia-z-malenkoi-a-matiuky-staly-normoiu-u-zmi-sposterezhennia-linhvista/>

7. Іванов П., Колосова В. Звідки взялось слово «порєбрїк», що таке «шольцити». Кропивницька філологиня – про слова, що виникли під час війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/374492-mova-zavzdi-reague-na-kropivnicka-filologina-pro-slova-so-vinikli-pid-cas-vijni/>

8. Кремінь Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html>

9. Мовні неологізми українців: «могилізація», «бавовна», «мопеди», «бледіна». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/348110-dobrogo-vecora-everybody-cej-den-nastav-mi-pidgotuvali-pidbirku-golovnih-memiv-2022-roku/>

10. Могилізація. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

11. Сепар. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://myslovo.com/?dictionary=%D1%81%D1%94%D0%BF%D0%B0%D1%80>

12. Слово «ватник» внесли в словник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.volynpost.com/news/37703-slovo-vatnyk-vnesly-v-slovnyk>

13. Шахворостова В. Офіційно перейменувати назву «росія» на «московія». Замінити термін «російський» на «московський», «російська федерація» на «московська федерація». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/170958>

14. Urban Dictionary включив дієслово Ukrained – що воно означає. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3464887-urban-dictionary-vkluciv-dieslovo-ukrained-so-vono-oznacaє.html>

**Ганна Кузнєцова***кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри педагогічних технологій  
та мовної підготовки**(Державний університет «Житомирська політехніка»)***ALGORITHM OF CONCEPTS' STUDY IN MODERN BRITISH POLITICAL  
TEXTS (MODERN APPROACH)**

Text analysis constitutes one of the most interesting parts of philological studies of a text. Texts on political issues enable the researcher to plunge deeper into the enigma of ways of concepts' presentation with the help of the language. It is certainly important to exercise such an analysis within a certain algorithm, as the usage of the latter can provide a better insight into the schemes of political text's development, creation and presentation. The **objectives** of the paper can be worded as the development and shaping of the algorithm which can be used in the analysis of a political text and pointing out the main concepts of the current political discourse.

To reveal the essence of the modern understanding of cognitive analysis, it's necessary to dwell upon its definitions. The Ukrainian linguist O. Selivanova defines conceptual analysis as the main method of logical analysis of the language and cognitive linguistics, which involves modeling and description of concepts [4, p. 262]. The goal of the analysis mentioned is the reconstruction of cognitive mechanisms of individual or collective consciousness, which mediate the formation and organization of knowledge about the objects of reality and the results of internal reflexive experience.

According to professor A. Martynuk, the conceptual analysis consists of two aspects: logical and eidetic. The logical aspect is aimed at establishing regularities within the organization of the concept, identifying its elements and establishing connections between them. The eidetic aspect is aimed to establish how a holistic concept exists in mind [2, p. 47]. One of the main goals of conceptual analysis is the construction of a conceptual model of that informational element that is represented by a sign [3]. To achieve this, the elements of meaning must be grouped in a special way, ordered and interrelated. Such conceptual structures as propositions, frames, scenarios, prototype models etc. are used for the task mentioned. In the development of conceptual analysis, the principles of the theory of metaphor and metonymy by G. Lakoff and M. Johnson are of great importance, as well as the conception of prototype theory of E. Rosh and G. Lakoff, frame semantics of Ch. Fillmore. These cognitive

models provide the development and saving information about the world in individual's mind.

While modeling the structure of a concept, it is important not only to divide the means of verbalization into lexical-semantic groups, but also to establish relations between semantic classes of parts of nouns, verbs, adjectives and adverbs, to establish connections with the semantic core of the concept [1].

Conceptual analysis of discourse phenomena constitutes a widely-spread and captivating area of linguistic research. And among numerous discourse studies of the last decades, PD proves to be, probably, one of the most popular and interesting fields. Some scholars claim that the growing interest to the study of political texts can be explained by the following factors: a) the inside requirements of linguistic theory, which at various times directed its attention to various spheres of the language system functioning; b) political issues of political thinking and its links with political behavior, and also by the need in development of the methods of analysis of political texts; c) by the social request, the ambition for setting political communication free from manipulating public consciousness (9, p. 10 – 48).

Political discourse is always related to the issue of power at different levels. The fact that the consciousness of large groups of people is being manipulated through PD remains indisputable. The language picture of the political world of Great Britain is a complex formation of mental units (concepts, guidelines, myths, values, etc.) related to the political sphere of communication and PR [5].

According to the the Ukrainian linguist I. Shevchenko, speech functioning of concepts depends on the context. Out of context, the word has only the lexical-conceptual meaning reflected in the dictionary. Therefore, cognitive research is discursive in its paradigmatic essence, in contrast to the semantic study of lexical units. When constructing the world, the speaker uses all his linguistic and social experience, knowledge, and interpretive mechanisms [6, p. 9 – 20.].

Each country at a certain time of its development is characterized by events and changes that determine the main concepts of PD. In the process of studying the research material as related to this study, **an algorithm** for analyzing the concepts of British political interviews was developed. This **algorithm** includes the following stages:

- determining the main topic/topics of the British political interview;
- taking into account the changes that are happening or may happen in the country in connection with this event;
- selection of concepts that are semantically related to this topic/topics;
- definition of lexical units that are verbalizers of the concepts of a certain political interview.

PD researches of previous years prove that the main concept of political discourse is the concept of POWER [7; 8], so it is logical that it is actualized in all political interviews. The research material shows that this basic concept is often actualized with the help of more specific concepts that denote persons and institutions that are embodiments of power, for example: *GOVERNMENT*, *PRIME MINISTER*, *PRESIDENT*.

It is of interest to study the system of concepts verbalized in a finished political text, as it helps a reader (senior students, in our case) to grasp the most important notions and to analyze the ways these notions are expressed in modern British PD. From this angle the interview with the former Prime Minister of Great Britain Boris Johnson (2022) can serve an example. Since this is a political interview, the concepts *POWER*, *OPINION*, and *ACTION* are often used. The title of the interview is «In full: Exclusive with Boris Johnson on the Ukraine conflict» [10]. The topics of the interview are:

- the war with Russia;
- the war of Independence;
- Britain's military and economic support to Ukraine;
- the use of nuclear weapons;
- democracy and freedom.

Our analysis showed that the concepts verbalized in the interview are characterized by the following frequency of their manifestation: *THE WAR IN UKRAINE* – 35 (number of usage); *SUPPORT* – 21; *OPINION* – 20; *NUCLEAR WEAPONS* – 14; *THE WAR OF INDEPENDENCE* – 7; *DEMOCRACY* – 6; *FREEDOM* – 5. It is illustrative enough to show and analyze the use of some of them, as it testifies to the seriousness and determination of the interviewed person. In this interview the key concepts are *THE WAR IN UKRAINE* and *SUPPORT*. For instance:

**Mark Austin:** *Boris Johnson, Vladimir Putin thought that this **war** would be over in days in a week or so yeah did you fear the same?*

**Boris Johnson:** *That was certainly the advice that we were getting and the some of the defense intelligence people were saying, look this is going to be very, very one-sided. **The Russians** are just going to roll through and numerically they're so strong and they're so well, so we're equipped. I'd been to Ukraine a few times before and I kind of knew that **they were going to fight**, and if you you've been there a lot and you talked to people who've fought **in the East in, in Donbass since 2014**. These are **hardened, hardened fighters**, so I thought **it would be much tougher than, than Putin thought**.*

Here the concept *WAR IN UKRAINE* is implemented through the nouns **war**, **the Russians**. The verbal phrase **they (Ukrainians) were going to fight**, the adverbial phrase **in the East in, in Donbass since 2014**, the noun phrase with the repeated adjective **hardened, hardened fighter**, and the noun phrase **it would be much tougher than, than Putin thought** characterize Boris

Johnson's positive attitude to the Ukrainian soldiers and confidence in their military strength, thus being the supportive but emotionally charged way to verbalise the concept OPINION.

The depicted algorithm of work with political texts shows that the suggested algorithm facilitates better and deeper understanding of political texts thus improving political and language competence of readers. From the philological point of view, the suggested algorithm broadens the researcher's insight into texts analysis, facilitating alongside his/her social and political awareness.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єсипенко Н.Г. [Текстові концепти та методи їх аналізу](#) Вісник Волинського національного університету імені Л. Українки. Мовознавство. Луцьк: ВНУ, 2009. Вип. 5. С. 253-257.
2. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 196с.
3. Мунтян Л.В. Концентуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів. [Наукові записки \[Національного університету «Острозька академія»\]. Сер. : Філологічна](#). 2013. Вип. 33. С. 103-105.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
5. Четвертак Є.О. Вербалізація національної ідентичності США в англomовному політичному дискурсі: дис. ... к-та. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 237с.
6. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу : Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія. Харків: Константа, 2005. С. 9-20.
7. Ilie, C. *Pragmatics vs rhetoric: political discourse at the pragmatics-rhetoric interface*. In C. Ilie, & N. R. Norrick (Eds.), *Pragmatics and its interfaces*, 2018. pp. 85-119. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.294.05ili>
8. Shevchenko, I., Alexandrova, D., & Gutorov, V. *Impoliteness in parliamentary discourse: a cognitive-pragmatic and sociocultural approach*. *Cognition, communication, discourse*, 22, 2021, 77-94. <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-22-05>
9. [Wilson, J. Thinking with Concepts. Cambridge University Press. 1963. 183 pp.](#)
10. In full: Exclusive with Boris Johnson on the Ukraine conflict <https://www.youtube.com/watch?v=CPBYdvl1zLM> (дата звернення 18.04.2023).

**Вікторія Грицай**

здобувач вищої освіти

(Університет митної справи та фінансів)

**Тетяна Чухно**

кандидат філологічних наук, доцент

(Університет митної справи та фінансів)

## **ПРОФЕСІЙНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ШЛЯХ ДО ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА**

В умовах світової глобалізації сучасному правнику майже неможливо уникнути потреби в перекладі юридичного тексту з основної мови міжнародного спілкування – англійської. Кваліфікований переклад в сфері правознавства вимагає від перекладача не тільки професійної уваги та логічного мислення, а й глибокого розуміння юридичної термінології. Адже термінологія галузі права належить до тих сфер, де професійний переклад вимагає наукового осмислення написаного, пошуку міжмовних відповідників та належного мовно-стилістичного оформлення.

Сама ж по собі юридична мова досить специфічна: чітка та однозначна. Проте якісний переклад ніколи не передбачає дослівного перекладу слово в слово, оскільки багато граматичних та лексичних конструкцій не мають точних еквівалентів в різних мовах. На думку Капеллас-Еспуні, юридичний переклад передбачає як порівняльне дослідження різних правових систем, так і усвідомлення проблем, що виникають через відсутність в різних мовах повних еквівалентів юридичних термінів [1]. Тож по суті, юридичний переклад виступає основою порівняльного правознавства.

Попри різноманіття підходів до вивчення перекладу юридичних текстів, слід відзначити його специфічні риси. Такі тексти містять багато термінів та понять, що можуть відрізнятися або навіть бути відсутніми в правовій системі іншої країни. Наприклад, англійський термін *lawman* не відповідає україномовному терміну «юрист», а перекладається як «той, хто слідкує за додержанням закону», тобто відповідником в українській мові буде лексема «поліцейський» [2].

Термінологічні одиниці *lawyer* та *attorney* в англійській мові на перший погляд можуть здаватися синонімами. Недосвічений перекладач, який не має конкретних знань щодо особливостей вказаних професій, може помилково перекласти перше слово як «юрист», а друге – як «адвокат». Проте знавець міжнародного права чітко відрізняє різновиди адвокатської професії: *attorney* – «уповноважений, повірений» (загальнозживаний варіант – «захисник»), тобто «адвокат вищої категорії», а *lawyer* перекладається як «адвокат загальної практики».

Цілком зрозуміло, що терміни набувають статусу юридичних, оскільки забезпечують передачу певної інформації, яка міститься в законодавстві та має юридичну силу. Так, в англійській мові лексична одиниця *sentence* (загальноживаний варіант перекладу – «речення») в юридичній термінології перекладається як «вирок» – *the verdict of the court determining the punishment*, а тому термін може зазнати хибного трактування необізнаним перекладачем [2].

Окремо зазначимо важливість забезпечення якості перекладу задля недопущення етичних помилок в юридичному тексті. Наприклад, в англійській мові термінологічна одиниця *to incapacitate* вживається із значенням *to deprive of ability, to make incapable or unfit*. В правознавстві цей термін має значення *to deprive of a legal power to act in a specified way or ways* [2] і може мати такі переклади: «позбавляти законної влади діяти визначеним способом», «обмежувати правоздатність чи дієздатність».

До вказаних вище лексичних труднощів в процесі перекладу юридичних текстів та документації також додамо наступні: використання кліше, мовних штампів та аббревіатур, багатозначність юридичних термінів, використання термінологічних одиниць, що містять специфічний культурний сенс іноземної правової системи [5].

Отже, на шляху досягнення спільних цілей та з метою уникнення помилок в процесі перекладу фахових текстів лінгвісти разом із правниками можуть розробити методичні рекомендації, довідники, глосарії, тощо. Співпраця в оновленні способів та методів аналізу термінології неодмінно сприятиме якості та швидкості перекладу текстів юридичного спрямування. А фахівці з перекладу зможуть ознайомитися та використовувати у своїй роботі більш традиційні еквіваленти юридичних термінів, що будуть легко сприйматися професійною спільнотою.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Capellas-Espuny, Gemma 1999. The Problems of Terminological Equivalence in International Maritime Law. *Translation Journal*, 3/3. URL: <http://accurapid.com/journal/09legal1.htm> (дата звернення: 21.04.2023).
2. Collins English Dictionary URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 21.04.2023).
3. Gémar, Jean-Claude 2001. Seven Pillars for the Legal Translator: Knowledge, Know-how and Art. In Šarčević, Susan (ed.) *Legal Translation, Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: University of Rijeka, 111-138.
4. Williams, C. *Legal English and plain language: An update/ ESP Across Cultures*, 2011 – No 8 – pp. 139-151. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://edipuglia.it/wp-content/uploads/ESP%202011/Williams.pdf> (дата звернення: 21.04.2023).

**Людмила Гапонова**

кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та  
митної ідентифікації культурних цінностей,  
(Університет митної справи та фінансів)

### **ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Професіоналізмами є слова й звороти мовлення, характерні для мови людей певних професій. Оскільки професіоналізми вживають на позначення певних понять лише у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу, вони не завжди відповідають нормам літературної мови.

На відміну від термінів, професіоналізми не мають чіткого наукового визначення й не становлять цілісної системи. Якщо терміни – це, як правило, абстрактні поняття, то професіоналізми – конкретні, тому що детально диференціюють ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії. Здебільшого професіоналізми застосовуються в усному неофіційному мовленні людей певного фаху. Виконуючи важливу номінативно-комунікативну функцію, вони точно називають деталь виробу, ланку технологічного процесу чи певне поняття й у такий спосіб сприяють кращому взаєморозумінню. У писемній мові професіоналізм вживають у виданнях, призначених для фахівців (буклетах, інструкціях, порадах) [2].

В українській криміналістичній термінології професіоналізмами є слова загальнолітературної мови, вжиті у специфічному значенні: *пушка* – будь-яка стрілецька зброя, модель якої ще не визначено; *гастролер* – почерк злочинця; *лимонка* – оборонна граната; *лялька* – предмет, використовуваний при шахрайстві, зовнішньо схожий на запропонований. Як правило, це *лялька грошова* – пачка паперу, нарізаного за форматом грошей, зверху і знизу якої лежать справжні купюри. Наприклад: «За допомогою системи моніторингу та грошової ляльки від GPSavto, в будь-який для вас зручний час, Ви будете знати місцезнаходження своїх грошових заощаджень» [4]. *Жучок* – пристрій для прослуховування. Наприклад: «Ці пристрої для прихованого шпигунства називають жучками саме через мініатюрні розміри, а також вміння бути невидимими в різних місцях інтер'єру, техніки або будівельних конструкцій» [5]. *Зілля* – рослини, що мають наркотичну або отруйну дію. Наприклад: «Під час затримання у наркоділків було вилучено певну кількість смертоносного зілля» [1, с. 6]. *Легенда* – змодельована версія подій і послідовності фактів з певною метою. Наприклад: «Зокрема відпрацьовувались легенди щодо захоплення місцевого автовокзалу, методи визволення заручників і знешкодження



зловмисників» [1, с. 6]. *Калаш* – загальна назва всіх моделей зброї автомата М. Калашникова. Наприклад: «Кожен має право на «Калаш» – огляд карабінів на базі АК» [5].

Зокрема мовознавець О.Д. Пономарів зазначав, що «найбільше інформації професіоналізми мають тоді, коли ними користуються фахівці. У газеті зловживати такою лексикою не можна, оскільки вона потребує численних пояснень. ... При надмірному захопленні професійною лексикою в газеті читач муситиме докладати багато зусиль до того, щоб її зрозуміти, а це суперечить призначенню й ролі газети, тому в газеті, як правило, вживають ті професіоналізми, що ввійшли в загальнонародну мову, а також ті, що зрозумілі з контексту» [3, с. 99].

З огляду на зазначене, варто зауважити, що на відміну від усного фахового мовлення, у писемному спілкуванні вживання професіоналізмів небажане. Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в слідчих ситуаціях, діях та в безпосередніх ділових контактах і є одним з основних компонентів професійної підготовки.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон і порядок : «І слідчий, і криміналіст...»: розмова з заступником міністра МВС України П.В. Колядою : [розмову вів Юрій Сахно]. *Урядовий кур'єр*. 2006. № 124 (3289). 7 липня. С. 6.
2. Зубков М. Сучасна українська ділова мова. 2-ге вид., доп. / М. Зубков. Харків : Торсинг, 2002. 448 с.
3. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: підручн. 3-те вид перероб. и доп. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2000. 248 с.
4. Грошова лялька з gps модулем (жучком) на варті ваших грошей. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://gpsavto.com/articles/groshova-lyalka-z-gps-modulem-zhuchkom-na-varti-vashikh-groshej> (дата звернення – 23.04.2023).
5. Як виглядають жучки прослуховування? Електронний ресурс. Режим доступу : <https://tscm.com.ua/blog/see-bugs-and-wiretaps> (дата звернення – 22.04.2023).
6. [Ukrainian Military Pages](https://www.ukrmilitary.com/2019/08/kalashykov.html). 13 серпня 2019 р. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.ukrmilitary.com/2019/08/kalashykov.html> (дата звернення – 22.04.2023).

**Валентина Галацька**

кандидат філологічних наук., доцент,  
доцент кафедри філології та перекладу  
(Український державний університет науки і технологій)

**Вікторія Філіпенко**

старший викладач кафедри фундаментальних дисциплін  
(Дніпровський інститут традиційної  
і нетрадиційної медицини)

### **ОЛЕСЬ ГОНЧАР У ТЕАТРІ ТА КІНО: ІНТЕРМЕДІАЛЬНЕ ТРАКТУВАННЯ ТВОРЧОСТІ**

В історії української літератури ХХ століття творчість видатного майстра ліричного епосу, громадського діяча, вченого, патріота, Героя України Олесь Гончара посідає особливе місце. Визнаний майстер художнього слова залишив нащадкам неповторний спадок, який вдало інтерпретований художніми кодами суміжних видів мистецтв. Творчість митця органічно підпорядковується інтермедіальним чинникам, які посилюють внутрітекстові взаємозв'язки.

Уведене до наукового обігу німецьким ученим О.Хансен-Льове у 80-х р.р. ХХ ст. поняття інтермедіальності екстраполюється з літературної творчості Олесь Гончара на театральну та кіноінтерпретацію основних її концептів.

Творчий доробок Олесь Гончара одразу зацікавив майстрів театального та кіномистецтва. Ще в 1977-му році відомий український композитор О.Білаш написав оперу «Прапорonosці», яка була успішно поставлена у Київському та Дніпропетровському оперному театрах. Високий трагічний градус відтворення воєнних подій виражально-зображальними засобами музики підкреслюється майстерною рецепцією ідеї любові та жертвності героїв в ім'я миру та свободи. Особлива взаємодія двох мистецтв (літератури та музики) створює ефект мистецького інтеракціонізму, який продовжується і в драматичній рецепції відомого твору на сцені Львівського національного академічного театру імені М.Заньковецької. У 1982-му році там була здійснена сценічна інтерпретація роману «Прапорonosці». Це одна з перших акторських робіт народного артиста України Анатолія Хостікоєва, який в образі Євгена Черниша втілює за допомогою «запропонованих обставин» загальнолюдські цінності. Автори вистави запропонували глядачам прийоми сценічного мистецтва, представивши художній текст Олесь Гончара у діях, явах, діалогах. Таким чином можна зробити висновок про міжвидову інтерполяцію або гіпотипозис.

Цікавою є інтерпретація творчості Олесь Гончара в українському кінематографі. Так, у 1977-му році видатний майстер поетичного кіно, режисер Юрій Ілєнко зняв фільм за мотивами повісті «Бригантина». Проблема існування важких підлітків, уособлена в образі Порфира Кульбаби, знайшла

своє кіновтілення у тематичних ремінісценціях вітру, поля, бригаантини як символів свободи, людської мрії. Вони називаються екфразисами й виявляються у крупних планах героїв, панорамних відтвореннях українського степу, річкового простору. Виконавиця головної ролі вчительки, відома актриса кіно Людмила Єфименко показала діалектичність своєї професії, прагнення зрозуміти важкого підлітка. Це майстерно передається за допомогою крупного плану героїні, який підкреслює портретні риси персонажів, їх кінематографічну виразність, багатогранність натури персонажів.

Заслуговує на увагу режисерське прочитання Миколою Мащенко відомого оповідання Олеся Гончара «За мить щастя». У кінопрокаті цей художній фільм має назву «Все перемагає любов». Створена у 1987-му році, ця кінострічка стала знаковою подією в національному кіножитті. А заборонена тема кохання радянського солдата Олександра Діденка (актор Костянтин Шафаренко) до угорської дівчини, втілена в обертонах трагіко-драматичного світовідчуття, представлена засобами міжвидової інтерполяції або гіпотипозисом. Це виявляється в подієвій канві кіноверсії, сюжетній насиченості, в крупних планах (портрети персонажів) і панорамних зйомках. Особливе місце відводиться монтажним переходам, які утворюють особливу художню субстанцію. Це вигідно підкреслює оригінальність тексту Олеся Гончара, надаючи йому нового звучання. Таким чином витворюється синтез мистецтв, який допомагає відчутти слово Олеся Гончара в новій трансляційній реальності. Особливо це важливо усвідомлювати в контексті 105-річного ювілею митця, актуальності його творчості в нинішніх українських реаліях.

**Валентина Музичук,**

*кандидат філологічних наук,  
викладач вищої кваліфікаційної категорії,  
(Житомирський базовий фармацевтичний  
фаховий коледж Житомирської обласної ради)*

### **ОБРАЗ ДОМУ В РАННІЙ ДРАМАТУРГІЇ ГНАТА ХОТКЕВИЧА**

Драматургія і література в цілому на початку ХХ ст. виконують подвійну функцію: з одного боку – це спрямованість на збереження національно-культурної ідентичності, що виражалось через зв'язок із традиціями, а з іншого – спосіб радикальної переоцінки старого, боротьба новітніх тенденцій західноєвропейських літературно-естетичних концепцій. Драматурги цього періоду намагалися витворити власний стиль, оскільки на фоні яскравого піднесення європейських літератур, українська мусить існувати в умова колоніальних, чи напівколоніальних. Відтак, творчість Івана Франка, Лесі

Українки, Володимира Винниченка, Василя Пачовського, Олександра Олеся, Миколи Куліша попри використання європейських модерних тенденцій, все ж не поривають зв'язку із усталеними правилами і темами. Також варто зазначити, що «потенційна гетерогенність українського художнього мислення, що має глибоке історичне коріння, у новий час диференціює літературний процес не тільки в межах «старого» та «нового», а й у різномірності власне нових тенденцій, їх накладанні та самозапереченні» [4, с. 30].

Динамічний розвиток історичних подій зумовив вироблення нових підходів до висвітлення тем та проблем, розширення жанрової палітри, посилення філософічності, поетичності слова. Актуалізація проблеми національної ідентичності спонукало до поглиблення універсальних категорій: Доля, Воля, Віра, Мати, Земля, Простір, Дім [4]. Але саме через моделювання власного простору і розпочинається виокремлення свого серед чужого, а відтак себе серед чужих.

Проблему образу дому та його значення в українській літературі досліджували С. Андрусів, Л. Павленко, К. Шимоняк, М. Шагінян, З. Гудченко, О. Боронь та ін. Варто зауважити, що в монографії О. Бороня «локус дому» набуває філософського розуміння саме через призму національного питання.

Дім має особливе значення в національній культурі. Це власний простір, зв'язок з яким в силу різних історичних обставин ніколи остаточно не втрачався, хоч і вимагав постійного захисту починаючи від фізичного знищення під час набігів кочових племен до радянського руйнування традиційного устрою «свого» переважаючим «наше». Культура формування та наповнення категорії дому витворювалась віками та набула глибокого архетипного значення, а тому «дім якраз і є тим місцем, де автентична згадка про минуле може знайти найпевніший, можливо, прихисток під час великих воєн пам'ятей. Більше того, дім як структура символічного порядку формує тих, хто в ньому мешкає» [1, с.305]. Саме тому в драмах Г. Хоткевича попри правило модернізму звести навколишній світ до умовності все ж залишаються детальні описи просторів (будинків, хатнього начиння, загальної емоційної атмосфери), особливо в творах на історичну тематику, що стає ще одним способом витворення внутрішнього світу героїв.

Важливим є розміщення персонажів та їх рух у просторі, що є розширенням образу дому на свій та чужий. Наприклад, у драмі «Добуш» (*правопис автора збережено – В. М.*) дійство вибудовується на кількох поверхах водночас. Митець використав давню українську вертепну систему і розділив сцену на дві частини: «Повисоку – хата Олекси. Внизу – пляц панського двора» [3, с. 44]. Те, що відбувається внизу, схоже на опис пекла, а пани зі своїми гайдуками схожі на темних демонів, які знущуються з людей. М. Еліаде у праці «Священне і мирське» вказує про закономірність розриву простору, який передувє створенню «нового світу»: «Розрив простору є початком створення Світу, бо він дає «вихідну точку», центральну вісь усіх майбутніх рухів. Коли

священне проявляється в будь-якій ієрофанії (*священній іпостасі* – В. М.), має місце не тільки розрив однорідності простору, відкривається абсолютна реальність, яка протистоїть нереальності безмежного навколишнього хаосу. Вияв священного онтологічно є моментом народження Всесвіту» [2, с. 12]. Тому Добуш має створити нову реальність, знищивши хаос існуючий, світ профанний, натомість хата Добуша є втіленням світу сакрального, що варто зберегти.

Відкривання вікон, через які влітає вітер та звуки вулиці, що руйнують спокій помешкання («Лихоліття»), тривожне стукотіння гілки в шибку, що так і хоче ввірватись всередину («На залізниці») або вимушена втеча з рідного дому, в якому вже немає життя («Рогнідь», «Добуш»), сприймаються, як вибиття із рівноваги. Героїв огортає почуття страху, тотальне забуття й утрата пам'яті, самотності, загубленості тощо. На думку Л. Яшиної, «руйнування дому-родового гнізда відбувається під впливом деструктивних факторів (революції, війн), коли простір дому перетворюється на простір дискомфорту»[5, с.72] Прикметно, що загроза цілісності світу рідного дому в українській літературі переростає в масштабну ідею втрати рідної землі, тому герої творів Г. Хоткевича часто кидають свій дім у пошуках нових рішень задля збереження та хоча б часткового відтворення минуло життя («Добуш», «Лихоліття»). Проте покинутий рідний дім може остаточно розірвати кровний зв'язок з малою батьківщиною, що породжує жорстокість, байдужість, бездуховність, як у героя драми «Пристрасті» Петра, що переходить на бік ворога, або в Добуша, який в афектному сплеску емоцій вбиває священника.

Образ дому в творчості Хоткевича витворює модель особистого та національного світопорядку, що вимагає постійних перевірок часом. Слабкодухність, пристосуванство, страх витісняє з меж рідного гнізда, його остаточної втрати, натомість сила, боротьба дають спроможність переформатування та відновлення свого комфортного середовища.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва Віра За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. 2-ге вид., випр. К.: Віхола, 2023. 360 с.
2. Еліаде Мірча. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Оккультизм, ворожбицтво та культурні уподобання / Пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 592 с
3. Хоткевич Г. Добуш. *Хоткевич Г. Неопубліковані гуцульські п'єси.* Луцьк: «Терен», 2005. С.41–100
4. Шумило Н. Український модернізм початку ХХ ст.: питання поетики. *Слово і час*, 2017. №3. С. 27-38

5. Яшина Л.І. Образ дому в творчості В. Дрозда. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Частина 4. С. 66-72

**Геннадій Прокоф'єв,**

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання  
(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)*

### **ІРОНІЧНИЙ ДЕКЛАРАТИВ ЯК ТИП МОВЛЕННЄВОГО АКТУ**

Уважного розгляду потребує взаємодія іронічного наміру мовця з іллокутивною силою декларативного мовленнєвого акту. Комунікативна успішність декларативу передбачає те, що для його здійснення має існувати конвенціональна, узгоджена процедура, частиною якої він є. До спільних для всіх декларативних актів умов успішності Дж. Серль та Д. Вандервекен відносять те, що мовець має бути як правомочним для того, щоб спричинити певний стан, представлений пропозиційним змістом, так і щиро бажати цього [1, р. 56-59]. Коли йдеться про іронію, варто додати ще одну попередню умову існування підстав у автора висловлення бажати того, щоб його слова дійсно призвели до цього стану справ. Отже, як спосіб досягнення декларативної іллокутивної мети, так і попередня умова «правомочності» автора передбачають саме соціальну узгодженість актів цього типу. У порівнянні з іншими типами мовленнєвих актів, більша залежність від позамовних установлень робить можливість появи «нещирих» декларативів невисокою. По-перше, не настільки часто в ситуації безпосереднього спілкування людей виникає необхідність звернення до такого роду актів і, по-друге, не кожному надано право їх здійснювати.

В принципі, спробувати здійснити декларативний акт може і людина, яка не має відповідних повноважень, тим самим ігноруючи попередню умову його успішності. Ця спроба буде невдалою незалежно від бажання виконавця – навіть якщо автор такого декларативу хоче, щоб його слова призвели до нового стану справ, він сам не вірить, що це може статися, а для адресата мовленнєвої дії показником нещирості є вже сам факт недотримання мовцем соціальних установок, які не залежать від його намірів. Швидше за все, в таких випадках ми маємо справу не лише і не власне з іронією, а й з пародійним, комічним обігруванням завідомо хибної ситуації, як це відбувається у наступному прикладі, що описує «акт вінчання», постановниками, акторами та діючими особами якого є діти:

1. <...> Jimmy produced the brass curtain ring and gave it to Wally who slipped it on my finger. We promised to be faithful to one another forever though the argument ensued because I refused to obey my new husband. Wally, who would

agree to anything to get the ceremony over, said that was fine by him because I never did what anybody told me anyhow.

'I now pronounce you man and wife,' Reggy said as my enormous ring fell off and disappeared in the undergrowth. We scabbled about for it a bit but were unable to find any trace. In the end, Wally picked a blade of grass and wrapped it around my finger. <...> (Wood M. A Funny Thing Happened on the Way to Inventing My Childhood. 2012. P. 121-122).

Театралізований характер урочистого звернення Реггі до «молодят» з готовністю підтримують інші учасники «церемонії вінчання», але загадкова втрата обручки не дозволяє довести її до кінця в процедурному сенсі, хоча винахідливий наречений і замінює мідне кільце стебельцем трави.

Здійснення іронічного декларативу уповноваженим для такої дії виконавцем є більш вірогідним:

2. Paul: ... How is her English this morning? Rose: I don't know, sir, but my French is improving by leaps and bounds. Paul: Then consider yourself dismissed. Rose: You don't really mean that, do you, sir? Paul: No (Coward N. Conversation Piece. 1979. Vol. 3. P. 206).

Пол жартівливо «звільняє» Розу, служницю своєї протезе Мелані, провина якої явно не заслуговує на таке суворе покарання. Роза легко декодує іронічний смисл слів Пола, але ввічливо перепитує, чи правильно вона його зрозуміла.

Недотримання автором іронічного висловлення умови щирості декларативу, за якої він має свідомо робити спробу каузувати новий стан справ і при цьому вірити в існування такої можливості, супроводжується порушенням однієї з попередніх умов – правомочності мовця викликати певний стан справ (див. приклад 1) або наявності в нього достатніх підстав бажати цього (див. приклад 2). Таким чином, іронічний декларатив є актом навмисної передачі мовцем нещирості по відношенню до його спроби спричинити певний новий стан справ.

На відміну від мовленнєвих дій інших іллокутивних типів, як соціально неуповноважені, так і уповноважені автори іронічних декларативних актів не просто передають, а ніби «створюють» нещирість. Іронія в цьому випадку є одночасно мовною та подієвою, оскільки іронічна ситуація виникає безпосередньо у виголошенні висловлювання, а для сприйняття непрямого значення не існує потреби звертатися до широкого контексту.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Searle J. R., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 227 p.

## ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Wood M. A Funny Thing Happened on the Way to Inventing My Childhood. Bloomington: iUniverse Inc., 2012. 360 p.
2. Coward N. Plays. London: Eyre Methuen, 1979. Vol. 3. 411 p.

**Катерина Парнус**

*викладач кафедри*

*педагогічних технологій та мовної підготовки*

*Державний університет «Житомирська політехніка»*

**Ольга Хорош**

*викладач кафедри*

*педагогічних технологій та мовної підготовки*

*Державний університет «Житомирська політехніка»*

### СИНТАКСИЧНІ ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Синтаксичне уподібнення або дослівний переклад - це тип «нульової» трансформації, що зустрічається тільки в тих випадках, коли в мовах оригіналу і перекладу є паралельні синтаксичні структури[1]. Але такі випадки досить рідко зустрічаються в перекладацькій практиці: « It was a pleasure meeting with you yesterday and having the opportunity to discuss your education and your career goals. - Було приємно зустрітися з вами вчора і мати можливість обговорити вашу освіту і ваші кар'єрні цілі.»

Проте, як зазначають вчені «всякого роду спроби перекласти дослівно той або інший текст або відрізок тексту приводять якщо не до повної незрозумілості цього тексту, то в усякому разі до важкості сприйняття і неясності».

Перестановка - це зміна розташування (порядку проходження) мовних елементів в тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Такими елементами є слова, словосполучення, головні і додаткові речення і цілі речення.

Але усім відомо, що порядок слів в англійській і українській мовах неоднаковий тому природно, що це не може не позначатися в ході перекладу.

Прикладом використання перестановки може служити речення: «The company appreciates all that you have pointed out in your letter, we do not believe a raise is in order at this time. - Не дивлячись на те, що компанія цінує все те, що ви зазначили у вашому листі, ми не вважаємо, що в цей час підвищення буде доречне.»

Перехід від зворотного порядку слів до прямого - ще одна граматична синтаксична трансформація. В процесі перекладу труднощі можуть представляти вислови із зворотнім порядком слів. У таких випадках



перекладач часто використовує під час перекладу перехід від зворотного порядку слів до прямого. Ця синтаксична трансформація особливо необхідна при перекладі з мов синтетичних на мови аналітичні.

Вислови із зворотнім порядком слів є характерною ознакою україномовних текстів. У англійській мові інверсія використовується набагато рідше. Це породжує необхідність в різних перекладацьких трансформаціях, для поглибленого розуміння яких слід розібратися в природі комунікативної структури вислову[2].

«На адресу компанії прийшов лист. - A letter came to the firm.»

До синтаксичних трансформацій можна також віднести таке явище, як зміна предикатів при перекладі. Одна і та ж ситуація в українській мові може бути описана за допомогою різних предикатів. Як наприклад: «Автомобіль рухається швидко» - це предикат дії і «рух автомобіля швидкий» - це предикат стану.

Однією з основних причин трансформацій, що супроводжуються зміною предиката, є вибірковість української і англійської мов по відношенню до ознак наочної ситуації. У тих випадках, коли дію позначає перехід в якісно або кількісний новий стан, в українській мові зазвичай використовується предикат дії, тоді як англійська мова віддає перевагу предикату стану. При цьому початкова і кінцева форми бувають об'єднані відношенням процес - результат «I have enclosed my resume for your review and will look forward to meeting you. - Я додаю своє резюме, щоб ви розглянули його і чекатиму на зустріч з вами.»

Крім того, нерідко при перекладі з української мови на англійській перекладачеві доводиться удаватися до перетворень активних конструкцій українських речень в пасивні конструкції англійських речень.

For example: «Слід нагадати про недоліки у вашій роботі - The defects of your work should be recalled.»

Проте не рідкі випадки, коли українській конструкції в пасивному стані переводяться англійськими активними конструкціями. Це пов'язано з тим, що в українських реченнях допускається відсутність дійової особи, а отже опускається підмет, в ролі присудка ж використовуються дієслова на -ся, невизначено-особисті форми дієслова в пасивному стані. У англійській мові таке явище неприпустимо і залежно від контексту додається підмет, замінюючи тим самим пасивний стан активним.

«Використовується 50 % потенціалу компанії - The company uses 50 % of its potential.»

Ще одна граматична синтаксична трансформації - це розчленування речення. Ситуація, яка в одній мові описується за допомогою однієї ознаки, в іншій мові вимагає для свого відображення два або більше ознак. Англійській мові властиві економніші способи виразу думки, ніж в українській мові, тобто

українська мова є більш дискретною, ніж англійська, що веде до розширення об'єму тексту, що перекладається.

Таким чином, розчленування речення - це спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетвориться в дві і більше предикативні структури мови перекладу. Ця трансформація обумовлена структурно – типологічними розбіжностями між реченнями мови оригіналу та перекладу.

Ця трансформація приводить до перетворення простого речення мови оригіналу в складне речення мови перекладу, при цьому складні синтаксичні конструкції речень замінюються простими .

Даний вид трансформації може також привести до перетворення одного складного речення в два простих: «I am sure the young man you wrote to me about wouldn't warrant the recommendation you gave unless he is truly exceptional, I believe it would be unfair to him to set up an interview at this time. - Я впевнений, що молода людина, про яку ви мені писали, дійсно виняткова, інакше ви б не надали їй рекомендації. Але я вважаю, що було б несправедливо щодо нього, назначати йому співбесіду у цей час.»

Об'єднання речень - це спосіб перекладу, що є заміною складного речення мови оригіналу на просте речення мови перекладу або перетворення синтаксичної структури в оригіналі шляхом з'єднання двох чи більше простих речень[3]. Об'єднання застосовується, як правило, в умовах відмінності синтаксичних або стилістичних традицій, як нвступному речені: «I have recently graduated from Boston College with a degree in Banking. I am very interested in Personal Credit area and would appreciate having the opportunity to discuss any openings you may have in this area. - Нещодавно я випустився з Бостонського коледжу з дипломом спеціаліста з банківської справи і я дуже зацікавлений у сфері кредитування приватних осіб і буду дуже вдячний за можливість обговорити будь-які вакансії, що ви маєте у цій сфері.»

Розглянемо ще один вид граматичних синтаксичних трансформацій - заміна типу синтаксичного зв'язку. Як у англійській, так і в українській мові речення можуть з'єднуватися один з одним як за допомогою сурядного, так і за допомогою підрядного зв'язку. При перекладі часто відбувається заміна сурядності підрядністю або навпаки: «I have just had to lay off twenty four employees and there is no way that I could justify hiring someone new under those circumstances. - Нам щойно довелось звільнити двадцять чотири працівника і враховуючи обставини немає жодної можливості для того, щоб найняти нову людину.»

Треба зазначити, що однією з основних причин подібних трансформацій є індивідуальний стиль перекладача. Ще одна граматична перекладацька трансформація - вилучення.

Вилучення - граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент (словоформа, слово або частина речення):

«Компанія розташована на території у 200 000 кв. м. - The company's nets occupy 200 000 square meters.» У наведеному прикладі у англійському варіанті речення було вилучено слово «територія».

Додавання - граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення[2]. Цей прийом використовується для правильної передачі смислу речення оригіналу, що перекладається та дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують в культурі мови перекладу. Приклад використання такої граматичної трансформації ми знаходимо у наступному реченні: «Thank you for your interest in working for our company. - Дякуємо вам за проявлений інтерес щодо роботи у нашій компанії.»

В даному прикладі відбувається трансформація-додавання: доданий прикметник «проявлений», щоб дотриматися мовленнєвих норм, що існують в українській мові.

В дослідженнях про вибір методу перекладу (а дослідження про методично обґрунтовані оцінки перекладу рідко зустрічаються і ніколи не бувають головним предметом дослідження) постійно задається питання про вибір між «дослівним» та «вільним» перекладом, хоча міра дослівності або межа вільності перекладу ніколи не була уточнена у повній мірі.

Одним з головних завдань перекладача є створення адекватного перекладу. Існує чотири параметри адекватності перекладу:

- параметр адекватності передачі семантичної інформації;
- параметр адекватності передачі емоційно-оціночної інформації;
- параметр адекватності передачі експресивної інформації;
- параметр адекватності передачі естетичної інформації

Якщо семантична основа образу оригіналу передана точно, то результатом є адекватний мовний образ на мові перекладу і його адекватний смисловий зміст, який здійснює номінативну функцію образу. Розглядаючи проблему передачі за допомогою перекладу експресивної інформації, треба зауважити, що якась доля переносного вживання слів у англійській та російській мовах співпадає за силою експресії. Сила експресії не залежить від типу лексичної трансформації, яка була вжита для збереження семантичної основи образного засобу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ:

1. <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/e29c57dbb803fa072a579cb5d5ab8879.pdf>
2. <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/153205/Стебаева%20Э.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.1/60.pdf>

4. Черниш О., Білошицька З., Саннікова С., Парнус К. Типологія сучасних лексикографічних видань. *Науковий журнал Закарпатські філологічні студії*. № 26. Т. 2. 2022 С. 181-184. [http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part\\_2/34.pdf](http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_2/34.pdf)

**Анастасія Головатюк**

здобувачка вищої освіти

(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)

### МОВНІ ЗАСОБИ ФРАНЦУЗЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО ЛИСТА

Мова ділового спілкування має низку загальностильових рис, які відображаються в особливостях жанрової організації тексту. Мовознавці виділяють такі риси офіційно-ділового стилю, як офіційність, стандартизованість, відсутність емоційності, безособовість вираження, точність, лаконічність, конкретність, сувору регламентованість, документальність, наказовість, примус [2], [3], [5].

Нижче розглянемо параметри та характерні для них мовні засоби, виділені нами в ході аналізу текстів французьких комерційних листів.

#### 1. Офіційність комерційного листа.

Офіційність зумовлена конкретною адресністю комерційної кореспонденції. Саме специфіка адресата накладає такі обмеження:

1) підкреслено ввічлива манера викладу, що відображається у звертанні (*formule d'appellation*) і початковій та кінцевій формулах ввічливості (*formule d'attaque et formule de politesse*). Звернення до адресата здійснюється виключно у формі 2 особи множини [6]: (1) *Daignez agréer, Monsieur, l'expression de ma respectueuse considération.* (2) *Nous vous signalons que nous avons expédié ce jour la marchandise...;*

2) стремління ділового стилю до стислості, оскільки це відповідає меті й завданням таких текстів – повідомити якомога зрозуміліше максимум інформації за допомогою мінімальної кількості мовних засобів [6]. Однак це не стосується деяких фраз, які використовуються для підкресленої ввічливості тону. Водночас їх повторення й одноманітність мовних засобів посилюють стандартизацію документа: (1) *Nous vous serions très obligés de bien vouloir nous indiquer s'il ne serait pas possible d'effectuer ... = Indiquez-nous s'il est possible ...* (2) *Nous nous trouvons dans l'obligation... = Nous devons ...* (3) *Nous nous trouvons dans l'impossibilité ... = Nous ne pouvons pas ...* (4) *Je tiens à vous faire savoir... = Je vous fais savoir ...* (5) *Nous sommes dans l'impossibilité de pouvoir satisfaire ... = Nous ne pouvons pas satisfaire ...;*

#### 3) постійне використання аналітичних еквівалентів дієслів:

**Être conforme** = conformer

**donner son accord** = consentir

**Être enpossession** = *posséder*

**Être enmesure** = *pouvoir*

**être à la recherche** = *chercher*

**prendre contact** = *contacter*

**se mettre en contact** = *contacter*

**présenter de sexuses** = *s'exuser*

**donner des renseignements** = *renseigner*

**donner des précisions** = *préciser*

**donner satisfaction** = *satisfaire*

**apporter une réponse** = *répondre*

**faire suite** = *suivre*

**avoir le regret** = *regretter*;

4) строгий відбір мовних засобів: власної термінології в комерційної кореспонденції немає, але вона використовує спеціальну юридичну, дипломатичну, фінансово-економічну лексику, канцеляризми, професійно-виробничу лексику, фразеологічні штампи й нейтральну лексику [5].

2. Стандартизованість комерційного листа.

Стандартизованість передбачає неухильне дотримання норм і правил. У самому тексті листа (*corps de lettre*) ця ознака є, з одного боку, результатом поєднання моделі змісту цього типу тексту, а з іншого, – термінології деяких галузей (юриспруденція, фінанси), стандартних клішованих лексичних і фразеологічних одиниць, стійких словосполучень. Шаблонність листа доречна з різних точок зору. По-перше, для складання уніфікованого листа потрібно менше часу й зусиль. По-друге, модельований текст сприймається зрозуміліше, ніж неуніфікований. По-третє, стандартизація дає можливість автоматично обробляти кореспонденцію, що дуже важливо в сучасних умовах збільшення обсягу інформації [3, с. 48–49].

Моделність на рівні архітекtonіки документа проявляється в можливості формалізації його змісту й набору (послідовності) смислових блоків. Схематичність змісту є наслідком обмеження описуваних у комерційних листах ситуацій, а також логічності й традиційності викладу.

Клішованість на лексичному рівні проявляється у високочастотному використанні як термінологічних, так і загальноновживаних мовних одиниць, наприклад, термінів *tarif, m; franco livreur, m; marchandise, f; livraison, f*.

Поряд із термінами використовуються слова з широкою семантикою, яких значно більше. Вони реалізують у тексті якісно нове, термінологічне значення, що розвивається додатково до загальнономовного. Наприклад, *article, m* (вид товару); *montant, m* (сума, вартість); *versement, m* (переказ готівки на рахунок); *fiche, f* (марка); *promotion, f* (стимулювання збуту). До такої лексики можна віднести й загальноновживані слова: *condition, f; disposition, f; courrier, m* (іменники); *recevoir, signaler, choisir, trouver, annoncer, proposer, informer* (дієслова).

Використання кліше зумовлене точністю назв понять, однозначність їхньої семантики дозволяє економити час, розумову енергію й полегшує процес спілкування. У поняття «кліше» ми включаємо:

1) складні терміни: *requête en injonction, ordre à titre de provision sur frais, demande d'éclaircissement et de justification, bulletin de livrais*;

2) фіксовані іменні й віддієслівні сполуки: *au sujet de notre conversation, sauf erreur de notre part, en part payé, conformément aux articles;*

3) синтаксичні дієслівно-іменні конструкції: *respecter les exigences, accuser réception, causer le préjudice, mettre en demeure, moyenner un rabais*

### 3. Точність комерційного листа.

Точність комерційного документа розуміється як докладність, детальність опису, яка не допускає подвійного трактування смислу тексту; передбачає доречне використання спеціальних мовних засобів і відсутність образності [4, с. 45]. Точність як стильова риса відображається в таких особливостях організації тексту:

1. Діловий лист зазвичай присвячений одному питанню, заявленому в реквізиті, наприклад: *Objet: Commande; Objet: Demande de renseignement; Objet: Réclamation; Objet: Réclamation concernant des livraisons défectueuses.*

2. Точність ділового документа полягає в строгому дотриманні логіки викладу й повноцінності з точки зору інформативності. Якщо автор упевнений, що деяка частина інформації вже відома адресату, то, щоб уникнути випадкових лакун і зберегти традиційну модель і членування, повідомлення подається у вигляді посилань до відповідних референцій, документів, подій або дій, наприклад: (1) *Votre commande ci-dessus référencée nous est bien parvenue.* (2) *Nous nous référons à notre entretien téléphonique d'hier 17 novembre 2001 et vous confirmons notre accord pour ...* (3) *Faisant suite à votre demande de prix (télex réf. 9630 A du 3.3.98) nous vous communiquons ci-après nos meilleurs prix pour ...*

3. Якщо йдеться про точність на рівні використання лексики, то серед усіх лексичних одиниць найбільш точними й однозначними є терміни. Власної термінології в комерційній кореспонденції немає, вона залежить від її змісту, наприклад, часто використовується термінологія комерційно-торгівельна (*tarification, (f); franco bon (m); de commande lettre (f); de change*); банківська (*domiciliation, (f); clause (f); pénale requête, (f)*) та юридична (*procédure (f)*).

### 4. Нейтральність комерційного листа.

Багато хто з лінгвістів постулює відсутність образності й емотивності як характерну рису офіційно-ділового стилю, підкреслюючи нейтральність і навіть безособовість викладу [1, с. 28]. Дійсно, більшість висловів і зворотів, які використовуються в комерційних листах і мають емоційно-оцінне забарвлення, є по суті псевдоемоційними, оскільки представляють жанрові штампи. Ці звороти з дієсловами, що виражають емоційну поведінку й оцінку, мають зазвичай «стертий» емотивний характер. Їх можна назвати швидше одиницями заповнення мовної моделі, що слугують засобами синтаксичної організації теми тексту і зв'язку ключових одиниць та підпорядковуються вимогам системи й норми мови, ніж семантично й емоційно навантаженими елементами тексту, використання яких диктується ситуацією [5]. Характерно, що звороти цього типу є фактично синонімічними до нейтральних конструкцій.

Наприклад: (1) *Nous avons le plaisir de vous confirmer ... – Nous confirmons ...* (2) *Nous avons le regret de vous signaler ... – Nous signalons ...* (3) *Nous avons le plaisir de vous informer ... – Nous vous informons ...* (4) *J'ai l'honneur d'accuser ... – J'accuse ...*

До псевдоемотивних можна віднести також усі заключні формули ввічливості зі словом «*sentiments*» та його гіпонімами, які також представляють стерті частим уживанням, але необхідні в традиційній моделі комерційного листа штампи. Ці вислови не містять емотивної інформації, оскільки їх використання традиційне й не є «несподіваним» для адресата.

Отже, стилістичні характеристики французького комерційного листа відображаються в таких головних стильових рисах цього жанру: офіційність, стандартизованість, точність і нейтральність. З огляду на ці характеристики у тестах ділового листування використовуються такі мовні засоби, як псевдоемотивні звороти, аналітичні еквіваленти дієслів, кліше й штампи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкотруб Г. Й. Стилістика ділової мови : навч. посібник. Київ : МАУП, 2002. 208 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
3. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : підруч. для вищ. та серед. навч. закладів. Х. : ФОРМ Співак Т. К., 2009. 400 с.
4. Карпенко О. О., Матліна М. М. Сучасне діловодство : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. 75 с.
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Dany M. *Les négociations commerciales* / Dany, Fiéve. P. : Hachette, 1996. 238 p.

**Ольга Кожевнікова,**  
здобувач вищої освіти,  
(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)

#### **ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ МОВЛЕННЯ ЖІНОК З ВИСОКИМ ПРОФЕСІЙНИМ СТАТУСОМ**

Просодія – важливий компонент розмовної мови, який відіграє вирішальну роль у передачі сенсу та емоцій. Вона охоплює широкий спектр надсегментних характеристик, таких як інтонація, наголос, ритм і темп, які формують мелодію, наголос і потік мовлення. Просодичні характеристики

мовлення можуть надати цінну інформацію про соціокультурне походження мовця, його особистісні риси та комунікативну компетентність. Наше дослідження має на меті дослідити особливості просодичного мовлення жінок з високим професійним статусом, зосередившись на закономірностях і тенденціях в їхній інтонації, наголосі та ритмі.

Ряд досліджень показав, що просодичні особливості мовлення можуть суттєво відрізнятися залежно від статі, соціального статусу та освітнього рівня мовця. Зокрема, жінки з високим професійним статусом часто характеризуються виразним просодичним профілем, який відображає їхню соціальну та лінгвістичну компетентність. Наприклад, дослідження, проведене Керсвіллом і Вільямсом, показало, що жінки-юристи у Великій Британії демонструють вищий рівень просодичної варіативності, ніж чоловіки-юристи, що свідчить про їхні більші комунікативні навички та гнучкість [1, с. 89].

Однією з найпомітніших просодичних особливостей жінок із високим професійним статусом є використання ними інтонаційних патернів. Згідно з Лавером, інтонація є потужним інструментом для передачі прагматичного значення та емоцій, і жінки з високим професійним статусом, як правило, використовують ширший діапазон інтонаційних моделей, ніж інші мовці [2, с. 56]. Вони часто використовують висхідну інтонацію для запитань, декларативних заяв і прохань, що свідчить про їхню напористість і впевненість. І навпаки, спадна інтонація використовується для команд, вказівок і категоричних заяв, що свідчить про їхню владність і компетентність.

Ще однією помітною просодичною особливістю жінок із високим професійним статусом є використання ними наголосу та ритму. Під наголосом розуміють виділення певних складів у слові, а під ритмом - співвідношення наголосів і тривалості складів у реченні. Жінки з високим професійним статусом часто використовують наголос для виділення важливих слів і понять, підкреслюючи свої знання та досвід. Вони також мають більш послідовний і передбачуваний ритм, що свідчить про їхню точність і увагу до деталей [3, с. 110].

Крім того, жінки з високим професійним статусом часто використовують просодію, щоб передати соціальну ідентичність і порозумітися зі своєю аудиторією. Наприклад, вони можуть змінювати свої просодичні патерни відповідно до розмовного стилю своїх співрозмовників, сигналізуючи про свою приналежність та емпатію. Вони також можуть використовувати просодію для встановлення соціальної дистанції або динаміки влади, наприклад, використовуючи нижчу висоту тону або повільніший темп, щоб показати авторитет або статус [4, с. 43].

Отже, просодичні особливості мовлення відіграють вирішальну роль у формуванні комунікативної компетентності та соціальної ідентичності жінок із високим професійним статусом. Використання ними інтонації, наголосу та ритму відображає їхні лінгвістичні та соціальні навички, підкреслюючи їхні



знання, авторитет та взаєморозуміння з аудиторією. Розуміння просодичних патернів жінок з високим професійним статусом може надати цінну інформацію про їхні комунікативні стратегії та соціальне позиціонування, підкреслюючи складний взаємозв'язок між мовою, гендером та соціальним статусом.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kerswill P., Williams A. Creating a new town koine: Children and language change in Milton Keynes. *Language in society*. 2000. 29.1. P. 65–115.
2. Laver J. Principles of phonetics. Cambridge : Cambridge university press, 1994.
3. Labov W. Variation in Language. *The Learning of Language*. National Council of Teachers of English. New York, 1971. P. 187–221.
4. Coates J. Women, Men and Language. Longman, London. №4. 1993. 228 p.

**Svitlana Horobets,**

*student,*

*Faculty of Foreign Languages,*

*(Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,*

*Uman)*

#### **OVERVIEW OF CONCEPTS «PLAY ACTIVITIES», «GAMES», AND «GAMIFICATION»**

Games and play activities both involve engaging in activities for entertainment, enjoyment, and recreation. However, there are some key differences between them.

Defining the concept of play is challenging, and there is no widely agreed-upon definition. Play is typically intrinsically motivated, and it is an activity that is done for its own sake and not for its outcome. During play, children typically exhibit feelings of happiness and fully engage in the activity, often for an extended period [2].

A game is a structured activity with a set of rules, objectives, and outcomes. This is a commonly accepted definition of what a game is and it can be found in various articles on the related topic. Games often involve competition, strategy, and decision-making. Players follow the rules and work towards a specific goal or outcome, such as winning the game. Examples of games include chess, soccer, and video games.

On the other hand, play activities are more open-ended and unstructured. Play involves exploration, imagination, and creativity, and there are typically no set rules or objectives. Play activities can be solitary or social, and they can involve anything from drawing to building with blocks to pretending to be a superhero.

Another key difference between games and play activities is the level of formality involved. Games are often more formal and structured, with clear rules and expectations, while play activities can be more spontaneous, flexible, and unstructured.

To sum up, while games and play activities both involve having fun and engaging in enjoyable activities, games tend to be more structured and purposeful, while play activities are more open-ended and focused on exploration and creativity.

Gamification in education refers to the process of adding game-like elements, such as points, badges, and challenges, to non-game context in order to increase learners' engagement and motivation; it's the process of transforming typical academic components into gaming themes. The goal of gamification is to make activities that might be considered as boring more interesting and enjoyable by incorporating elements of fun and competition and moreover is to enhance learning by increasing student engagement [1].

Gamification promotes engagement among students in the following ways:

- increases competition,
- involves creativity and students' choice,
- gives immediate feedback (through peer feedback, teacher response, progress bars, etc.)
- allow students to easily track their progress towards academic goals [1].

Nowadays, gamification has become increasingly popular in the field of education and learning languages in particular. Teachers can use educational apps which include gamification to encourage students to complete assignments, quizzes, training modules or achieve specific goals.

We believe that incorporating «play activities», «games», and «gamification» in the ELT classroom will promote learners' creative and critical thinking, their ability to learn, and develop their communication skills. Besides, if they are used appropriately in the classroom and don't overshadow the learning objectives, they can be considered as an effective tool to inspire learners.

#### REFERENCES

1. Airth M. What is gamification in education. URL: <https://study.com/academy/lesson/what-is-gamification-in-education-definition-research-strategies.html>
2. Paes T., Eberhart J. Developing life skills through play. Part of the Cambridge Papers in ELT series. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. URL: [https://languageresearch.cambridge.org/images/CambridgePapersInELT\\_Play\\_2019\\_ONLINE.pdf](https://languageresearch.cambridge.org/images/CambridgePapersInELT_Play_2019_ONLINE.pdf)

## **Розділ «МЕДІАСТУДІЇ»**

**Ольга Добродум,**

*доктор філософських наук, професор  
професор кафедри журналістики та реклами  
(Державний торговельно-економічний університет)*

**Едуард Мартинюк**

*кандидат філософських наук, доцент  
доцент кафедри культурології, мистецтвознавства  
та філософії культури  
(Національний університет «Одеська політехніка»)*

**Олена Никитченко**

*кандидат філософських наук, доцент  
доцент кафедри культурології, мистецтвознавства  
та філософії культури  
(Національний університет «Одеська політехніка»)*

### **ІНФОРМАЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ (РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ)**

Здійснюючи рефлексію сучасної російсько-української війни, як її висвітлюють російські ЗМІ, можна припустити, що вони використовують традиційні засоби, викриті повсюдно, проте слід констатувати появу порівняно нових тенденцій. Сказане може пояснюватися тим, що російська пропаганда активно освоює релігійну тематику - від початку війни вона використовувала релігійні погляди російських громадян задля того, аби налаштувати їх проти українського суспільства та держави. Одним із генеральних приводів до війни, що лігітимізують російське вторгнення, сформульованих президентом РФ Володимиром Путіним – це подолання дерусифікації православ'я в Україні та його українізація, як і перехід церков до ПЦУ.

Перша із зазначених тенденцій – це перетворення України на сатанинську державу, тут можна згадати й звинувачення НРР і нетрадиційних для РФ конфесій та деномінацій, що нібито вплинули та модифікували психіку українців. Згідно з другою тенденцією, відбувається приниження (кенозис) українського православ'я як несправжнього та водночас звеличення (глорифікація) російського православ'я як останнього оплоту і надії, духовного та політичного центру всесвітнього і глобального православ'я. Назагал, це досить поширений лейтмотив – представляти російське православ'я шаблоном, мірилом та лекалом світового православ'я. І ще одна тенденція – це благословення церквою війни, коли всі релігійні організації РФ за рідкісним винятком виправдовують агресивність своєї країни проти України. Є і поодинокі спроби опору – так, колишній московський рабин Пінхас

Гольдшмідт закликав російських євреїв виїхати з Росії [1], загалом із Росії через війну виїхало близько 56 тисяч євреїв, з України – 28 тисяч. Рідкісний виняток для релігійної позиції в РФ – позиція мовчання, проте майже всі релігійні організації благословляють йти на війну, і РПЦ лідирує в цьому процесі [2].

Так, раніше речник УПЦ МП отець Микола Данилевич звернувся до російських церковників з проханням, якщо не можуть правду про війну Росії проти України, то нехай мовчать, адже частина церковників заперечують війну Росії проти України та обстріли цивільних. «Російські війська в Україні дійсно бомбардують наші школи та садки, потрапляють до будинків та квартир, гине мирне населення, зокрема й діти», - написавши Данилевич. Він каже, що у ці дні багато росіян просять вибачення у нас, українців, за ці «злодіяння російської армії і взагалі за війну, за віроломне вторгнення, за це путінське божевілля». «Не вступатиму в дискусії з вами, а просто прошу - помовчіть. Не можете сказати правди чи не знаєте її, тоді просто помовчіть», - йдеться у його зверненні до російських священиків [3].

Інформаційна картина світу сучасної нам України певною мірою є аберованою та детермінованою сприйняттям українськими вірянами агресивного нападу північного сусіда, оскільки війна безпосередньо вплинула на релігійну картину світу та релігійну соціалізацію українських громадян. Перш за все, варто зазначити зміну їхньої релігійної ідентифікації під час війни - про це свідчать результати опитування соціологічної служби Центру Разумкова.

Так, із початком повномасштабної російської агресії частка громадян, які визнають себе віруючими, зросла з 68% до 74% за рік. 26% опитаних заявили, що після початку війни, за їхньою самооцінкою, вони стали більш релігійними і віруючими людьми, ніж були раніше, 4% - менш релігійними, а 65% - що жодних змін не сталося. Якщо у 2020 р. 40% опитаних відзначали позитивну роль Церкви в українському суспільстві, то у 2021 р. частка таких зросла до 49,5%, а у 2022 р., після початку повномасштабної агресії Росії, зафіксоване ще більше зростання - до 59%, що є найвищим показником з 2000 р. 74% членів релігійних громад відповідають, що їхня релігійна громада з початку широкомасштабної війни Росії проти України надавала матеріальну допомогу біженцям, 73,5% - надавала допомогу ЗСУ, 59% - надавала прихисток біженцям, 41% - залучала чи розподіляла гуманітарну допомогу з-за кордону, 38% - надавала допомогу медичним та соціальним закладам, 35% - надавала допомогу жителям деокупованих і прифронтових територій, 28% - облаштовувала у приміщенні храму бомбосховище, 27% - допомагала в евакуації жителів із окупованих територій та територій, що перебувають під обстрілами. 54% членів релігійних громад зазначили, що отримували під час війни від релігійної громади, до якої вони належать, моральну підтримку, 47% - психологічну підтримку, 22% - матеріальну підтримку [4].

Загалом кажучи, на окупованих Росією українських територіях можна констатувати переслідування та агресію до нехристиян, християн інших конфесій та православних, що не належать до УПЦ. Російські окупанти намагаються впливати на українців різним чином, в тому числі і через релігію, яка у РФ тісно пов'язана з державою. На окупованих територіях росіяни переслідують представників інших конфесій, знищують майно церков - загалом зафіксовано щонайменше 76 актів релігійних переслідувань - більшість з них спрямовані проти ПЦУ. Щонайменше 26 місць богослужіння примусово перевели під контрольовану Кремлем РПЦ, а 29 священників навмисно вбили чи захопили. Проте більшість російських злочинів пов'язані з ПЦУ і ця діяльність ведеться системно - 34% переслідувань спрямовані проти ПЦУ. Навіть окупувавши громади в Київській області на короткий термін, росіяни встигли цим відзначитись. Аналітики зазначають, що УПЦ МП – це **інструмент російської гібридної війни** [5].

Під час війни представники українського релігієзнавства, як і вчені інших наукових спеціальностей, продовжуючи свої гуманітарні дослідження, природно приділяють багато часу та уваги вивченню проблем, викликаних активною фазою російської агресії, активно включаючись у вивчення питань та констатацію руйнівних акцій щодо культових споруд. Внаслідок російської агресії в Україні повністю знищено, пошкоджено або пограбовано російськими військовими щонайменше 494 релігійні споруди, духовні навчальні заклади та святині. Також Інститут релігійної свободи задокументував чимало фактів захоплення релігійних споруд в Україні та подальшого використання їх як російських військових баз або для прикриття вогневих позицій російських військ. Така тактика російських військових провокує збільшення масштабів руйнування релігійних об'єктів в Україні. Інститут релігійної свободи також задокументував цілеспрямовані атаки російських військових та спецслужб на релігійних діячів та віруючих, передусім на окупованих територіях України [6].

Війна знов загострила стосунки усередині православного світу. Цікавою є також точка зору отця Георгія Коваленка, який вважає, що доля УПЦ МП залежить від успіхів Збройних сил у веденні війни [7]. Як зазначає протодіакон Андрій Кураєв, УПЦ МП дозволила собі думати, у цьому полягає її суб'єктність, це ознака релігійного плюралізму, що не може не тішити: церква продемонструвала, таким чином, у цьому випадку свою самостійність. Можна звернути увагу на оцінку ситуації, дану такими дослідниками, як Дмитро Вовк та Елізабет Кларк, українського православ'я у сучасній війні та їхній висновок щодо домінанти політичного над релігійним.

Прагнучи досягти поставлених під час здійснення так званої «СВО» (спеціальної військової операції) завдань денацифікації, демілітаризації, звільнення Луганської та Донецької «народних республік», Росія при цьому досягла діаметрально протилежних цілей. Мотивуючи свою агресію

переслідуванням російськомовних і православних під час військових дій, на окупованих територіях і там, де дістає їхня зброя, найбільш постраждалими виявилися саме російськомовні та православні церкви, лаври, місця паломництва та громади.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янчук О. Колишній головний рабин Москви закликав євреїв виїхати з Росії <https://ua.korrespondent.net/world/4548959-kolyshnii-holovnyi-rabyn-moskvy-zaklykav-yevreiv-vyikhaty-z-rosii>
2. Гулійчук Д. Кремль використовує релігію як зброю для дискредитації України – ISW <https://tsn.ua/ukrayina/kreml-vikoristovuye-religiyu-yak-zbroyu-dlya-diskreditaciyi-ukrayini-isw-2239702.html>
3. Див. Червоненко В. Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну проти України. Як це сталося. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60720034?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bnv.ua%5D-%5Blink%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>
4. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (листопад 2022 р.). URL: [https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxjtMmncRIVWv-UoneYZLlu4471nR3kwxAnFCK\\_JHIWqZPnYhbxxYakg](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxjtMmncRIVWv-UoneYZLlu4471nR3kwxAnFCK_JHIWqZPnYhbxxYakg)
5. Russian Offensive Campaign Assessment, April 9, 2023. George Barros, Kateryna Stepanenko with Noel Mikkelsen, Thomas Bergeron, Daniel Mealie, Will Kiern, and Mitchell Belcher. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-9-2023>
6. Майже 500 релігійних споруд зруйновано в Україні внаслідок російської агресії. URL: <https://irs.in.ua/p/139>
7. УПЦ МП - колабораційна структура, яка готова співпрацювати з будь-якою владою, - о. Георгій Коваленко. URL: [https://risu.ua/upc-mp---kolaboracijna-struktura-yaka-gotova-spivpracyuvati-z-bud-yakoyu-vladoyu---o-georgij-kovalenko\\_n130635](https://risu.ua/upc-mp---kolaboracijna-struktura-yaka-gotova-spivpracyuvati-z-bud-yakoyu-vladoyu---o-georgij-kovalenko_n130635)

**Вадим Слюсар**

доктор філософських наук, доцент,  
завідувач кафедри філософсько-історичних студій  
та масових комунікацій  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

#### **ДІАЛОГІЧНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ**

Полілогічність комунікативних процесів у ситуації їх трансформації в діалогічність передбачає прагнення не просто отримати від адресанта

інформацію та розкодувати її, а й осмислити, сприйняти як таку, що доповнює власну систему доказів та переконань, і надіслати нове, уточнене знання, з метою осягнення істини, у зворотному напрямі, з переконанням, що інший реципієнт реагуватиме ідентично. Як зазначають Л. Коpecь та В. Гордієнко, діалогічно-орієнтовані практики сприяють розвитку бази знань, розвитку когнітивних стратегій (способи використання інформації при мисленні, навчанні, розв'язанні проблем) та розвитку метапізнання, а зрештою це призводить до здатності індивіда розуміти та відслідковувати процеси самопізнання та саморозвитку [1, с. 57]. Але в епоху постправди діалогічність комунікації формалізується: вона набуває лише ознак формального діалогу (створення, конструювання, побудову, вироблення компонентів), але сутнісні ознаки (реакція мовців на встановлення істинності, порозуміння) у ній відсутні. Показовими при цьому стають стріми як вид масової комунікації, в яких мовці проголошують намір здійснити тривалий діалог, почути позицію один одного й навести відповідні аргументи та контраргументи. Але основним їх наміром є проголошення ідей власній аудиторії, перетворюючи іншого учасника діалогу на інформаційний шум чи об'єкт хейтерства або тролінгу.

У зв'язку з цим логічним є питання щодо популярності подібної форми масової комунікації. Очевидно, що популярність цього типу комунікації пояснюється природою діалогу, яка полягає в тому, що він є універсальним способом буття, чия природа визначається відношенням «Я – Інший», характеризуючись при цьому органічним взаємозв'язком та взаємодоповненням зовнішньої та внутрішньої інтенціональності [2, с. 532]. Діалог у такому розумінні постає формою самовираження за рахунок Іншого, проголошення наративів, часто пропагандистського характеру, утвердження нової спотвореної реальності, яка лише мімікрує під об'єктивну.

Постправду можна розглядати або як упорядковані інформаційні потоки, на основі яких сьогодні здійснюється маніпуляція масовою свідомістю через створення альтернативної реальності, що за формою уподібнюється об'єктивній, або як інформаційний шум, який не дає змоги реципієнту вичленувати та верифікувати інформацію, сприймаючи її як істинну. Яскравим прикладом цього є застосування технології *deepfake*, за якою певна вигадка виглядає як відеосюжет, де реальний персонаж робить вчинок, якого не робив, або говорить слова, яких він не вимовляв, а потім ці вигадки починають поширюватись у Мережі, стають вірусними мемами і стають частиною ілюзорної реальності, яка якісно замінює справжню реальність [3]. Відтак, ситуація постмодерну, орієнтується не стільки на встановлення істини, скільки на її конструювання та навіювання, що, як слушно зауважує О. Висоцький, виявляє здатність істини функціонувати у

медіапросторі, в масовій свідомості залежно від уміння наратора переконати реципієнтів у істинності трансльованого повідомлення [4, с. 130]. Якщо у попередні епохи переконання завбачувало входження, то в епоху постправди залишається лише імітація входження в діалог.

Необхідною складовою справжнього діалогу є наявність альтернативних поглядів, підходів до розв'язання проблеми, які транслюються його учасниками. Утім, у політичній сфері в епоху постправди альтернативний погляд на реальність заперечується конструктивістським потенціалом владного повідомлення, за яким незгодні, опоненти, стигматизуються як дурні, такі, що не відповідають критеріям розумності [4, с. 130]. У медіадискурсі посправди альтернатива постає як складова інформаційного шуму, що є потоком повідомлень, додатковим до основного та таким, що часто утруднює сам доступ до основоположної інформації. Включеність у комунікативні процеси за цих умов позначається зміною праксеологічної орієнтації людини від встановлення істини до постійних пошуків інформації заради самої процесуальної дії. Під впливом інформаційного шуму встановлення ж діалогу з метою вивчення альтернативних поглядів оперує вже не імперативом взаємозбагачення, а фіксацією факту «у кожного своя думка», навіть, якщо вона не відображає об'єктивної дійсності. Часто така форма комунікації орієнтується на прагнення співрозмовника (хоча б одного з двох) отримати перемогу власної точки зору, переважно методами психо-емоційного впливу. У такому випадку вона перетворюється на суперечку, дискусію, але не діалог [5, с. 26]. Тобто за цих умов діалог як такий постає своєрідним симулякром, в якому відображено багатоголосся ідей та думок без орієнтації на досягнення теми та змісту комунікативного акту.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Копець Л. В., Гордієнко В. І. Діалогічні комунікативні практики та їхній евристичний потенціал: результати дослідження. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2012. Т. 136. С. 53 – 58.
2. Куцепал С. В. Комунікація та діалог у контексті освітніх викликів сучасності. *Гілея*. 2012. № 66. С. 531 – 534.
3. Yakovleva O., Slyusar V., Kushnir O., Sabovchuk A. New trends in scientific and technological revolution (STR) and transformation of science and education systems in the paradigm of sustainable development. *E3S Web of Conferences*. 2021. № 277 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127706006> (дата звернення: 20.04.2023).



4. Висоцький О. Ю. Постправа: концептуальні та праксеологічні виміри. *Грані*. 2018. № 21 (10). С. 127 – 132. <https://doi.org/10.15421/1718138>.

5. Філософія діалогу в комунікативних практиках інформаційного суспільства / Дротянко Л. Г., Абисова М. А., Пода Т. А., Орденів С. С. *Соціальні комунікації інформаційного суспільства: теоретичні та прикладні аспекти*; Під заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. М. Ягодзінського. Київ : Талком, 2020. С. 8 – 27.

**Олена Балалаєва**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри журналістики та мовної комунікації,  
(Національний університет біоресурсів і природокористування України  
м. Київ)

### **ВПЛИВ WEARABLE-ТЕХНОЛОГІЙ НА СТВОРЕННЯ НОВОГО МЕДІАКОНТЕНТУ**

На думку дослідників, двійковий код, який започаткував цифрову революцію – рядок нулів і одиниць – трансформує та змінює медіаландшафт у ХХ столітті. Л. Д'Воркін, який створив успішне онлайн-видання журналу *Forbes*, зазначив в інтерв'ю, що для того, щоб вижити, редакторам і репортерам доведеться заново винайти свою роботу і переосмислити свою роль у збиранні та розповсюдженні новин. Реальність є такою, що журналістика повинна розвиватися, щоб відповідати потребам платформ і пристроїв, які споживачі використовують для отримання новин. Він наголосив, що останні 20 років газети адаптували свої статті під екрани ноутбуків. Але сьогодні 50% контенту споживається на мобільному телефоні. Це пред'являє вимоги до традиційного шаблону статті, який так довго служив джерелом натхнення для журналістики. Тепер він має змінити формат [1].

Розвиток цифрової технології *Wearable* (електронні предмети, одяг, аксесуари, які людина носить на тілі, або імплантовані обчислювальні та сенсорні пристрої, які можуть реєструвати будь-яку інформацію, що виходить від носія та/або його оточення, аналізувати середовище та взаємодіяти з ним) зумовив виникнення нових напрямів у журналістиці.

Журналістика одного погляду (*glance-journalism*) – це течія в цифровій журналістиці, яка передбачає споживання контенту в максимально короткий термін. Після випуску розумного годинника *Apple Watch*, формат для виробництва та розповсюдження новин зазнав змін. Найбільш помітною та значущою особливістю цих мініпристроїв є різке скорочення розміру екрану, що започаткувало нову «glance»-течію в цифровій журналістиці.

На зміну довгим, важким для читання і сприйняття текстів прийшли короткі заголовки новин, що передають головну інформацію й основний зміст.

Спочатку цей термін був згаданий журналістом Д. Шенофом. У статті під назвою «Wearables could make the glance a new subatomic unit of news», автор заявляє, що сьогодні користувач хоче, щоб інформація була стислою, доступною і не забирала багато часу, а контент був коротким, відформатованим, зручним [2].

Журналістику одного погляду давно застосовують різні інтернет-видання. Одним із перших є *The New York Times*. Інтернет-видання розробило новий вид передавання інформації, яку читач здатний поглинути за лічені секунди, використовуючи лише екран годинника *Apple Watch*. Ряд новин розділений на кілька актуальних для користувача тем: бізнес, політика, наука, технології та мистецтво. Крім веб-застосунків, на розумному годиннику також цілодобово транслюються «екстрені новини». Крім *The New York Times*, мобільні програми адаптовані під *Apple Watch* також створили *CNN*, *Національне Громадське Радіо США* та *The Guardian*.

Технологія *Wearable* сприяє розвитку журналістики, що розвиває можливість надавати контент у скорочених форматах, не втрачаючи суті історії. *Wearable* технології (від окулярів до одягу) швидко стають споживчими товарами та реальністю. Ці нові технології намагаються спонукати громадськість взаємодіяти з професійними ЗМІ більше, ніж будь-коли раніше. Традиційні медіа поступово усвідомили, що цивільні журналісти також починають створювати новини й що ця роль більше не належить лише професіоналам і визнали користувальницький контент необхідним та затребуваним у сучасному світі журналістики.

Платформи *Seen TV*, *Hashtag Our Stories* дозволяють пересічним громадянам створювати та розповідати власні історії, адже користувальницький контент є необхідним і затребуваним у сучасному світі журналістики. Метою проєктів є допомогти більшій кількості громадян стати ефективними оповідачами та громадянськими журналістами.

Команди *Seen TV* та *Hashtag Our Stories* відвідали близько 40 країн з низьким рівнем доходу й навчили невеликі спільноти тому, як розповідати свої історії за допомогою мобільних пристроїв. Далі команда редагування перетворює ці кадри на контент, який можна показати в інтернеті. Понад 5 мільйонів людей стежать за програмами і шоу *Seen TV*. Як альтернативу створено лінзу з функцією доповненої реальності, яку можна відправляти користувачам через соціальні мережі (*Instagram*, *Twitter*, *Facebook*, *Snapchat*) з інструкціями, як знімати якісний контент. У проєкті є команда журналістів, які перевіряють факти та верифікують контент, перш ніж перетворювати його на мільйони історій. Проєкт спонукає звичайних людей розповідати про свої історії, які часто залишаються непоміченими в основних ЗМІ, і доводить, що громадянські журналісти та професіонали можуть працювати разом і спільно ділитися новинами.

Отже, цифрові технології інтегруються в усі сфери суспільства, зокрема і в процеси створення і поширення інформації, виробництво нового медіаконтенту, орієнтованого на сучасного споживача.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Digital technologies and the future of journalism. UNC Hussman School of Journalism and Media . URL: <https://www.cislm.org/digital-technologies-and-the-future-of-journalism/> (date of access: 17.03.2023).
2. Shanoff D. Wearables could make the glance a new subatomic unit of news. NiemanLab. 2014. URL: <https://www.niemanlab.org/2014/09/wearables-could-make-the-glance-a-new-subatomic-unit-of-news/> (date of access : 17.03.2023).

**Олена Денисевич**

кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

### ЩО ФОРМУЄ МЕДІАКАРТИНУ СВІТУ УКРАЇНЦІВ?

У цій науковій розвідці пропоную розглянути асоціативне поле слова-стимулу ІНФОРМАЦІЯ, отримане 2011 р. і проаналізувати яким чином реакції поєднуються і утворюють сфери поєднані спільним семантичним зв'язком, що має найбільшим вплив на формуванні медіакартини світу.

Стимул ІНФОРМАЦІЯ формує асоціативне поле, у якому наявні 185 реакцій, більшість яких іменники (75 %), прикметники (20%), прислівники та дієслова (по 2,5%).

Слово 'інформація' має досить широке лексичне значення, що свідчить про активне функціонування слова в багатьох сферах людської діяльності: «1) Те саме, що інформування. 2) Відомості про які-небудь події, чийось діяльність і т. ін.; повідомлення про щось. 3) Коротка стаття, допис у газеті, що містить фактичні дані. 4) Відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, малюнки, схеми тощо) фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості. || Відомості, що обробляються в контакті людини з автоматичним пристроєм, автоматичного пристрою з автоматичним пристроєм. 5) Відомості, сигнали, про навколишній світ, про зовнішнє і внутрішнє середовище, що їх сприймають організми. Зорова інформація тощо» [1].

Найчастіше стимул ІНФОРМАЦІЯ викликає реакції оцінювальні, що формують сферу «якісних характеристик поняття»: *корисна 22, цікава 18, важлива 9, відсутня, достовірна 6, хибна 2, правдива 7, нова 2, закрита, секретна, міжнародна 2, цінність, вірна 2, велика, загальновідома, важка, позитивна, хороша, головна, шкільна, швидка, цінна, свіжа, неправдива, додаткова, наукова, комп'ютерна, зайва, потрібна, неактуальна, точна, масова.* Властивості

інформації відображені в реакціях *вагомість, обізнаність, масштабність, швидкість, цікавість 3, плинність, доступність 2*, які свідчать про актуальність, динамічність поняття інформації в сучасному світі. Деякі реакції представлені ремінісцентними сполученнями: *знання – сила та на правах реклами*.

У сфері «засобів поширення» інформації: найпершою є ядерна реакція *Інтернет 133*, далі найбільш частотними є *комп'ютер 54, ЗМІ 32, газета 24, телевізор 13, телебачення 12, книга 11 література 5, реклама 4, google 3, університет 4, бібліотека 2, радіо 2, журнал 2, медіа 2* та багато інших.

Найчастотнішими у сфері «родових понять» є: *знання 74, новини 34, матеріал 3, потік 4, факти 3, повідомлення 7, дані 3, ідея*.

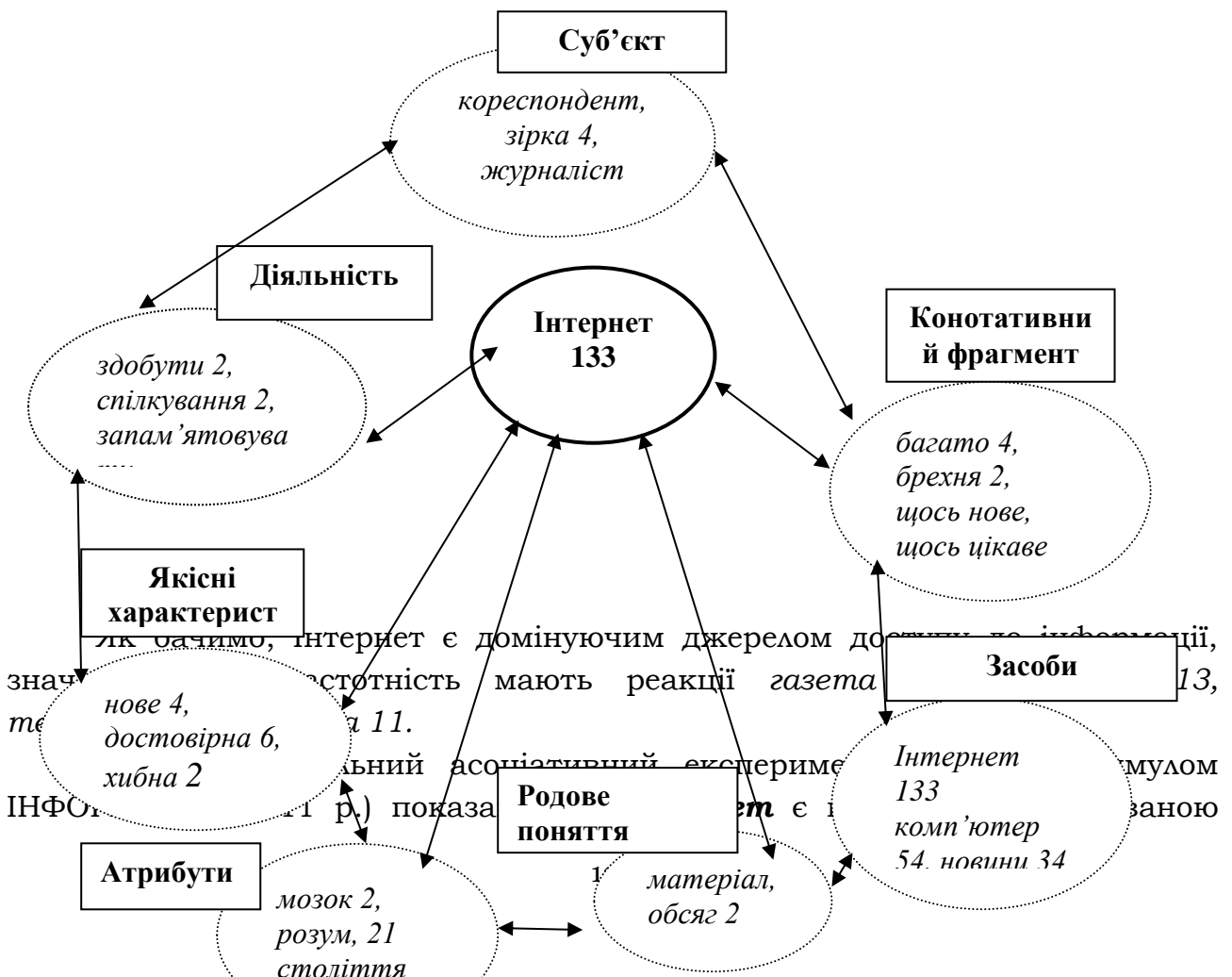
Зі сферою «діяльність» пов'язуються реакції: *здобути 2, спілкування 2, запам'ятовувати, засвоєння, читати, отримую, комунікація, завантаження, обмін, розповсюдження, навчання 4, сприйняття, накопичення, розвиток 2, володіння світом 2, вчити, порушення, наповнення, пізнання, знати тощо*.

До сфери «суб'єкт» вияву віднесли реакції: *кореспондент, журналіст, студент, зірка 4, мама, люди, вчитель, інформант* тощо. Зовсім небагато реакцій стають «атрибутами» інформації: *21 століття, мозок 2, розум* тощо.

Конотативний фрагмент досить вузький: *брехня 2, щось нове, щось цікаве, багато 4, плітки 3*. ІНФОРМАЦІЮ опитані порівнюють зі зброєю, секретом.

У блок-схемі візуально представлено асоціативне поле з ядерною (найбільш повторюваною ) реакцією ІНТЕРНЕТ у центрі.

**Семантичні сфери стимулу ІНФОРМАЦІЯ**



реакцією серед 732 респондентів – українців з різних регіонів України. Повторне дослідження у січні 2021 р. показало той самий результат реакція **Інтернет** з'являється 33 рази у 300 осіб і є найбільш повторюваною в асоціативному полі. Таким чином, на прикладі двох психолінгвістичних експериментів можемо вважати, що Інтернет є домінуючим засобом масової інформації у формуванні медіакартини світу українців.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk>
2. Денисевич О. В. Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля слова-стимулу ІНТЕРНЕТ. *Образ : науковий журнал* / за ред. Н. Сидоренко, В. Садівничого. Суми ; Київ, 2019. – Вип. 1 (30). – С. 45-51.

**Олена Поліщук**

*доктор філософських наук, професор,  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**Віталій Лоскучеравий**

*здобувач вищої освіти,  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

#### ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНИЙ СЮЖЕТ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ ДИЗАЙНУ КАРТ

У всі часи духовно-практична складова займає вагоме та необхідне місце у суспільстві. Проте в когось більше, а у когось менше, для когось мистецтво – це просто естетично привабливо прикрашена стіна в будинку за допомогою картини, а для когось створення інновацій у галузі культури та мистецтва – це сенс життя чи ж «покликання душі». У наш час стрімко розвиваються прикладні галузі, для яких важливі творчі професії, серед них зокрема й дизайн.

Графічний дизайн – це не просто вид сучасного дизайну, який полягає в створенні графічних об'єктів (листівки, візитки, логотипи тощо) за допомогою різних графічних редакторів. Головною його ідеєю є поєднання естетичних принципів і функціональних завдань в одному виконанні. У сучасності продукція графічного дизайну проглядається всюди і це не дивно, адже так хочеться мати стильні і унікальні візитівки, плакати, логотипи, обкладинки до музикальних треків, ілюстрації до книг, журналів та ін. Тому все, що нас оточує як результат візуальних комунікацій, можна сказати, є результатом роботи графічних дизайнерів. Одним із плідних напрямів послуг сучасних

графічних дизайнерів є розробка дизайну карт (ігрових, колекційних, для ворожіння і т. д.), враховуючи їх популярність.

Тож прагнемо, як мету дослідження, дослідити доцільність використання фольклорно-міфологічного сюжету, як основи при розробці дизайну карт.

Треба вказати, що найпопулярнішими на сьогоднішній день, особливо для молоді, є онлайн гра «GWENT: The Witcher Card Game», розроблена компанією «CD Project Red» за мотивами міфологічно-фантазійних творів польського письменника Анджея Сапковського – «Відьмак». І для дизайну цих персонажів було задіяно надзвичайно багато графічних дизайнерів, цифрових художників. Застосування міфологічного, фантазійного, фольклорного сюжетів у роботах графічних дизайнерів, CG художників, традиційних художників є досить розповсюдженим явищем, адже те, що нове і невідоме (наприклад вигаданий, фантазійний світ) буде привертати увагу своєю незвичністю та спонукати до придбання даного товару. Варто враховувати, що міфологічний жанр – напрям із створення мистецьких інновацій, сюжети й образи якого запозичено з міфології певного народу, регіону чи періоду (зокрема античної, біблійної чи національних міфологій). Мавка, русалка, нявка, водяник – ось не повний перелік міфічних істот із нашої міфології [1; 3]. Так, міфологічний сюжет наявний в українському мистецтві з давніх давен [2]. І він привертав і привертає увагу багатьох митців, скажімо свого часу до нього звернуто було увагу І. Котляревського чи ж Лесі Українки. Зараз його використання фіксується не тільки в дизайнерських розробках чи образотворчому мистецтві, а ще й в музичному мистецтві, кіно мистецтві, а також часто застосовується в творах письменників. Надзвичайно влучно міфологічний жанр використав у своїх роботах Dominik Mayer. Цей ілюстратор малює різних міфічних істот у своєрідній техніці і призначення його робіт є широким. Зокрема він використав свій талант і знання міфології для малювання карт з неперевершеними створіннями, а ще додавши до середовища декілька узорів, він зробив свою роботу ще більш атмосферною і містичною, і такий хід у творчості робиться для більшого привертання уваги публіки до його розробок. А фольклор чи «народні знання» можна розглядати як колективну усну поетичну творчість, що в довершеній художній формі відображає людське повсякденне життя, працю, побут, історію, прагнення й погляди та ін. Звісно, сучасні українські митці та дизайнери використовують цей сюжет як основу для своїх напрацювань і результат є достойним. Серед українських його прихильників у графічних розробках, наприклад, є Маргарита Журунова, яка розробила артбук на міфологічну тематику. Ілюстрації створювалися нею у техніці «офорт» і потім під пресом переносилися на аркуш. Роботи є унікальні, із дотриманням однієї стилістики. (Як перший том артбуку, так і другий зберігаються в Вінницькому обласному краєзнавчому музеї, а виставка продубльованих листів із книги відбувалася 2020 року). Вона

створила цікаві ілюстрації з міфічними істотами, як видається, і її графічні розробки є вагомим внеском в розвиток української культури.

Отже, міфологія була, є і має бути сповнена дивовижними історіями, легендами і міфами про незвичних істот, духів природи та ін. Завдяки переказам і записам предків така інформація передавалася від поколінь до поколінь, а потім її використовували в різних наукових та мистецьких цілях. І звісно ж дизайнери почали використовувати міфологію як ідейне джерело для роботи над власними проектами. Серед можливого застосування міфологічних сюжетів чи персонажів вбачаємо їх використання для розробки дизайну гральних карт та карт Таро, що використовуються сучасниками в індустрії розваг.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

2. Український бестиарій, URL: <https://vezha.ua/domovyk-blud-ta-misyachnyk-u-vinnytsi-prezentuvaly-knygu-pro-mifichnyh-istot-ukrayinskyj-bestiarij-fotoreportazh/>
3. Українська міфологія, URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/ukrainska-mifologija.html>
4. 10 найвідоміших українських міфічних істот, URL: <https://vsviti.com.ua/ukraine/77661>

**Ірина Вітюк**

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Кристина Левківська**

*кандидат наук, старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

#### МЕМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК КУЛЬТУРНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ

Війна, розв'язана росією на території України, ще до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. отримала статус «гібридної», тобто такої, що ведеться із застосуванням «традиційних і нетрадиційних стратегій, ресурсів, засобів, методів підривної діяльності» [4]. Ще з перших днів після 24 лютого медіапростір активно долучився до нетрадиційних методів ведення боротьби, одним із яких стали інтернет-меми. Феномен Інтернет-мемів, які вже давно стали невід'ємним явищем сучасної діджитал-культури [15], є окремим проявом одного з найефективніших методів мобілізації проти ворога – сміху,

іронії і сарказму, які значною мірою десакралізують ворога, роблячи його в очах населення нікчемним і приреченим на поразку. Для висвітлення окресленої у назві теми було обрано саме ті меми, які постають як явища культури і вже самою своєю появою породжують зміни у мовних системах. Мем розглядається як одиниця культурної інформації, насамперед іронічного характеру, яка поширюється засобами інтернету такими чином, щоб утворити якомога більше копій у свідомості людини [7].

Було окреслено декілька груп мемів, які можна розглядати як культурно-лінгвістичні явища. Перша група – *ситуації-меми*. Такий мем з'явився у місті Конотоп, де люди зупинили танк, і одна з жінок пригрозила ворожому солдату відьомським прокляттям, що позбавить його чоловічої сили: «Це Конотоп. Тут кожна друга жінка – відьма» [11]. Відеофіксація ситуації із подальшим поширенням її у медіапросторі інтернету набула широкого розголосу. Віхою на шляху перетворення мему на культурне явище стала його трансляція в США у рейтинговій гумористичній програмі «The Late Show with Stephen Colbert» [2; 3]. Причому, хочеться акцентувати увагу на, на перший погляд, неочевидному аспекті: ведучий перепитує, чи правильно він вимовляє назву міста Конотоп. Таким чином карта «відьомських міст» світу поповнилася ще одним містом. Конотоп як місто відьом стає культурним надбанням не лише етно-національного, а й світового масштабу, наряду з Новим Орлеаном, наприклад, чий образ культивується у попкультурі ХХ-ХХІ ст.

Проте найяскравішим прикладом ситуації-мему стали події на острові Зміїний 24 лютого 2022 р. Прикордонник Роман Грибов сказав свій крилатий вислів, який став безпрецедентним мемом за масштабом і наслідками. До острова наблизився російський крейсер «Москва», з якого пролунало: «Я – рускій военний корабль» і пропозиція здаватися. Тоді прикордонник задав вектор напрямку «рускому кораблю» [3]. Мем миттєво став вірусним і потяг за собою відчутні наслідки у культурно-лінгвістичній сфері.

Це стало першим кроком процесу легітимації (легалізації) обсценної лексики. Зокрема, вираз було зафіксовано у Вікіпедії [9; 17], і ця стаття, станом на 20.04.2023, перекладена 34 мовами світу. Також у медіапросторі було оприлюднено, що національне агентство України з питань державної служби (НАДС) 10 березня 2022 року офіційно визнало, що використання державними службовцями цього виразу, який став «одним із символів боротьби з російськими окупантами», не є «порушенням норм етики державного службовця» і «не може завдати шкоди репутації державних органів та органів місцевого самоврядування» [14; 3]. Представники світу мистецтва використовують цей вираз у своїй творчості, зокрема з'являються художні твори (плакати, графіті, картини Ю. Журавльова та Н. Тітова), а також поетично-пісенна творчість (рیمейк на власну пісню «Я солдат» С. Бабкіна, «Пять слов» О. Смілянської, «Україна перемаже» та ін. [3]). Після масової появи фрази-мему на матеріальних носіях (одязі, дороговказках, предметах побуту,



заголовках статей, у соцмережах тощо) до її обговорення підключилися лінгвісти. Так, доцент КНУ імені Тараса Шевченка Д. Хоркін уточнив відповідність її написання чинним нормам українського правопису: якщо вжито як прислівник – разом: «Рускій корабль, йди нах\*й!»; якщо як іменник з прийменником – окремо: «наприклад, «І рибку з'їсти, і на х\*й сісти» [8].

Фраза-мем виходить за межі України, з'являється у численних репортажах європейських країн та США; її на камеру виголошують світові політики, зокрема сенатор США Бен Сасс [16], культурні діячі, (польський режисер і актор Анджей Северин [20], Джеймі Гайнеман [18 Are The Winners» під назвою «You Are The Winners, Ukraina» [13; 3].

Укрпошта випустила марку із зображенням корабля біля острова Зміїний, прикордонника і відповідною цитатою [19]. Ажіотаж навколо першого випуску марки став таким, що 5-мільйонним накладом було випущено ще одну марку «Рускій военний корабль ... ВСЬО! Смерть ворогам!» і «Рускій военний корабль ... ВСЬО! Слава нації!».

Поряд із легалізацією оригінальної форми виразу виникає також його евфемістичний варіант, який теж набуває неабиякої впізнаваності та популярності: «піти слідом за рускім кораблем» [10].

*Люди-меми.* Мало кому знайоме ім'я Сергія Рязанцева, який стає чи не першою людиною-мемом російсько-української війни. Саме фото його, полоненого на початку березня 2022 р., породило мем «чмоня», який став узагальненою назвою незграбного вигляду російських військових, що вторглися в Україну. Термін зафіксовано у Вікіпедії [12].

Найвідомішою людиною-мемом можна вважати Бориса Джонсона, який з легкої подачі українських інтернет користувачів став Борисом Джонсоноюком після того, як у соцмережі інстаграм додав до свого імені аббревіатуру uk (United Kingdom) [6]. І вже як «Джонсоноюк Борис» він стає героєм цілого масиву культурної продукції, зокрема поетично-пісенного змісту [5; 1].

Отже, меми війни як культурно-лінгвістичні феномени постають як один із лінгвістичних маркерів гібридної війни, який є дієвим засобом боротьби у російсько-українській війні.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

13. «Борис Джонсоноюк — наш козак». Мемі українців про прем'єр-міністра Великої Британії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/lifestyle/boris-dzhonson-yak-noviy-mem-foto-50232953.html>
14. Відео про «конотопських відьом» і окупантів показали на телешоу в США. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://glavcom.ua/news/video-pro-konotopskih-vidom-i-okupantiv-pokazali-na-teleshou-v-ssha-827264.html>

15. Вітюк І.К. Міфопоетичний символізм російсько-української війни у медіапросторі: містично-міфологічні наративи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філософські науки. 2022. Вип. 1 (91). С. 116-135.

16. Гібридна війна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://vue.gov.ua/%D0%93%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0\\_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0](https://vue.gov.ua/%D0%93%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0)

17. Джонсон послухав український хіт «Добрий день everybody». [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.unian.ua/curiosities/dzhonson-posluhav-ukrajinskiy-hit-dobriy-vechir-everybody-reakciya-vbila-video-12077535.html?\\_gl=1\\*1x0lgs1\\*\\_ga\\*MzE2MTg0MTAuMTY4MjAyMjMxMg..\\*\\_ga\\_TECJ2YKWSJ\\*MTY4MjAyMjMxMS4xLjAuMTY4MjAyMjMxMS4wLjAuMA..\\*\\_ga\\_DENC12J6P3\\*MTY4MjAyMjMxMS4xLjAuMTY4MjAyMjMxMS42MC4wLjA..\\*\\_ga\\_238PLP1PQZ\\*MTY4MjAyMjMxMi4xLjAuMTY4MjAyMjMxMi4wLjAuMA..\\*\\_ga\\_P6EEJX21DY\\*MTY4MjAyMjMxMi4xLjAuMTY4MjAyMjMxMi42MC4wLjA](https://www.unian.ua/curiosities/dzhonson-posluhav-ukrajinskiy-hit-dobriy-vechir-everybody-reakciya-vbila-video-12077535.html?_gl=1*1x0lgs1*_ga*MzE2MTg0MTAuMTY4MjAyMjMxMg..*_ga_TECJ2YKWSJ*MTY4MjAyMjMxMS4xLjAuMTY4MjAyMjMxMS4wLjAuMA..*_ga_DENC12J6P3*MTY4MjAyMjMxMS4xLjAuMTY4MjAyMjMxMS42MC4wLjA..*_ga_238PLP1PQZ*MTY4MjAyMjMxMi4xLjAuMTY4MjAyMjMxMi4wLjAuMA..*_ga_P6EEJX21DY*MTY4MjAyMjMxMi4xLjAuMTY4MjAyMjMxMi42MC4wLjA)

18. Джонсон українізувався в Інстаграм, там прем'єр-міністр Великої Британії – borisjohnsonuk. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://news.liga.net/ua/politics/news/djonson-ukrainizirovalsya-v-instagram-tam-premer-ministr-velikobritanii-borisjohnsonuk>

19. Мем. Словник іншомовних слів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EC%E5%EC>

20. На х\*й чи нах\*й: пишемо правильно. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20220308114657/https://tsn.ua/ukrayina/na-h-y-chi-nah-y-pishemo-pravilno-2002108.html>

21. Русскій военний корабль, іді нах\*й. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9\\_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9\\_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D1%8C,%D0%B8%D0%B4%D0%B8\\_%D0%BD%D0%B0\\_%D1%85%D1%83%D0%B9](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D1%8C,%D0%B8%D0%B4%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D1%85%D1%83%D0%B9)

22. Слідом за руским кораблем. Росіянка позбавлена золота Олімпіади-2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sport.ua/uk/news/608270-vsled-za-russkim-korablem-rossiyanka-lishena-zolota-olimpiady-2012>

23. «У тебе не стоятиме»: як зустріли окупантів «конотопські відьми». Відео. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://novyny.live/society/u-tebia-ne-budet-stoiat-kak-vstretili-okkupantov-konotopskie-vedmy-video-41507.html>

24. Чмоня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%8F>

25. LT United – You are the winners, Ukraine. Blahodiynyy marafon Save Ukraine. [LT United – You are the winners, Ukraine. Save Ukraine charity marathon]. [Electronic resource]. Access mode:[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=84RtZezJfVg>

26. Ofitsiyno: frazu pro «russky voenny korabl'» derzhsluzhbovtsi v Ukrayini mozhut' zastosovuvaty vil'no. [Officially: civil servants in Ukraine can freely use the phrase «Russian warship»]. [Electronic resource]. Access mode: <https://kavun.city/articles/200314/oficijno-frazu-pro-russkij-voennyj-korabl-derzhsluzhbovtci-v-ukraini-mozhut-zastosovuvati-vilno>

27. Polishchuk O., Vitiuk I., Kovtun N., Fed V. Memes as the Phenomenon of Modern Digital Culture. Wisdom. 2020. Vol. 2 (15). pp. 45-55. <https://philpapers.org/rec/VITMAT-2>

28. Rashn vorship, idi nakh\*y!, — senator SSHA Ben Sass. [Ration worship, go f\*ck! - US Senator Ben Sass]. [Electronic resource]. Access mode: <https://www.youtube.com/watch?v=UhgQTAYTz8s>

29. Russian warship, go fuck yourself. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://en.wikipedia.org/wiki/Russian\\_warship,\\_go\\_fuck\\_yourself](https://en.wikipedia.org/wiki/Russian_warship,_go_fuck_yourself)

30. «Ukraintsy, molodtsy!». Dzheymi Khaynemaniz Razrushiteley legend poslal russkiy voyenny korabl' v nuzhnom napravlenii. [«Ukrainians, well done!» Jamie Hyneman of the Myth Busters sent a Russian warship in the right direction]. [Electronic resource]. Access mode: <https://life.nv.ua/znamenitosti/razrushiteli-legend-poslali-russkiy-voenny-korabl-i-podderzhali-ukrainu-video-50222418.html>

31. V Ukrayini vypustyly marki «Russkiy voyenny korabl', idi na\*\*y», yaki predstavlyv avtor lehendarnoyi tsytaty. [In Ukraine, stamps «Russian warship, go f\*ck» were issued, which were presented by the author of the legendary saying]. [Electronic resource]. Access mode: [https://www.unian.ua/society/marka-rosiyskiy-viyskoviy-korabel-v-ukrajini-viyshla-marka-z-frazoyu-pro-rosiyskiy-viyskoviy-korabel-novini-ukrajini-11783550.html?\\_ga=2.42221925.1328978549.1650226400-898887856.1650226400&\\_gl=1\\*\\_1pex9oj\\*\\_ga\\*ODk4ODg3ODU2LjE2NTAyMjY0MDA.\\*\\_ga\\_JLSK4Y8K67\\*MTY1MDIyNjM5OS4xLjEuMTY1MDIyNjU2MS41MA.\\*\\_ga\\_DENC12J6P3\\*MTY1MDIyNjM5OS4xLjEuMTY1MDIyNjU2MS41MA](https://www.unian.ua/society/marka-rosiyskiy-viyskoviy-korabel-v-ukrajini-viyshla-marka-z-frazoyu-pro-rosiyskiy-viyskoviy-korabel-novini-ukrajini-11783550.html?_ga=2.42221925.1328978549.1650226400-898887856.1650226400&_gl=1*_1pex9oj*_ga*ODk4ODg3ODU2LjE2NTAyMjY0MDA.*_ga_JLSK4Y8K67*MTY1MDIyNjM5OS4xLjEuMTY1MDIyNjU2MS41MA.*_ga_DENC12J6P3*MTY1MDIyNjM5OS4xLjEuMTY1MDIyNjU2MS41MA)

32. Yakovleva, A. Akter Andzhey Severin vystupil s «Zapovítom» Shevchenko i opravil «russkiy voyenny korabl'» v dolzhnoye mesto. [Actor Andrzej Severin performed with Shevchenko's «Zapovit» and sent the «Russian warship» to its proper place]. [Electronic resource]. Access mode: <https://news.obozrevatel.com/show/people/akter-andzhej-severin-vyistupil-s-zapovitom-shevchenko-i-otpravil-russkij-voennyj-korabl-v-dolzhnoe-mesto.htm>

**Василь Загороднюк**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри української і  
слов'янської філології та журналістики  
(Херсонський державний університет)*

### **ЗАРУБІЖНИЙ ГУМОР У ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ. ВЕСЕЛА РЕСПУБЛІКА» 2019 РОКУ**

В інформаційному полі України журнал «Перець» присутній з 1922 р. Його шлях до читача позначався різними складнощами, переривами виходу, репресіями членів редколегії. Та попри всі негаразди цей часопис був і є показником стану і динаміки гумористично – сатиричних жанрів, їх дифузії в сучасних реаліях. Дослідники поки не мають однієї переконливої теорії сміху, що могла б пояснити його природу і наявність в тих чи інших людей чи націй в найрізноманітніших ситуаціях. Осмислюючи цей феномен, А. Щербина наводить такий приклад: «Цікавий і відрадний факт: міжнародне видання – журнал «Курьер ЮНЕСКО» - присвятив у 1976 році цілий номер (травневий) сміху, гумору – «Світ гумору» [12, с. 15]. Тобто, смішне, гумористичне, сатиричне притаманне людській цивілізації. І воно виявляє себе у найрізноманітніших жанрових формах.

Ось один із виявів того, що гумористичне притаманне нашому народові. Коли в Україні був реалізований проєкт видання гумористичних творів зарубіжних авторів, то це означає, що почуття гумору у нас є, більше того, воно має потенціал до знайомств з його світовими зразками. Підтверджуємо це наступним: «Зарубіжна сатира і гумор» — книжкова серія, яка випускалась видавництвом «Дніпро» в Українській РСР впродовж 1969—1986. Це була перша в Україні спроба систематизованого видання найкращих зразків світової сатири та гумору. Серія охоплювала твори авторів різних історичних епох: від доби Відродження (Себастьян Брант) до сучасності (Курт Воннегут). На момент припинення випуску серії (1986) було видано 21 книгу» [3].

«Перець» з січня 2018 р. виходить під назвою «Перець. Весела республіка» є індикатором, що реагує на всі сфери життя саме притаманними йому способами і методами. Текстовий та ілюстративний матеріал створюють публіцистично-мистецьку єдність. У своєму дослідженні, що висвітлює історію цього питання, А. Капелюшний констатував: «Карикатури великого формату в «Червоному перці» вміщувалися також на двох внутрішніх сторінках» [4, с. 20]. Теперішній «Перець. Весела республіка» продовжуючи цю традицію, вносить корективи, композиційне розміщення ілюстрацій є творчою динамікою. З 2020 р. він виходить тільки в електронній версії. Така медіареальність сучасного інформаційного простору. У цьому процесі журнал залишається концептуально вірним традиціям, і по-новаторськи налаштований подальшому розвитку гумору, сатири, сміхової культури. На його сторінках, окрім українських,

друкують свої твори й зарубіжні автори, що робить видання більш читабельним. Реципієнти знайомляться з іноземними гумористично – сатиричними творами, таким чином розширюється діапазон цієї сфери творчості.

Із номера в номер часопис підтверджує своїм змістовим та ілюстративним наповненням своє гасло «Хай щирий сміх єднає всіх!». У його рубриках «Гумор народів світу», «Перчанський бібліофіл», «СміхоВІКІПЕДІЯ» друкуються різнотематичні та різножанрові матеріали. У них представлені твори англійських, болгарських, італійських, німецьких, угорських, французьких... авторів, а також усно-народної творчості. Вже узагальнена назва «Усмішки під Ейфелевою вежею» засвідчує приналежність її творів до жанру «усмішок» [ 10 ]. Цей жанр наявний і в добірці з назвою «Під веселим італійським сонцем» [ 8 ]. А мікрожанр діалогу підтверджує добірка, що має заголовок «Діалоги по-європейськи» [ 2 ]. Їх об'єднує дотепність і сміхова тональність, точність і стислість вираження думки, здебільшого в побутовій тематиці. « - Моя дружина твердить, що для здоров'я дуже корисно їсти сирі овочі. – Так, моя також не любить варити...» [2, с. 19]. Твори фейлетонної концепції «Зверни увагу» Д'єрдь Мікеша [ 6 ], «Новорічний фазан» Петра Незнакомова [ 7 ], «Ну вже цей вітер...» Ганно Краєва [5], «Кар'єра одного царя» Йордана Попова [9] дають реципієнтові розкриття морально-етичної тематики, коли персонажі у різних побутових реаліях тримають іспит на людяність або не витримують його. Комічно-гумористичні образи дотичні до негативних життєвих реалій розкриваються багатством художніх зображально-виражальних засобів. Наприклад, персонажу Сокачову з «Кар'єри одного царя» Й. Попова приходить метафоризуватися з голови районної споживчої кооперації у царя. Тут його і постава, і манера поведінки, і лексика змінюються. Та життєві перипетії вносять свої корективи і Сокачову пропонують вже роль не царя, а виночерпія. Зрештою, для своїх онуків він демонструє ляльковий театр. Автор дошкульно висміює його, але доброзичливість, що реалізується в онуках врівноважує кар'єру персонажа. Таким чином жанрово-тематична концепція твору гармонізується і відповідає тим публіцистичним вимогам до творів такого типу.

У рубриці «Перчанський бібліофіл», коли йдеться про Вільяма Шекспіра, то наводяться цікаві деталі з його біографії, адресується увага до авторської сатири, що наявна в деяких його сонетах. Ось фрагмент у перекладі Дмитра Павличка: Я кличу смерть – дивитися набридло / На жебри і приниження чеснот, / На безтурботне і вельможне бидло, / На правоту, що їй затисли рот [ 11, с.15]. Це художнє узагальнення – гостросатиричне і спрямовується на викриття тодішнього негативу та не втратило актуальності і в наш час.

Жанром епіграми представлений у «Перчанському бібліофілі» Роберт Бернз. Одна з них у перекладі Миколи Капусти образотворить ось такого

освітнянина: НАПИС НА МОГИЛІ ШКІЛЬНОГО ПЕДАНТА / Сьогодні в пекло взятий той, / Хто за життя дітей учив, / Він зможе там із чортенят / Виховувать чортів [1, с.17]. З динамічного життя цього автора наводиться і такий факт: «Його стосунки з жінками – то тема цікава. Про це можна почитати в інших джерелах, додамо лише, що завдяки своїм 12 дітям на 2012 рік вже було понад 600 нащадків поета» [1, с.17]. Подача у добірці творчого і біографічного надає їй більшої читабельності, активізує зацікавленість реципієнтів.

Вже з наведених прикладів можна підсумовувати, що зарубіжний гумор представлений на сторінках журналу «Перець. Весела республіка». Його жанрово – тематичний вимір характеризується і різножанровістю, і різнотематичністю, є актуальний, є частиною сучасного динамічного інформаційного простору.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернз Роберт Епіграми / Р. Бернз // Перець. Весела республіка, № 10 жовтень 2019 р. с.17.
2. Діалоги по-європейськи // Перець. Весела республіка № 5 травень 2019 р. с. 19.
3. Зарубіжна сатира і гумор // [.google.com/search?q=Зарубіжна+сатира+i+гумор+%28книжкова+серія%29&xsrf=AJOqLzXhZjTxff83FRQy8K9w62kLiGknEg%3A1677998503716&source=hp&ei=pzkEZLf5Kf6Ixc8P8](https://www.google.com/search?q=Зарубіжна+сатира+i+гумор+%28книжкова+серія%29&xsrf=AJOqLzXhZjTxff83FRQy8K9w62kLiGknEg%3A1677998503716&source=hp&ei=pzkEZLf5Kf6Ixc8P8)
4. Капелюшний Анатолій Олексійович. Сатиричний журнал «Червоний перець» / А. О. Капелюшний. - Львів : Вища школа : Вид-во при Львів. ун-ті, 1986. - 143 с.
5. Краєв Ганно Ну вже цей вітер... // Перець. Весела республіка №11 листопад 2019 р. с.15.
6. Мікеш Д'єрдь Зверни увагу! / Д. Мікеш // Перець. Весела республіка № 6 червень 2019 р. с.18
7. Незнакомов Петро Новорічний фазан / П. Незнакомов // Перець. Весела республіка № 12 грудень 2019 р. с.14.
8. Під веселим італійським сонцем // Перець. Весела республіка № 8 серпень 2019 р. с.18.
9. Попов Йордан Кар'єра одного царя / Й. Попов // Перець. Весела республіка № 10 жовтень 2019 р. с. 18.
10. Усмішки під Ейфелевою вежею // Перець. Весела республіка № 7 липень 2019 р. с.19.
11. Шекспір Вільям / В. Шекспір // Перець. Весела республіка № 8 серпень 2019 р. с. 15.
12. Щербина А. О. Жанри сатири і гумору / А. О. Щербина. - К. 1977 р. - 136 с.

**Микола Мироненко,**

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

(Український державний університет науки і технологій)

**РОЗДУМИ НАД ЗБІРНИКОМ НАУКОВИХ СТАТЕЙ  
«СТЕЖКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ»  
КАТЕРИНИ МАТВЄЄВОЇ ТА ЛАРИСИ ПОРЦЕВОЇ**

У видавництві «Журфонд» що у м. Дніпро на початку 2023 року побачив світ збірник наукових статей під промовистою назвою «Стежками української культурології» [3]. Його авторки Катерина Матвєєва та Лариса Порцева у понад двадцяти статтях всебічно розглядають феномен української культури під різними кутами зору.

Автор тез має на меті розглянути деякі аспекти цього багатогранного явища, спираючись на думки авторок рецензованого збірника.

«Субстанції незримої вогонь» – зазначав у одному зі своїх творів український поет Леонід Первомайський, говорячи про силу слова. Саме ці рядки можна вважати лейтмотивом пропонованої широкому загалу збірки наукових праць Катерини Матвєєвої та Лариси Порцевої з питань української культурології. Саме через незриму осяйну субстанцію можливо уявити собі поняття культури – цього тонкого прошарку, який утворює неповторну ауру світосприйняття будь-якої особистості.

Головним чином міжособистісні контакти в умовах взаємодії різнопланових культурних традицій їхніх носіїв можуть як збагачувати індивідуумів при такому спілкуванні, так і утворювати додаткові полюси у сприйнятті дійсності. У крайньому випадку утворення останніх виникають збройні конфлікти, які переростають у цивілізаційні розлами, створюючи непереборні екзистенційні відмінності.

Пропонована збірка праць дозволяє по-новому поглянути на феномен розвитку культури через призму різноманітних видів мистецтва. Тут і картини наївного народного живопису з головним героєм – козаком Мамаєм. Сама назва оборонця як «мамай» має в народній свідомості тотожність зі словом «ніхто». Це такий собі спосіб приховування самості речей, коли їх не називають справжнім ім'ям.

Усвідомити це нам дозволяє енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона у якому щодо слова «Май» (майя) знаходимо наступне тлумачення.

Майя (санскр. Mâyā – чаклунська сила, хитрість, обман) – ілюзія, що уособлюється в індуській міфології у вигляді богині, метою якої є зваблення та обман людей. Іноді Майя є тотожним до шакті (шакті - сила) чи жіночої енергії Брахми – творця світу; у цьому значенні вона майже синонімічна матері чи природі. У переносному значенні: неймовірне, незбагнене [1]. У грецькій мові

Маїа походить від рідної «мати, годувальниця, нянька, баба», спорідненого з «мама», *укр.* мама [2].

У такому варіанті слово «мамай» варто розглядати, як «син майї (тобто рідної землі), споріднений з природою, не-чужий».

І дійсно, для українського народу козак Мамай є оборонцем, символом рідної землі, її першоосновою.

На такі роздуми наштовхує ознайомлення лише з однією – першою – працею у пропонованому збірнику Катерини Матвєєвої та Лариси Порцевої. Автори ж зацікавлено ведуть читача стежками через інші виміри культурного буття нашого народу: театральне мистецтво, розвиток науки, хореографічні па, ароматерапія тощо.

У підсумку виникає цілісна картина самоусвідомлення української нації як самодостанньої спільноти окремих індивідуумів. Цьому сприяє багатогранність здобутків десятків поколінь наших пращурів, які залишили нам у спадок цей діамант народної культури: традицій, вірувань, пісень та міфів. Перебуваючи в такому часо-просторі, сучасна людина має змогу як черпати з цього незамуленого джерела, так і докластися до його наповнення через усвідомлення власної унікальності та самодостатності. Адже останнє відчуття виникає тільки як підсумок гармонії перш за все із самим собою.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А. Энциклопедический словарь. Томъ XVIII. Лопари – Малолетние преступники. С-Петербургъ: Типо-Литографія И.А. Ефрона, 1896. – С. 392.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т., Т. 3. Київ: Наук. думка, 1989. – С. 364.
3. Матвєєва К.В., Порцева Л.І. Стежками української філології: збірник наукових статей. Дніпро: Журфонд, 2022 192 с.

**Оксана Петрів,**

*кандидат філософських наук, доцент  
(Дрогобицький державний педагогічний  
університет імені Івана Франка)*

#### **ІНФОРМАЦІЙНІ НАРАТИВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ЛЮДИНИ**

Інформаційний простір сьогодення активно впливає на усі сфери життєдіяльності людини, спільнот, держав, світу загалом. Розвиток новітніх технологій передавання інформації сформував якісно нові реалії життя суспільства. З одного боку, всесвітня мережа Інтернет – велике надбання людства, оскільки створює умови доступу до усієї наявної інформації, що



забезпечує пізнавальну діяльність та духовний розвиток людини, «інформатизація суспільства, зокрема, комп'ютеризація, становить безумовне соціальне благо» [2, с. 248]. З іншого боку, інформаційне середовище створює зручні умови для маніпулювання свідомістю людини. «Інформаційні технології дедалі ширше починають використовуватися у політиці, перетворюючись на політичні технології» [2, с. 248]. Мережа Інтернет забезпечує можливість доступу до найрізноманітнішої інформації: різної за змістом, якістю та достовірністю. Інтернет є найпопулярнішим джерелом отримання і поширення інформації, а також, на жаль, дезінформації. В Інтернеті розмістити інформацію можна безкоштовно і швидко, тому цю можливість часто використовують різні люди, інституції тощо і, на жаль, з різними намірами. Поширити дезінформацію у соцмережах дуже просто, адже публікувати може кожен користувач, там відсутній контроль. Одна з найбільших соцмереж Фейсбук, яку користувачі часто використовують як майданчик для поширення дезінформації, веде активну боротьбу з розповсюдженням фейків на їхній платформі. Однак механізми виявлення дезінформації потребують постійного удосконалення, зважаючи на високий рівень професійності поширювачів фейків.

Особливо часто в останні десятиліття поширення дезінформації використовується з метою введення в оману громадян щодо важливих громадських і політичних тем. Поширюючи дезінформацію, намагаються інспірувати мешканцям спосіб розв'язання тих чи тих проблем на користь зацікавлених осіб. Одним із шляхів поширення фейкової інформації є створення багатьох штучних акаунтів, які синхронно продукують неправдиву подібну або ідентичну інформацію, тенденційно коментують, використовуючи гучні фрази, патетику. Мета такої діяльності – створити потрібний зацікавленим особам інформаційний контент, здатний навіювати читачам певні думки для здійснення певного задуму.

Інформаційні нарративи є елементами комунікативних стратегій держав, вони вибудовуються на основі особливої логіки пояснення певних подій, враховуючи базові архетипи та цінності суспільства. За допомогою нарративів «демілітаризація» та «денацифікація» російська влада пояснює причини військових дій в Україні, щоб примусити своє населення йти на війну та виправдати свої дії перед світом.

Наявність в інформаційному просторі недостовірної, неточної, викривленої, створеної на замовлення, інформації несе серйозні загрози особистій безпеці громадян, а також безпеці держав. Постійне продукування інформації в соціальних мережах, освітніх платформах, медіапросторі перевершує можливості людини сприймати таку кількість відомостей, призводить до перевантаження мозку людини, до нездатності ефективно опрацювати наявну інформацію і визначати її достовірність. Інформаційне

перевантаження свідомості людини має негативний вплив на ефективність роботи, на прийняття правильних рішень.

У середовищі надміру інформації важко вибрати достовірну, і в цьому полягає небезпека сучасного світу. Наявність великої кількості інформаційних джерел створили умови для перетворення інформації на зброю інформаційного впливу на свідомість людей. Перенасичення інформацією сприяє також фрагментарному сприйняттю інформації на екрані гаджета.

Постійне продукування інформації створює умови, коли складно, часто зовсім неможливо, відстежити, визначити, хто і з якою метою продукує певні відомості. Оскільки різні видання часто займаються поширенням повідомлень, створених іншими мовниками, то одержувач (читач) може не дізнатися про реальний намір мовника. Тиражування повідомлення в різних джерелах також створює умови для сприйняття неправдивої інформації як правдивої.

У випадку, коли різні видання скопіювали і поширили фейкове повідомлення, не знаючи про його фейковість, вони несвідомо сприяють поширенню дезінформації і таким чином впливають на свідомість людей. Іншими словами такі дії масмедіа «допомагають» людині сприймати певну дезінформацію як правду.

Отже, ми живемо в умовах інформаційних нарративів, інформаційних впливів і загроз, тому уміння ефективно використовувати інформаційні ресурси та визначати якість інформації є необхідним умінням сьогодення. Інтернет-ресурси, засоби масової інформації, соціальні мережі мають значні можливості для впливу і маніпулювання свідомістю людини, спільнот, держав, суспільства загалом, формування суспільних цінностей та впливу на масову свідомість у світовому масштабі. Сила інформаційних нарративів ґрунтується на ідеях, цінностях, які вони транслюють аудиторії. Постійний розвиток технологій у сфері масової комунікації, з одного боку, покращує можливості комунікувати, а з іншого, – породжує нові небезпеки і виклики.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубов, Д. В., Ожеван, О. А., & Гнатюк, С. Л. (2010). *Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіз*. *дон.* К.: НІСД, 64 с. [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov\\_infsus-31058.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov_infsus-31058.pdf)
2. Пархоменко Т. Інформаційне суспільство. *Філософський енциклопедичний словник*: НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с. С. 248–249. [https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk\\_Volodymyr/Filosofskyi\\_entsyklopedychnyi\\_slovyk.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf)

**Надія Сеньовська**

*кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти  
(Тернопільський національний педагогічний університет  
ім. В. Гнатюка)*

**Ірина Нестайко**

*кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти  
(Тернопільський національний педагогічний університет  
ім. В. Гнатюка)*

### **РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНИЙ МІФ ТА ГЕРОЇЧНИЙ ЕПОС**

Сьогоднішня російсько-українська війна є причиною колективної травми всього нашого суспільства. Долаючи її, українці застосовують різні механізми та стратегії (сублімація, раціоналізація, витіснення, регресія, заперечення, проєкція, проєктивна ідентифікація, приєднання до агресора). Найкращим варіантом П. Горностай [2] вважає сублімацію: «сублімація є продуктивним засобом розв'язання проблем, пов'язаних з колективною травмою, оскільки пасивні та агресивні стратегії поводження у випадку травмування нездатні усунути джерело травматизації. Вони так чи інакше лише зменшують силу травматичної дії на соціально-психологічному рівні (полегшують її емоційне переживання), але не сприяють реальній трансформації травми у прийнятний історичний досвід» [2, с. 102].

Сублімація – це творче опрацювання травми, при якому спільний травматичний досвід трансформується в історію, героїчний епос, міф, витвори мистецтва. Українці часто роблять це стихійно й несвідомо, фіксуючи різними способами свої переживання. Особливу увагу пропонуємо звернути на сучасні міфи й героїчний епос, що саме формуються.

Поняття міфу сьогодні сприймається неоднозначно. Зазвичай він визначається як народна оповідь про явища природи, богів, уявних істот. Сучасні міфи ми розуміємо не як вигадки, а як те, що нас підтримує. «Міф – універсальна чуттєва дійсність, структурована за людським світобаченням, не ідентична доквілю. [...] Втрата міфу відповідає втраті сенсу життя» [3, с. 538]. У міфі відображені вагомі для конкретного етносу сенси. Люди, які виховувалися та жили в межах його культури, зчитують та транслують їх неусвідомлено. Особливо вагомими вважаємо такі характеристики сучасного міфу:

1. *Центр міфу – значима, сакральна подія, котра є основою для життєвих орієнтацій спільноти. Ні в кого з українців зараз не виникне сумніву в тому,*

що героїчна боротьба нашого народу в російсько-українській війні якраз є такою «подією».

2. *Реальність осмислюється через емоційно-чуттєві образи.* Сьогодні це навіть закономірно: в умовах постійного стресу когнітивна складова свідомості пригнічена.

3. *Рефлексії на тему подій міфу є невід'ємною частиною культури.* Адже воєнна тематика – наскрізна в сучасному українському мистецтві.

4. *Міф є опорою, об'єднуючим фактором для спільноти.* Наш національний міф став основою боротьби з рашистами.

Якщо міф дає нашому буттю опору та глибину, то героїчний епос чітко фіксує неймовірну буденність, де подвиги (як і втрати) стали реальністю. Він оспівує вчинки героїв – улюбленців народу. «Героїчний народний епос – збірна назва фольклорних творів різних жанрів (колядки, думи, історичні (козацькі, гайдамацькі, опришківські, стрілецькі, повстанські та ін.) пісні, казки, легенди, перекази), в яких відображена воля, завзяття народу у боротьбі з ворогом, злом, кривдою, соціальним і національно-релігійним гнітом, прославляються розум, сила, мужність воїнів, богатирів, народних месників» [1]. Природно, що російсько-українська війна спричинила появу нового «витку спіралі» нашого героїчного епосу. Він реалізується в різних жанрах (пісні, приказки, замовляння, казки, легенди, перекази, анекдоти), часом у неочікуваний спосіб (меми, флеш-моби). Провідною рисою саме українського епосу є дієва любов до Батьківщини, котра проявляється у воєнному опорі загарбникам і поневолювачам. Ключовими аспектами сучасного українського героїчного епосу є:

- опис бойової, лицарської звитяги;
- прославляння розуму, сили, мужності воїнів;
- чітке уявлення про гідність, яке відрізняє наших воїнів від ворожих;
- оптимізм;
- події зображуються так, як їх трактує народ у період створення епосу;
- епічний фон становить боротьба двох народностей, позитивними персонажами є національні герої, негативними – їхні супротивники;
- у героїчному епосі в основному поєднується війна і любов;
- влада зосереджена в руках якогось володаря, але носіями активної дії є герої, що борються;
- у центрі сюжету – особистість, її вибір, участь у долі держави;
- наявність у народних героїв «суперсили».

Попри різні сюжети, чітко окреслилися дві головні теми: «російсько-українська війна – це боротьба Зла з Добром» і «діяння героїв, їхні подвиги, любов і суперсила». Саме вони стихійно чи цілеспрямовано закріплюються в різний спосіб у масовій свідомості.

Таким чином, російсько-українська війна, окрім величезних втрат і глибоких колективних травм, посприяла неймовірній консолідації нашого народу. Саме у реаліях протистояння рашистським загарбникам відбувається нове формування міфу, що нас підтримує, та героїчного епосу, який фіксує подвиги наших захисників. І завдання кожного українця – сприяти збереженню та поширенню цих важливих зразків сучасного фольклору.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Героїчний народний епос. *Словник літературознавчих термінів. OnlyArt.* URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/geroyichnyj-parodnyj-epos/> (дата звернення – 14.03.2023).
2. Горностаї П. Групові захисні механізми як форма реагування на колективні травми. *Проблеми політичної психології.* 22(1). 2019. С. 89–114. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-27>
3. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. 2007. Т.1 / автор-укладач Ю. Ковалів. К. : ВЦ «Академія». 608 с.

**Олена Поліщук,**

*доктор філософських наук, професор,*  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**Катерина Котвицька**

*здобувач вищої освіти,*  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

#### **КИЇВСЬКА ШКОЛА ДИЗАЙНУ ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДИЗАЙНУ: СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Людині властиво хотіти чогось нового, цікавого та небанального, коли мова йде про одяг, предмети побуту, інтер'єр та ін. Адже кожна людина - це неповторний всесвіт, що має власні естетичні потреби, побутові проблеми, світогляд, цінності, уявлення про корисне чи потрібне. Сучасний дизайн дає змогу задовільнити такі людські прагнення, розробляючи насамперед малими партіями товари повсякденного споживання, забезпечуючи існування реклами як способу комунікації між виробниками та споживачами, впливаючи на моду у колірних рішеннях або формі різних предметів, з якими стикається теперішня людина щодня. Однак коли мова йде про розвиток українського дизайну, то його здобутки не настільки помітні за межами України.

Мета нашого дослідження є аналіз здобутків Київської школи дизайну та її внеску в розвиток вітчизняного дизайну.

Варто передусім вказати, що Київська школа дизайну представлена творчими здобутками викладачів та випускників деяких закладів вищої освіти і закладів професійної освіти Києва та Київщини. Потрібно насамперед згадати внесок Київського національного університету технологій та дизайну, яким здійснюється у наш час підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 022 Дизайн, в яку входить: дизайн одягу, графічний дизайн, дизайн середовища. Серед його найбільш ушлюблених випускників хочемо згадати, передусім, дизайнера одягу М. Вороніна, творчі здобутки якого відомі не лише в нашій країні, але і за кордоном. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Івана Бойчука зараз теж готує майбутніх дизайнерів, а саме: дизайну середовища, графічних дизайнерів та промислових дизайнерів. Проте раніше тут готували фахівців середньої ланки із спеціальностей «художнє оформлення» і «художнє конструювання», коли цей навчальний заклад мав статус київського художньо-промислового технікуму (з 1962 року) [2, с. 28]. Треба вказати, що Київський національний університет культури і мистецтва не лише готує дизайнерів інтер'єру, ландшафту, але й графічних дизайнерів, дизайнерів одягу та взуття, а ще й моушн дизайнерів, дизайнерів реклами та імідж-стилістів. Проте це далеко не повний перелік закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка майбутніх фахівців з дизайну в цього регіону.

Серед тих, що зараз ушлюблює Київську школу дизайну можна вказати проекти Поліни Дорошенко. Вона закінчила Національну академію образотворчого мистецтва й архітектури і працює графічною дизайнеркою. Співпрацюючи з Київським видавництвом «Основи», вона здійснила цікавий дизайн-проект по ілюструванню драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки (ілюстрації за стилістикою нагадують дитячий малюнок, це ніби «грайливий» [1] сучасний формат). Але це не єдиний її проект, вона зробила низку розробок для книжкових видань. Зокрема це збірка поезій для дітей «Мишки в сирі» Тетяни Коробкової (видавництво «Laurus»), «Байки Федра» (видавництво «Основи»), «Маєчка», «Що таке відпустка» та «Перше мереживо Стефанії» Юлії Лактіонової (видавництво «Nebo Booklab Publishing») та ін.

Таким чином, на сьогодні дана школа дизайну виступає потужним «гравцем» на ринку освітніх послуг, готуючи фахівців з дизайну для України й інших країн.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорошенко Поліна. URL:<https://www.barabooka.com.ua/polina-doroshenko/>
2. Шумєга С.С. Дизайн. Історія зародження дизайну. Історія дизайну меблів та інтер'єра. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 300 с.

**Леся Зайко**

кандидат філософських наук,  
асистент кафедри журналістики, реклами та PR,  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

### **ЕСТЕТИКА МЕДІАДИЗАЙНУ КНИГ ДЛЯ ДІТЕЙ ПЕРШОЇ ГРУПИ**

Процес створення та сприйняття результату творчості безпосередньо пов'язаний з естетичною діяльністю творця. Як зазначає Г. Соколовська «Художня творчість – це діяльність, результатом якої є винайдення якісно нового витвору мистецтва, що відповідає вимогам часу, оперуючи вже існуючим багатством культури (матеріальними й духовними цінностями)» [3]. Елементи художньої творчості застосовуються в навчальному процесі для створення власних проєктів здобувачів освіти. Проєктне навчання є одним з трендів сучасного освітнього процесу в Україні з посеред інших.

За визначенням В. Шевченко медіадизайн є художнім оформленням інформації, носіїв інформації за допомогою новітніх електронних технологій з метою привернення уваги, покращення сприймання та запам'ятовування [5, с. 328]. Ми би на цьому не зупинялися і додали, а також виховну функцію, формуючу та посилення такого масмедійного впливу, як маніпулювання аудиторією, тобто спрямування реципієнта на прийняття певного рішення. Зовнішнє оформлення книги та її ілюстрування – це область образотворчого мистецтва, специфіка якого у його зв'язку зі словом та з книжковим організмом, у підпорядкованості логіки книжкової форми. Разом з тим мистецтво книги – це галузь творчості, художня діяльність, спрямована на створення книги як художньої візуальної форми виразу літературного твору.

Естетична складова медіадизайну має яскравий прояв у виданнях для дітей першої групи – видання для дітей дошкільного віку (до 6 років), оскільки нормативні документи видавничої галузі рекомендують ілюстративність таких видань не менше 75 % [4, с. 11].

Після ознайомлення із лекційним матеріалом в межах ОК «Дизайн поліграфічної продукції», зокрема з темами «Формування української естетики видання», «Рукотворний дизайн» та «Конструкції дитячих книг», здобувачами освіти були виконані наступні завдання: підготовка реферативних доповідей на тему «Видання для дітей», пошук та вивчення вже існуючих прикладів книг-іграшок та створення художнього оформлення книги для дітей першої групи з дотриманням вимог нормативних документів видавничої галузі [4; 1].

Під час практичних занять на вищезазначену тему студентами були виконані примірники книг для дітей. Зокрема представимо результати роботи здобувачів освіти М. Мельникової та Н. Ярошук.



Рис. 1–4. Сторінки книги у стилі поп-ап.  
Авторка дизайну М. Мельникова



Рис. 5–7. Книга-іграшка – Казка «Рукавичка».  
Авторка дизайну Н. Ярошук

Під час процесу створення книг для дітей були здійснені такі етапи: творчий задум та втілення задуму. Вірно підібрані кольорові рішення, естетика видань дає можливість стверджувати, що такі видання будуть користуватися попитом у відповідній аудиторії за умови їхнього тиражування. Отже, здобувачі освіти долучилися до такого виду мистецтва як мистецтво книги.

Погоджуємося з думкою В. Шевченко, що саме у дитячих виданнях найістотніше проявляються символічна (пізнавальна) і виразна (розпізнавальна) функції кольору [6, с. 356–357]. Видання для дітей (особливо для першої вікової групи) не містять багато текстового матеріалу, найчастіше він відсутній взагалі через те, що віковою особливістю читацької аудиторії є та обставина, що діти лише розпочинають знайомство з таким комунікативним інструментом як книга. Книги-іграшки, розвиваючі книги для дітей, книги у стилі поп-ап – книги, що оживають, розкладанки, книжки-панорамки, рухомі книги, книжки з об'ємними (тривимірними) зображеннями – вони мають спільну рису – зачаровувати кожного, хто їх відкриває – зі сторінок поп-ап книг перед читачем вигулькують об'ємні фігури, що створюють ефект 3D [2].

Формування свідомості дитячої аудиторії відбувається безпосередньо через контакт з оточуючим світом. Одним з інструментів отримання інформації з



навколишнього середовища є книга. Знайомство дітей наймолодшої вікової групи з книгою відбувається з допомогою дорослих – їхніх батьків, дідусів, бабусь, старших братів та сестер, вихователів. Емоційний контакт між дорослими та дітьми під час процесу знайомства з книгою – один з позитивних наслідків цього захопливого процесу.

Отже, естетичний складник книжок для дітей першої групи актуальний для особистісного розвитку читацької аудиторії.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДСанПіН 5.5.6-138-2007. Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей. На заміну ДСанПіН 5.5.6.084-2002; чинний від 2007-02-09. Вид. офіц. Київ, 2007. 26 с.
2. Корольчук М. Дитячі книги у форматі поп-ап: особливості та секрети створення. Learning.ua. 2019. 13 серп. URL: <https://learning.ua/blog/201908/dytiachi-knyhy-u-formati-pop-ap-osoblyvosti-ta-sekretu-stvorennia/> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Соколовська Г. М. Процес художньої творчості. Estetikagali. URL: <https://sites.google.com/site/estetikagali/94-proces-hudoznoie-tvorcosti> (дата звернення: 10.04.2023).
4. СОУ 18.1-02477019-11:2014. Видання для дітей. Загальні технічні вимоги. На заміну СОУ 22.2-02477019-11:2008; чинний від 2014-06-25. Київ, 2014. 26 с.
5. Шевченко В. Е. Медіадизайн як напрямок фахової підготовки журналістів. Вчені записки Таврійського університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 21 (60). 2008. № 1. С. 328–332.
6. Шевченко В. Е. Роль візуального стилю журналу для ідентифікації видання. Наукові записки. 2015. 2 (51). С. 351–359.

**Олександр Євченко,**

кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри філософсько-історичних студій  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

**Максим Кірієнко,**

здобувач вищої освіти  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

#### СПЕЦИФІКА ПОВУДОВИ УСНОГО КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ

Промова як текстова та комунікативна єдність має свої специфічні особливості й вимагає належної підготовки. Риторична компетентність та

«етико-естетична цілісність красномовства виявляється у майстерності оратора творити гармонійний зміст і форму промови засобами усного переконуючого слова на основі кращих постулатів класичної риторики, національного красномовства, власної риторичної творчості» [3, с. 78]. Промова найчастіше вибудовується відповідно до архітекτονіки нехудожнього тексту й складається зі вступу, основної частини та висновків. Вступ та закінчення не мають бути занадто довгими, адже зазвичай 90% тексту – це основний матеріал. Тема, яка обирається мовцем, має бути актуальною для аудиторії. На її обрання впливає чимало факторів, передусім цільова установка, адже потрібно чітко усвідомлювати, з якою метою виголошується промова, а також вид красномовства, в річищі якого буде здійснюватися комунікативний вплив. Якщо основною ціллю є переконання, то слід готуватися до полеміки, дебатів, дискусій. З цим допоможе арсенал експліцитних та імпліцитних засобів від методів аргументування, конструктивних прийомів до іронії, натяків, замовчування тощо. У добу інформаційного суспільства значно посилилася роль усних комунікативних впливів у різних сферах суспільного життя: «дотепне й вдало сказане слово може зіграти значну роль у розв'язанні певної справи» [1, с. 136].

Назву промови не слід розтягувати й обирати для її формулювання складні, незнайомі слухачу слова. Це може відштовхнути аудиторію на самому початку виступу, порушить контакт і призведе до комунікативного провалу, адже відомо, що успіх промови вирішують перші хвилини контактування.

Після визначення теми, мети та назви необхідно зібрати конкретний матеріал. Джерелами для пошуку матеріалу можуть бути індивідуальний досвід комунікатора, бесіди, роздуми, дослідження, книги, статті тощо – чим більше джерел, тим більша змістовність. Але слід пам'ятати, що розгляд у промові більше двох або трьох аспектів може призвести до втрати простоти та зрозумілості, адже аудиторія не завжди оперує певними знаннями й не в змозі осягнути надто широкий спектр ідей усного виступу. Думки мають бути послідовними та логічними, так буде легше запам'ятати і мовцю, і слухачеві. У кінці виступу коротко згадують все раніше обговорене та (хоч і не завжди) зазначається тема наступного виступу. Для пов'язування у смислове ціле частин промови використовуються засоби інтеграції, передусім – когезія, ретроспекція та проспекція. Всі три види спрямовані на поліпшення слухового сприйняття.

Не менш важливим у процесі налагодження комунікативного контакту й виголошення промови є образ оратора – його вигляд, манера поведінки, рухи, голос. Він «повинен володіти дотепністю діалектика, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою такою, як у кращих лицедіїв» [3, с. 309]. Важливо пам'ятати про особливості невербальної комунікації. Надмірна жестикуляція псує комунікативний ефект, тому рухи

повинні бути невимушеними. Різноманітні жести допоможуть виголошенню та сприятимуть емоційному впливу.

Упевненість мовця у собі дозволить гучно і переконливо виголосити свої думки на широкий загал. Правильно поставлений голос може додати словам відповідні почуття та глибину переживань. У такий спосіб, голос, жести та зоровий контакт допоможуть мовцеві реалізувати концепцію й здійснити прагматичний комунікативний вплив на аудиторію, оскільки «виразний погляд, доречно зроблений рух тіла варті іноді значно більше усіх промов» [3, с. 475].

Перед тим, як розпочати роботу над текстом виступу, промовцеві необхідно збагнути, що його головною метою є не стільки промова та процес її написання, скільки здійснення вдалої комунікації – формування та забезпечення у слухачів відповідної мисленнєво-мовленнєвої діяльності, за допомогою якої встановлюється комунікативний контакт, котрий у цілому сприяє виникненню атмосфери взаєморозуміння і врешті-решт переконанню.

Здійснення комунікативного впливу відбувається в межах певного виду красномовства. Так, наприклад, політичне красномовство характеризується тим, що оратор виголошує інтереси певної політичної партії, пояснює певну політичну проблему або ситуацію тощо. Характерними рисами політичного красномовства є урочистий стиль, динамічність, ідейність, конфліктність та ін. Академічне красномовство репрезентоване виступами науковців – вчених, дослідників викладачів. Його характерними ознаками є логічність, точність, доказовість, термінологічність і науковість. Судове (юридичне) красномовство пов'язане з виступами учасників судового процесу. Означеному виду красномовства притаманні передусім аргументація та доказовість. Звинувачувальна промова акцентує увагу на особі підсудного, злочині, відшкодуванні збитків, а захисна – відступає від чіткого структурування і є більш гнучкою з огляду на зміст і форму. Церковно-богословське (релігійне) красномовство репрезентоване проповідями, повчаннями, коментуванням сакральних текстів, настановами, бесідами та ін. Соціально-побутове – відображає певні суспільні відносини або звичаї, традиції і ритуали.

Для відповідної реалізації комунікативних завдань мовцеві слід використовувати лише основні, найзначущі аспекти, які за необхідності розширюються за допомогою факультативних фрагментів або уточнень, адже «усний виступ, обмежений регламентом, вимагає доцільної репрезентації концепції – системи знань про певний предмет або тему, висловлену у стислій, прагматичній формі» [2, с. 19].

Отже, підготовка усного комунікативного впливу значно спрощується, якщо оратор прагматично враховує основні вимоги щодо творення тексту промови та доцільно використовує технічні прийоми, що дозволяють реалізувати виголошення й вплинути на слухачів згідно із запланованим.

Промову не варто ускладнювати, оскільки це призведе до втрати комунікативного контакту. Тому при написанні промови доцільно використовувати трискладову архітектуру – вступ, основну частину та висновки. З метою полегшення виступу варто використовувати прості речення, оскільки складні синтаксичні конструкції ускладнюють розуміння й утомляють аудиторію. Основні засоби інтеграції дозволяють комунікатору зробити своє мовлення наочним та орієнтувати слухачів у матеріалі виступу. Вони забезпечують ясність мовлення та сприяють прозорості усного комунікативного впливу, значно спрощуючи процес сприймання інформації.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С., Чикарькова М. Риторика : навчальний посібник. Львів, 2001. URL: [https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/887007/mod\\_resource/content/1/%D0%A1.%D0%94.%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87\\_%20%D0%9C.%D0%AE.%D0%A7%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0\\_%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/887007/mod_resource/content/1/%D0%A1.%D0%94.%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%20%D0%9C.%D0%AE.%D0%A7%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf) (дата звернення: 17.04.2023).
2. Євченко О. Специфіка підготовки та виголошення усного публічного виступу. «На злеті думки» : збірник доповідей. Випуск 1 від 9 січня 2013 р. Житомир, 2013. С. 19–22.
3. Сагач Г. Риторика : навчальний посібник. Київ, 2000. URL: [http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Sahach\\_2000\\_568.pdf](http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Sahach_2000_568.pdf) (дата звернення: 17.04.2023).

**Олена Поліщук**

*доктор філософських наук, професор,  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**Дарина Погосьян**

*здобувач вищої освіти,  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

#### **СПЕЦИФІКА ДИЗАЙНУ НАСТІННОГО ПЕРЕКИДНОГО КАЛЕНДАРЯ В ЕТНОСТИЛІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІРИ**

Забезпечення сталого розвитку українського суспільства та посилення рівня патріотизму стають одними із головних завдань кожного фахівця в умовах війни. Розробка і широке розповсюдження нової дизайн-продукції вітчизняного виробництва сприятиме не лише насиченню споживчого ринку українськими товарами і, відповідно, підвищуватиме рівень розвитку України та покращуватиме її фінансово-економічну стабільність. Орієнтація на підтримку вітчизняного виробника – це запорука, крім того, інтересу до комерційного

успіху тих підприємців і виробників, які не полишили країну в умовах небачених раніше соціальних викликів. Тому дизайнерські послуги в таких умовах мають, з одного боку, сприяти принадності продукції вітчизняних виробників, а, з іншої сторони, вони мають стати більш доступними для останніх.

Метою цієї розвідки є аналіз застосування для дизайну календарної продукції цифрових ілюстрацій в українському етностилі, здійснених для стимулювання подальшого розвитку патріотичного духу українців і популяризації української культури загалом та українського мистецтва зокрема. Об'єктом дослідження є розробка настінного перекидного календаря із застосуванням растрової ілюстрації та зробленого на графічному планшеті в українському етностилі цифрового малюнка. У цій науковій розвідці використані наступні методи дослідження: порівняльний аналіз, синтез, індукція та дедукція, для розгляду прототипів і відбору аналогів при розробці настінного перекидного календаря на 12 місяців «Рідна Україна».

Діджитал арт є відносно новим явищем, що відкриває великий простір можливостей для професійної діяльності як дизайнерів, так і митців [3]. Цифровий живопис, як складова сучасного, цифрового мистецтва або digital art, продукує художні інновації, використовуючи цифрові технології як частину процесу творчості або презентації її результатів. Тобто, цифрова ілюстрація може використовуватися зокрема у графічному дизайні. Такі арти, через значну деталізацію складових у зображеннях на різну тематику, привертають увагу багатьох людей. Естетичний вимір такої дизайн-діяльності і дизайн-продукції робить їх привабливими для широкого впровадження. Їх можна застосовувати у розробці книжкового чи журнального видання, рекламної продукції і навіть, за потреби, споживчої упаковки. Їх теж можна застосовувати при розробці дизайн-макетів у індустрії відеоігор та кіноіндустрії [1, с.1-2]. Але існує ще й один аспект цієї проблеми, а саме: соціально-культурний вимір. Задоволення естетичних потреб людей сприятиме підтримці ними патріотичного духу, коли вони частіше будуть зустрічатись із виробами, зробленими на основі етностилю. Крім того, така дизайн-продукція стимулюватиме інтерес іноземних інвесторів та туристів до самотності етнічної культури України. Це може стати основним мотивом для розвитку дизайнерських послуг, зокрема застосування цифрових ілюстрацій у дизайні календарної продукції [2, с. 122].

Розробка настінного перекидного календаря на 12 місяців із застосуванням цифрових ілюстрацій на основі цифрового живопису на планшеті зробить його більш привабливим для покупців, на наш погляд, якщо мова йде про календар в етностилі «Рідна Україна». Його основна ідея – образ української жінки як Березині нашої країни, є важливим в сучасних умовах,

коли в Україні понад 9 років йде війна. Такий дизайн-продукт сприятиме, як видається, посиленню української ідентичності наших громадян та формуванню національної єдності українського народу та його патріотизму. Тому нами розроблено 13 ілюстрацій в етностилі для цього настінного перекидного календаря. Тут центральний персонаж – дівчинка-дівчина-жінка, уособлює образ Української Березини: доньки, сестри, дружини, матері, що оберігають сім'ю та сімейні цінності, турбуються про своїх рідних. На одній із ілюстрацій, наприклад, мирне блакитне небо та жовте пшеничне поле навіюють думку про український прапор, а ще символізують честь і свободолюбивість у національному характері нашого народу. Також у православних храмах Світло, Божественне Сяйво та Вода є найбільшими святостями, які виражаються саме через жовту й блакитну барви. Відтак, внутрішнє наповнення такого настінного перекидного календаря складають ілюстрації, зроблені у техніці цифрового живопису, зображують образи представниць українського народу в національному вбранні та слугують втіленням поваги до культури нашої країни.

Як видається, створення за допомогою сучасних діджител технологій і засобів таких ілюстрацій в умовах війни сприятиме посиленню патріотизму й національної єдності населення України, адже це може сприйматися як подяка Українському Воїну на фронті: завдяки кожному українському захиснику є життя в наших оселях, де Березинею сім'ї та сімейних цінностей є жінка. А створені в растровій технології цифрові ілюстрації можуть бути застосовані ще й при оформленні такої друкованої продукції, як плакати чи листівки, а також для декорування футболок (наприклад як подарунок для воїнів ЗСУ). Отже, застосування цифрових ілюстрацій в українському етнічному стилі при розробці календарної продукції дозволяє сучасному дизайнеру популяризувати культуру та національну самобутність своєї країни.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальцева А. О. Вплив цифрових технологій на розвиток ілюстрацій в графічному дизайні. *Технології та дизайн* : наук. журнал. 2017. № 2(23). С.1-9.
2. Сиваш І. О. Етнодизайн – важливий чинник консолідації українського суспільства в умовах війни. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 3. С. 120–123.
3. Kolesnyk N., Piddubna O., Polishchuk O., Shostacnuk T., Breslavska H. Digital Art in Designing an Artistic Image. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12, № 2. P.128-133.

**Антон Костюк***аспірант кафедри політології  
(Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара)*

## **АДАПТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ПОСТМАТЕРІАЛІСТИЧНИХ УМОВ СУСПІЛЬСТВА**

Політичні партії є ключовими суб'єктами політичного життя суспільства. Саме через них найбільш ефективно проходить артикуляція та агрегація інтересів різноманітних соціальних груп [1], репрезентація інтересів у парламенті [10], дискусія з виробленням подальшого політичного курсу [9]. Окрім того, функціонування політичних партій є фактором стабілізації суспільства [4], зменшення конфліктного потенціалу різноманітних соціальних груп [2]. Також, слід зазначити, що політична партія є соціальною організацією, а отже – між її членами відбувається певна комунікація, взаємодія, що задовольняє як потреби у спілкуванні, так і потреби більш високого порядку (наприклад самовираження) [14].

Для України, як для посткомуністичного суспільства, що трансформується [11], проблема визначення місця та ролі політичної партії в політичному житті суспільства залишається напрочуд важливою. Після розпаду Радянського Союзу з його домінуючою партією на теренах вже української політичної системи утворилося поле атомічних партій [17].

Найбільш помітними проблемами є низький рівень довіри українців до політичних партій [16], практика створення «партійних проектів» – партій під конкретних політичних лідерів [5], партійне заробітчанство – перехід між партіями задля отримання матеріальних заохочень, низький рівень рекрутизації «професіоналів» до лав політичної партії [12], відсутність постійних «системних» партій [7].

Описані вище проблеми охоплюють спектри діяльності партій в традиційному (індустріальному, матеріалістичному, модерному) суспільстві. Зовсім інші проблеми предстали перед партіями у сучасних (постіндустріальних, постматеріалістичних, постмодерних) суспільствах. Це вже проблеми виживання та адаптації партій в умовах, коли інтерес до політики серед громадян знижується [15]; де традиційна структура політичної партії, як соціальної організації, виявляється неефективною, застарілою [8]; де рівень та тип комунікації є надто повільним, де традиційні канали комунікації партії з виборцями втрачають свою популярність [6].

На наш погляд, великий практичний та науковий інтерес викликає вивчення практик трансформації польських політичних партій, що успішно адаптувалися та адаптуються до умов демократичного транзиту [13] у польському суспільстві.

Таким чином, вивчення досвіду трансформації польських політичних партій є актуальним для української політичної науки з декількох причин. По перше, Україна та Польща мають історичну близькість, спорідненість; вивчення того шляху, що пройшла Польща від посткомуністичної політичної системи до сучасної європейської демократії є цінним для нашого суспільства, держави та влади – адже дає можливість розробити конкретні практичні кроки для пришвидшення трансформацій наших політичних партій. По друге, кількість (вимушених) мігрантів на сьогодні у Польській Республіці становить декілька мільйонів і є великий шанс того, що більшість з них повернуться на територію України після завершення війни [3], а отже – принесуть нові очікування та запити до української політичної системи, на які треба реагувати і які треба артикулювати. Таким чином, вивчення досвіду трансформації польських політичних партій становить великий науковий інтерес для української політичної науки як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Easton D. A Systems Analysis of Political Life [Book]. - New York : Wiley, 1965.
2. Simmel G. Soziologie. Untersuchungen über die formen der [Книга]. - Leipzig : Duncker & Humblot, 1908.
3. Аналітичний центр Gremi Personal. Скільки українців планують лишитися в Польщі — Дослідження [Онлайновий] // Gremi Personal. - 10 Квітень 2023 р. 14 Квітень 2023 р.  
УРА: <https://gremi-personal.com.ua/skilki-bizhenciv-ne-povernutsja-v-ukrainu-doslidzhennja/>.
4. Бевз Тетяна. Інституціоналізація політичних партій як процес [Стаття] // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2011 Т. 3. С. 31-44.
5. Бульвінський Андрій. Проблеми партійної системи сучасної України [Стаття] // Політичний менеджмент. - 2012 Томи 4-5. С. 97-114.
6. Вахрамеева Н. Ю. Інтернет-комунікації у діяльності політичних партій [Стаття] // Наукові праці. - 2011 - 143 : Т. 155. С. 32-36.
7. Воробйов В. А. Політичне представництво із соціального хаосу: партії між олігархією та самоорганізацією [Стаття] // Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2021 - 33. С. 88-92.
8. Гук А. І. та Грабчак М. О. Молодіжні партії у країнах ЄС [Стаття] // «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. - 50 : Т. 3. - С. 172-181.
9. Корнієвський Олександр. Роль політичних партій у формуванні державної політики у сфері національної безпеки [Стаття] // Політичний менеджмент. - 2009 - 37 : Т. 4. - С. 125-133.



10. Костюк Т. О. Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій. *Науково-теоретичний альманах Грани*. - 2015 - 1 : Т. 11. - С. 24-28.
11. Кравець Г. В. Посткомуністичні трансформації як новий тип процесу суспільно-політичних перетворень. *Актуальні проблеми політики*. 2014. 53. С. 54-63.
12. Кройтор А. В. та Полухіна А. В. Реструктуризація внутрішньопартійної організації як виклик сучасної доби. *Актуальні проблеми політики*. 2017. 60. С. 223-234.
13. Марчук М. І. Основні еволюційні етапи польської демократії [Стаття] *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. №93 : Т. 2. - С. 68-81.
14. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. № 50. 370-396. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
15. Парлюк Владислав. Політична модернізація в Україні: основні напрями вирішення проблем [Стаття]. *Політичний менеджмент*. 2013. Томи 1-2. - С. 52-60.
16. Чабанна М. В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії [Стаття]. *Магістеріум*. - 2014 - 58. - С. 8-14.
17. Шачковська А. С. Процес трансформації української партійної системи: від атомізованої системи до системи поляризованого плюралізму [Стаття]. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія*. 2012. 22 : Т. 3. С. 222-227.

**Андрій Голянич**

здобувач вищої освіти

(ПВНЗ «Буковинський університет» м.Чернівці)

### **ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В НОВІЙ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ**

З розвитком новітніх технологій та виникненням нових медіа форм з'явилося питання про правове регулювання в новій медіа реальності. Зараз, коли медіа проникає в усі сфери життя, виникає багато питань, щодо захисту прав інтелектуальної власності, захисту персональних даних та безпеки користувачів в новій медіа реальності. У цій науковій доповіді будуть розглянуті особливості правового регулювання в новій медіа реальності та важливість цього питання.

Що таке нова медіа реальність? Це концепція, яка описує технологічну та соціальну зміну, що відбувається в суспільстві, коли технології нових медіа перетворюють спосіб, яким люди сприймають та взаємодіють зі світом навколо

себе. Нова медіа реальність дозволяє нам взаємодіяти зі світом навколо нас більш інтерактивно, індивідуально та масово, що впливає на наші соціальні, культурні та економічні життєві сфери. Нові медіа створюють нові можливості та виклики для бізнесу, політики, культури, освіти та інших галузей, що вимагає від нас адаптації до нових умов та навичок використання технологій.

З одного боку, нові медіа дозволяють нам легко та швидко знаходити інформацію, спілкуватися з іншими та виконувати різноманітні завдання. З іншого боку, вони можуть мати вплив на наше психологічне та емоційне благополуччя, наприклад, викликати залежність або інформаційну перевантаженість. Однією з ключових особливостей нової медіа реальності є те, що вона постійно змінюється та розвивається. Це створює виклики для тих, хто використовує нові медіа, оскільки потрібно постійно оновлювати свої знання та навички. Однак, це також створює нові можливості для розвитку та інновацій в різних сферах життя. Узагальнюючи, нова медіа реальність є комплексним поняттям, яке включає в себе різноманітні технології та способи взаємодії з інформацією та людьми. Вона дозволяє нам змінювати наш спосіб сприйняття світу, взаємодіяти з людьми з усього світу та здійснювати різноманітні завдання, але також може мати вплив на нашу психологічну та емоційну стійкість.

Авторське право є дуже важливим сектором в новій медіа реальності, оскільки з розвитком цифрових технологій інтелектуальна власність може бути легко копіювана, розповсюджена та використана без дозволу власника права.

Основним інструментом захисту авторських прав є законодавство, яке визначає права та обов'язки власників авторських прав, а також встановлює процедури захисту цих прав. У більшості країн існують закони про авторське право, які захищають авторські права на різноманітні твори, такі як літературні твори, музика, фільми, програмне забезпечення тощо.

У новій медіа реальності авторське право стикається з різними викликами, зокрема:

- інтернет та соціальні мережі зробили поширення творів легким та швидким, що збільшило ризик порушення авторських прав;
- технології штучного інтелекту та машинного навчання можуть призвести до того, що комп'ютери зможуть створювати твори без прямої участі людини, що ставить питання про те, хто володіє авторськими правами на такі твори;
- якість зображень та звуку, які можуть бути використані в інтернеті, часто нижча, ніж у вихідному творі, що може порушувати авторські права;
- швидкий розвиток технологій та ринків може призвести до того, що авторські права на нові твори можуть не бути визнані чи захищені.

Для захисту авторських прав у новій медіа реальності власники права повинні використовувати різноманітні інструменти, такі як засоби цифрового

контролю, правові заходи, технічні засоби захисту тощо. Наприклад, автори можуть використовувати цифрові підписи для захисту своїх творів, а також вказувати умови їх використання. Також можуть використовувати технічні засоби захисту, такі як технології DRM, щоб захистити свої твори від несанкціонованого використання. Правові заходи також можуть бути використані для захисту авторських прав. Це може включати подання позовів на порушення авторських прав, звернення до правоохоронних органів, якщо це стосується кримінальних правопорушень, а також включення до ліцензійних угод умов про захист авторських прав. Крім того, важливо забезпечити належний контроль за використанням творів в мережі, зокрема відстежувати порушення авторських прав та вживати заходів для їх зупинення. Нарешті, з метою захисту авторських прав важливо забезпечувати правильне навчання та інформування про авторські права в інтернеті. Це може бути зроблено за допомогою веб-сайтів, курсів та навчальних матеріалів, що допоможуть розуміти, які дії є законними, а які є порушенням авторських прав.

У загальному, захист авторських прав є важливою складовою нової медіа реальності, і він може бути забезпечений шляхом застосування правових, технічних та контрольних заходів. Захист персональних даних користувачів є дуже важливою темою в новій медіа реальності. Оскільки користувачі використовують різноманітні цифрові платформи для спілкування, розваг та навчання, вони залишають велику кількість своїх персональних даних, таких як ім'я, електронна адреса, номер телефону, геолокація тощо. Один з найважливіших аспектів використання нової медіа реальності - це захист персональних даних користувачів. Нові технології, які використовуються в новій медіа реальності, збирають та обробляють велику кількість даних про користувачів, включаючи їх місцезнаходження, поведінку та інші особисті дані. Ці дані можуть бути використані з різними цілями, від реклами до аналітики та покращення користувацького досвіду. Однак, це також може бути потенційним джерелом загроз для приватності та безпеки користувачів, якщо їх персональні дані будуть використовуватися без дозволу або неправомірно. Загалом, захист персональних даних користувачів в новій медіа реальності є важливим аспектом, який потрібно враховувати під час розробки та використання нових технологій. Забезпечення правильного збору даних, конфіденційності та контролю за використанням даних допоможе зберегти приватність та безпеку користувачів. Безпека користувачів в новій медіа реальності є важливим аспектом, оскільки використання нових технологій може відкрити нові можливості для кібератак та порушення безпеки даних.

Отже, безпека користувачів в новій медіа реальності є складним та багатогранним питанням, яке вимагає належної уваги від розробників, користувачів та законодавців. Важливо забезпечувати належний захист

даних, контенту та особистої безпеки користувачів, а також захищати права на інтелектуальну власність. Таким чином робимо висновок, що захист прав інтелектуальної власності, персональних даних та безпека користувачів в новій медіа реальності – важливі питання, які потребують уваги та вивчення. Правове регулювання в новій медіа реальності має велике значення для захисту прав та інтересів користувачів, а також забезпечення розвитку цієї сфери. Важливо вирішувати питання, пов'язані з захистом авторських прав, збереженням та використанням персональних даних, та безпекою користувачів у віртуальному просторі. Однак, необхідно пам'ятати, що правове регулювання повинно бути пропорційним та сприяти розвитку нових медіа форм. Занадто жорсткі обмеження можуть завадити розвитку цієї сфери та призвести до порушення свободи слова та інформаційної свободи. Правове регулювання має бути міжнародним та глобальним, оскільки віртуальний простір не має кордонів. Необхідно забезпечувати співпрацю між різними країнами та організаціями для захисту прав користувачів та інтелектуальної власності.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банінова Н. Шеманчук О. Сучасний стан та перспективи розвитку кібербезпеки в Україні. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 7.3(53.3). С. 128–131.
2. Саражинська, Ю. Чередниченко О. Особливості кібербезпеки в умовах розвитку новітніх технологій та інформаційних систем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Технічні науки*. 2018. Вип. 29. С. 24 – 29.

**Андрій Лазарев**

*здобувач вищої освіти*

*(ДЗ «Луганський національний університет*

*імені Тараса Шевченка»*

*м. Лубни)*

#### **РОЗВИТОК МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО**

Провідною ознакою світового суспільства XXI ст. є його глобальна інформатизація на рівні всіх сфер життєдіяльності, зокрема це стосується й системи вищої освіти. Оскільки процес інформатизації освіти є невід'ємною складовою інформатизації суспільства, то доречним буде звернути увагу на нові вимоги щодо компетентностей студентської молоді. Так, в умовах інформаційного суспільства, де буде відбуватися професійна діяльність сучасних випускників ЗВО, безумовно, саме розвиток медіакомпетентності набуватиме вирішального значення.

Мета розвитку медіакомпетентності здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі ЗВО – підвищити здатність студентської молоді об'єктивно і критично осмислювати контент сучасних ЗМІ та відповідально використовувати їх потенціал з метою професійного та особистісного зростання. Очевидно, що для майбутнього фахівця спроможність до критичного розуміння та взаємодії зі ЗМІ є надзвичайно важливими.

Медіа багато в чому визначають особливості світосприйняття сучасної людини. Війна рф проти народу України, у тому числі інформаційна, яскраво демонструє наскільки життєвоважливою компетентністю виступає сьогодні медіакомпетентність. Тому питання розвитку навичок доступу, аналізу, створення, розповсюдження та критичного сприйняття цифрових повідомлень стають пріоритетними в освітньому середовищі ЗВО.

Одним із шляхів формування і розвитку медіакомпетентності здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі ЗВО вважають впровадження професійно орієнтованої медіаосвіти. Наполягаючи на визначній ролі медіакомпетентності для підтримки належного рівня професійної майстерності людини, український дослідник Г. Онкович зауважує, що медіакомпетентність є умінням ефективно взаємодіяти з медіапростором, правильно розуміти, оцінювати інформацію, аналізувати, передавати її іншим, дотримуючись медіакультурних цінностей, уподобань і стандартів [1, с. 84].

У документах Ради Європи медіакомпетентність розуміється як «критичне і вдумливе ставлення до медіа з метою виховання відповідальних громадян, здатних висловити власні судження на основі отриманої інформації, що дає їм можливість використовувати необхідну інформацію, аналізувати її, ідентифікувати економічні, політичні, соціальні та/або культурні інтереси, які з нею пов'язані, інтерпретувати і створювати повідомлення, вибирати найбільш підходящі для комунікації медіа, а також дозволяє людям реалізувати їх право на свободу самовираження та інформацію, що не тільки сприяє особистісному розвитку, але також збільшує соціальну участь і інтерактивність» [2].

Як ключова компетентність сучасного фахівця медіакомпетентність здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі ЗВО розвивається в рамках вивчення обов'язкових і вибіркового освітніх компонентів. Орієнтовані на формування і розвиток цієї компетентності також численні наукові проекти, освітні тренінги, заходи самоосвіти тощо. При цьому увага зосереджена не тільки на технічному аспекті використання здобувачами вищої освіти потенціалу медіа, а й тих компетенціях, які сприяють розвитку критичного мислення і формування культури споживання продукції ЗМІ.

Таким чином, розвиток медіакомпетентності здобувачів освіти має особливу значущість в освітньому середовищі ЗВО і спрямований на визначення специфіки сучасного медіапростору, його ролі в життєвому й

освітньому становленні людини, ефективному використанні в освітньому середовищі ЗВО потенціалу медіа. Це досягається завдяки засвоєнню здобувачами освіти основних медійних алгоритмів та специфіки їхніх впливів на суспільну свідомість; формуванню ціннісно-сміслового ставлення до медіапростору; готовністю адекватно взаємодіяти з різними потоками медіаінформації; розвитком здатності об'єктивно оцінювати інформацію, розрізняти фейки, маніпуляцію, пропаганду, відстоювати активну позицію відповідального користувача медіапростору та ін.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*. 2014. № 2(53). К.: Вид-во «Педагогічна преса». 80-87.
2. Council of Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ifap.ru/pr/2006/060914a.htm>. Дата доступу: 12.03.2023

**Анастасія Габрійчук**

*здобувач вищої освіти*

*Житомирський державний університет*

*імені Івана Франка)*

#### **КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЕФЕКТИВНОГО ДИЗАЙНУ УПАКУВАННЯ ТОВАРІВ**

Для торгівельних марок сучасності, які прагнуть привернути увагу до себе потенційних споживачів і змагаються, щоб їх зацікавити на ринку, адже зараз у більшості країн світу немає дефіциту потрібних товарів чи, тим паче, тотального «товарного голоду», привабливе упакування товару є важливою складовою успішності виробника та його бізнесу. Вдале рішення споживчої упаковки не тільки забезпечує захист товарів під час транспортування й зберігання, але також може здійснювати позитивний вплив на рішення споживачів щодо покупки конкретного товару. Принадність упаковки або її відраза стають все частіше важливою складовою ефективності маркетингу та просування споживчих товарів на ринку. Тому в останні роки все більше компаній звертаються до професійних послуг дизайнерських бюро чи студій, дизайнерів-фрілансерів, щоб створити упаковку для товару як високоякісного естетично-художнього дизайн-продукту, що засвідчує актуальність аналізу таких якостей упаковки.

Як мета цієї розвідки, прагнемо проаналізувати основні естетично-художні засади ефективної, привабливої упаковки товарів у сучасних умовах.

Дизайн грає дуже важливу роль в проектуванні упакування товарів, оскільки він впливає на сприйняття товару споживачем і може впливати на його рішення при покупці товару. Ефективний дизайн пакування допомагає

залучити увагу споживача, зробити товар більш привабливим і конкурентоспроможним на полицях магазинів, а також забезпечити його безпеку та збереженість під час транспортування і зберігання [1; 3; 4]. Але ефективний дизайн упакування товарів потребує не тільки професійного обладнання, але й якісно підготованого дизайн-проекту, який буде належно розроблений фахівцем, буде відповідати не тільки усім вимогам для характерної продукції, але й містити у собі ключові елементи успішного дизайну для подальшого просування на торгівельному ринку та створення сильної конкурентоспроможності цих товарів. Тому виникає потреба у окресленні ключових елементів дизайну упакування товарів. Дизайн упакування товарів є дуже важливою складовою маркетингової стратегії більшості компаній. Його метою є привернення уваги споживачів та створення позитивного враження про товар. Для успішного дизайну упакування потрібно враховувати кілька важливих факторів: 1. Цільова аудиторія. Дизайн повинен відповідати потребам та побажанням цільової аудиторії, привертати їхню увагу до товару. 2. Конкурентність. Дизайн упакування повинен вирізнятися серед конкурентів. 3. Функціональність. Упакування повинно захищати товар від пошкоджень під час транспортування та зберігання. 4. Інформаційність. Упакування повинно містити достатньо інформації про товар, його склад, термін зберігання, інструкції з використання тощо. 5. Естетика. Дизайн упакування повинен бути привабливим та естетичним, створюючи приємне враження про товар [1, с. 31-32]. Хороший дизайн упакування іноді стає вирішальним фактором при виборі споживачем товару серед конкурентів на полиці магазину. Тому компанії вкладають значні кошти у розробку та дизайн упакування своїх товарів, щоб забезпечити його привабливість. Упакування повинно бути зручним для транспортування та зберігання, міцним, стійким до механічних пошкоджень та забезпечувати можливість стелажування, захист від зовнішніх факторів: забруднення, вологи, світла, кисню та інших факторів, які можуть погіршити його якість; упакування має бути виготовлено з безпечних матеріалів, які не впливають негативно на його якість товару та навколишнє середовище [1, с. 33]. На погляд Т. Божко, потреба «створювати привабливі комунікативні образи від свідомо-активних до акцентовано-нейтральних» є важливою, коли мова йде про виражальні, естетично-художні параметри упаковки [2, с. 280]. А саме такі як: колір, оскільки він може впливати на сприйняття продукту споживачами і викликати різні емоції; гарнітура і кегль шрифту може впливати на візуальний ефект упаковки, а також на сприйняття споживачем інформації про продукт, і треба враховувати, що деякі шрифти можуть бути складні для читання або надто маленькі для зручного сприйняття; обрис та силует упаковки теж спроможні впливати на сприйняття продукту, його естетику та функціональність. Наприклад, упаковки з округлими формами можуть створювати враження

комфорту і тепла, тоді як упаковки з прямокутними формами можуть викликати асоціації зі стійкістю і надійністю. А ще для упаковки має значення загальна композиція її елементів та якість ілюстрацій. Останні не лише створюють якусь тему, що є «обличчям» цього товару, вони викликають зацікавлення чи відразу. Ілюстрації можуть бути виконані у різних стилях (реалістичні чи абстрактні), але обов'язково мають відповідати функційному спрямуванню цього товару.

Отже, розробка дизайн-проекту упакування товарів є надзвичайно важкою та працемісткою справою, яка потребує не тільки дизайнерських навичок, але й розвиненого у виробника художнього та естетичного смаку. Саме від дизайну в майбутньому залежить сприйняття товару та комунікація між виробником товару та споживачем. Дизайнери активно використовують художні елементи у дизайні упакування для збільшення її ефективності і професійно підлаштовують усі особливості упакування під вимоги відповідно до загальноприйнятих норм.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біловодська О.А., Клісінські Я. С., Молибог М. А. Пакування інноваційної діяльності як складова управління розподілом товарів. № 4. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. № 4. 2016. С. 39-42
2. Божко Т. Вимоги до пакувань як комунікативних об'єктів і шляхи їх втілення. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2019. Вип. 39. С. 199-213.
3. Гурчунова Є. Упаковка як елемент маркетингу - AboutMarketing. *AboutMarketing*. URL: <https://aboutmarketing.info/biznes/zarobitok/upakovka-yak-element-marketynhu/>
4. Шилович Т.Б. Основи конструювання і дизайн упаковок: метод. вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Основи конструювання і дизайн упаковок» для студентів інженерно-хімічного факультету денної форми навчання. Київ : НТУУ «КПІ», 2012. 32 с.

**Дарина Пархомчук**

*здобувач вищої освіти*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

#### **ФЕНОМЕН ПОСТПРАВДИ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Своєї кульмінації епоха постправди сягнула у гібридній війні Росії проти України. Розгортання пропаганди передувало окупації у 2014 році Кримського півострова та частини Донецької та Луганської областей, а також повномасштабному вторгненню в Україну 2022 року. Прикладом до цього



можна назвати один із найбрудніших фейків «російської комунікативної спільноти» про злочини українських військових – «розп'ятого хлопчика» і розстріли у місті Слов'янськ усіх чоловіків віком до 35 років, які поширювались, зокрема, відомим російським філософом-«русифілом» та українофобом Олександром Дугінім. Вони цілеспрямовано розповсюджувались із метою розпалювання ксенофобної істерії у масовій свідомості російської спільноти та російськомовного населення в Україні. Ці фейки, як і інші, неодноразово викривались навіть самими російськими журналістами. Однак їх вплив на російського споживача як безумовної істини складно пояснити, адже він не розбивається лише викриттям цієї відверто гебелівської брехні і досі має значне місце у головах аудиторії.

Російська пропаганда, як і її війна проти України, будується на подібних постправдивих механізмах: декласоване та деморалізоване суспільство, що не може реалізуватись через соціальні ліфти, дивиться на власну участь у війні крізь призму боротьби зі світовим злом, спасіння людства від нацизму, що врешті має покращити їхній соціальний статус. Твердження пропаганди про русофобію і дегуманізацію росіян світовим співтовариством є ні що інше як симулякр, адже ми розуміємо, що все це робить сама держава Росія, підмінюючи поняття гідності у штучно створеній реальності. За цих умов життя громадянина цієї країни не становить жодної цінності в умовах пропаганди, цензури, побутової необлаштованості, утисканні прав і свобод тощо у російській державі.

Існування постправди нівелює можливість відрізнити правду від брехні, що й породжує поширене у російському медіапросторі твердження, що кожен має свою правду. Цей вислів набуває дійсного сенсу, оскільки ми сприймаємо інформацію відповідно власним переконанням, емоціям, позиції, тобто тому, у що ми готові вірити. Орієнтація людини на те, що відповідає її особистим запитам, дає можливість припускати наявність свідомого цілеспрямованого відбору фактів, критерієм якого є суб'єктивний чинник. Звідси і виходить, що російський глядач свідомо споживає заздалегідь неправдиву інформацію і, отримуючи альтернативні факти, не сприймає їх. Об'єктивно він розуміє, що був введений в оману, але, як людині, йому важко це прийняти та визнати.

Можна твердо сказати, що російсько-українська війна, яка характеризується значною роллю гібридних компонентів, особливо в перші 8 років, уже вийшла за межі України. Російські наративи форсовано поширюються інформаційним простором завдяки агентам пропаганди і для світової політики мають глобальні наслідки. Проблема посилюється, вважає виконавча директорка ГО «Детектор медіа» Д. Дуцик, також тим, що «ми живемо не лише в добу постправди, а й у добу тотального популізму. Цей схрещений варіант популістичної політики з пропагандою – гримуча суміш, яка серйозно трансформує свідомість людей» [1].

Керівниця Центру досліджень «Детектор медіа» Ксенія Ілюк відзначає, що дезінформація і пропаганда абсолютно відмінні поняття. Остання завжди має на меті щось «насадити», зробити так, щоб людина у щось вірила. Російська дезінформація ж найчастіше спрямована на те, щоб збити «систему координат» людини. Тому можемо спостерігати, як росіяни самі спростовують свою ж брехню, коли поширюють інформацію, що суперечить одна одній. Ці дії вони роблять свідомо і з метою загнати людину у стан когнітивного дисонансу, аби реципієнт став у позицію недовіри до всіх і думав, що правди нема і що «не все так однозначно». Таким станом людини згодом трансформують на конкретні дії або ж бездіяльність [2].

Із цієї ж причини невідрізнення правдивості інформації на основі усталених критеріїв призводить у російському суспільстві до домінування принципу *Argumentum ad Temperantiam* – принципу золотієї середини або принцип середнього шляху – неформальна логічна хиба, що полягає в судженні, що правда мусить знаходитись десь посередині двох протилежних точок зору [3]. Це фундаментально логічна хиба, адже якщо ми беремо з обох боків брехню, то цілком логічно, що посередині їх також буде брехня. Навіть якщо ми візьмемо велику брехню та істину, між ними однаково лежатиме брехня. Тому принцип «золотієї середини» також у своєму фіналі призведе до абсурдної ситуації: середня точка вважається правдивою, бо розглядається за даним принципом шляхом розгляду двох первісних точок зору. Але тоді це можна розглядати новою крайньою точкою і знову цим же шляхом шукати правду, повторно «посуваючи» ймовірну істину далі. Звідси можна зробити висновок, що цей російський наратив у будь-якому випадку є фундаментально хибним.

Російська пропаганда також активно використовує тактику «підміни понять». Керуючись цим принципом, вони просувають думку «це зроблено нами, а ворожими іноземними спецслужбами». Прикладом можна взяти різанину у Бучі, що вже увійшла в історію цієї війни. Задачею російських пропагандистів стало перенесення дискурсу з російських звірств у Бучі на розмови про інші світові конфлікти (Сирію, Сербію) або переконати суспільство у «ворожому Заході». Згодом вони запустили тезу, що «фейками навколо Бучі українські військові хотіли відвернути увагу від тортур російських військових», що відразу «підкріпили» низкою відео, де колишні полонені розповідають про «катування» в українському полоні [4].

Варто зазначити, що всі перелічені засоби пропаганди під час сучасного російсько-українського конфлікту направлені вглиб держави Росія. Керівник «Bellingcat» Христо Грозев стверджує, що «у 2014 році пропаганда була спрямована набагато більше на зовнішній світ». Пояснює він це спробою представити те вторгнення як «внутрішній конфлікт в Україні» [5]. Під час повномасштабного вторгнення 2022 року вони намагалися використати ту ж тактику, але дуже швидко зрозуміли, що це втрачена перспектива, адже світ

побачив відверто агресивну війну. Тому російська пропаганда була спрямована на підтримку внутрішнього контролю свідомістю споживачів інформації.

Отже, у масовій культурі прихильне ставлення до постправди обумовлене багатьма факторами, проте одним із найвагоміших останнім часом є перевага гедоністичних тенденцій. Епоха постправди підкріплюється сучасними медіа-політичними соціальними процесами. Проте постправда може стосуватися різноманітних соціальних сфер життя людини, зокрема у вигляді пропаганди, під якою розуміємо форму комунікації, яка націлена на поширення у суспільстві певного світогляду чи міркування, із метою вплинути на суспільну думку на користь якоїсь справи чи громадської позиції. Своєї кульмінації епоха постправди сягнула у гібридній війні Росії проти України. Росіяни активно використовують постправду у своїй пропаганді. Зокрема нівелюють можливість відрізнити правду від брехні із метою збити «систему координат» споживачів інформації та використовують «підміну понять». Таким чином серед тих, хто перебуває під впливом російської інформаційної кампанії, часто побутують думки на кшталт «кожен має свою правду» та «істина посередині». Але вони обидві є фундаментально логічно хибними.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко Т. Постправда як тренд: Ukrainian style. *Media sapiens* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ms.detector.media/ethics/standards/postpravda\\_yak\\_trend\\_ukrainian\\_style/](http://ms.detector.media/ethics/standards/postpravda_yak_trend_ukrainian_style/)
2. Дезінформація, пропаганда і все, що між ними: як розпізнати і захиститися URL: <https://rubryka.com/article/ksenia-iliuk/>
3. Argumentum ad Temperantiam URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Argumentum\\_ad\\_temperantiam](https://uk.wikipedia.org/wiki/Argumentum_ad_temperantiam)
4. «Бучанська різанина»: як росія прагне уникнути покарання URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3449195-bucanska-rizanina-ak-rosia-pragne-uniknuti-vidpovidalnosti.html>
5. Буча, MH17, кати Росії і рос пропаганда: інтерв'ю з керівником «Bellingcat» Христо Грозевим URL: <https://hromadske.radio/publications/bucha-mh17-katy-rosii-i-rospropahanda-interv-iu-z-kerivnykom-bellingcat-khrysto-hrozievym>
6. Slyusar V. Informational Violence in the Symbolic Exchange and Modern Mediareality: the Modus Dimension. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2019. № 1 (85). P. 25-35.

**Яна Воробкало,**  
*здобувач вищої освіти,*  
*(Національний авіаційний університет, м. Київ)*

### **ВІРТУАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В СИСТЕМІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ**

У полікультурних умовах сучасного життя будь-яка освічена людина повинна володіти величезною кількістю знань, які потрібні для адекватної діяльності в суспільстві. Етап суспільного розвитку в сучасному світі характеризується процесом глобалізації та швидким прогресом у сфері інформаційних технологій, що веде до наскрізної інформатизації в усіх сферах організації суспільного життя. Стрімкі зміни в суспільстві, спричинені розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), ставлять перед освітньою системою завдання формування нового освітнього середовища для забезпечення якісної підготовки сучасних спеціалістів. Віртуальна технологія може бути засобом розвитку та вдосконалення навичок аудіювання, говоріння, читання та письма — базових навичок, які повинен мати будь-який спеціаліст з мови. Саме тому сьогодні все більше уваги приділяється створенню та використанню віртуальних освітніх середовищ. На українському освітньому ринку практика створення так званих віртуальних університетів і центрів дистанційного навчання існує вже не один десяток років, але лише останніми роками освіта стає все більш виразною у віртуальному середовищі.

Незважаючи на велику кількість тлумачень поняття «віртуальне освітнє середовище», наукова література не дає розгорнутого визначення термінів, які комплексно та системно характеризують віртуальне освітнє середовище у контексті іншомовної підготовки майбутніх фахівців. Віртуальне освітнє середовище в системі навчання іноземних мов студентів – це комплексна платформа, яка дозволяє студентам отримати доступ до різноманітних навчальних матеріалів і ресурсів для вивчення іноземних мов, таких як відео уроки, записи, текстові матеріали та інтерактивні вправи. Це також надає студентам можливість взаємодіяти з викладачами та іншими студентами, обговорювати матеріали онлайн і розв'язувати наукові задачі. Це середовище дозволяє студентам вивчати мову у зручний час і темпі, а також розвивати навички самостійної роботи. Віртуальне освітнє середовище – це творче середовище, в якому учні можуть навчатися з високою внутрішньою мотивацією, піднесеним настроєм і позитивним оптимізмом. Обов'язковою умовою навчання у віртуальному освітньому середовищі є реалізація орієнтованої на людину освітньої парадигми без абсолютизації методів навчання. У такій системі викладачі мають вищий ступінь довіри до ініціативи студентів, ніж у традиційних системах освіти. При цьому активність студентів залишається високою, оскільки ІКТ-технології продуктивної та творчої діяльності надають широкі можливості для

самореалізації студентів і є невід'ємною частиною забезпечення ефективного навчального процесу.

Тому під віртуальним освітнім середовищем можна розуміти онлайн навчальне середовище, яке є специфічним відкритим і динамічним простором для реалізації освітнього процесу. Можливість модифікувати віртуальні освітні середовища, змінюючи їх параметри, а також здатність викладачів змінювати навчальний зміст за потреби призвели до появи концепції освітніх сценаріїв.

Розробляючи віртуальне освітнє середовище у вищому навчальному закладі, варто використовувати цифрові та віртуальні ресурси, спільні для таких інструментів, як комп'ютерні ігри, мобільні додатки, симулятори, соціальні мережі, веб-сторінки загалом — насамперед, коли ці ресурси переважно використовують вміст інтерактивного стилю, анімація тощо як їх визначальні характеристики.

В зв'язку з цим традиційно неінтерактивний контент, який наразі доступний для університетів — друковані посібники, підручники — потребує термінового оновлення, щоб набути інтерактивного характеру для подальшої інтеграції в нове віртуальне освітнє середовище. Сьогодні основою для проектування віртуальних освітніх середовищ в університетах України часто є відкрита платформа Moodle, яка з 2002 року є у вільному доступі в мережі Інтернет і створена спеціально для онлайн навчання. Якщо говорити про використання віртуальних технологій у процесі іншомовної підготовки студентів, то те, що ми називаємо віртуальним мовним середовищем – це певна мовленнєва діяльність, навчальна діяльність, яку студенти проводять в Інтернеті, тобто нова сфера віртуального мовлення, в якій з'являється мова для якісного вивчення іноземної мови.

Під віртуальним мовним середовищем розуміють сукупність електронних ресурсів і засобів спілкування в Інтернеті, призначених для оволодіння різними аспектами мови або формування певних мовних навичок на основі електронних підручників та електронних засобів навчання. Враховуючи вищезазначене сучасні викладачі іноземних мов повинні володіти ІКТ-можливостями, щоб мати змогу ефективно використовувати технології віртуального освітнього середовища у власній педагогічній практиці. Варто почати з впровадження певних ІКТ у навчальний процес і лише потім починати системно використовувати Інтернет-ресурси.

Для реалізації групової проектної роботи також можна використовувати хмарні технології, наприклад, система Google Groups дозволяє організовувати обговорення робіт, створених студентами. А текстові документи, аркуші, презентації можна зберігати в Google Docs. Щоб збирати, зберігати та отримувати доступ до даних, викладач повинен мати можливість використовувати спеціальне хмарне сховище даних, щоб його найважливіші файли були доступні на будь-якому пристрої, наприклад Google Drive, Dropbox,

pCloud, OpenDrive тощо. Для організації власного сховища посилань на різні джерела можна використовувати сервіси системи соціальних закладок і публікацій, такі як CiteULike, BibSonomy тощо. Для зберігання та обміну презентаціями можна використовувати сервіси SlideShare, SlideBoom, для роботи з PDF-файлами – веб-сервіс Scribd тощо. За допомогою додатку Flipboard, так званого Інтернет-медіа-журналу, викладачі іноземних мов можуть відбирати та систематизувати різні тематичні статті.

Крім того, віртуальне освітнє середовище дає змогу студентам користуватися електронними лабораторіями. Віртуальна лабораторія – це загальна система навчання англійської мови та допомоги викладачам у їхній роботі. Використання електронних лабораторій видавництва Longman Publishing MyEnglishLab у класі та поза ним дозволяє учням розвивати декілька навичок — читання, письма та аудіювання — одночасно. Крім того, лабораторії економлять час як викладачам, так і студентам завдяки миттєвій перевірці завдань комп'ютерами. Таким чином, використання електронних лабораторій може як заощадити час, так і дозволити інтерактивне навчання.

Тому питання віртуальних освітніх середовищ є актуальним, зручним і перспективним у сучасній системі підготовки студентів іноземної мови. Віртуальне освітнє середовище є типовим творчим середовищем для вільного й активного саморозвитку особистості, якому притаманні ознаки активності, самоповаги, відкритості, свободи думки. Домінуючим у віртуальному освітньому середовищі є метод інтерактивного самонавчання з постійною взаємодією (співробітництвом) між агентами викладання та навчання за умови постійного зворотного зв'язку між ними. Сам процес навчання стає все більш цікавим і захоплюючим для викладачів, оскільки вони знайомляться з новою, сучаснішою інформацією в цікавому форматі, на відміну від застарілого матеріалу в підручниках.

Отже, використання віртуального освітнього середовища для студентів дає можливість самовираження як індивідуально, так і колективно, дає змогу підготувати та виконати різноманітні завдання (створення презентацій, виконання онлайн-завдань, використання електронних лабораторій, Google Serve).

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Липська І.І. Методика формування франкомовної лексичної компетенції продуктивного усного мовлення у студентів мовних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання: романські мови» / І.І.Липська. – К., 2010. 24 с.
2. Смұльсон М. та ін. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі: монографія / за ред. М. Смұльсон. Київ : Педагогічна думка, 2015. 221 с.
3. Welcome to - Digital Library NAES of Ukraine. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1115/1/Grybyuk-tezy.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

## ***Розділ «ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ СТУДІЇ»***

**Олена Лихолат**

*доктор біологічних наук, професор,  
професор кафедри психології  
(Університет митної справи та фінансів)*

### **ЗАОХОЧЕННЯ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ СТІЙКОСТІ ОСІБ, ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗА КОРДОН ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ**

Жахи війни, що тривають в Україні, призвели до колосальних наслідків: загибелі людей, важких поранень, масових переміщень мирного населення по всій країні та до сусідніх країн. Життя в зонах конфлікту та вимушене переміщення підвищують ризик зазнати широкий спектр прямих і непрямих тяжких впливів на фізичне та психічне здоров'я. Люди переживають змінені соціальні ситуації, погіршення умов життя, загальну невизначеність, зазнають численних втрат. Як така, війна є основним ненормативним і екзистенційним стресором [4]. За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 7,8 мільйона людей покинули країну, а близько 8 мільйонів людей є внутрішньо переміщеними особами [1].

Більшість цих людей, багато з яких жінки та діти, знаходять притулок в інших європейських країнах. Біженці, які проживають у притулках, переживають вторинні та триваючі травматичні переживання, стресори та страждання. Через відокремлення від членів сім'ї чоловічої статі та загальну відсутність інформації щодо їхнього власного становища ця екзистенціальна невизначеність викликає постійне занепокоєння великої кількості осіб. Проведені дослідження показали, що ряд характеристик біженців до переміщення (старший вік, краща освіта, жінки з вищим соціально-економічним статусом і проживання в сільській місцевості), а також кілька характеристик після переміщення (проживання в інституційних установах, обмежені економічні ресурси, тобто безробіття або неповна зайнятість, відсутність надійного житла, розлука сім'ї, зміна попередньої соціальної ролі, соціальна ізоляція, дискримінація, втрата соціальної ідентичності, відсутність соціальної підтримки, зміни в гендерній ролі), а також чинники, пов'язані з процесом надання притулку та імміграційною політикою (тобто подовжений час розгляду, відсутність доступу до юридичних послуг і представництва), супроводжувались гіршими результатами щодо психічного стану. Жінки мають вищий ризик посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших проблем психічного здоров'я. Хоча предиктори посттравматичного стресу можуть бути різними, включаючи втрату близької людини та місця

проживання, наявність матеріального забезпечення знижує посттравматичний стрес, але лише серед тих, хто не має дітей. У випадку українських жінок, які живуть у підвішеному стані війни, вищий посттравматичний стресовий розлад є результатом не лише насильства та шкоди, завданої війною, але й інших стресових обставин, пов'язаних із соціальними та фінансовими умовами життя під час війни. На думку авторів, ці результати підкреслюють, як контекстуальні фактори, як до, так і після переміщення, можуть розглядатися як модератори психічного здоров'я біженців [2].

Були відмінності між ранньою хвилею біженців і пізнішими хвилями. Останні групи біженців прибули після тижневого конфлікту та важких умов в Україні, тому можуть бути більш уразливими. Крім того, із затягуванням конфлікту біженців могли зазнати ще більшої жорстокості війни, включно з колишніми комбатантами. Деяким постраждалим може знадобитися спеціалізована допомога, але така допомога за кордоном обмежена. Доступ до лікування для дорослих і дітей із наявними важкими психічними розладами та психосоціальними розладами викликає занепокоєння через відсутність встановлених шляхів направлення, мовні бар'єри та вимоги щодо доступу до клінічної повторної оцінки [3].

Серед цієї групи населення зростає кількість тих, хто дивиться на фармацевтичну медицину як на остаточне рішення психологічних симптомів, таких як безсоння, горе та тривога. Тому групові чи індивідуальні консультації, розвиток стійкості та інші психологічні втручання відкидаються на користь споживання заспокійливих препаратів, які часто супроводжуються ефектом звикання [4].

Коли люди стикаються з катастрофами та війнами, вони змушені активувати процеси подолання. Такі когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії допомагають зменшити вплив події, яка є чи сприймається як травматична. Визначено 12 груп стратегій, згрупованих у три категорії, пов'язаних із трьома базовими потребами у компетентності, зв'язку та автономії. Кожна категорія включає дві адаптивні та дві дезадаптивні сімейства стратегій подолання, які можуть бути активовані, коли люди сприймають подію як виклик або загрозу. Адаптивними стратегіями для компетентності є: вирішення проблем, пошук інформації; для спорідненості: самозабезпечення, пошук підтримки; для автономії: пристосування, переговори. Дезадаптивними стратегіями для компетентності є: безпорадність, втеча; для спорідненості: делегування, соціальна ізоляція; для автономії: підкорення, опозиція. Заохочення адаптивних стратегій подолання може дати вимушеним мігрантам відповідні ресурси для того, щоб впоратися з різними фазами конфлікту. Здатність розпізнавати та розуміти емоції, а також здатність їх регулювати формують те, що називається емоційною компетентністю, яка відіграє ключову роль для адаптації до соціального



контексту. Підкреслена необхідність відновлення позитивних почуттів як важливого етапу розвитку стійкості [5].

Таким чином, наслідки для психічного здоров'я, спричинені переміщенням під час збройних конфліктів, не слід розглядати виключно як продукт гострого та значного стресу, особливо з огляду на відповідну роль соціально-економічного та культурного контексту, з якого біженці переміщуються та куди вони згодом потрапляють. Стандартизована допомога, яка пропонується для всіх, часто є менш ефективною, коли ресурси та вказівки недоступні для індивідуальної та контекстуальної допомоги, щоб зробити її більш залежною від обставин. Психосоціальна допомога глибоко вкорінена в інтерсуб'єктивних контактах, і, отже, професіоналізація втручань має відбуватися разом із їх гуманізацією та бути адаптованою до суб'єктивних потреб, різноманітного соціокультурного походження та самих індивідів, тобто ефективність копінг-стратегій буде залежати від урахування різноманітних індивідуальних і контекстуальних факторів, з метою зменшення психічних навантажень та покращення якості життя осіб, що стали вимушено переміщеними за кордон внаслідок воєнних дій в Україні.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Anjum G., Aziz M., Hamid H. K.](#) Life and mental health in limbo of the Ukraine war: How can helpers assist civilians, asylum seekers and refugees affected by the war? *Front Psychol*. 2023. Vol.17;14. P.1129299.
2. Carpiello B. [The Mental Health Costs of Armed Conflicts—A Review of Systematic Reviews Conducted on Refugees, Asylum-Seekers and People Living in War Zones.](#) *Int J Environ Res Public Health*. 2023. Vol.20(4). P. 2840.
3. Lee A.C.K. , Khaw -F.-M., Lindman A.E.S., Juszczak G. Ukraine refugee crisis: evolving needs and challenges. *Public Health*. 2023. Vol.217. P.41-45.
4. [Schwartz L., Nakonechna M, Campbell G. et al. Addressing the mental health needs and burdens of children fleeing war: a field update from ongoing mental health and psychosocial support efforts at the Ukrainian border.](#) *Eur J Psychotraumatol*. 2022. Vol.29;13(2). P.2101759.
5. Vicentini G., Burro R., Rocca E., Lonardi C., Hall R., Raccanello D. [Development and evaluation of psychoeducational resources for adult carers to emotionally support young people impacted by wars: A community case study.](#) *Front Psychol*. 2022. Vol. 13. P. 995232.

**Віталій Лобас**

*доктор наук з державного управління, професор,  
викладач кафедри фахових медичних  
та фармацевтичних дисциплін  
(Черкаська медична академія)*

**Дмитро Тригубчак**

*кандидат медичних наук,  
викладач кафедри фахових медичних  
та фармацевтичних дисциплін  
(Черкаська медична академія)*

### **ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ЗДАТНОСТІ ВИВЧАТИ ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

У сучасних умовах в медичній освіті особлива увага приділяється формуванню у студентів здатності вивчати захворюваність населення. Це є важливим аспектом практичної діяльності майбутніх медичних працівників, які повинні набути здатність аналізувати та інтерпретувати медичні дані, що отримує лікар в ході діагностичного процесу.

Формування здатності вивчати захворюваність населення має багато аспектів, починаючи від оволодіння необхідними медичними знаннями, закінчуючи розвитком аналітичних навичок та здатності до логічного мислення. Для досягнення цієї мети використовуються різні підходи та методи навчання, що допомагають здобувачам освіти зрозуміти та засвоїти необхідну інформацію.

Перш за все, формування здатності вивчати захворюваність населення передбачає глибоке знання базових медичних дисциплін, таких як анатомія, фізіологія, біохімія, мікробіологія, фармакологія, радіологія, епідеміологія, внутрішня медицина, інфекційні хвороби, соціальна медицина та громадське здоров'я. Ці дисципліни є основою медичної науки і вони надають студентам необхідні знання для вивчення захворюваності населення. Крім того, здобувачі освіти повинні сформувані вміння та навички імплементувати отримані знання в практичну діяльність, тому важливим аспектом формування здатності вивчати захворюваність є проведення практичних занять та стажувань.

Одним з ефективних методів формування здатності вивчати захворюваність населення є використання інтерактивних форм, при реалізації яких студенти отримують можливість спілкуватися з колегами, ділитися своїми знаннями та досвідом, що сприяє їхньому професійному розвитку.

Окрім цього, формування здатності вивчати захворюваність населення передбачає використання сучасних технологій та інформаційних ресурсів. Використання медичних баз даних, електронних підручників та інших

ресурсів дозволяє студентам швидко знаходити необхідну інформацію та оновлювати свої знання в режимі реального часу. Дослідниця Федосєєва О. стверджує, що використання засобів центру симуляційного навчання значно підвищує якість навчання та сприяє безпеці освітнього процесу [2]. Зауважимо, що використання сучасних медичних технологій дозволяє студентам практикувати діагностичні та терапевтичні процедури на симуляторах та віртуальних середовищах. Наприклад, при вивченні навчальної дисципліни «Радіологія», здобувачі освіти, використовуючи віртуальні програми можуть відпрацювати практичні навички без шкоди організму.

Одним з ефективних методів формування здатності вивчати захворюваність населення є також залучення студентів до проведення наукових досліджень. Науковець Карпенко Ю. зазначає, що упровадження науково-дослідних завдань під час освітнього процесу сформує у здобувачів освіти здатність самовдосконалитись та самореалізуватись у професії, уміння проводити дослідження у майбутньому [1]. Погоджуємось, що проведення досліджень дозволяє студентам збагачувати свої знання та досвід, досліджувати нові аспекти захворюваності та розробляти нові методи діагностики та лікування. Крім того, проведення наукових досліджень сприяє розвитку критичного мислення та навичок аналізу даних, що є важливими компетенціями медичних працівників. Реалізація наукової складової саме у закладах охорони здоров'я дозволяє студентам отримати реальний досвід у лікуванні та діагностиці захворювань, ознайомитися з роботою лікарів та медичного персоналу, побачити різні випадки захворювань та навчитися правильно реагувати на них. Такий досвід є незамінним для майбутніх медичних працівників та дозволяє їм успішно працювати у своєму професійному середовищі.

Крім того, важливим елементом формування здатності вивчати захворюваність населення є участь у медичних конференціях та симпозіумах, вебінарах, тренінгах. Такі заходи дозволяють здобувачам освіти ознайомитися з новітніми досягненнями у галузі медицини, дізнатися про останні тенденції у діагностиці та лікуванні різних захворювань. Крім того, участь у таких заходах дає можливість студентам представити свої дослідження та отримати оцінку своїх знань та компетенцій від експертів у галузі медицини.

Окрім навчання на практиці та участі у наукових заходах, важливою складовою формування здатності вивчати захворюваність населення є самостійна робота студентів. Вони повинні навчитися самостійно вивчати наукову літературу, виконувати наукові дослідження та аналізувати отримані результати. Такий підхід дозволить студентам розвивати свою критичне мислення та аналітичні здібності, що є важливим для ефективного вивчення захворюваності населення та розвиває загальні компетентності.

Важливо підкреслити значення етики у медицині та фармації при формуванні здатності вивчати захворюваність населення. Студенти повинні мати не тільки достатні знання про захворювання та методи їх діагностики та лікування, але й розуміти етичні принципи медичної діяльності. Так, вони повинні знати, як дотримуватися конфіденційності, поважати права та гідність пацієнтів, уникати конфліктних ситуацій та проявляти турботу про їхнє здоров'я та благополуччя, виявляти емпатію, бути терпимими та ввічливими при контакті з пацієнтами та родичами хворих.

У світлі сучасних тенденцій у медичній галузі, важливою є також здатність вивчати не тільки фізичні захворювання, але й психічні та соціальні проблеми населення. Студенти медичних факультетів повинні бути готові до вивчення психічних та соціальних аспектів захворюваності та усвідомлювати, що вони можуть бути важливими факторами, які впливають на здоров'я та профілактику виникнення патологій та ризиків, а їх вчасне виявлення сприятиме наданню якісної медичної допомоги населенню.

У цілому, формування у студентів здатності вивчати захворюваність населення протягом практичної діяльності є важливим завданням, яке має на меті підготувати майбутніх медиків до роботи у медичній сфері та забезпечити якісну медичну допомогу населенню. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити якісне навчання здобувачів освіти, організувати практичну діяльність у закладах охорони здоров'я та участь у наукових заходах, а також підкреслювати значення етики у медицині та враховувати психічні та соціальні аспекти захворюваності.

У підсумку, можна стверджувати, що формування здатності вивчати захворюваність населення є складним процесом, який потребує від студентів медичних факультетів не тільки знань, але й навичок та практичного досвіду. Отже, формування здатності вивчати захворюваність населення є важливою складовою підготовки майбутніх медичних працівників. Для досягнення цієї мети необхідно використовувати різноманітні методи та підходи до навчання, зокрема інтерактивні методи, використання сучасних технологій та інформаційних ресурсів, проведення наукових досліджень, практична діяльність в медичних закладах та участь у медичних конференціях та симпозіумах. Завдяки цьому студенти зможуть отримати необхідні знання та навички для успішної роботи у медичній сфері.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко Ю. П. Формування готовності майбутніх сімейних лікарів до науково-дослідної діяльності у процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра філософії з галузі знань 01 Педагогічні науки: спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки. Центральноукраїнський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2021. 345 с.

2. Федосєєва О. Організація роботи центру симуляційного навчання Черкаської медичної академії / О. Федосєєва, А. Жадинський // *Сучасна освіта: стратегії та технології навчання*: зб. наук. праць у 2 частинах; наук. ред. О. І. Шапран. Переяслав, 2023. Ч. 2. С. 322-328.

**Дмитро Мельничук**

*доктор економічних наук, професор,  
професор кафедри психології та соціального забезпечення,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ**

Наразі усе більш відчутним є вплив принципово нового чинника, який обумовлює поділ країн на лідерів та аутсайдерів. Ним є спроможність застосовувати знання, уміння та професійні навички економічно активного населення у формі капіталу. Без сумніву, у майбутньому місце держав у світовому співтоваристві й надалі визначатиметься тим, наскільки їх соціально-економічна система наблизилась до рівня постіндустріального розвитку, де головна роль відводиться цьому економічному активу. У такому контексті, результатом модернізації соціально-гуманітарної сфери мають стати сформовані передумови, необхідні для осучаснення професійних знань та актуалізації мотиваційного поля працюючих, а за підсумками модернізації техніко-технологічної сфери має з'явитися гостра потреба у нових, прогресивних знаннях, що й сприятиме функціонуванню останніх в якості капіталу.

Сьогодні стає все більш очевидним, що націленості держав світу на вирішення тільки поточних проблем, намагань реалізації лише привабливих для широкого загалу заходів – замало. Настає час для перегляду пріоритетів, концентрації ресурсних витрат у площині ключових, стратегічно орієнтованих соціально-економічних та соціально-гуманітарних завдань. Оновлення, осучаснення, модернізація, застосування знань у формі капіталу – ось шлях тих, хто бореться за майбутнє. Таким має бути й вектор розвитку України.

Під модернізацією розуміють чергу перетворень, завдячуючи яким суспільству починають бути властиві технологічні, економічні, політичні, соціальні та гуманітарні особливості, притаманні сучасності. У більш вузькому значенні, модернізація – це комбінація процесів, завдячуючи яким малорозвинені країни скорочують та ліквідують розрив, що віддаляє їх від

розвинутих держав за показниками економічного зростання, конкурентоспроможності на світових ринках та добробуту населення.

Разом з тим, проблематика модернізації суспільства була й залишається приводом для гострих науково-теоретичних дискусій [1]. Через свій міждисциплінарний характер, вона дедалі більше привертає увагу соціологів, політологів та економістів. Маючи більше запитань, ніж відповідей, вона вимагає виваженого ставлення до набутого практичного досвіду та наявних теоретичних узагальнень. Міркуванням про модернізацію суспільства має передувати уточнення того, у якому сенсі застосовується термін «модернізація»: як довільне позначення деяких прогресивних змін, як базове поняття відповідної теорії, яка має свою історію, конкретний зміст та призначення, чи задля ідентифікації певного загальнонаціонального проекту, спрямованого на утвердження державності та створення умов, необхідних для продуктивного функціонування знань у формі капіталу, що досягатиметься на основі форсованого розвитку наукової, техніко-технологічної, гуманітарної, культурної, політичної, соціальної та економічної сфери?

Розвиток теорії модернізації бере початок від середини ХХ століття. В її основу було покладено ідею узагальнення передового досвіду США та країн Європи задля наступного репродукування перевірених часом алгоритмів соціально-економічних перетворень на теренах країн Азії, Африки та Латинської Америки. Перші висновки теорії модернізації базувалися на рудиментарних аксіомах пізнього еволюціонізму. Вважалося, що суспільні перетворення – однолінійні, накопичувальні та незворотні, а їх етапи – незмінні та суворо послідовні. З наукової точки зору, подібний підхід був надто ідеалізованим, оперував багатьма спрощеннями, а тому й мав суттєві внутрішні суперечності.

Натомість, відмінною рисою більш пізніх модифікацій теорії модернізації стало те, що, намагаючись розкрити логіку та закономірності переходу передсучасних суспільств у сучасні, вони орієнтувалися на дослідження прогресивних змін у контексті ментальних особливостей того чи іншого соціуму. Окремий акцент робився на тому, що можливість поступального розвитку будь-якого суспільства визначається його адаптивністю – здатністю видозмінювати функції суспільних інститутів відповідно до викликів часу, а також готовністю наслідувати прогресивний світовий досвід політичних та соціально-економічних перетворень. Не менш важливим був висновок й про те, що форми та механізми трансформації суспільства повинні визначатися рівнем його культурно-історичної та соціально-економічної зрілості.

Є різні моделі модернізації. Модель органічної модернізації уособлює досвід поступової еволюції суспільного організму країн Західної Європи, який набувався упродовж п'яти століть (XV–XIX ст.). Особливістю цієї моделі є синхронність формування передумов та важелів модернізації, що було закономірною реакцією на соціально-економічні виклики, спричинені

наслідками буржуазних революцій, класових протиріч та релігійних війн. Серед основних передумов успішної модернізації цих країн було поступове становлення середнього класу як соціальної бази демократії, правове закріплення інституту приватної власності, розвиток громадянського суспільства, яке відрегулювало міру державного втручання у різноманітні сфери суспільного життя. Не менш важливу роль відіграла й прогресивна трансформація політичної системи, яка, враховуючи різноманітність суспільних інтересів, стала плюралістичною, представницькою, багатопартійною, конституційною, заснованою на принципах поділу влади. В результаті органічної модернізації країнам Західної Європи вдалося розвинути економіку та сформувати сучасні політико-правові інститути, які натеper гарантують дотримання прав та розширення свобод членів суспільства, сприяють його продуктивному функціонуванню на засадах пріоритету мотиваційних, а не примусових важелів впливу.

Інша модель модернізації – неорганічна (наздоганяюча). За сценарієм «неорганічних» перетворень розвивалися Японія, Бразилія, Аргентина та інші держави, де прогресивні зміни розпочалися значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи – у XVIII – XIX ст. Відмітною рисою цієї моделі є намагання трансформувати систему суспільних взаємовідносин за відсутності ряду істотних передумов: розвиненого ринку, громадянського суспільства та правової держави, що значною мірою компенсується потужним впливом політичних факторів й авторитаризмом влади, якій відводиться роль керманіча модернізаційних процесів. Через це безальтернативним наслідком застосування подібної моделі є первинність заходів не економічного, а політичного змісту, що ставить за мету горизонтальну й вертикальну легітимізацію того чи іншого політичного режиму, підвищення ефективності функціонування підлеглих йому інститутів влади, досягнення консенсусу у взаєминах між правлячою елітою та опозицією, що дає можливість запобігти некерованості соціальних процесів у державі. Важливо відмітити, що внаслідок дії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, наздоганяюча модернізація формує загрозу надмірної бюрократизації апарату державної влади, непослідовності реформ та ймовірності руху за зворотною траєкторією, а тому задля утримання процесу модернізації у стані динамічної рівноваги важливим є створення оптимальних умов для раціональної демократизації політичних інститутів, змістовної популяризації ідей соціально-економічного розвитку, мобілізації суспільства навколо відповідних пріоритетів, залучення загально визнаних символів об'єднання нації, забезпечення готовності усіх прошарків населення до тимчасових поступок заради прогресивних змін. Основною ж перевагою неорганічної модернізації необхідно вважати можливість паралельного вирішення завдань, які б за інших умов були розмежовані десятиліттями природної еволюції суспільних

взаємовідносин. Це й дає змогу прискорити трансформаційні процеси у різних площинах життєдіяльності соціуму.

Натомість форсована модель модернізації орієнтується на ще стрімкіші політичні, соціально-гуманітарні та економічні зміни. Форсована модернізація виходить з пріоритету експортної орієнтації економіки на тлі істотного скорочення індивідуального споживання всередині країни. Поряд з цим вкрай важливу роль відіграють заходи, спрямовані на прискорений розвиток наукового та освітнього потенціалу нації, що покликане забезпечити ефективний старт наступних етапів – розширеного застосування новітніх технологій, збільшення ємності внутрішнього ринку та підвищення купівельної спроможності громадян.

Наразі в Україні все відчутнішою є потреба синхронізації заходів та активізації зусиль, спрямованих на осучаснення суспільства, передумовою чого має виступити змістовний аналіз відповідних теоретичних напрацювань, а також дослідження тих суперечностей, з якими знайома світова практика модернізації. Зокрема, доцільним слід вважати звернення до ідеологем форсованої модернізації суспільства та різних сфер його життєдіяльності, а інвестиції у формування людського капіталу мають супроводжуватися відродженням виробничої сфери, підкріплюватися капіталовкладеннями у всебічний розвиток підприємств. Техніко-технологічна модернізація галузей економіки – найважливіша передумова високої ефективності процесів у сфері управління людським капіталом. У свою чергу, модернізація політикуму формуватиме розвинену систему представництва суспільних інтересів, зміст яких визначатиметься пріоритетами соціальної справедливості та соціальної відповідальності, а оновлення соціально-гуманітарних стандартів сприятиме подоланню опору та широкій підтримці обраного модернізаційного курсу всіма верствами населення.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
2. Оксютівич М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. 1(69). 253–260. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-253-260>



**Ірина Сушик**

*кандидат історичних наук,  
доцент кафедри соціогуманітарних технологій,  
(Луцький національний технічний університет)*

**Ігор Петрик**

*здобувач вищої освіти  
(Луцький національний технічний університет)*

### **РОБОТА З МІГРАНТАМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Міграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, змінюють геополітику, впливають на міжнародний світоустрій та відносини всередині окремо взятих країн. Для регулювання процесів міграції кожна країна вибудовує свою міграційну політику, як складову соціальної політики держави. Важливим у формуванні системи соціального захисту і соціального забезпечення України є врахування зарубіжного досвіду роботи з мігрантами.

Інтереси мігрантів та проблеми соціального захисту відображені у резолюціях у Міжнародної організації праці (МОП). Зокрема, приділена увага питанням пошуку роботи; відсутності доступу до медичного обслуговування; недостатньої підтримки сім'ї і особливо дітей; загальної бідності та соціальної ізоляції [5]. У рамках Стратегії Міжнародної організації з міграції (МОМ) основними напрямками діяльності є покращення управління міграцією та забезпечення належного захисту прав мігрантів, сприяння економічному та соціальному розвитку держав завдяки міграції, заохочення та подальший розвиток Міжнародного діалогу з питань міграції [3].

Найбільш привабливою серед європейських країн в плані еміграції є Німеччина. Дана країна, як і будь-яка держава формує свою міграційну політику з огляду на потреби її економічного розвитку. Водночас вона намагається сумлінно виконувати основоположні міжнародні засади щодо забезпечення прав мігрантів, зокрема, недопущення дискримінації під час прийому на роботу, заниження оплати праці працівників-мігрантів, позбавлення їх права на соціальних захист. Однак, варто відзначити, що соціальні гарантії поширюються лише на працівників-мігрантів, які перебувають в країні на легальних умовах.

За останні 45 років до Німеччини прибуло 34 млн мігрантів. Найбільший потік зафіксовано на початку 90-х рр. XX ст. Серед прибулих на територію Німеччини мігрантів найбільше турків, румунів, греків, італійців та жителів країн колишнього соцтабору. Упродовж останніх років потік мігрантів знову активізувався до цієї країни. Так, у 2014 р. Німеччина прийняла 200 тисяч мігрантів, а в 2020 р., у зв'язку зі складною ситуацією, що склалася в Євросоюзі, планує прийняти 800 тисяч осіб [2, с.116].

За даними Федерального статистичного відомства Німеччини, упродовж 2019 р. населення країни зросло до рекордних 83,2 млн осіб., у 2018 р. зросло на 400 тисяч осіб. А у 2015 р. було зафіксовано приріст у майже мільйон осіб. Зростання населення в Німеччині відбувається насамперед завдяки міграції. Лише у 2019 р. до ФРН, згідно з попередніми оцінками, прибуло на 300–350 тисяч більше людей, ніж виїхало із країни. Водночас із 1972 р. кількість новонароджених у Німеччині поступається чисельності померлих [2, с.117].

Означена ситуація зумовила необхідність оновлення національного законодавства Німеччини з питань міграційної політики та забезпечення працевлаштування мігрантів. Протягом першого десятиліття 2000-х рр. владою Німеччини було ухвалено низку законів щодо міграції та двосторонніх угод із декількома європейськими країнами про трудову мобільність. Питання трудової міграції були врегульовані Законом «Про міграцію», який набрав чинності 1 січня 2005 р. Питання працевлаштування трудових мігрантів регламентуються законом ФРН «Про сприяння працевлаштуванню та професійній освіті» та постановою уряду «Про порядок видачі дозволів на роботу особам без німецького громадянства для роботи за наймом».

Соціальних захист мігрантів у Швеції розглядається як один з найпотужніших інструментів для скорочення бідності і нерівності, що сприяє соціальній інтеграції та рівності. Убезпечуючи громадян від певних соціальних ризиків (безробіття, хвороба, інвалідність), системи соціального забезпечення спрямовані на підвищення продуктивності праці, розширення можливостей працевлаштування і підтримки стійкого економічного зростання.

Як зазначає Попова А., шведська система соціального захисту має розгалужену мережу організацій, що сприяють реалізації соціальної політики. Система соціального забезпечення в основному заснована на принципі національного страхування, що охоплює всі категорії мігрантів. «В основу загальної системи соціального захисту Швеції входять такі напрями як медичне страхування, страхування з тимчасової непрацездатності, страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, допомога у зв'язку з інвалідністю, пенсії по віку та у зв'язку із втратою годувальника, страхування на випадок безробіття, фінансова допомога для проведення досліджень, сімейні допомоги і страхування батьків.

Мігрант, що має дозвіл на проживання та відповідає усім вимогам має право на такі види соціального забезпечення як підтримка материнства, (мінімально гарантований рівень), підтримка дітей, допомога на дитину, житлова допомога, допомога по інвалідності, консультаційні послуги, допомога у зв'язку із хворобою, допомога у зв'язку із втратою годувальника, реабілітаційні послуги. Переваги на основі роботи надаються всі особам, що офіційно працевлаштовані та регулярно сплачують податки, незалежно від національності і місця проживання» [4, с.193].

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) визначає соціальний захист як сукупність публічних і приватних стратегій чи програм, спрямованих на зниження і ліквідацію економічної та соціальної вразливості трудових мігрантів до бідності. Це пояснює значення чотирьох компонентів соціального захисту трудових мігрантів: соціальні трансферти; програми щодо забезпечення соціально-економічного доступу до послуг; законодавство і політика забезпечення рівності і недискримінації дітей і малозабезпечених сімей трудових мігрантів, соціальна підтримка та медичне обслуговування [6].

Так, у Словенії для захисту дітей та молоді створені спеціальні «Місця безпеки». «Місцями безпеки» можуть стати різні установи: бібліотеки, медичні заклади, поліцейські відділки, банки, страхові агенції, маленькі крамнички та мережеві супермаркети – майже кожне місце, де є люди доброї волі, які прагнуть допомагати дітям. На вході кожного «Місця безпеки» є блакитна наклейка, на якій зображено будинок, що посміхається. Карту населеного пункту, на якій позначено всі «Місця безпеки», роздруковано на зворотному боці розкладу уроків, то ж діти весь час мають її при собі. Звертаючись по допомогу, діти самі вибирають місце, де вони можуть почуватися спокійно і впевнено, а за потреби – і зберегти анонімність. Щороку ЮНІСЕФ готує інформаційні листівки та постери, що інформують учнів та їхніх батьків про «Місця безпеки» [1, с.56].

Таким чином, міжнародна спільнота упродовж багатьох років працює над виробленням правової та соціальної бази щодо врегулювання та контролю міграції, забезпечення захисту трудових прав, свобод і законних інтересів мігрантів, а також питань, пов'язаних із забезпечення соціального захисту членів їхніх сімей.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громада, дружня до дітей та молоді. Навчальний посібник для реалізації ініціативи на місцевому рівні в Україні. Київ. 2018. URL: [https://www.unicef.org/ukraine/media/2361/file/CCF\\_manual\\_ukr.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/2361/file/CCF_manual_ukr.pdf)
2. Козін С. М. Можливості використання в Україні досвіду Німеччини у сфері правового регулювання захисту трудових прав мігрантів. URL: [http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/5/tom\\_1/19.pdf](http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/5/tom_1/19.pdf)
3. Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2611-iom>
4. Попова А. Особливості соціального захисту мігрантів у контексті діяльності соціальних працівників: досвід Швеції. *Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій: II Міжнародна науково-практична конференція*, Київ-Суми, 26–28 квітня 2017 (Т. 2, с. 191–194). Суми: СумДПА.

5. International Labour Organization (2014), World Social Protection Report 2014–2015, Geneva, Switzerland.

6. UNICEF (2012), Integrated Social Protection Systems — Enhancing Equity for Children, Social Protection Strategic Framework for UNICEF, New York, USA.

**Іванна Яців**

*здобувач вищої освіти*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **ІНТЕГРОВАНІЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ВПЛИВУ**

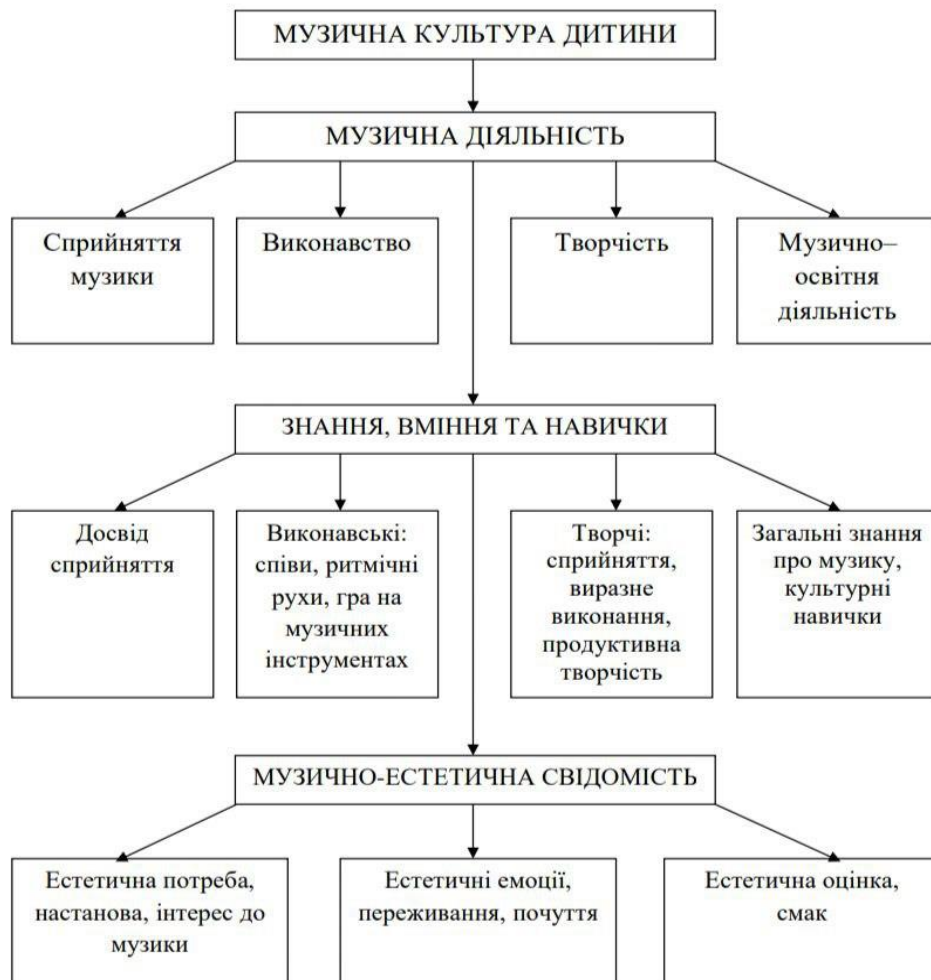
У всіх сферах сучасного суспільства відбувається серйозна переоцінка цінностей, змінюється зміст суспільного буття і свідомості, разом з ним неминує змінюється й освіта. Розкриття і розуміння глибинних пластів внутрішнього світу особистості в її цілісності, нероздільної сукупності її духовного та емоційного, особистісного та інтелектуального розвитку спонукає вчених спрямовувати свої зусилля на інтеграцію знань, на поєднання знань з гуманістичними цінностями, де людині, як їх носію, надається можливість для самореалізації.

Подібна орієнтація освіти безпосередньо впливає на зміст спеціальної освіти, центральним завданням якого є розкриття потенційних можливостей дитини з проблемами психічної організації, формування її як активного суб'єкта доступних їй видів діяльності і становлення в цьому процесі ключових характеристик її суб'єктності (самостійності, активності, ініціативності, саморегуляції) вже на ранніх етапах онтогенезу, оскільки саме в цей період розвитку закладається фундамент багатьох особистісних рис та властивостей [1].

Ґрунтуючись на положеннях психології про роль діяльності в розвитку особистості, розглянемо структуру музичної культури дитини, за О. Радиноюю (схема 1).

Схема 1

## Структура музичної культури дітей дошкільного віку



Згідно зі схемою до поняття «музична культура» входять різноманітні види музичної діяльності та їх результат – музичні твори, їхнє сприймання, виконавство, а також музично-естетична свідомість людей (інтереси, потреби, настанови, емоції, переживання, почуття, естетичні оцінки, смаки, ідеали, погляди, теорії), які склались у процесі цієї діяльності.

Музичну культуру можна розглядати як специфічну субкультуру певної соціальної групи (діти дошкільного віку), в якій можна виділити два компоненти:

1) індивідуальна музична культура дитини, що включає музично-естетичну свідомість, музичні знання, уміння та навички, що склалися в результаті практичної музичної діяльності;

2) загальна музична культура дітей дошкільного віку, котра включає в себе твори народного і професійного музичного мистецтва, що застосовують у роботі з дітьми; музично-естетичну свідомість дітей і різні інституції, що регулюють музичну діяльність дітей і задовольняють потреби їх музичного виховання [3].

У освітній системі компенсаторної спрямованості відсутні цілеспрямовані теоретичні та експериментальні дослідження [2], що показують можливості цілісної системи музичного впливу в інтегрованому підході до психічного розвитку дітей з затримкою психічного розвитку (психомоторному, інтелектуальному, емоційному, соціально-особистісному).

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання / К. : Либідь, 2003. 280 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro\\_novu\\_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf) (дата звернення: 29.01.21 р.).
3. Лісовська Т. А. Теорія і методика музичного виховання : навчально-методичний посібник / Т. А. Лісовська. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2022. 330 с.
4. Оксютрович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. 1(69). 253–260. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-253-260>

**Ірина Вітюк**

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Катерина Власюк**

*здобувач вищої освіти  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**КРИЗОВІ СТАНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАХ СМЕРТІ**

Людина боїться смерті. Точкою відліку цього страху у свідомості є момент усвідомлення власного буття і його конечності. Історія філософії засвідчує присутність проблеми страху смерті у філософському спадку мислителів різних епох, починаючи від стародавнього світу. Ретроспектива цих поглядів дозволяє сучасним дослідникам зробити висновок: «Хоча фізично смерть нас нищить, ідея смерті нас рятує» [8, с.45]. Якими б не були розмисли над трагічністю усвідомлення власної смертності, вони так чи інакше закорінені у питання: як людині з цим *жити*?

Усвідомлення конечності власного буття належить до атрибутивних ознак самосвідомості і отже супроводжує людину упродовж усього життя. Страх смерті періодично загострюється, як от у підлітковому віці, що пов'язується із дозріванням, чи коли людина переживає кризу середнього віку. Прикметно, що усвідомлення того, що більша частина життєвого шляху вже минула, позначається постійною присутністю страху смерті в житті людини [8, с.16-17]. Відтак, страх смерті постає як екзистенціал буття людини.

Актуалізація страху смерті зумовлена не лише фізіологічно-психологічними чинниками, а й може провокуватися ззовні. Так, людина повертається до нього, переживаючи важкі кризові стани, «травматичні події рівня катаклізму [8, с.48]. І хоча страх смерті є індивідуальним переживанням, у даному дослідженні предметом обговорення будуть катастрофічні події великих масштабів, які стали тригерами страху смерті для величезної кількості людей. Мова піде про війну на прикладі повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року. Не можна обійти увагою також іще один катастрофічний досвід людства – Ковід-19, який просто напередодні цієї війни забрав життя мільйонів людей. І вже саме спостереження за цим процесом стало чинником провокування страху смерті в усіх куточках земної кулі.

Війна легалізувала присутність смерті у повсякденному житті. Тепер кожен розуміє, що Я не просто смертний, а можу померти в будь-який момент кожного дня. Ми виявилися перед багатьма проявами страху смерті: втечею з території, де потенційно найбільша небезпека померти; запереченням, униканням; зверненням по заспокоєння до ірраціонального у різних його формах тощо. В умовах війни саме військовослужбовці мають найбільший досвід «контактування» зі смертю, і відповідно, страх смерті є невід'ємною частиною їх буттєвості тут і сьогодні. У кінці травня 2022 року Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України випустив методичний посібник під назвою: «Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій» [2], у якому головна увага приділена страху смерті, попередженню його негативного впливу і його подоланню. У посібнику зазначено форми прояву страху смерті у військовослужбовців, зокрема: 1) нав'язливі думки про смерть; 2) постійна тривога; 3) тілесні прояви, такі як панічні атаки та ін.; 4) надмірна обережність, аж до рівня тривожного розладу; 5) зниження здатності раціонально мислити; 6) різні форми залежності від речовин, які знижують рівень тривожності; 7) різке звуження уваги [3, с. 16-17]. Серед порад, спрямованих на управління психологічним станом військових, відзначається «підвищення ненависті до ворога до максимально можливого рівня» [3, с. 66], що постає ефективним механізмом переключення уваги людини у напрямку конструктивного рішення проблеми. Часто люди, які перебувають на передовій, засвідчують, що страх смерті насамперед

пов'язаний із страхом втратити близьких людей [4]. Певну «свободу» від страху смерті дає прийняття цієї ідеї: «Прийняв – заспокоївся. ... домовився зі своїми страхами – вільний. ... І я остаточно прийняв смерть на цій війні як майже невідворотну. Ок, значить так буде. Або не буде» [6].

Своєрідний «сплеск» страху смерті у більшості населення ми пережили на самому початку війни. Як зазначають психологи, «першою хвилиною іде страх, тривога, розгубленість, паніка, істерика, ступор, напружене очікування на катастрофу». Проте вже на 3-5 день ці емоції поступаються іншим: роздратуванню, злості, люті, і вже вони «додають нам енергії боротися» [2.]

Серед мирного населення страх смерті переслідує насамперед тих, хто безпосередньо став жертвою агресії, наприклад, бомбардувань, евакуації під ворожими обстрілами тощо. Часто після пережитих подій у людини залишається «тваринний страх смерті» [1], який може проявлятися на фізичному рівні, зокрема як панічні атаки чи розлади сну. Серед інших ознак страху смерті – надмірна тривога щодо цього питання, що часто може призводити до соціальної ізоляції, внаслідок якої може розвинути депресія [7].

Слід відзначити і своєрідний закономірний процес зниження страху смерті із плином війни. Кастомізація присутності смерті щодня, принаймні в інформаційному просторі, перевела її в ранг «буденних» явищ, адаптуючи до інших звичних для людини подій. Водночас ми можемо спостерігати цілу низку стратегій боротьби із страхом смерті, які населення України – свідомо чи підсвідомо – активно імплементує у своє щоденне життя. Безумовно, найбільш адекватним і коректним методом боротьби із страхом смерті є звернення до професійних психологів [7], проте більшість населення внутрішньо не готове до такого кроку. Так що ж реально допомагає людині сьогодні в умовах війни співіснувати зі страхом смерті? Евакуація людини із територій, на яких існує найбільша небезпека для життя. Процес закономірний і в усіх відношеннях виправданий. Досить поширеною є стратегія уникання, ескапізму, яку можна описати формулою: це мене не стосується. Побуває точка зору, згідно з якою стан уникання (який насправді належить до трьох стадій тривоги), сформувався в ході еволюції не лише у людини, а й тварин, які у випадку небезпеки «завмирають». Людина ніби закривається від дійсності, заперечує її [5]. Так, наприклад, можна розцінювати відмову від евакуації, якщо вона потрібна, або ігнорування сигналу про повітряну тривогу.

Популярним шляхом подолання багатьох проблем, зокрема страху смерті, невизначеності тощо є звернення людини до сфери ірраціонального. Церква постає тим соціальним інститутом, яка легалізує ірраціональне у житті суспільства. Вже сама ідея трансцендентного Бога, який перебуває у «потойбічному» світі, куди потенційно відкритий шлях кожному після фізичної смерті, є механізмом нівелювання страху смерті. Проте з початком війни відбулася актуалізація присутності у житті суспільства таких феноменів, як екстрасенси, ворожки/ маги/ мольфари, астрологи і тарологи. Їх ютуб канали



розширили свою аудиторію; вони стали досить часто з'являтися в офіційних ЗМІ з прогнозами, пророцтвами і розкладами. Досить поширеним у їх діяльності став формат діалогу: живі стріми з глядачами; відповіді на їх питання, задані на сторінках у соцмережах і особистих повідомленнях тощо. І варто відзначити, що у такий спосіб вони теж відіграють велику терапевтичну роль у подоланні соціальної напруги, тривожних станів, стресу для великої кількості людей.

І звичайно, не можна обійти і надзвичайно дієвий спосіб боротьби із багатьма негативними явищами, страхами, фобіями, який довів свою ефективність із перших днів війни: гумор і сміх. Медіапростір України просто переповнений мемами, які виникли за часів війни і навіть значною мірою диктують світові тренди. Ну, згадати хоча б «А я вам покажу, звідки на Білорусь готувався напад», «Рускій военний карабль...», шапка Бориса Джонсона з мерчем укрзалізниці та інші. Генерування смислів через такий дієвий механізм впливу на суспільство, як сміх, допомагає не лише подолати страх смерті, а й значно вплинути на багато явищ соціального життя. Пригадаймо хоча б один із останніх трендів на леопардовий одяг і челендж «Свободу леопардам», підхоплений у багатьох країнах світу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Був дуже сильний страх смерті». Призерка Олімпіади Ліщинська вдруге покинула дім через агресію РФ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/216919-buv-duze-silnij-strah-smerti-prizerka-olimpiadi-lisinska-vdruge-pokinula-dim-cerez-agresiu-rf/>
2. Війна: що робити зі страхом і панікою. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-60604260>
3. Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій : метод. посібник / О. М. Кокун, та ін. Київ-Одеса: Фенікс, 2022. 88 с.
4. Листи з фронту: Юлія Сідорова «Куба» – про відсутність страху смерті, любов до моди та про те, навіщо на війні парфуми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/listi-z-frontu-yuliya-sidorova-kuba-pro-emocijne-vigorannya-vidsutnist-strahu-zaginuti-ta-pro-te-navishcho-na-viyni-parumi-50188.html>
5. Психологічна підтримка під час війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ohoronapraci.kiev.ua/article/medicine/psihologicna-pidtrimka-pid-cas-vijni>
6. Чех Артем. Я прийняв смерть. Чому мені не страшно загинути на цій війні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://focus.ua/uk/opinions/517466-pochemu-mne-ne-strashno-pogibnut-na-etoj-voyne>

7. Як подолати страх смерті, – поради психолога. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.radio/podcasts/tochky-opory/yak-podolaty-strah-smerti-porady-psyhologa>

8. Ялом, І. Вдивляючись у сонце. Долаючи страх смерті. Харків, КСД, переклад і худ. оформл., 2000. 300 с.

9. Слюсар В. М. Вплив соціально-культурної кризи на смореалізацію особистості. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. № 32. С. 20–24.

**Ольга Бойко**

*здобувач вищої освіти*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Марина Оксютівич**

*кандидат філософських наук,*

*доцент кафедри психології та соціального забезпечення*

*(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

В умовах повномасштабної війни з російською федерацією, постійного натиску з боку агресора на Збройні сили (далі – ЗС) України в бойових та інших екстремальних ситуаціях, які створюють загрозу життю військовослужбовців, проблема будь-якої їх готовності до бойової та інших видів службової діяльності виходить на перший план.

У зв'язку з цим в комплексі чинників та умов, які надають можливості професійно підготувати військовослужбовця, особливе місце посідає мотивація – чинник, який надає військово-професійній діяльності військовослужбовця спрямованість, вибірковість, осмисленість, динамічність та ефективність [3, с. 322]. Тому серед пріоритетних напрямів роботи з військовослужбовцями є діагностика мотиваційної сфери особистості військовослужбовців до служби в Збройних Силах України. Що стосується військовослужбовців за контрактом, військово-професійна діяльність яких включена до професійної діяльності, проблема мотивації є майже не дослідженою.

Мною, для дослідження було використано методику К. Замфір в модифікації А. Реана – мотивація професійної діяльності. В основу покладена концепція про зовнішню та внутрішню мотивацію. Про внутрішній тип мотивації потрібно говорити, коли для особистості має значення сама діяльність. Якщо ж основою мотивації професійної діяльності є прагнення до задоволення інших зовнішніх потреб по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплатні тощо), то в цьому випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію [2, с. 64].

На основі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості. Мотиваційний комплекс представляє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) та зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ). На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості. Він уявляє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ, ЗНМ. До найкращих, оптимальних мотиваційних комплексів слід відносити два типи сполучення:

ВМ>ЗПМ>ЗНМ та ВМ = ЗПМ>ЗНМ.

Найгіршим мотиваційним комплексом є тип ЗНМ>ЗПМ>ВМ.

У проведеному мною дослідженні в Google Form брали участь 57 військовослужбовців за контрактом та мобілізовані військовослужбовці.

К. Замфір визначала актуальність наступних типів мотивації:

- 1) матеріальне винагорода;
- 2) прагнення до кар'єрного просування;
- 3) бажання не піддаватися критиці з боку керівника і колег;
- 4) прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей;
- 5) орієнтація на престиж і повагу з боку інших;
- 6) задоволення від добре виконаної роботи;
- 7) суспільна корисність праці.

Військовослужбовцям пропонувалось заповнити бланк з запитаннями.

Для відповідей використовувалася наступна шкала:

- 1 бал – «в дуже незначній мірі»,
- 2 бали – «в достатньо незначній мірі»,
- 3 бали – «в не великій, але й не в малій мірі»,
- 4 бали – «в достатньо великій мірі»,
- 5 балів – «в дуже великій мірі» [2, с. 64].

Аналіз отриманих результатів показав, що військовослужбовці переважно задоволені виконанням своїх службових обов'язків (табл. 1).

Таблиця 1

Відповідність досліджуваних певному типу мотиваційного комплексу

Мотиваційні комплекси	Кількість в/с	У відсотковому співвідношенні
ВМ>ЗПМ>ЗНМ	16	<b>28,07%</b>
ВМ=ЗПМ>ЗНМ	1	<b>1,75%</b>
ЗНМ>ЗПМ>ВМ	6	<b>10,53%</b>
ЗПМ>ВМ=ЗНМ	2	<b>3,51%</b>
ЗНМ>ВМ>ЗПМ	12	<b>21,05%</b>
ВМ=ЗНМ>ЗПМ	4	<b>7,02%</b>
ВМ>ЗПМ=ЗНМ	3	<b>5,26%</b>
ЗПМ>ВМ>ЗНМ	4	<b>7,02%</b>

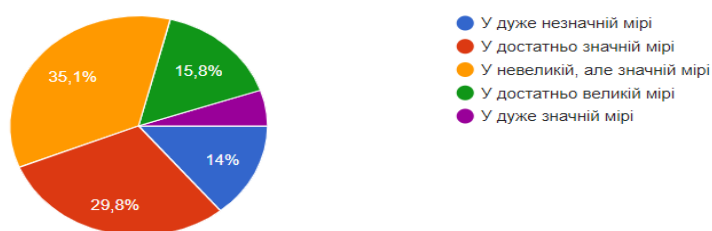
ВМ>ЗНМ>ЗПМ	6	<b>10,53%</b>
ЗНМ>ВМ=ЗПМ	2	<b>3,51%</b>
ВМ=ЗПМ=ЗНП	1	<b>1,75%</b>

*Джерело: розроблено автором*

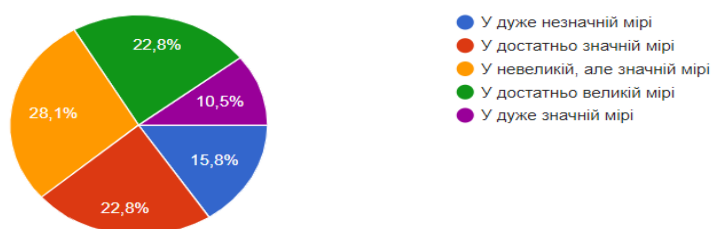
Це свідчить про те, що військовослужбовці з даним мотиваційним комплексом цікавлять діяльність, яку вони обрали, але є і вагома частка бажання досягнення певних зовнішніх винагород. Така діяльність є, переважно, засобом для досягнення власної вигоди.

Найгірші мотиваційні комплекси представлені таким співвідношенням: ЗНМ>ЗПМ>ВМ; ВМ>ЗНМ>ЗПМ; ЗНМ>ВМ>ЗПМ. Ці комплекси мають 10,53%; 10,53% і 21,05% військовослужбовців відповідно відповідно. Даний факт свідчить про байдуже, а можливо, і негативне ставлення до процесу служби та виконання покладених завдань (Рис 1).

Грошове забезпечення  
57

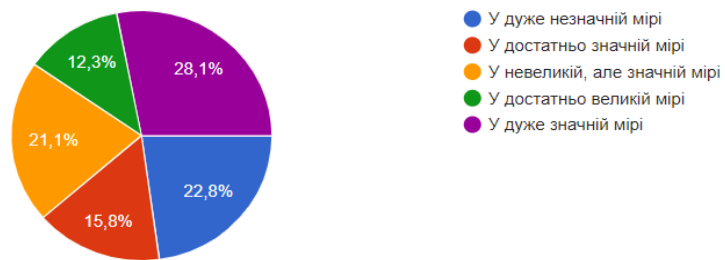


Прагнення до просування по роботі  
57



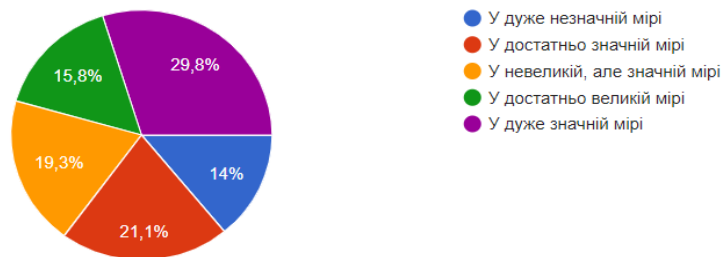
Прагнення уникнення критики зі сторони керівника чи колеєг

57



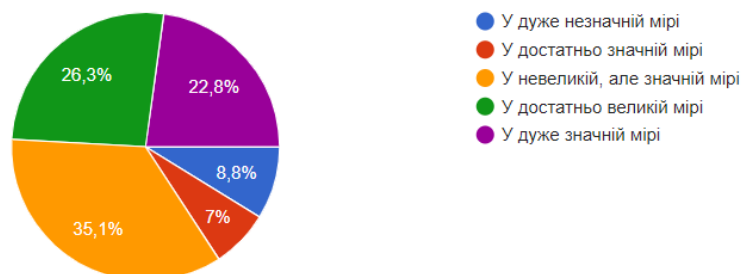
Прагнення уникати можливих покарань чи неприємностей

57



Потреба у досягненні соціального престижу та поваги оточуючих

57



Задоволення від самого процесу та результату роботи

57

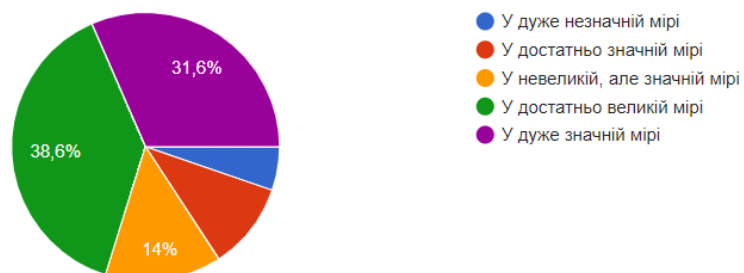




Рисунок 1. Мотиваційні аспекти

Військовослужбовці з зовнішньою мотивацією, як правило, не отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні службових завдань. Тому вони вибирають простіші завдання і виконують необхідний мінімум лише для отримання грошової винагороди. Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруженості, тривожності, спонтанності, що унеможливає прояв творчості і креативності у діяльності, в той час як наявність внутрішніх спонук сприяє прояву розкутості, оригінальності, зростанню креативності і творчості. Зовнішня мотивація діє за принципом «батоба і пряника» (заохочення, стимулювання, критика, покарання) або формули біхевіоризму (Б. Скінер, К. Халл та ін.) S – R (стимул – реакція), введення змагальних засад тощо. Основними елементами при даному типі мотивації є зовнішні стимули – важелі впливу або носії «подразнень», які викликають дію певних мотивів [4].

Характеризуючи військовослужбовців в цілому відзначимо, що переважаючий тип внутрішньої мотивації – 49,02%, на другому місці – із зовнішньою негативною мотивацією – 29,41%, такий тип характеризується наступними ознаками: служба без задоволення від виконання певних обов'язків чи задач; виконання обов'язків через страх невдач або покарань, примусу або під тиском. На третьому місці військовослужбовці із зовнішньою позитивною мотивацією – 11,76% (табл.2). Даний тип мотивації «гірше» внутрішнього типу, оскільки при ньому військовослужбовців приваблює не сама діяльність, а те, як вона буде оцінена оточуючими (позитивна оцінка, заохочення, похвала тощо)

Таблиця 2

Переважаючий тип досліджуваних

Переважаючий тип мотивації	Кількість військовослужбовців	У відсотковому відношенні
ВМ	25	49,02%
ЗПМ	6	11,76%

ЗНМ	15	29,41%
ВМ=ЗПМ	4	7,84%
ВМ=ЗПМ=ЗНМ	1	1,96%

*Джерело: розроблено автором*

Узагальнюючи, можна сказати, в Збройних Силах України переважна більшість військовослужбовців за контрактом мають позитивний рівень мотивації до військової служби, що відповідає вимогам за рівнем мотивації до цієї категорії військовослужбовців. Але також, є і велика кількість військовослужбовців з зовнішньою негативною мотивацією, що негативно відбивається на ефективності виконання службових завдань.

Важливими перспективами подальших досліджень у цьому напрямку має бути:

- Удосконалення діагностичних методик, інструментарію дослідження мотивації військово-професійної діяльності військовослужбовців.
- Визначення найбільш ефективних важелів, що впливатимуть на мотивацію військово-професійної діяльності військовослужбовців.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнезділова С. Мотивація військовослужбовців як елемент ефективного управління персоналом / С. Гнезділова // Актуальні проблеми державного управління. - 2012. - Вип. 2. - С. 38-41. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo\\_2012\\_2\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_2_13)
2. Кокурн О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України : метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олексійович, 2021. 74 с.
3. Коновалов Д. О. Критерії та показники діагностування сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів сухопутних військ до професійної діяльності/ Д. Коновалов – 2020 р. – 337с. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-245-6-14>
4. Оксютрович М., Петяк О. (2023). Особливості експертного психологічного консультування в освітніх закладах. *Psychology Travelogs*. 2023. № 1. С. 36–45. <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-4>.
5. Оксютрович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. 1(69). 253–260. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-253-260>

**Юлія Карпюк**

*кандидат психологічних наук, доцент,  
доцент кафедри загальної та клінічної психології  
(Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника)*

## **ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ**

**Вступ.** Сьогоднішня реальність демонструє стрімке зростання кількості кризових явищ, надзвичайних ситуацій та катастроф. При цьому, катастрофи відрізняються від особистих і сімейних надзвичайних ситуацій не тільки більшим масштабом, а й завданням шкоди людському життю. Також, вони характеризуються як зміни, що супроводжуються високим рівнем невизначеності та складності [1]. Варто зазначити, що в кризові періоди постраждалі люди отримують інформацію, обробляють дані та діють на їх основі інакше, ніж у некризовий період [3]. Зокрема, окремі люди чи групи можуть перебільшувати свої комунікаційні відповіді. Вони можуть повернутися до елементарніших або інстинктивних міркувань та поведінкових стратегій «бий або тікай». Відтак, ефективна комунікація у період криз відсутня. Водночас, зменшити психологічний вплив кризи можна шляхом її налагодження, громадськість повинна відчувати себе уповноваженою вживати заходів, які зменшать ризик заподіяння їй шкоди.

Відтак, **метою** наукової розвідки виступає короткий огляд теоретичних засад надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях з метою мінімізації шкоди екстремальних умов на психічне здоров'я постраждалого населення.

**Результати та обговорення.** Кризи можуть мати значні негативні наслідки для добробуту, функціонування та здоров'я постраждалих від них (це також стосується складних надзвичайних ситуацій в зонах конфліктів. Типові ефекти охоплюють стрес, страх, невпевненість, фізичні симптоми та проблеми психічного здоров'я, пов'язані з травмою. У літературі описані різноманітні принципи психосоціальної підтримки у період криз. Ми згрупували їх у три категорії: врахування потреб, проблем, ризиків та існуючих можливостей; створення сприятливого контексту; оцінка та використання уроків.

Велике коло згаданих проблем, які пов'язані із кризовими ситуаціями, свідчить про необхідність гнучкості та навичок імпровізації серед постачальників психосоціальної допомоги. Варто зазначити, що стрес вважається нормальною реакцією після переживання потенційно шокуючої події. Згідно досліджень, постачальники психосоціальної допомоги, які беруть участь у наданні негайної психосоціальної допомоги постраждалим людям не повинні (тільки) зосереджуватися на можливому розвитку пов'язаних із



подіями проблем із психічним здоров'ям (наприклад ПТСР) серед постраждалих, роблячи акцент на психологічному консультуванні й профілактиці проблеми, що вважається занадто вузьким, враховуючи обсяг потреб і проблем пов'язаних із психосоціальним благополуччям постраждалих людей.

Ефективна психосоціальна підтримка потребує розуміння того, хто знаходиться в зоні ризику серед постраждалої групи населення (наприклад, вразливі такі групи, як переміщені особи, діти та люди похилого віку, але також в першу чергу рятувальники та інші помічники). Типові фактори ризику, пов'язані з поширеністю варто оцінювати керуючись скаргами на психічне здоров'я та обмеженою здатністю до самовідновлення без психосоціальної підтримки. Дослідження посилаються на такі фактори ризику, як нижчий соціально-економічний статус, жіноча стать, відсутність соціальної підтримки, ризик смерті та втрати та наявні проблеми психічного здоров'я [2]. Додатковий стрес викликаний фактичною або потенційною «втратою ресурсу», втратою всього, що має значення для людини, наприклад, стосунків, власності, роботи, ролі у суспільстві та статусу. Підхід до зменшення ризику має включати усунення додаткових джерел стресу, пов'язаних із втратою ресурсів та інших стресових

факторів [5].

При цьому, важливе значення відіграє перша психологічна допомога (PFA), що являє собою підхід, заснований на доказових методах психологічного супроводу осіб у кризових і екстремальних ситуаціях, який базується на концепції стійкості людини. Відтак, перша психологічна допомога спрямована на зниження інтенсивності проявів симптомів стресу та сприяння здоровому відновленню особистості після травматичної події, стихійного лиха, надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я чи навіть особистої кризи.

Основна роль першої психологічної допомоги полягає у тому, що емоційне страждання не завжди таке помітне, як фізична травма, але воно настільки ж болюче та виснажливе, саме тому потребує підтримки у процесі проходження через важкі періоди життя з метою зниження рівня травматизації у сфері психічного здоров'я. Після того, як людина пережила досвід, що змінив життя, зазвичай вона відчуває його вплив на емоційному рівні. У кожного, хто переживає катастрофу, реакції проявляються по-різному в різні періоди часу під час і після інциденту. Зокрема, деякі поширені реакції на стрес охоплюють: відчуття розгубленості, страху, почуття безнадії та безпорадності, проблеми зі сном, фізичний біль, занепокоєння, гнів, горе, шок, підвищену агресивність, ізоляцію, почуття провини, кризу віри, втрату впевненості в собі чи інших.

Водночас, коли перша фізична допомога використовується для зменшення фізичного дискомфорту внаслідок отримання тілесних ушкоджень, перша психологічна допомога – це стратегія, спрямована на зниження

інтенсивності прояву болісного діапазону емоцій і реакцій, які відчувають люди, що піддаються сильному стресу.

Відтак, метою першої психологічної допомоги виступає створення та підтримка середовища безпеки, спокою і комфорту, відновлення відчуття зв'язаності, саморозширення та пробудження надії на майбутнє.

При цьому, перша психологічна допомога відповідає основним потребам і зменшує рівень психологічного дистресу, забезпечуючи турботливу втішну присутність і навчання типовим ефективним реакціям на стрес. Це розширює можливості людини, підтримуючи сильні сторони та заохочуючи використання наявних навичок подолання стресу. Вона, також, забезпечує підключення до природних мереж підтримки та скерування до професійних служб, якщо це необхідно. Перша психологічна допомога – це інструмент, який кожен може використовувати для зниження рівня стресу. Розуміючи свої реакції на стрес і застосовуючи принципи першої психологічної допомоги, особистість може підвищити стійкість до стресу в себе, своїй сім'ї, колег із робочого місця та спільноти.

При цьому перша психологічна допомога не є традиційним психіатричним чи професійним консультуванням у сфері психічного здоров'я, а скоріше стратегією зменшення інтенсивності прояву реакцій на стрес шляхом надання додаткової підтримки тим, хто постраждав від травматичної або екстреної ситуації. Психологічна перша допомога може допомогти всім — дітям, підліткам, дорослим, людям похилого віку, сім'ям і громадам, які постраждали від травматичних чи екстрених інцидентів, у тому числі служб реагування та постачальників послуг підтримки.

Психологічна перша допомога розроблена так, щоб бути простою та практичною, щоб її можна було використовувати в будь-яких умовах. Першу психологічну допомогу можна надати будь-де, де можна знайти постраждалих, зокрема, у притулках, школах, лікарнях, приватних будинках, на робочому місці та в громадських місцях.

**Висновки.** Отже, літературі описані різноманітні принципи психосоціальної підтримки у період криз. Ми згрупували їх у три категорії: врахування потреб, проблем, ризиків та існуючих можливостей; створення сприятливого контексту; оцінка та використання уроків. При цьому, особливо важливо вчасно надати першу психологічну допомогу, що спрямована на попередження розвитку ПТСР та інших серйозних проблем у сфері психічного здоров'я. Відтак, першочергово необхідно забезпечити відчуття безпеки, відновити відчуття зв'язаності, оцінити ризики та мінімізувати інтенсивність впливу стресових факторів. Після цього можна переходити до процесу кризового психологічного консультування з елементами психоедукації та психотерапії для мінімізації шкоди завданої пережитою подією.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. American Psychological Association. The effects of trauma do not have to last a lifetime [online]. 2004 Jan 16. URL: <http://www.apa.org/research/action/ptsd.aspx>.
2. Bonanno, G.A., C.R. Brewin, K. Kaniasty, and A.M. La Greca. Weighing the Costs of Disaster: Consequences, Risks, and Resilience in Individuals, Families, and Communities. *Psychological Science in the Public Interest* 11, 2010. Pp. 1–49.
3. DeWolfe, DJ. Mental health response to mass violence and terrorism: a field guide. DHHS Pub. SMA 4025. Rockville (MD): Substance Abuse and Mental Health Services Administration [online]. 2005. Available from URL: <https://store.samhsa.gov/product/Mental-Health-Response-to-Mass-Violence-andTerrorism-A-Field-Guide/SMA05-4025>
4. Hobfoll, S.E., P. Watson, C.C. Bell, R.A. Bryant, M.J. Brymer, M.J. Friedman, M. Friedman et al. Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence. *Psychiatry* 70 (4). 2007. Pp. 283–315.
5. Van der Velden, P.G., P. Van Loon, R.J. Kleber, S. Uhlenbroek, and J. Smit. Naar een Brede Visie op Psychosociale Interventies na Schokkende Gebeurtenissen: Suggesties voor een Herziening van Richtlijnen [Toward a Broad Vision on Psychosocial Interventions After Shocking Events: Suggestions for Guideline Revision]. *De Psycholoog* 43. 2009. Pp. 568–757.
6. Van Loon, P. Psychosociaal Crisismanagement na Calamiteiten: Casussen en Interventies [Psychosocial Crisis Management After Calamities: Cases and Interventions]. *Psychologie & Gezondheid* 36 (3). 2008. Pp. 111–160.

**Лілія Потапюк,**

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціогуманітарних технологій  
(Луцький національний технічний університет)*

**Вікторія Коляда,**

*здобувач вищої освіти  
(Луцький національний технічний університет)*

### **ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ**

Основними загрозами для безпеки можуть бути глобальні катаклізми, війна, хвороби, втрата майна, житла, загроза звільнення з роботи та ін. Тому для збереження почуття безпеки людина шукає будь-які гарантії, які зможуть забезпечити їй надійний захист і стан захищеності. Після задоволення потреб найнижчого рівня, людина починає рухатися до задоволення інших потреб.

Задоволення базової потреби – потреби в безпеці, є важливою умовою самореалізації особистості як у професійному, так і особистому житті [3, с. 61].

Війна в Україні стала несподіванкою та викликом для багатьох громадян, призвела до порушення їхнього нормального життя, забезпечення базових життєвих потреб, зокрема і потреби у безпеці, породила необхідність адаптації до нових обставин життя в ситуації невизначеності, постійної тривоги та стресу. Тому основні завдання, які постають перед особистістю в умовах війни, безпосередньо пов'язані з активним використанням психологічних або ж адаптаційних ресурсів.

Особистісні ресурси впливають на успішність соціально-психологічної адаптації особистості, зокрема, і в кризових ситуаціях та складних обставинах життя. Варто наголосити на тому, що особистісні ресурси значною мірою визначаються здатністю до побудови інтегрованої поведінки. Чим вища здатність до інтеграції поведінки, тим більш успішне додання стресогенних ситуацій. Адаптаційні здібності людини залежать від психологічних особливостей особистості. Саме ці особливості визначають можливості адекватного регулювання фізіологічних станів. Чим розвиненіші адаптаційні ресурси, тим вища ймовірність того, що організм людини збереже нормальну працездатність і високу ефективність діяльності під час впливу психогенних факторів зовнішнього середовища [5, с. 93–98].

В умовах війни надзвичайно важливим є пошук психологічних ресурсів особистості, які сприяють позитивному психічному здоров'ю. Серед них чільне місце займають копінг-стратегії.

У сучасній вітчизняній психологічній літературі дослідники подають термін «копінг» як адаптивну «переборювальну» поведінку або «психологічне подолання» (І.Афоніна, І. Подорожня, В. Аршава, Б. Шебанова та ін.) [2, с. 278].

Копінг – це усвідомлені прийоми та способи, які людина застосовує, щоб справитися зі складними, часом травматичними життєвими обставинами; зусилля індивіда, спрямовані на вирішення проблем, якщо вимоги мають величезне значення для його гарного самопочуття (як у ситуації, пов'язаній з великою небезпекою, так і в ситуації, спрямованій на великий успіх), оскільки ці вимоги активують адаптивні можливості. Обмежуючись психологічним аспектом, Р. Лазарус трактує стрес як реакцію взаємодії між особистістю і навколишнім світом, яка опосередковано оцінюється індивідом [6].

Отже, головне завдання копінгу – забезпечення й підтримка благополуччя людини, її фізичного і психічного здоров'я та досягнення задоволеності соціальними відносинами.

В умовах війни адаптаційні ресурси особистості виступають основою формування конструктивної поведінки, впливають на вибір конструктивних копінг-стратегій з метою подолання життєвих труднощів та перешкод. Конструктивна допінг-поведінка підвищує позитивний потенціал особистості,

сприяє розвитку почуття компетентності, самоцінності, впевненості у власних силах, самоефективності, особистісного та соціального успіху.

Домінуючими стають копінг-стратегії, спрямовані на створення позитивного емоційного настрою, при цьому дієвими інструментами є гедоністичні бажання і співчуття до себе. Копінг-стратегії можна розділити на три рівні:

- «продуктивні», спрямовані на подолання стресу, вирішення проблеми, до яких віднесено насамперед копінг-стратегію «орієнтація на вирішення завдання»;

- «проміжні», до яких належать копінг-стратегії, орієнтовані на пошук різних форм соціальної підтримки;

- «непродуктивні», які включають різні форми негативних емоцій (неспокій, розпач, самозвинувачення, занурення у себе), ігнорування проблеми та прагнення відволіктися, відпочити [4].

Під час психологічної адаптації та відновлення емоційна стійкість є однією із динамічних властивостей емоційності. В умовах стресу вона допомагає людині контролювати свої дії, протистояти труднощам і знаходити правильні рішення.

Індивідуальна модель стійкості базується на основних ресурсах стійкості. Серед них виділяють:

- психологічний ресурс, який включає в себе три ключові категорії факторів стійкості в психологічній сфері (когнітивні, що відображають думки та переконання людей про себе, а також розуміння власної ситуації; афективні включають переживання позитивних і негативних емоцій; саморегуляційні – включають саморегуляцію та контроль (копінг-стратегії));

- поведінковий ресурс передбачає зосередження поведінкової сфери на конкретних аспектах поведінкового здоров'я, які підкреслюють відповідальність індивіда за поведінку, стратегії та звички, що сприяють здоров'ю та благополуччю;

- фізичний ресурс включає фактори, які підвищують здатність людини задовольняти фізичні вимоги конкретної роботи або пов'язаних з роботою завдань, а також діяльність, пов'язану з покращенням здоров'я. Фізична активність тісно пов'язана з кращим медичним статусом, фізичною підготовленістю, психологічною та поведінковою придатністю. Крім того, групова фізична активність може покращити соціальну придатність через розвиток соціальних зв'язків та згуртованості. Також до цього ресурсу відноситься й харчування, оскільки воно сприяє стійкості, допомагаючи підтримувати свою вагу;

- соціальний ресурс – соціальна сфера включає об'єднані ресурси, отримані від соціального світу людини, тобто використання соціальних відносин у командах, сім'ї та спільнотах, з метою подолання стресових

факторів та успішного виконання завдань. Ресурси соціальної стійкості – це аспекти таких стосунків, які зміцнюють здатність людини протистояти викликам або навіть зростати від них;

– ресурс характеру заснований на розвитку здорових і цілісних переконань і узгоджений з основною системою особистісних цінностей, яка лежить в основі моралі, групової згуртованості, поведінки та розвитку сенсу життя. Риси характеру підвищують стійкість і відновлення після бою [1, с. 76].

Таким чином, динамічність та мінливість сучасного світу досить часто робить його у свідомості особистості важкопрогнозованим та непередбачуваним, що призводить до виникнення стресових ситуацій, умов невизначеності, у яких людина має діяти конструктивно та приймати оптимальні рішення. Процес пошуку ресурсу або виховання психологічної стійкості особистості відкриває для неї нові можливості. Люди з високим рівнем психологічної стійкості можуть адаптуватися, переосмислювати, шукати резервний ресурс в собі або вміють спиратися на кимось запропонований ресурс. Тому психологічну стійкість потрібно постійно тренувати та вдосконалювати: створювати ефективні зв'язки, аби мати підтримку близьких, шукати можливості для самореалізації, піклуватися про себе та займатися тим, що подобається; виховувати позитивне сприйняття себе і своїх можливостей.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О.М. Кокун, В.В. Клочков, В.М. Мороз, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.

2. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. 540 с.

3. Потапюк Л.М. Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Соціальна та освітня інклюзія : історія, сучасність та перспективи розвитку* : колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С.П. Миронової, Л.Б. Платаш. Чернівці : «Технодрук», 2021. С. 59-92.

4. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко та ін. ; за ред. Л.М. Карамушки. Київ-Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с. URL: [http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20\(1\).pdf](http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20(1).pdf)

5. Ткачишина О.Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. Вчені записки Таврійського

національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 93–98.

6. Lazarus R.S. The concept of coping / R.S. Lazarus, S. Folkman // Monat A. and Richard S. Lazarus. Stress and Coping. – New York, 1991. P. 189–206.

**Олексій Сабадуха**

*кандидат філософських наук,*

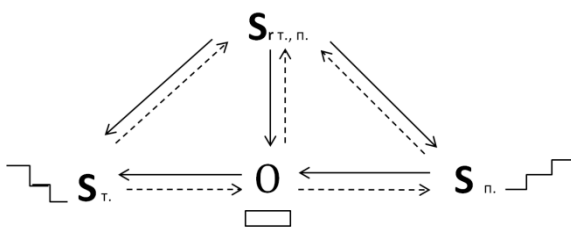
*доцент кафедри психології та соціального забезпечення  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

*Президент української асоціації психосоматичної терапії.*

### МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

У сучасній психосоматиці, незважаючи на певні теоретичні й практичні досягнення, ще не сформувався теоретико-методологічні засади. Теорія і практика психосоматичної роботи потребує нових методологічних пропозицій. Отже, метою розвідки є обґрунтування моделі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин психотерапевта і пацієнта як методологічного підґрунтя в психосоматичній терапії, що передбачає розв'язання таких завдань: обґрунтувати роль і значення рівня духовного розвитку терапевта і пацієнта в терапевтичному процесі; по-друге, розкрити структуру і сутність об'єкту (O) в психосоматичній практиці.

Запропонована модель суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин як методологічне підґрунтя має такий вигляд:



де  $S_{т.}$  – психосоматичний терапевт,  $O$  – психосоматичне здоров'я пацієнта, знак  $\square$  – соціально-психологічні умови життєдіяльності пацієнта,  $S_{п.}$  – пацієнт, а  $S_r$  – рефлексивна позиція терапевта і пацієнта.

Причинами психосоматичних розладів є тривалі негативні психологічні переживання. Щоб допомогти пацієнтові їх подолати, психосоматичний терапевт має сприяти психологічному розвитку пацієнта до рівня зрілої особистості, будуючи з ним відносини на основі довіри. Філософсько-психологічним змістом довіри є, з одного боку, здатність терапевта ставитись до пацієнта як до зрілої особистості, з іншого, – бажання пацієнта пізнавати досвід терапевта й класти його в основу свого досвіду (у феноменологічній методології ця ситуація у символічній формі висловлена у твердженні «життя тут пізнає життя»). Обґрунтуємо це фундаментальне положення. Якщо пацієнта розглядати як несвідому істоту, яка залежна від своїх несвідомих імпульсів й живе лише за принципом задоволення, то виникає велика

вірогідність того, що пацієнт так і залишиться на нижчих рівнях свого духовного розвитку. Зауважимо, що такий хибний підхід був започаткований З. Фройдом в психоаналізі й розвивається до теперішнього часу. Але якщо пацієнта розглядати як свідому особу, яка здатна до інтелектуально-психологічного розвитку й духовного зростання до рівня зрілої особистості, то збільшується вірогідність того, що вона такою й стане. Підкреслимо, що зазначений підхід був запропонований В. Франклом. На наше переконання, це має стати засадничим принципом психотерапії, й психосоматичної терапії зокрема. Це дозволяє досягти співпереживань і усвідомлення інтенцій (спрямованості) свідомості пацієнта, ступеня його духовного розвитку (залежна, посередня, зріла особистість [1]). Пацієнт в атмосфері співпереживань починає займати рефлексивну позицію (Sr), осмислювати власний життєвий досвід, його позитиви, негативи та психологічні причини соматичних розладів.

Здатність психосоматичного терапевта створити атмосферу довіри у відносинах з пацієнтом і досягти співпереживань залежить від рівня духовного розвитку самого терапевта. Так, якщо терапевт перебуває на рівні залежної особистості, то це будуть взаємовідносини двох залежних особистостей, що наноситиме шкоду обом, атмосфера взаємної довіри не побудується, а отже пацієнт не зможе стати на шлях духовного зростання до рівня зрілої особистості. У практичній площині терапевт буде абсолютизувати лише тілесні або психологічні практики. Терапевт на рівні посередньої особистості здатний ці практики поєднувати, але він залишатиметься відчуженим від пацієнта і буде змушений вдаватися до маніпулювань, психологічної гри тощо. Пацієнт це відчуватиме, а тому атмосфера довіри не сформується і співпереживання не відбудеться. Терапевт на рівні зрілої особистості в процесі роботи з пацієнтом здійснює процес самотрансценденції: виходить за межі власного «Я» й працює з установкою на «Іншого», що й створює атмосферу довіри – умову духовного розвитку пацієнта до рівня зрілої особистості. У практичному плані терапевт враховує тілесні, психологічні та соціальні компоненти здоров'я людини. Звісно, пацієнт також має бути активним суб'єктом терапевтичного процесу і докладати власні інтелектуально-психологічні зусилля, щоб здійснити процес самотрансценденції.

Психосоматичне здоров'я, як об'єкт психосоматичної терапії, має дві сторони. З одного боку, терапевт має здійснювати терапевтичний вплив перш за все на свідомість пацієнта, з іншого, – на його фізичний стан (наслідки психологічних переживань). В. Франкл сформулював принцип взаємодії свідомого та несвідомого, чим й визначив пріоритети. «Наші інстинкти <...> лише „формують запит» на поведінку, тоді як наше „Я» приймає рішення, що, урешті-решт, робити з цим запитом. Саме наше „Я» здатне вирішувати й здійснювати вільний вибір <...> І так відбувається завжди – незалежно від того, куди нас „тягне» сума несвідомих побудників – Воно» [2, с. 213]. Тому, терапевт



має активізувати свідомість пацієнта – спрямувати її на конструктивні установки, цінності та смисли. У такому стані свідомість людини здатна контролювати та коригувати підсвідомі імпульси й звички (медіальна префронтальна кора контролює верхню ділянку смугастого тіла, а орбітофронтальна ділянка кори – його ядро).

Отже, модель суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин, як методологічна засада психосоматичної терапії, закладає основи формування принципово нових і більш ґрунтовних методів та підходів у взаємодії терапевт – пацієнт.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного і особистісного буття. Івано-Франківськ: ІФНТУНТ, 2019, 647 с.
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2016, 160 с.
3. Слюсар В. М. Вплив соціально-культурної кризи на смореалізацію особистоті. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. № 32. С. 20–24.
4. Оксютрович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. 1(69). 253–260. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-253-260>

**Катерина Левченко**

здобувач вищої освіти

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

**Наталія Харитонова**

старший викладач кафедри психології та соціального забезпечення

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

#### **СТАН ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НАСЛІДКИ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ ЧЕРЕЗ РІК ВІД ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ**

Повномасштабна війна на території нашої країни торкнулася усіх українців без винятку, зокрема і студентську молодь. Тому, актуальність вивчення проблем психічного здоров'я особистості в умовах сьогодення, є вкрай важливою. Так, як окрім постійної загрози фізичному здоров'ю, українці переживають перманентний психологічний тиск: фонові тривога, емоційна лабільність, інсомнії, апатія, хронічна втома неясної етіології, головний біль напружності, екзистенціальні кризи, депресивні стани, гострі стресові реакції, посттравматичний стресовий розлад і т.д. Цей кумулятивний ефект

призводить до негативних зрушень у психоемоційній сфері життєдіяльності особистості. Отже, через рік від початку повномасштабного вторгнення, все ж таки важливими залишаються психоедукаційні заходи для суспільства, в якому знаходиться молоде покоління.

Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я розуміється як стан благополуччя, за якого людина реалізує власні здібності, може справлятися зі звичайними стресами життя, може продуктивно та ефективно працювати на допомогу своїй громаді.

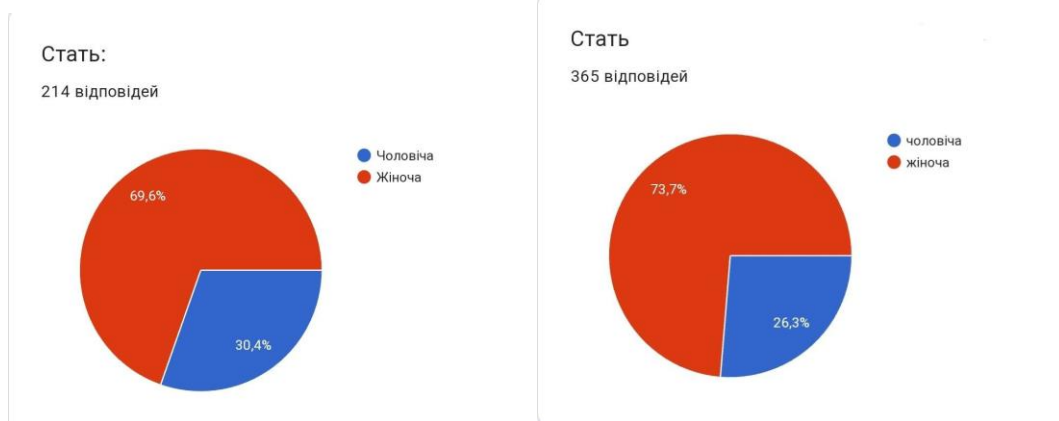
У протоколах ВООЗ визначено роль психічного здоров'я в життєдіяльності особистості та соціальних спільнот. Зазначається, що психічне здоров'я є фундаментальною основою для колективної та індивідуальної здатності мислити, переживати емоції та взаємодіяти один з одним, і відчувати емоційну насолоду від життя. Відповідно, психічне здоров'я розглядається як підґрунтя для адекватного та здорового функціонування людини в житті та соціальному середовищі. Тому можна говорити про те, що війна є найбільш вираженим негативним чинником, який впливає на психіку особистості, оскільки цей чинник обумовлює пряму загрозу життю людини і різні форми насильства, які є антагоністами стосовно вище зазначеного.

Перманентний стрес, який є буденністю в сучасній реалії, витісняє людину за межі власного вікна толерантності. В результаті цього витіснення, порушується гомеостаз нервової системи, який призводить до неконтрольованих свідомістю поведінкових реакцій. Ці реакції відбуваються на рівні рептильного та лімбічної системи. Обидві ці системи – інстинктивні і не піддаються свідомій регуляції. Отже стрес-реакції на рівні цих систем не контролювані і проявляються на фізіологічному, мисленневому (наративному), мовленневому та поведінковому рівнях, мають специфічні прояви та негативні наслідки для самого індивіда і оточення в якому він опинився в момент надзвичайної ситуації.

У випадку надмірної сили стрес-фактору, захисні механізми психіки вимикаються і виникає гостра стресова реакція. Згідно з «Дослідницькими діагностичними критеріями» МКХ-10 (ВООЗ, 1992), гостра реакція на стрес - це тимчасовий розлад, який розвивається у людини без будь-яких інших проявів психічних розладів у відповідь на незвичайний фізичний або психічний стрес і зазвичай стихає через кілька годин або днів. Час та інтенсивність цієї реакції залежить від сили обставин та вміння особистості справлятися із стресом, на основі навичок та досвіду минулого. У разі наявності досвіду період відновлення може відбуватися швидше, в протилежному випадку можлива схильність до формування дистресу, і як наслідок розвитку ПТСР, генералізованого тривожного розладу, синдрому хронічної втоми та депресії. Загалом перебування організму в стані тривалого дистресу, призводить до біохімічних та фізіологічних змін в роботі центральної нервової системи, зокрема головного мозку.

За підтримки Центру соціально-психологічної підтримки та супроводу «PsyLab» було проведено лонгітюдне дослідження щодо стану психічного здоров'я студентської молоді під час війни. В первинному опитуванні прийняли участь 214 осіб, віком від 16 до 28 років, з усіх факультетів університету. В повторному опитуванні 365 осіб, віком від 16 до 36 років, з усіх факультетів, але найбільш активними були ФПТОВЖ і ФНБПМВ.

В первинному опитуванні 69,6% респондентів було жіночої статі, та 30,4% чоловічої. У повторному опитуванні прийняли участь 73,7% жіночої статі, та 26,3% чоловічої.

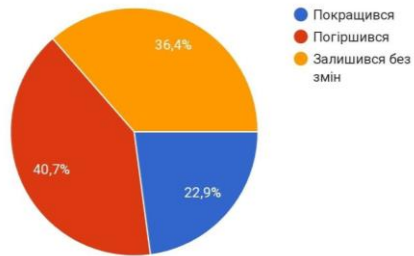


В первинному опитуванні шість найпоширеніших емоційних реакцій на звістку про війну були: тривога (15,9%), розгубленість (15,9%), страх (15%), шок (14,5%), занепокоєння (12,1%), збентеженість (8,9%). В повторному опитуванні тенденція збереглася, але зі зміною у відсотковому співвідношенні.

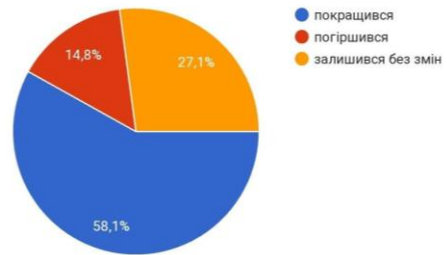


Через шість місяців після початку широкомасштабного вторгнення у 40,7% респондентів загальний психоемоційний стан погіршився, у 36,4% залишився без змін, та лише у 22,9% покращився. В повторному дослідженні тенденція змінилася: у 58,1% опитаних загальний стан покращився, у 27,1% залишився без змін та у 14,8% погіршився.

Через шість місяців після початку війни, ваш стан:  
214 відповідей

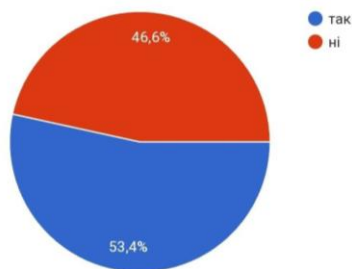


Через рік після початку війни, ваш стан:  
365 відповідей

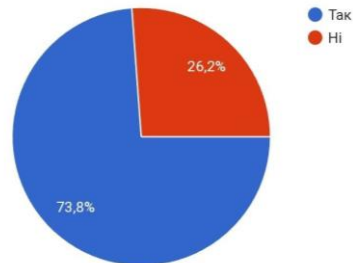


В первинному опитуванні у 73,8% відмічалось погіршення сну, у повторному опитуванні у 53,4% фіксується також погіршення сну.

Чи відчули ви вплив військових дій на ваш сон (регулярні складнощі з засинанням, пробудження кілька раз на ніч, нічні кошмари, короткий та тривожний сон та інше) після року війни ?  
365 відповідей



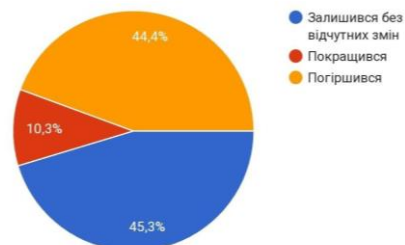
Чи відчули ви вплив військових дій на ваш сон (регулярні складнощі з засинанням, пробудження кілька разів на ніч, нічні кошмари, короткий та тривожний сон та інше)?  
214 відповідей



В первинному опитуванні загальний стан фізичного здоров'я респондентів у 45,3% залишався без змін, у 44,4% погіршився, та у 10,3% опитаних покращився. У повторному дослідженні у 54,8% стан фізичного здоров'я залишився без відчутних змін, у 32,3% погіршився, та у 12,9% покращився.

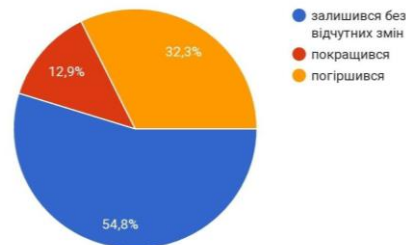
Як змінився стан вашого фізичного здоров'я після початку війни?

214 відповідей



Як змінився стан вашого фізичного здоров'я після року війни ?

365 відповідей



З відповідей респондентів можна зробити висновок, що у більшості студентів, завдяки власним вмінням долати стрес та психологічний тиск, навчилися жити в дистресі і можуть з ним боротися, тому це можна інтерпретувати, як одну із ознак майбутнього посттравматичного зростання.

Хочу зазначити, що Центр соціально-психологічного супроводу «PsyLab» протягом цього року надавав індивідуальні консультації, для всіх бажаючих студентів, а також деякі студентські групи проходили психологічні тренінги.

Отже, швидка та вчасна психологічна допомога сприяє подоланню наслідків дистресу, здійснює профілактику розвитку травматичних та деяких нозологічних розладів. Основою такої допомоги може стати комплекс заходів, що включає психоедукацію, психодіагностику, психологічні заходи та психологічну інтервенцію, і все разом допоможе сформувати індивідуальні копінг-стратегії та навчить поповнювати психологічні резерви.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-p#Text>
2. Д-р Джудіт Герман Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору: Дер Джудіт Герман; переклад з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. – Львів, 2022. – 424с.
3. <https://moz.gov.ua/article/for-medical-staff/diagnostika-i-nadannja-dopomogi-pri-bojovij-travmi-profilaktika-ptsr>
4. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/22-2.pdf>

**Наталія Панченко**

*старший викладач кафедри педагогічних технологій  
та мовної підготовки  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Надія Данілевська**

*здобувач вищої освіти  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **ЛІТЕРАТУРНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ЛЮДЕЙ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ**

Кризові стани супроводжують людей протягом всього життя та є невід'ємною частиною їх існування. Існують такі поняття як «вікові кризи», «критичні періоди», «кризи психічного розвитку», «критичні ситуації», «кризові стани особистості». Проте, з огляду на військову, політичну та економічну ситуацію, проблема існування людини у складних життєвих обставинах постає надзвичайно гостро.

Взагалі, кризою можна назвати такий віраж на життєвому шляху людини, коли під загрозою опиняється життєвий задум, проект майбутньої світобудови. Також, кризу можна визначити як тривалий внутрішній конфлікт із приводу життя в цілому, його сенсу, головних цілей та шляхів їх досягнення [3, с. 13].

Кризи, що їх переживає кожна особистість, бувають нормальними (нормативними, прогресивними) та аномальними (ненормативними, регресивними). Нормальна криза – це існування людини у межах норми, закономірні перехідні етапи в її становленні та розвитку (вікові кризи, нормативні сімейні кризи та ін.). Аномальна криза – загострення суперечностей психіки людини, спричинене складними, несприятливими життєвими обставинами. Ненормативні кризи мають незапланований і автономний характер. Вони виникають у складних життєвих умовах, коли людина переживає події, що раптово змінюють її долю [3, с. 13].

Криза — це боротьба особистості за збереження емоційної рівноваги та адаптації у випадку, коли проблеми сприймаються як неподоланні. Переживання людини, що опинилася у кризовій ситуації, залежно від характеру кризи та інтенсивності стресового чинника визначаються широким спектром емоційних, когнітивних, тілесних та поведінкових розладів – тривоги, страху, паніки, агресії, депресії, деперсоналізації, дереалізації, дисоціації та ін.

Досить часто людина, що знаходиться в кризовому стані, не бачить виходу з проблемної ситуації і може потребувати кваліфікованої допомоги. У кризовій ситуації, коли психічний стан людини порушується, потужним

інструментом для поліпшення самопочуття та емоційного благополуччя може стати художнє слово.

Усвідомлення значення позитивного впливу літератури на здоров'я людини існують протягом усієї історії розвитку мистецтва, педагогіки, психології та медицини. І в умовах сьогодення література та мистецтво стають все більш перспективними засобами психотерапії.

Сьогодні літературну терапію, або бібліотерапію визнано одним з розділів психології, де вивчається психологія читача та читання. Фахівцями книжної справи вже давно було відмічено лікувальний вплив книги на людину, що зумовило застосування у медицині методу бібліотерапії, сутність якого полягає у використанні спеціально підібраного читацького матеріалу як терапевтичного засобу з метою розв'язання особистих проблем. Останнім часом до бібліотерапії усе більше звертаються психологи та бібліотечні працівники, які використовують книгу в якості інструменту терапії. При цьому слід зазначити, що бібліотерапія передбачає не лише лікування, а й виховання за допомогою книжок. [2, с. 74]

Бібліотерапія як терапевтичний метод має свої типології ефектів і функцій:

1. Інформаційна функція (читання дає інформацію, підвищує рівень знань при одночасному зниженні страху перед невідомим. Ця функція властива науковій літературі).

2. Освітня функція (читання формує погляди і думки, що підвищують освіту).

3. «Дзеркальна» функція (читач порівнює погляди автора із власними поглядами, на підставі цього порівняння може змінюватися своя власна думка або бачення).

4. Ідентифікаційна функція (читач знаходить приклад або ідентифікує себе з персонажем).

5. Функція очищення (під час читання книги може відбутися психологічне очищення (так званий катарсис). Для досягнення цього ефекту необхідно, щоб твір був спроможний виконувати таке очищення, а читач був готовий відчувати катарсис під час читання).

6. Естетична функція (в процесі читання особистість отримує естетичну насолоду).

7. Релаксаційна функція (забезпечення розслаблення, релаксації під час читання) [1, с. 220].

Сьогодні бібліотерапія використовується для роботи з широким колом психологічних проблем, зокрема при лікуванні різних залежностей, травм, психічних захворювань, емоційної лабільності. Рекомендується для людей, які залишили своє звичне оточення і вимушені пристосовуватися до змінених умов життя (до прикладу, це вимушені переселенці, період санаторного

лікування та реабілітації, перебування у в'язниці), тяжкохворих, інвалідів тощо [1, 221].

Літературна терапія може бути використана в різних форматах, включаючи індивідуальні терапевтичні сесії, групові терапевтичні програми та самостійну практику. Один з підходів полягає в тому, щоб читати літературні тексти, які містять теми, події або персонажів, які сприяють відчуттю злагоди та спокою. Інші підходи можуть включати рефлексію над тим, як власний життєвий досвід може бути відображений в текстах, або творчі вправи на основі літературних творів.

Отже, літературна терапія може бути корисним інструментом для поліпшення психічного стану людей у кризових ситуаціях. Цей підхід використовує літературні тексти як засіб для виклику емоцій та рефлексії.

Дослідження показують, що літературна терапія може мати позитивний вплив на психічний стан людей, зокрема на зниження рівня тривоги, депресії та стресу. Додатково, літературна терапія може допомогти людям розвинути навички емоційної інтелігентності та покращити рівень комунікації.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 218-223. URL: <http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8054/1/Therapeutic%20possibilities%20of%20bibliotherapy%20as%20a%20modern%20method%20of%20psychological%20care.pdf>
2. Марценюк М. О., Моргун А. В. Бібліотерапія як сучасна форма психотерапевтичної діяльності. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. Мукачево. 2021. Вип. 1(30). С. 72-77. URL: <http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8249/1/BIBLIOTHERAPY%20AS%20A%20MODERN%20FORM%20OF%20PSYCHOTHERAPEUTIC%20ACTIVITY.pdf>
3. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник [для студентів вищих навч. закладів]. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с. URL: [http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp\\_discipl/Cherezova%20I.O.%20Psykhohohiya%20zhyttyevykh%20kryz%20osobystosti.PDF](http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp_discipl/Cherezova%20I.O.%20Psykhohohiya%20zhyttyevykh%20kryz%20osobystosti.PDF)
4. Слюсар В. М. Вплив соціально-культурної кризи на самореалізацію особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 20-24.



**Андрій Сочинський***аспірант**кафедри соціальної та практичної психології**(Житомирський державний університет імені Івана Франка)***ЗМІНА ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ КРИЗИ**

Ціннісна сфера особистості, хоча є фактором стабільного впливу на поведінку індивіда, проте є явищем динамічним, і ця динаміка інтенсифікується в період криз. Будучи досить поширеним явищем, криза може впливати на ціннісні орієнтації особистості, призводити до переосмислення цінностей, їх зміни або перерозподілу пріоритетів життєдіяльності. Крім того, криза може викликати зміну цінностей через переоцінку «звичних» для особистості цінностей та пошук нових способів адаптації до зміни умов. Аналізуючи дослідження змін ціннісної сфери особистості в умовах кризи слід відмітити праці таких науковців як Р. Дарендорф, А. Маслоу, О. Музика, М. Рокич, Г. Чайка, В. Франкл, Л. Хорлінг, Ш. Шварц та інші.

Серед досліджень ціннісної сфери особистості та її динаміки в кризових умовах можна умовно згрупувати декілька ключових напрямків:

Перший – пов'язаний з виявленням змін у системі цінностей особистості в умовах кризи. Відповідні дослідження (О. Музика, Г. Чайка) показують, що в період кризи люди можуть переглянути свої цінності та переоцінити важливість деяких з них. Наприклад, в умовах кризи індивіди можуть стати більш орієнтованими на матеріальні цінності та перестати цінувати більш абстрактні цінності, такі як духовність, творчість чи саморозвиток, а в умовах кризи війни, зосередитись на базових матеріальних цінностях з мотивацією фізичного виживання [1, с. 99].

Другий напрямок досліджень пов'язаний з вивченням того, як зміни в системі цінностей особистості впливають на її психологічний стан і поведінку (А. Маслоу, Ш. Шварц). Наприклад, люди, які в період кризи надають велике значення матеріальним цінностям, можуть відчувати більш високий рівень стресу і тривоги, а також проявляти більш агресивну поведінку по відношенню до інших індивідів, яка раніше їм була абсолютно нехарактерна [3, с. 302].

Третій напрямок досліджень пов'язаний з вивченням того, які цінності та життєві пріоритети допомагають людям подолати кризові ситуації. Наприклад, дослідження (Р. Дарендорф, В. Франкл) показують, що люди, які надають велике значення сім'ї, друзям і соціальній підтримці, краще управляють стресом і тривогою в період кризи [2, с. 90].

Узагальнюючи відповідні дослідження в цій галузі можна зазначити, що в умовах кризи особистісні цінності людей переважно змінюються. Це означає, що криза може стати трансформаційним досвідом, котрий формує нові

ситуації існування та розвитку індивіда, «кидаючи виклик» переконанням і пріоритетам особистості [4, с. 166]. Орієнтуючись на наукові дослідження, доцільно підсумувати найбільш поширені зміни особистих цінностей під час кризи:

1. Зміна пріоритетів: під час кризи люди часто переоцінюють те, що для них важливо. Наприклад, індивід, що раніше ставив пріоритетом свою кар'єру вищим над сім'єю, тепер може змінити погляди на протилежні та збільшити час комунікації з родиною та близьким оточенням.

2. Підвищення емпатії: кризові ситуації часто можуть викликати посилення почуття емпатії. Особистості можуть більше турбуватися про благополуччя інших і менше зосереджуватися на власних потребах.

3. Більша стійкість: переживання кризи може зробити особистість більш стійкою та здатною впоратися з майбутніми викликами. Вони можуть розвинути нове відчуття внутрішньої сили та адаптивності до постійно змінних умов.

4. Нові перспективи: криза може поставити під сумнів наші існуючі переконання, припущення та, відповідно, плани, що призведе до зміни життєвої перспективи особистості. Це, в свою чергу, може призвести до нових цінностей і пріоритетів, які відображатимуть інший (часто, кардинально антагоністичний) погляд на життя.

5. Вдячність за життя: переживання кризи може змусити людей більше цінувати життя як процес та людей, які співіснують поряд. Відповідно зміниться баланс між термінальними та інструментальними цінностями, а індивід почати цінувати стосунки та досвід вище за матеріальні блага.

Відповідно, можна прийти до висновків, що не кожен індивід відчуває зміну своїх особистісних цінностей під час кризи, зокрема і кризи війни. Однак для тих, хто це робить, це може бути позитивним кроком до особистісного зростання та більш повноцінного життя.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чайка Г. В. Ціннісно-сміслова сфера у кризові періоди розвитку особистості, *Актуальні проблеми психології*. – К., 2015. Т. 9, Вип. 6., С. 93 – 101.

2. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beackon Press, 2006. 184 p.

3. Maslow A. H. *The Farther Reaches of Human Nature*. New York: Penguin / Arkana, 1993. 432 p.

4. Horlings, L. G. The inner dimension of sustainability: personal and cultural values, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2015, Vol. 14 (pp.163–169).

**Тетяна Остапчук**

*здобувач вищої освіти*

*(Черкаський національний університет*

*ім. Богдана Хмельницького)*

## **ПРОБЛЕМА ПІСЛЯПОЛОГОВОЇ ДЕПРЕСІЇ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Депресія – це психічний розлад, що істотно впливає на соціальну адаптацію та якість життя і характеризується патологічно зниженим настроєм з песимістичною оцінкою себе і свого становища в навколишній дійсності, гальмуванням інтелектуальної і моторної діяльності, зниженням спонукань і соматовегетативними порушеннями.

Депресія настільки поширена в сучасному світі, що це захворювання вийшло за межі психіатрії, з ним зустрічаються лікарі всіх спеціальностей. [1]

Різні етапи життя, особливо зміни та стрес можуть бути чинниками виникнення депресії. Висока поширеність депресивних і тривожних розладів у жінок спостерігається саме під час вагітності, і це одна з серйозних проблем суспільної охорони здоров'я.

Одним з різновидів депресії – є післяпологова депресія, що за даними наукових досліджень може проявлятися у жінок в період від народження дитини до 1 року. Загалом - післяпологові порушення настрою вражають до 80% матерів, а 15% жінок відчують саме депресію після пологів.

Це спричинено тим, що перехід від самотійного життя до батьківства є складним і пов'язаний із значним стресом. Незважаючи на те, що народження дитини може принести чимало радості та задоволення в житті, не можна обійти той факт, що для багатьох жінок вагітність пов'язана із дискомфортом, з відчуттям невизначеності, а післяпологовий період часто приносить відсутність сну, втому, емоційні піднесення і спади.

Симптоми післяпологової депресії відповідають діагностичним критеріям клінічної депресії. Один з наступних симптомів має бути присутнім принаймні протягом 2 тижнів:

- Пригнічений настрій.
- Ангедонія (втрата інтересу або задоволення).
- Зниження апетиту (з помітним збільшенням або втратою ваги).
- Порушення сну (безсоння, гіперсомнія).
- Психомоторна загальмованість або збудження (спостерігається іншими).
- Нестача енергії або втома.
- Почуття нікчемності або почуття надмірної / невідповідної провини.
- Важко концентрувати увагу або приймати рішення майже кожен день.
- Думки про смерть, самогубство або суїцидальний план. [2]

На сьогоднішній день, вчені не дійшли згоди щодо єдиної причини яка пояснює, чому саме виникає післяпологова депресія. Важливу роль відіграють фізіологічні та психологічні причини. Науковці стверджують, що виникнення захворювання часто спричиняють гормони. Їхній рівень різко йде на спад і це впливає на вироблення нейромедіаторів, особливо серотоніну і дофаміну.

Але не можна виключати й психологічні причини: через брак сну та страх за дитину, жінці може бути важко впоратись навіть з дрібними проблемами.

Мета аналіз 18 досліджень показав, що саме втрата контролю над власним життям є однією з основних психологічних причин виникнення післяпологової депресії. [3]

Слід зазначити, що ознаки післяпологової депресії виявляють у чоловіків і навіть у прийомних батьків. [4]

Ризик виникнення післяпологової депресії можуть підвищувати наступні фактори:

1. Народження дитини шляхом кесаревого розтину.
2. Переживання депресивних та тривожних розладів ще до пологів (такі матері більш чутливі до гормональних змін в їхньому організмі).
3. Наявність двох або більше дітей (це вище психологічне та фізичне навантаження, що частіше спричиняє депресію);
4. Віковий фактор: молоді породіллі більш схильні до розвитку депресії, а нижчі показники у жінок віком 31-35 років;
5. Брак соціальної підтримки: проблеми у шлюбі, втрата близької людини тощо.

Разом з тим антропологи стверджують, що післяпологова депресія може мати еволюційне підґрунтя – попри розвиток технологій, сучасні жінки знаходяться у соціальному вакуумі, що може сприяти виникненню депресії.

В наш час зростає потреба достатньої поінформованості жінок про симптоми та можливості лікування післяпологової депресії. Чим раніше буде вжито заходів профілактики та відповідних методів лікування, тим нижчі ризики для здоров'я жінки та її дитини.

#### СПИСО ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Депресія: значення терміну, статистика, симптоми. Національна академія медичних наук України [Електронний ресурс] URL: <https://amnu.gov.ua/depresiya-znachennya-terminu-statystyka-symptomy/> (дата звернення: 21.07.2020).
2. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Fifth edition ed. Arlington, VA: American Psychiatric Association; 2013.

3. Interventions for Postpartum Depression // Toronto, Canada: Registered Nurses' Association of Ontario [Електронний ресурс] URL: [https://rnao.ca/sites/rnaoca/files/Interventions\\_for\\_Postpartum\\_Depression.pdf](https://rnao.ca/sites/rnaoca/files/Interventions_for_Postpartum_Depression.pdf)

4. Psychodynamics Of Postpartum Depression. // Lawrence D. Blum, MD Philadelphia, Pennsylvania [Електронний ресурс] URL: <https://www.psychologytoday.com/sites/default/files/attachments/58717/postpartumdepression-pp-2007.pdf>

**Лариса Хронюк**

*здобувач вищої освіти*

*(Черкаський національний університет*

*імені Богдана Хмельницького)*

### **ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ДУХОВЕНСТВА**

Представники духовенства - об'єкт нашого дослідження – виконують життєво важливі суспільні функції. Під духовенством, за кембриджським словником, розуміють релігійних лідерів, особливим чином священників, християнських священнослужителів та осіб, які займають вищі церковні посади [9]. Священнослужителі виконують важливі ролі як вчителі, наставники, лідери, душеопікуни, консультанти. Вони турбуються про духовне, стосункове та емоційне благополуччям прихожан, мають безпосередній вплив на їхню стресостійкість [1, с.23].

Робота духовенства пов'язана з напругою, оскільки зосереджена на духовності людей в секулярному суспільстві. Священнослужителі розуміють, що попри роботу, яка ніколи не закінчується, вони не завжди отримують результати. Їхня робота публічна, вимоглива, емоційно виснажлива.

Виходячи з вище сказаного і враховуючи те, що ця особлива категорія людей знаходиться в тісному емоційному контакті з іншими, духовенство - група населення високого ризику - часто страждає від стресів і піддається емоційному вигоранню [2, с. 221].

Крім того, протестантські священнослужителі в США та багатьох інших країнах залишають служіння з вражаючою швидкістю. Навіть враховуючи вищий рівень богословської освіти в США і загалом вищий рівень життя, заробітної плати, американським служителям та їхнім сім'ям не вистачає стресостійкості для того, щоб відповідати високим вимогам служіння [3, с. 10]. Та це є проблемою не лише американського духовенства. А священнослужитель, який сам не може справитися зі своїми життєвими кризами, втратами та іншими стресам, пастор, якому бракує стресостійкості, зазвичай не в змозі бути достатньо ефективним, надаючи допомогу прихожанам в подоланні стресу.

На думку Блантона [2, с. 224], стрес священнослужителів може призвести до негативних наслідків для здоров'я і благополуччя церковних громад. Саме тому поліпшення здоров'я і благополуччя представників духовенства сприятиме поліпшенню здоров'я і благополуччя великої кількості людей, яким воно надає допомогу [9, с.45].

Згідно Оксфордського словника, стресостійкість - здатність людей швидко відновлюватися після чогось неприємного, наприклад, шоку, травми тощо [8, 120]. Стресостійкість - це процес розвитку, який виникає в результаті поєднання індивідуальних, стосункових і контекстуальних змінних, включаючи когнітивну оцінку, і призводить до позитивної адаптації до негараздів і стресу [5, с. 10; 8, с.130]. З точки зору віри, можна вважати, що стресостійкість розвивається в активній боротьбі за зростання в труднощах, а не є підкорення їм [1, с. 11]. Титус визначає «духовну стресостійкість» як здатність, стикаючись з труднощами, активно долати їх, використовуючи ресурси релігії, протистояти руйнуванню власних духовних компетенцій і будувати щось позитивне відповідно до більш широких богословських цілей» [10, с. 28]. Подолання труднощів, опір деформації та побудова нової сили через важкі обставини - три виміри стресостійкості [8, с. 11].

В позитивній психології теорія стресостійкості дозволяє сфокусувати увагу на адаптивності та здібностях духовенства. Важливо також розуміти стресостійкість духовенства з точки зору місця роботи. Вона включає умови, які виникають протягом життя людини, що уможливають індивідуальну адаптацію до негараздів, передбачає створення робочих місць, які підтримують здорову стресостійкість [6, с. 56].

Якщо розглядати стресостійкість з точки зору психології праці або управління, спрямовану на зменшення стресу на роботі, обидва напрямки сходяться на думці, що стресостійкість - це складний процес. Він складається з індивідуальних змінних і змінних на робочому місці, включає організаційні процеси і культуру як частину формування стресостійкості [7, с. 45]. Ця точка зору наголошує на взаємодії індивідуальних біографій з їхніми минулими і теперішніми контекстами, які впливають на стресостійкість [4, с. 61].

Особливо актуальною є проблема стресостійкості в зв'язку з невротизацією українського суспільства, яке перебуває в стані війни. Не було виявлено систематичних досліджень індивідуальних, психологічних характеристик представників духовенства в українській психологічній науці, що і обумовлює додаткову актуальність нашого дослідження.

Проблемою стресостійкості представників духовенства цікавилися наступні науковці: Діана Чандлер, Джон Х. Хоскінс, Лейн, Кемерон Лі, Джозеф Гілсон Ліддік, Луміс, Майнер, Даусон і Стерланд та Девід А. Віліс та ін. Вони особливо наголошують на комбінації взаємопов'язаних і взаємозалежних перспектив досліджень, доповнюючи один одного в розробці структур стресостійкості в житті священнослужителів.

Незважаючи на роль представників духовенства як лідерів громад, які служать людям, література про стресостійкість священнослужителів досить обмежена; наявні джерела головним чином пов'язані з дослідженням складнощів праці духовенства та їхнього вигорання внаслідок стресу. При цьому для вирішення проблем, пов'язаних із рольовим стресом і вигоранням, стресостійкість є критично важливою.

Говорячи про особливості стресостійкості представників духовенства з розглянутих джерел, можемо виділити наступні: індивідуальні, соціальні/стосункові, контекстуальні/організаційні змінні, які, на думку священнослужителів, впливають на їхню професійну стресостійкість.

Духовне життя включає: вміння надавати зміст подіям в контексті теології, наявність чіткого покликання від Бога та ідентичності, партнерство з Богом і духовні практики. Підтримка через стосунки включає: подружжя і сім'ю, друзів, колег, наставників, керівників, громади і професіоналів [3, с. 145].

Особистісні аспекти включають: баланс, турботу про здоров'я, межі, самосвідомість, навчання впродовж життя, узгодження з інституцією та особисті якості. Крім того, різні особистісні аспекти, такі як екстравертність, оптимізм і здатність до адаптації, сприяють стресостійкості духовенства [Ibid, с. 150].

Проблеми зі здоров'ям були названі як виклик для стресостійкості духовенства. Серед виявлених проблем - старіння і зниження енергії, хронічні захворювання, проблеми, пов'язані з фізичними вправами і сном, а також негативне сприйняття психічного здоров'я. Поряд з цим, турбота про здоров'я була визначена як ресурс, що допомагає священнослужителям позитивно реагувати на негаразди. Дієта, фізичні вправи, відпочинок, рекреація та гумор як ключові аспекти турботи про здоров'я є ресурсом, який, на думку священнослужителів, сприяє їхній стресостійкості [Ibid, с. 165].

Організаційні практики включають: гнучкість ролей, ретельну підготовку до служіння, підтримку на початку служіння, навчання та підтримку конкретних навичок, а також можливості для налагодження стосунків [Ibid].

Аналіз сучасних публікацій засвідчує, що дослідники виокремлювали широкий спектр ресурсів, які підтримують стресостійкість священнослужителів. Теми цих ресурсів - духовні, стосункові, особистісні та організаційні. Підтеми для кожної з них дають більш детальне розуміння ресурсів, які, за словами священнослужителів, допомагають їм позитивно реагувати на негаразди. Однак, порівняно нечисленні дослідження стресостійкості представників духовенства не дають підстав для переконливих висновків, тому означене питання потребує подальшого вивчення, зокрема, в стресогенних умовах, які наразі склались в Україні, що й обумовлює актуальність та важливість подальшої роботи над даною темою.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allain-Chapman, J. (2012). Resilient pastors: The role of adversity in healing and growth. New York: SPCK, 23-32.
2. Blanton, P. W., Lane, M. L. (2000). Work-related predictors of physical symptomatology and emotional well-being among clergy and spouses. New York: Star, 221-240.
3. Cockling, J.W. (2013). Pastoral resilience. *Review of Religious Research*. Winfield: WTS, 100-150.
4. Day, C. (2014). Resilient principals in challenging schools: The courage and costs of conviction. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 20(5), 61-74. doi: [10.1080/13540602.2014.937959](https://doi.org/10.1080/13540602.2014.937959)
5. Evers, W. (2002). Burnout among Dutch reformed Pastors. *Journal of Psychology and Theology*, Vol. 30, No. 5. New York: Dobe, 10-20.
6. Fletcher, D., Sarka, M. (2011). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts and theory. 10-57. Retrieved from [http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/8063/1/221275\\_PubSub2839\\_Sarkar.pdf](http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/8063/1/221275_PubSub2839_Sarkar.pdf)
7. Griffiths, A. (2014). Promoting resilience in schools: A view from occupational health psychology. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 20 (5), 45-61. doi: [10.1080/13540602.2014.937954](https://doi.org/10.1080/13540602.2014.937954)
8. Gu, Q., Day, C. (2007). Teachers resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*. 120-136. doi: [10.1016/j.tate.2006.06.006](https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.06.006)
9. Proeschold-Bell, R. J., Le Grand, S., James, J., Wallace, A., Adams, C., Toole, D. (2015). A theoretical model of the holistic health of United Methodist clergy. London: Nathan Press, 45-48.
10. Titus, C. S. (2006). Resilience and the Virtue of Fortitude: Aquinas in Dialogue with the Psychosocial Sciences. Washington: The Catholic University of America Press, 28 - 35.

**Сергій Храпчук**

*музикант, письменник, незалежний дослідник*

### **ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ**

Аналізуючи життєдіяльність суспільства та психоемоційні дії окремих особистостей, привертає увагу слабка здібність та адаптація кожного індивідуума щодо стресових ситуацій, обумовлених тими чи іншими чинниками життя. Саме невміння регулювати або опанувати своїми психофізіологічними та психічними станами призводить до негативних стресових ситуацій та збоїв у психологічному здоров'ї багатьох людей. Такий складний та неприємний стан у побуті називають екстремальною ситуацією.



Екстремальна ситуація – це стан життєдіяльності людини, усвідомлюваний нею як такий, що загрожує її фізичному та психічному здоров'ю.

Ситуація для людини стає надзвичайно значимою та розцінюється як така, що носить реальну небезпеку, тому призводить до особливої реакції організму, яка носить назву «стрес». Стрес – це особлива відповідь та реакція організму на несподівану ситуацію, що характеризується підвищеною психічною та фізіологічною активністю. Під час стресу мобілізуються усі резервні та захисні механізми організму, які супроводжуються зміною роботи основних систем та органів людини.

Також існує такий емоційний стан як афект. Йдеться про бурхливий емоційний стан, що повністю оволодіває людиною, має властивості впливати на свідомість та поведінку. Стрес має три основні етапи: перший – різка перебудова психічного стану з порушенням орієнтації та усвідомлення дійсності; другий – неконтрольовані або контрольовані дії у стані надмірного збудження; третій – спад нервової напруги та виникнення депресивного стану.

Фрустрація, за Т. Кононенко, – це емоційний стан, що виникає у людини на шляху до мети при наявності реальних чи уявних перешкод, які вона оцінює як складні чи неможливі для подолання. Фрустрація залежить від типу, характеру та манери поведінки людини, що може поділятися на дві протилежні форми: стеничну, коли проявляється посилена активність, дратівливість, агресія, та астеничну – у вигляді апатії, депресії та відчуттям безсилля. Саме ці фактори фрустрації можуть сприяти досягненню певної мети у конкретний момент [2].

Розглянемо ще деякі психогенні чинники. Як зазначає О. Туриніна, паніка – найбільш розповсюджений чинник, що характеризується втратою свідомого контролю, тверезого мислення та характеризується переходом в інстинктивні захисні рухи, які можуть не відповідати ситуації, у якій опинилась та чи інша особа. Спостерігається порушення орієнтації, послаблюється можливість рухатися, або навпаки – людина робить різкі рухи та не усвідомлює, свої дії [4].

Афектація – короткочасне, але надмірно нервово-психічне збудження. В основі лежить внутрішній конфлікт із власною особистістю, прожитий стан між виконанням та можливостями виконати певні вимоги. Він проявляється у різких рухах, емоціях та втратою вольового контролю.

Ажитація – реакція у стані афекту, що виникає при аварійних ситуаціях та реальній загрозі життю; супроводжується тремтінням рук, посиленням серцебиття, частим дихання. Такий стан проявляється як відчуття порожнечі, занепокоєння та тривоги. Особистість відчуває труднощі з можливістю міркувати та приймати рішення.

Десинхроноз – порушення ритму сну, що призводить до розвитку неврозів та послаблення дії нервової системи.

Соціальна ізоляція – стан самотньої людини, яка спілкується сама з собою, з фотографіями, неживими предметами; це певне роздвоєння особистості в умовах тривалої екстремальної ситуації. Соціальна ізоляція на тривалий час у групі людей зумовлена постійним перебуванням у полі зору індивідів. Вона емоційною характеризується напруженістю та відсутністю можливості побути наодинці. Для уникнення конфлікту люди зосереджуються на своєму внутрішньому світі. Така поведінка може спостерігатися у жінок.

Сенсорна ізоляція – відсутність тактильних, звукових, смакових, зорових та інших сигналів. У таких умовах посилено працює уява, за рахунок якої компенсуються недостатні сенсорні відчуття, що дозволяє людині зберегти психічну рівновагу. Усе це супроводжується млявістю, погіршенням настрою, загальмованістю, апатією; можуть спостерігатися дратівливість, погіршення пам'яті та сну, порушення уваги, розумової працездатності.

Сенсорна гіперактивація – звичайний вплив на здорову людину зорових, слухових, тактильних, смакових та інших подразників, які перевищують пороги чутливості окремого індивіда.

За словами Н. Павлик, відповідно до концепції З. Фрейда, вплив травматичного стресу призводить до загального прориву захисного бар'єру, результатом чого є регрес психіки на більш низькі ступені розвитку, що сприяє актуалізації раніше існуючих внутрішньо особистих конфліктів або формуванню нових [3].

На думку О. Волошок та С. Чолій, захисні механізми – це несвідомі стратегії, завдяки яким особа зменшує тривогу або уникає конфлікту ціною викривлення реальності [1].

Таким чином екстремальні ситуації призводять до різноманітних порушень нервової системи, напруги, погіршення фізичного та емоційного стану людини, порушення рівноваги між навколишнім середовищем та організмом людини, що спричиняє виникнення особливих реакцій організму у вигляді різноманітних емоційних станів. Для нормалізації та подолання цих несподіваних реакцій рекомендовано фізичні вправи та дихальні вправи, спілкування, арт-терапію.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошок О.В., Чолі С.М. Психологічні прийоми зниження тривоги особистості у стресовій ситуації. URL: [https://conf.ldubgd.edu.ua/documents/Zbirnyk\\_osobystist.pdf](https://conf.ldubgd.edu.ua/documents/Zbirnyk_osobystist.pdf) (дата звернення: 20.04.2023).
2. Кононенко Т.П. Екстремальні ситуації: аспекти психологічного забезпечення діяльності URL: [https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13066/Ekstrernalni%20sytuatsii\\_aspekty%20psykholohichnoho%20zabezpechennia%20dialnosti\\_Kononenko\\_2019.pdf?sequence=1](https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13066/Ekstrernalni%20sytuatsii_aspekty%20psykholohichnoho%20zabezpechennia%20dialnosti_Kononenko_2019.pdf?sequence=1) (дата звернення: 20.04.2023).

3. Павлик Н.В. Психологічна адаптація особистості в екстремальних умовах військової діяльності. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719971/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB.%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82.-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD.pdf> (дата звернення: 20.04.2023)
4. Туриніна О.Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с. URL: [https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog\\_travm.pdf](https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog_travm.pdf) (дата звернення: 20.04.2023).

## **Розділ «ВЗАЄМОДІЯ ВИЩОЇ ОСВІТУ ТА РИНКУ ПРАЦІ. ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ»**

**Олена Слюсаренко,**

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,  
головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої  
освіти,  
(Інститут вищої освіти НАПН України)*

### **ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ**

На сучасному етапі розвитку глобалізаційних та інтернаціоналізаційних процесів освіта загалом і вища освіта зокрема набуває статусу найважливішої передумови соціально-економічного розвитку країни. Перманентний рух у напрямі оволодіння новими знаннями спровокував розвиток нової тенденції – освіти впродовж життя (lifelong learning), що являє собою постійний цілеспрямований розвиток особистості в середовищі формальної, неформальної та інформальної освіти. Саме тому питання забезпечення та вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті навчання протягом життя сьогодні є вкрай актуальним.

В Україні, визначаючи критерії вимірювання якості освітньої діяльності університетів, відштовхуються як від вітчизняного законодавства – зокрема, Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», так і міжнародних нормативних документів, основним з яких є Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG). Відповідно до Закону України «Про освіту», освітня діяльність визначається як «діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті»; якість освіти трактується як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг»; а поняття якість освітньої діяльності це «рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг» [1].

Базові засади та основні принципи щодо функціонування системи забезпечення якості вищої освіти визначено як «набір стандартів і рекомендацій для систем внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті» [6] та представлено у документі «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти»

(ESG), що було розроблено European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA).

Відповідно до розроблених в рамках підходів ESG – 2015 рекомендацій щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми, затвердженого Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 р., одним з критеріїв оцінювання освітньої програми є доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання отриманих у тому числі в неформальній освіті. Внутрішні системи забезпечення якості вищої освіти мають забезпечувати зрозумілі правила, процедури і критерії визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми [2, с. 28].

Одним з найбільш дієвих інструментів вимірювання університетського потенціалу є університетські рейтинги. За критеріями превалювання суб'єктивної чи об'єктивної та результатної чи репутаційної складових основні міжнародні університетські рейтинги можна розмістити (проранжувати) в такому порядку: Shanghai Ranking [5] – об'єктивний, результатний; THE World University Rankings [7] – об'єктивно-суб'єктивний, результатно-репутаційний; QS World University Rankings [4] – суб'єктивно-об'єктивний, репутаційно-результатний; Webometrics Ranking of World Universities [8] – суб'єктивний, репутаційно-рекламний [3, с. 45].

Для здійснення вимірювання якості освітньої діяльності європейських університетів у контексті забезпечення її ефективності використовують такі основні інструменти: акредитація освітніх програм відповідно до Стандартів і рекомендацій забезпечення якості у європейському просторі вищої освіти, рамки досконалості, рейтингове оцінювання закладів вищої освіти.

Відповідно до українського законодавства, всі заклади вищої освіти зобов'язані пройти процедуру акредитації освітніх програм. При розробленні регулюючих положень щодо забезпечення якості освіти вітчизняні заклади вищої освіти керуються Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стандартами і рекомендаціями забезпечення якості у європейському просторі вищої освіти (ESG 2015). Проте заклади на свій розсуд можуть доповнювати цей список іншими документами, а саме: Європейської Асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейської Асоціації закладів вищої освіти (EURASHE), Європейської Асоціації університетів (EUA), індикаторами міжнародних університетських рейтингів.

При здійсненні вимірювання якості освітньої діяльності в українських університетах можна послуговуватися критеріями, які стосуються акредитаційних та рамкових процедур, а також критеріями міжнародних університетських рейтингів. Якщо перші два показники забезпечують усі ЗВО, то практика рейтингування не настільки популярна складова стратегій

розвитку, хоча механізм рейтингування надає можливість для класифікації за різними критеріями і є більш показовим.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми / Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року: / ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». – К., 2020. – 66 с.
3. Слюсаренко О. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. – 384 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015\\_mon\\_Sluisarenko.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf)
4. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
5. Shanghai Ranking. URL: <https://www.shanghairanking.com/>
6. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG\\_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).
7. THE World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2023/world-ranking>
8. Webometrics Ranking of World Universities. URL: <https://www.webometrics.info/e>

**Ольга Ярошенко**

*доктор педагогічних наук, професор,  
дійсний член (академік) НАПН України,  
головний науковий співробітник  
(Інститут вищої освіти НАПН України)*

#### **ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВНАСЛІДОК ЗАСТОСУВАННЯ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

В умовах гармонізації вітчизняної вищої освіти з Європейським освітнім простором актуальності набуває дуальна форма здобуття освіти, багаторічний досвід застосування якої у Німеччині та інших країнах з високим рівнем економіки засвідчує її високу ефективність.

Право громадян України на здобуття вищої освіти у дуальній формі закріплене на законодавчому рівні. Від інституційної форми вона відрізняється тим, що «передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації

обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору» [1, стаття 49].

Зарубіжний досвід та перші результати організованого МОН України національного пілотного проекту із застосування у вітчизняних закладах освіти дуальної форми її здобуття доводять, що дуальна форма здобуття вищої освіти забезпечує належну практичну підготовку випускників до роботи за обраною кваліфікацією, мотивує їх до трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти, допомагає працевлаштуватись. Відтак, інтерес закладів вищої освіти, роботодавців, здобувачів освіти до навчання у дуальній формі постійно зростає.

Навчання у дуальній формі характеризується тим, що до засвоєння студентами освітніх компонентів освітньої програми причетні на правах рівноправного партнерства заклад вищої освіти і підприємство. Як зазначено у запропонованому МОН Україні проекті Положення про дуальну освіту, «дуальна форма передбачає часткове перенесення процесу формування програмних компетентностей і результатів навчання в умови професійної практичної діяльності. При цьому частина обсягу освітньої діяльності замість аудиторної та самостійної роботи виконується у формі навчання на робочому місці (робочих місцях) з відповідним перерозподілом часу освітніх компонентів» [3, с. 2]. Від цього усталений для інституційної форми освітній процес як діяльність «спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [1, Стаття 47], зазнає трансформацій. Окреслимо їх.

Досягнення частини запланованих результатів навчання відбувається під час виконання здобувачем освіти трудових обов'язків на підприємстві. Задля цього укладається тристоронній договір між закладом вищої освіти, підприємством-роботодавцем та студентом. Студент складає індивідуальний план за дуальною формою, яким передбачається досягнення запланованих очікуваних результатів навчання на робочому місці. І хоча відповідальність за якість реалізації освітньої програми за дуальною формою покладається на заклад освіти, з підприємства не знімається відповідальність за якість навчання у дуальній формі. Тому контроль виконання студентом індивідуального навчального плану й оцінювання результатів навчання за дуальною формою заклад освіти здійснює спільно з підприємством.

Суттєвих змін зазнає навчальний план в межах окремих освітніх компонентів і, відповідно, навчальне навантаження науково-педагогічних працівників та студентів. Змінюється співвідношення годин навчальних занять у закладі вищої освіти, самостійної роботи і практичної підготовки; у вибірккову частину навчального плану додаються нові навчальні дисципліни, що вивчаються на робочому місці. Лекції і практичні заняття набувають

більшій практичній спрямованості, частину практичних занять науково-педагогічні працівники можуть проводити на підприємстві; графік освітнього процесу узгоджується між ЗВО і підприємством. Тематика курсових робіт, бакалаврських і магістерських досліджень тісно ув'язується з потребами підприємства, а самі дослідження студенти мають змогу виконувати на сучасному обладнанні, в лабораторіях і виробничих цехах, установах з високим рівнем організації праці. Загалом існує чіткий поділ на період навчання у закладі освіти і період навчання на підприємстві.

Посилюється студентоцентрованість освітнього процесу. Здобувачі освіти за особистим бажанням обирають дуальну форму здобуття вищої освіти й підприємство, де відбуватиметься їхня практична підготовка. Створюються умови для навчання, що сприяють задоволенню потреб і здібностей різних студентів. Набуття практичного досвіду, можливість працевлаштуватися і швидко кар'єрно зростати, фінансова привабливість навчання у дуальній формі (здобувачу освіти оплачується робота на підприємстві) – такими є основні результати втілення принципу студентоцентрованого навчання з використанням дуальної форми здобуття освіти.

Трансформації освітнього процесу під впливом застосування дуальної форми здобуття освіти відбуваються у процесі виконання завдань Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, в результаті яких спостерігаються:

«– зміцнення та удосконалення практичної складової освітнього процесу із збереженням достатнього рівня теоретичної підготовки [2, с. 3];

« – модернізація змісту освіти з метою приведення їх у відповідність до сучасного змісту професійної діяльності» [Там само, с. 4]

Таким чином потреби вітчизняного ринку праці у фахівцях з належною практичною підготовкою спонукають заклади вищої освіти до постійного удосконалення освітнього процесу з властивими йому трансформаціями. Нині увага зосереджена на застосуванні дуальної форми здобуття вищої освіти, що продукує низку трансформацій освітнього процесу у його плануванні, організації та методичному забезпеченні. Наних слід зважати науково-педагогічним працівникам, керівникам закладів вищої освіти, роботодавцям, котрі стали на шлях запровадження нової форми здобуття освіти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII  
URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0#w1\\_1](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0#w1_1)Про вищу освіту

2. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 верес. 2018 р. №660-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>.



3. МОН пропонує до громадського обговорення проєкт наказу «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової передвищої освіти» [URL:https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-dualnu-formu-zdobuttya-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti](https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-dualnu-formu-zdobuttya-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti)

**Ірина Пінчук**

*доктор педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти  
(Глухівський національний педагогічний університет  
імені Олександра Довженка)*

### **АНГЛОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У сучасному світі вітчизняні заклади вищої освіти з метою забезпечення свого розвитку мають урахувати всі глобальні процеси, тенденції та запити світового ринку праці [5]. Україна визнає вищу освіту як двигун соціальної трансформації, а англійську мову як ключову компетенцію в умовах інтеграції та глобалізації економіки, інструмент міжнародного спілкування, засіб приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору, умови ефективної інтеграції та фактору економічного зростання країни [3].

Інтернаціоналізація вищої освіти за останні 20 років привернула значну увагу дослідників та учасників простору вищої освіти. Основні теми дослідження інтернаціоналізації вищої освіти охоплюють мобільність учасників простору вищої освіти, національну та наднаціональну політику в галузі інтернаціоналізації, взаємний вплив систем вищої освіти різних країн, трансфер знань, аспекти міжінституційної співпраці та конкуренції, інституційні стратегії інтернаціоналізації.

Наразі проєкт документу «Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти» знаходиться на обговоренні науково-педагогічної спільноти. Цей політичний документ спрямований на вирішення того, як можна підвищити якість викладання, вивчення та використання англійської мови у закладах вищої освіти України для підтримки національних стратегій. У візії зазначеного вище документу одним із векторів розвитку англійської мови у вищій освіті України визначено підвищення академічної мобільності як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти та пропонуються механізми для полегшення двосторонньої академічної мобільності, кількість яких щороку зростає [2].

Проте міжнародні зв'язки із закордонними закладами освіти неможливо вибудувати без знання іноземної мови. З огляду на те, що англійська мова сьогодні є міжнародною мовою науки й сучасних технологій, вважаємо англомовну комунікативну компетентність майбутніх фахівців передумовою розвитку інтернаціоналізації вищої освіти.

Доєднуємося до поглядів Jane Knight, відповідно до яких інтернаціоналізація вищої освіти є основним компонентом національної стратегії досягнення цілей і пріоритетів країни як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Згідно з Національною доктриною освіти України, вихід вітчизняної освіти на ринок міжнародних освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі закладів освіти, викладачів і здобувачів освіти у проєктах міжнародних організацій розглядають як стратегічне завдання освітньої політики держави [7].

Зарубіжні дослідники зазначеної проблематики J. Knight [7] та U. Teichler [6] трактують інтернаціоналізацію вищої освіти як низку міжнародних заходів, таких як академічна мобільність студентів і викладачів, міжнародні проєкти, міжнародні академічні програми та дослідницькі ініціативи, доставку освіти до інших країн через філії або франшизи, а також інтеграцію міжнародного, міжкультурного та глобального виміру у цілі, процес навчання, дослідження та освітній сервіс закладу вищої освіти; підсилення значення міжнародного співробітництва і комунікації, міжнародні дослідження, забезпечення міжнародної репутації закладу вищої освіти; політику та програми, що впроваджуються в університетах і урядах та стають інструментом максимального використання можливостей глобалізації [1].

Інтернаціоналізація діяльності закладу вищої освіти – це процес його інтегрування в міжнародний освітній та науковий простір на основі впровадження міжнародних та міжкультурних аспектів у всі види його діяльності.

Саме тому всебічна інтеграція Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка у світовий освітній та дослідницький простір є важливою для забезпечення якості освіти та наукових розробок в університеті, підготовки висококваліфікованих кадрів для освітньої галузі України та підвищення рейтингу закладу в науково-освітньому міжнародному просторі.

Важливою особливістю інтернаціоналізації Університету є розширення міжнародного співробітництва, активне залучення до міжнародної співпраці всіх структурних підрозділів, забезпечення реальної можливості займатися освітньою та науковою діяльністю в інтернаціональному середовищі [5].

Індикатори інтернаціоналізації наразі відіграють дедалі більш значущу роль у вітчизняній системі вищої освіти. Зокрема, показники публікаційної активності в закордонних виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus та Web of Science, є одними з найбільш вагомих при

розподіленні державного фінансування наукових досліджень та під час атестації закладів вищої освіти в частині провадження наукової (науково-технічної) діяльності. Вимоги до рівня володіння іноземною мовою та досвіду підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників за кордоном також закріплені на державному рівні.

Спостерігається посилення складової інтернаціоналізації й у процедурах акредитації освітніх програм (наявність програм академічної мобільності, досвід проходження міжнародних стажувань, частка іноземних фахівців, залучених до забезпечення освітніх програм, тощо).

З огляду на це інтернаціоналізація вищої освіти є цілеспрямованою політикою не тільки світової та національної систем вищої освіти, а й кожного окремого університету, а іншомовна комунікативна компетентність здобувачів вищої освіти передумовою розвитку зазначеного вище процесу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заячук Ю. Інтернаціоналізація як складова діяльності університету та її роль у сучасній динаміці вищої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 34–44.

2. Концептуальних засад державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. Проект. 2023. <https://mon.gov.ua/ua/npa/prostvorennya-robochoyi-grupi-z-viznachennya-konceptualnih-zasad-derzhavnoi-politiki-shodo-rozvitku-anglijskoyi-movi-u-sferi-vishoyi-osviti>

3. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. Проект наказу. 2023. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini>

4. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. *Освіта*. 2002. 24 квіт. № 14. С. 2–4.

5. Стратегія інтернаціоналізації Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка на 2023–2028 роки. Схвалено вченою радою Глухівського НПУ ім. О. Довженка від 28.02.2023 р., протокол № 10. Затверджено наказом ректора Глухівського НПУ імені. О. Довженка від 28.02.2023 р., № 87. URL: [https://drive.google.com/file/d/1bCW17cIPUH\\_6-3TjCO5uQUbqxBWQrwbC/view](https://drive.google.com/file/d/1bCW17cIPUH_6-3TjCO5uQUbqxBWQrwbC/view)

6. Teichler U. Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of international mobility*. N 5. 2017. P. 177–216.

7. Knight J. Internationalization remodeled: definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*. Vol. 8. N 1. 2004. P. 5–31.

**Леся Червона**

*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,  
завідувач відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці  
(Інститут вищої освіти НАПН України)*

### **ВІДНОСИНИ МІЖ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ТА РИНКОМ ПРАЦІ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ**

У сучасному світі доволі поширеною є думка, що освіта є тією сферою, на якій не варто економити, якщо країна прагне досягти найбільшого прогресу у своєму розвитку. «У сучасних умовах найбільшого прогресу досягають країни з розвиненою системою освіти, підготовки та перепідготовки кадрів. Саме країна, що вчиться, досягає значного зростання продуктивності праці, добробуту людей, саме народ, який вчиться, готує плацдарм для майбутнього розквіту національної економіки, науки і техніки. Економія на темпах зростання освіти призводить до падіння рівня продуктивності праці»[1, С. 324].

Осягнення всього спектру відносин між вищою освітою та ринком праці можливе лише з точки зору системного підходу із застосуванням його основних принципів: цілісності; структурності; взаємозалежності структури і зовнішнього середовища; єдності, детермінованості, функціональності, розвитку, децентралізації, невизначеності тощо. Необхідність застосування системного підходу важлива також з точки зору забезпечення координації між урядом, вищою освітою, промисловістю/бізнесом і громадянським суспільством, дозволяючи державній політиці та інституційним стратегіям бути найбільш ефективними.

Останні роки у всьому світі простежуються трансформаційні процеси у вищій освіті, які, безумовно, відрізняються в залежності від національного контексту (соціокультурних умов того чи іншого суспільства), але мають яскраво виражені спільні тенденції, спричинені такими загальними викликами, як: глобалізація, економіка знань, демографічні чинники, масовізація вищої освіти, науково-технічний прогрес, зміни на ринку праці тощо.

До третьої Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з питань формування майбутнього вищої освіти (Барселона, 2022 р.), було підготовлено звіт «Відносини між вищою освітою та ринком праці – огляд тенденцій, політики та кращі практики» із загальними рекомендаціями, які пропонується розглядати як частину комплексного підходу для забезпечення скоординованої та

узгодженої політики щодо взаємодії вищої освіти та ринку праці на національному та інституційному рівнях. Серед основних рекомендацій: впровадження національної стратегії вищої освіти; стимулювання співпраці між вищою освітою та промисловістю/бізнесом та громадянським суспільством (яке має стати національною метою); запровадження структури ефективності та оцінки впливів для збору, моніторингу та вимірювання загальної ефективності системи щодо національних цілей; впровадження структури кваліфікацій і процесу забезпечення якості; впровадження навчання, інтегрованого в роботу, орієнтованого на роботу (як частину регулярного перегляду навчального плану і реформи, щоб гарантувати, що програми, які пропонуються на рівні бакалаврату та післядипломної освіти, відображають потреби національної та регіональної економіки); залучення промисловості/бізнесу і громадянського суспільства до розроблення та перегляду програм; запровадження можливостей навчання на основі практики, включаючи стажування, роботу студентів над реальними проектами у своїй громаді, проектами, заснованими на розв'язанні проблем промисловості/підприємства тощо; запровадження інновацій у викладанні та навчанні; підвищення досконалості досліджень через впливи тощо [3, С. 10-11].

Варто зазначити, що національна модель взаємодії вищої освіти з ринком праці формувалася під впливом світових процесів, але повномасштабна війна, яка триває вже понад рік на території України, має безумовно деструктивні наслідки як для системи вищої освіти, так і для ринку праці. За день до повномасштабного вторгнення було схвалено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, в якій визначено основні пріоритети розвитку вищої освіти в Україні. І хоча, враховуючи теперішню ситуацію, деякі завдання та заходи з реалізації потребуватимуть коригування, стратегічні цілі та ключові завдання залишаються незмінними. Стратегічною ціллю номер два є: «Забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою», що у свою чергу передбачає: розбудову дієвої системи прогнозування потреби у фахівцях з вищою освітою на ринку праці та створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці [2]. Досягнення цих цілей є важливими як для розвитку національної системи вищої освіти, так і для відбудови нашої держави після перемоги, а застосування системного підходу дасть можливість реалізувати на практиці принцип цілісного розгляду явищ у їх взаємозв'язку.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукашевич М., Туленков М. Соціологія. Загальний курс. К.: Каравела, 2004. 456 с.

2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->

3. Hazelkorn E. Relationships Between Higher Education and the Labour Market – A Review of Trends, Policies and Good Practices. UNESCO Commissioned Study prepared in view of the 3rd World Conference on Higher Education, forthcoming Barcelona, October 2021. 15 December 2019. [https://static1.squarespace.com/static/596e186fd7bdce7d9e7c0016/t/6051fbd9df1dd52ade8e4b69/1615985633769/The+Relationship+Between+Higher+Education+and+the+Labour+Market\\_FINAL+Updated+0720.pdf](https://static1.squarespace.com/static/596e186fd7bdce7d9e7c0016/t/6051fbd9df1dd52ade8e4b69/1615985633769/The+Relationship+Between+Higher+Education+and+the+Labour+Market_FINAL+Updated+0720.pdf)

### **Наталія Крохмаль**

*кандидат філософських наук, доцент,  
професор кафедри управління,  
системного аналізу та євроінтеграції,  
(Український державний університет  
імені Михайла Драгоманова)*

### **«ЕКСТРЕМАЛЬНА» ОСВІТА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

Глобальні зміни, що відбуваються у світі на початку ХХІ ст. не оминули і галузь освіти, зокрема вітчизняної. Глобалізація світу, його цифровізація, перехід держав на електронне врядування, суттєві зміни світового ринку праці, збільшення чисельності населення світу, що захоплене трудовою міграцією, подорожами тощо – ось невеликий перелік тих чинників, що впливали на розвиток освітніх систем.

В освіті початку ХХІ ст. можна виділити такі напрями розвитку:

глобалізація освіти, що орієнтована на формування особистості глобалізованого світу, яка: соціально відповідальна перед собою, групами, до яких належить, роботодавцями, державою, суспільством в цілому; навчається протягом життя з метою забезпечення собі конкурентних переваг на ринку праці; має доступ до освіти завдяки процесу її демократизації; формує своє ставлення до інших людей, світу, природи завдяки процесу гуманізації освіти тощо;

академічна мобільність студентів та викладачів, масштаби якої на початку цього століття розширилися за рахунок глобалізації освіти, привели до широкого обміну досвідом і знаннями, сприяли подальшому формуванню спільних просторів освіти, на кшталт європейського;

розширення можливостей навчання в закордонних університетах, що ґрунтувалося, наприклад, на політиці європейських країн залучити сьгоднішніх іноземних студентів – потенційних працівників, оскільки процеси

«старіння» європейських націй та виїзд «власної» молоді за кордон спричиняє нестачу робочої сили, яку і намагаються компенсувати за рахунок створення програм по залученню іноземної молоді на навчання в університети з подальшими перспективами працевлаштування;

популяризація дистанційної освіти через впровадження та розвиток в університетах дистанційних курсів, на які в залежності від країни та політики університету, можуть записуватися та навчатися не тільки студенти закладу освіти, який пропонує дистанційні курси, але і усі бажаючі;

розвиток освітніх платформ (наприклад, освітня online-платформа Coursera), що пропонують різні дистанційні курси, авторами яких можуть виступати університети або ж інші суб'єкти освітньої діяльності, у результаті проходження яких слухач отримує відповідні документи тощо.

З 2019 року з поширенням COVID-19 освіта практично постійно перебуває в умовах екстремальних суспільних ситуацій. Пандемія внесла свої корективи в розвиток освітньої галузі. Заборона пересування в межах країни та закриття кордонів одразу згорнули академічну мобільність, навчання та робота за кордоном скоротилися, та на певний час практично припинилися, що призвело до зменшення чисельності студентів і викладачів, що були учасниками цих процесів. Кожна країна світу обрала свій шлях функціонування національних освітніх систем у таких умовах, зокрема перевела освітній процес у дистанційну форму. Практика використання такої форми навчання показала проблеми у наявній матеріально-технічній базі закладів освіти та учасників освітнього процесу, якості освіти, перевірки знань тощо. Як учні/студенти, так і вчителі/викладачі у більшості не були готові до роботи в таких умовах. До того ж опитування, наприклад Міністерства освіти та науки України, різних громадських організацій у період пандемії, свідчили про психологічну неготовність учасників освітнього процесу до дистанційного навчання. Поряд з тим, освітні онлайн-платформи розширили свої можливості у цей період за рахунок співпраці з університетами, які пропонували, наприклад, викладачам, пройти безкоштовно курси на освітніх платформах та отримати сертифікати, що прирівнювалися до підвищення кваліфікації тощо. Також у період пандемії освітяни почали використовувати нові методи навчання, зокрема III, VR AR.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року національна освітня система була змушена впорядковувати нову екстремальну ситуацію – пристосування до воєнних дій та воєнного стану. Гарантування безпеки учасникам освітнього процесу забезпечувалося спочатку за допомогою дистанційної освіти і поступово врегулювалося в залежності від регіонів, умов навчання, вимог до укриттів та матеріально-технічної бази тощо. Велика кількість дітей, які стали внутрішньо переміщеними особами або ж виїхали за кордон ставить питання їх

повернення на попереднє місце проживання і відповідно їх повернення у свої заклади освіти. Це ж стосується і випускників закладів загальної середньої освіти, які виїхали для вступу в ЗВО за кордон, що зменшило число абітурієнтів вітчизняних закладів освіти. Біженці-науковці за кордоном отримали можливості працевлаштування, грантів, стипендій та ін. і склали конкуренцію «місцевим» науковцям та викладачам закладів освіти.

Отже, освіта початку ХХІ ст. постійно розвивається в умовах екстремальних суспільних ситуацій, що формує певні напрями її розвитку:

подальша глобалізація освіти;

переосмислення та перебудова освітніх просторів, наприклад, європейського з метою врахування сучасних тенденцій і часткового відходу від програм розвитку, що вже реалізуються, їх коригування;

розширення та розвиток дистанційної освіти, розширення академічної мобільності за рахунок її дистанційної форми;

оновлення форм та методів навчання, зокрема використання ІІІ, VR AR, віртуалізація свідомості учасників освітнього процесу;

практичний досвід використання дистанційних форм під час воєнних дій (наприклад, проведення дистанційних операцій та консультацій на фронті) може стати перспективним для впровадження в освіті.

**Вікторія Ворона**

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник  
відділу забезпечення якості вищої освіти,  
Інститут вищої освіти НАПН України*

## **НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Інституціоналізм як шлях продуктивності до євроінтеграції, а технології законотворчості в сфері вищої освіти України як інституційне закріплення, сприяють реалізації права громадян на отримання обраної кваліфікацій вищої освіти й реалізації у досягненні економічних вигод. Законодавство України у сфері вищої освіти, керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін. Ці інститути є обов'язковими до виконання всіма вітчизняними закладами вищої освіти та безпосередньо впливають на ефективність їх освітньої діяльності. Разом із тим, війна, розв'язана росією проти України, внесла і продовжує вносити зміни які не можуть не відобразитися на нормативно-правовому регулюванні практично усіх сфер суспільного життя, зокрема й на освітній діяльності закладів вищої освіти. Участь значної кількості працівників системи вищої освіти та здобувачів вищої освіти у військових діях, волонтерській діяльності, переїзд



певної їх частини до інших країн, знищення та суттєві руйнування матеріально-технічної бази ЗВО об'єктивно обумовлюють необхідність внесення змін до відповідних нормативно-правових актів у сфері вищої освіти [1, с.14].

Відповідно до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 15, пп. 15) повноваження місцевих органів влади, зокрема в частині управління закладами та установами освіти, переходять до військових адміністрацій населених пунктів на відповідній території. Отже, Міністерство освіти і науки України в нових реаліях війни, зобов'язане продовжувати реалізацію державної політики в сфері освіти, в т.ч. і вищої, та забезпечувати доступність та неперервність освітнього процесу.

Нормативно-правове регулювання діяльності закладів вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану, як і сфери вищої освіти в цілому, здійснюється в межах та відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змінами та доповненнями), Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/202242, а також згідно з іншими нормативно-правовими актами України. Серед інших нормативів, що діють в умовах воєнного стану, є накази, рекомендації та листи МОН.

Відповідно до наказу МОН від 07.03.2022 р. № 235 «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» «створено інституційне підґрунтя щодо вжиття заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і збереження майна закладів освіти; здійснення в разі потреби евакуаційних заходів; організації особливих умов навчання (встановлення індивідуального графіка, надання академічної відпустки тощо) для тих здобувачів освіти, які перебувають у лавах ЗСУ або в підрозділах територіальної оборони, займаються волонтерською діяльністю» [2, с.16]. Як зазначено в наказі, «Система освіти загалом, а особливо сфера вищої та фахової передвищої освіти, перебуває в полі виняткової відповідальності за збереження живучості нашої країни й забезпечення її подальшого інноваційного розвитку» [2, с.16]

Серед наказів і роз'яснювальних листів МОН, що в період збройної агресії рашистів проти України впроваджені в організацію освітнього процесу в закладах вищої та фахової передвищої освіти, також є:

- наказ «Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році» від 15.03.2023 р. № 276

- наказ «Про проведення атестації випускників закладів фахової передвищої, вищої освіти» від 21.03.2022 р. № 265;

- лист «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану» від 07.03.2022 р. № 1/3378-22;

- лист «Про завершення навчального року» від 10.03.2022 р. № 1/3417-22;

- лист «Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти» від 21.04.2022 р. № 1/4334-22 тощо.

Проблеми нормативно-правового регулювання освітньої діяльності в умовах війни є доволі складними, і для їх розв'язання потрібно шукати нові підходи і методи. Важливим кроком на шляху розв'язання зазначених проблем, на нашу думку, є План відновлення України, який розроблявся відповідно до Указу Президента України №226/2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21 квітня 2022 р. План відновлення містить ряд важливих завдань, виконання яких безумовно сприятиме ефективності освітньої діяльності університетів у контексті євроінтеграції та умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення країни.

1. Ворона В. Нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності університетів у контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали); за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. С.15-23. [https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/diyalnist-univ\\_2022-148p.pdf](https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/diyalnist-univ_2022-148p.pdf)

2. The sphere of Higher Education as a component of the recovery Plan of Ukraine. Yurii Vitrenko, Viktoriia Vorona, Mariia Debych. Education: Modern Discourses №5 (2022). С.64-73. [http://emdnaes.org.ua/index.php/Educ\\_Mod\\_discourse/issue/view/8/8](http://emdnaes.org.ua/index.php/Educ_Mod_discourse/issue/view/8/8)

3. Освіта України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник, Київ 2022. С. 16. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.naukr>

**Оксана Алексєєва**

*кандидат педагогічних наук., доцент,  
доцент кафедри педагогіки  
(ДЗ «Луганський національний університет  
імені Тараса Шевченка» )*

### **ФЕНОМЕН «НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ» В УМОВАХ СУЧАСНИХ КАТАКЛІЗМІВ В УКРАЇНІ**

Актуальність навчання впродовж життя зумовлена динамікою соціального й науково-технічного прогресу в сучасному глобалізованому та цифровізованому світі. Інформатизація та комп'ютеризація зумовлює постійну необхідність людини в отриманні знань, їх оновленні, оскільки їх обсяг не лише багаторазово й стрімко зростає, а й відбувається швидке «старіння» інформації, а володіння комплексом необхідних компетентностей визначає наразі успішність матеріального й, зрозуміло, духовного життя особистості, стає підґрунтям її подальшого розвитку, професійної й особистісної самореалізації. Тому дедалі частіше в науковому дискурсі мова заходить про зародження нового типу суспільства – суспільства знань, якому притаманна потреба й спроможність до постійного набуття знань, що перетворюються на фактор розуміння проблем розвитку суспільства та їх технологічного рішення.

Індекс людського розвитку (ІЛР) є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс був розроблений у 1990 р. й публікується у щорічних звітах в рамках програми розвитку ООН. При підрахунку ІЛР враховуються три показники:

- очікувана тривалість життя;
- рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання;
- рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення [1].

Таким чином, очікувана тривалість навчання є одним із ключових індикаторів рівня людського розвитку, а з 2010 р. враховується не просто рівень освіченості, а й тривалість навчання [3]. Це свідчить про акцентування уваги на навчанні протягом життя (lifelong learning – LLL).

Ідею lifelong learning пов'язують із концепцією напіврозпаду знань, запропонованою в ХХ ст. австрійсько-американським економістом Ф. Махлупом, суть якої проста: світ змінюється так динамічно, а нова інформація поширюється так швидко, що деякі знання перестають бути актуальними ще до того, як фахівець їх здобуде в процесі професійної підготовки. Існують професії, для яких старіння й розпад знань відбуваються дуже швидко, наприклад, сфера інформаційних технологій. А є такі, де це відбувається повільніше: наприклад, це професії, в основі яких

лежить знання математики або мови. За таких умов академічна освіта потребує постійного оновлення, а для того, щоб встигати за інформацією, необхідно навчатися протягом усього життя.

Навчання впродовж життя є концептуальною основою реформування й становлення нової освітньої парадигми усіх цивілізованих країн світу. Освіта, освіченість вважаються наразі провідним чинником сталого розвитку суспільства через створення реальної можливості для розвитку й розкриття потенціалу кожної особистості.

У науковий обіг офіційно запроваджено поняття «навчання протягом життя» у систему освіти з ініціативи Ради Європи, ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового Банку як реакцію на конкретне замовлення професійної сфери в якісній освітній освіті, яка б відповідала запитам сучасного світового ринку праці.

Сутність феномена «навчання впродовж життя» концептуально розвивалося з огляду на різні підходи. За прагматичним підходом (Світовий Банк, Організація міжнародного співробітництва та розвитку (OECD), навчання протягом життя визначалося як ключовий фактор підготовки працівників до умов конкуренції в глобальній економіці й акцентувалася увага на економічному вираженні розвитку як конкретної особистості, так і суспільства в цілому. За підходом ЮНЕСКО, більш гуманістичним у традиціях ліберального просвітництва й наразі «прогресивним», чи «просвітницьким», в потрактуванні поняття робиться акцент на всебічному розвитку особистості й освіті як на основі професійної й особистісної самореалізації людини в умовах сучасного суспільства. Відтак, навчання впродовж життя – це освіта й навчання, розширені таким чином, щоб охопити, по-перше, усе життя людини, по-друге, усі вміння та галузі знань таким чином, щоб застосовувати всі ймовірні засоби з метою забезпечення всіх людей можливостями розвитку себе як особистостей [2, с. 28].

Таким чином, навчання впродовж життя – це спроба узгодити потребу особистості інтегруватися до суспільства з потребою суспільства використовувати потенціал кожної особистості для забезпечення свого економічного, культурного та політичного саморозвитку. Так, навчання впродовж життя є самостійною цінністю.

До питань освіти, навчання впродовж життя зверталися зарубіжні (П. Альхайдт, А. Гартунг, Е. Грубер, І. Кноль, З. Нольа, К. Хоул, У. Елліот, Р. Окс тощо) й вітчизняні (Ф. Ващук, Д. Дзвінчук, В. Журавський, О. Кашуба, В. Кремень, Н. Москаленко, Н. Ничкало, В. Олійник, Т. Сорочан тощо) вчені.

Та для сучасного соціально-економічного й політичного розвитку України в умовах воєнної агресії РФ питання навчання впродовж життя набувають особливої актуальності як для закладення основ розуміння потреби постійної самоосвіти учням в закладах загальної середньої освіти,

та і при професійній підготовці фахівців будь-яких напрямків і спеціальностей.

У зазначених українських реаліях навчання впродовж життя набуває актуальності як з огляду на уже усталені світові тенденції розвитку суспільства, зокрема втрата популярності деяких професій; необхідність підвищення кваліфікації для професійної самореалізації; професійна мобільність; самоосвіта внаслідок застарівання отриманих професійних знань і потреба в їх оновленні, доповненні й підвищенні їх якості для конкурентоспроможності та кар'єрного зростання; утвердження в європейському освітньому просторі концепції «освіти протягом життя» й орієнтація держави на демократичний європейський розвиток тощо; так і чинники, викликані суто війною: необхідність здобуття додаткової спеціальності або кваліфікації, перекваліфікація внаслідок втрати роботи; несприятливі демографічні тенденції (старіння населення, що викликає потребу у створенні умов для навчання людей зрілого і старшого віку), посилені вимушеною еміграцією здебільшого молодих та досвідчених фахівців, що викликає потребу в залученні до виконання професійних обов'язків зрілого населення чи спеціалістів, які перебували на пенсії й частково втратили кваліфікацію, а отже, потребують швидкого підвищення кваліфікації; отримання необхідних знань, наприклад, вивчення іноземної мови країни, де опинився вимушений переселенець; набуття необхідного рівня цифрової компетентності для організації дистанційної роботи; підвищення власного рівня освіченості внаслідок вивільнення часу й бажання особистісного саморозвитку внаслідок переосмислення життєвих орієнтирів; зростання рівня патріотизму й національної самосвідомості як розуміння необхідності в соціальній активності та дієвій громадянській позиції в подальшій відбудові й розбудові держави після перемоги над агресором тощо.

Розуміючи роль людського інтелектуального капіталу в примноженні національного багатства, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року забезпечення доступності та безперервності освіти упродовж усього життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики, що активізувало процеси творення української моделі освіти дорослих.

Навчання впродовж життя передбачає зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок, включаючи цифрову грамотність; поширення інноваційних, більш гнучких форм навчання. Мета полягає в забезпеченні людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання. Рада Європи затвердила навчання впродовж життя як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти – воно також є критичним фактором у

сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності.

Навчання протягом життя охоплює навчання, що проходить через весь життєвий цикл із раннього дитинства до глибокої старості. Воно включає формальну (formal) освіту (початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ЗВО); неформальну освіту (nonformal) (спланована навчальна діяльність загальнокультурного та професійного спрямування за межами офіційних освітніх закладів) та інформальну/ соціально-побутову/спонтанну (informal) форму навчання (індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі).

Базова / формальна освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової освіти й організується не як кінцева, завершена, а лише як основа, яка доповнюється іншими програмами. Це визначає рівні знань та професійних компетентностей випускників закладів освіти й свідчить, що в сучасних умовах вони, окрім отриманих знань у вузькій професії, повинні ще протягом навчання та студентського життя розвинути свої здатності до навчання впродовж життя, навички комунікації, адаптивності, самовдосконалення, організаційної й групової ефективності та низку інших якостей, які визначатимуть успішність особистості в професійному зростанні в інформаційному суспільстві.

Отже, реалізація концепції навчання впродовж життя сприяє адаптації особистості до постійно оновлюваних соціально-економічних умов, надає змогу зняти соціальну напруженість, допомагає особистості досягти визначених життєвих цілей та утвердитися як найвища соціальна цінність XXI ст.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку. Аналітична записка. URL:<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-yak-chinnik-lyudskogo-rozvitku>
2. Lengrand, Paul. Prospects of Lifelong Education / Paul. Lengrand, A. J. Cropley. Ed., 1979. 197 p.
3. Why did the Report change the indicators for measuring education and income in 2010? United Nations Development. URL:<http://hdr.undp.org/en/content/why-did-report-change-indicators-measuri...>

**Ганна Чорнойван**

*кандидат педагогічних наук  
старший науковий співробітник відділу  
взаємодії вищої освіти та ринку праці  
(Інститут вищої освіти НАПН України)*

## **ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Працевлаштування випускників закладів вищої освіти в сучасних умовах є актуальним питанням, що впливає на розвиток ринкової економіки та посилює вимоги до ефективності освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Особливості та умови працевлаштування випускників закладів вищої освіти регулюється Законом України «Про вищу освіту», в якому зазначено що:

- ЗВО не зобов'язані здійснювати працевлаштування випускників;
- випускники вільні у виборі місця роботи, виключення стосуються окремих категорій випускників військових, медичних та педагогічних навчальних закладів, відповідно до законодавства;
- здійснення моніторингу зайнятості випускників та оприлюднення статистичних даних в мережі Інтернет для вільного доступу стейкхолдерів [2].

Варто зазначити, що вітчизняні заклади вищої освіти здійснюють систематичний моніторинг працевлаштування своїх випускників для визначення основних тенденцій ринку праці як в регіонах, так і на національному рівні.

У Законі України «Про зайнятість населення» серед заходів покращення зайнятості населення особливим пунктом є позиція щодо сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем, а також проходження у вільний від навчання час стажування у потенційного роботодавця [1].

Вирішення питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб молоді визначено основними завданнями Закону України «Про основні засади молодіжної політики» [3].

Однак, законодавчі пункти не завжди гарантують швидкий пошук місця роботи за спеціальністю. Основною проблемою працевлаштування випускників є небажання працедавців брати працівників без досвіду роботи у відповідній сфері діяльності. Також є інші причини, які негативно впливають на працевлаштування, зокрема:

- недосконалість механізму забезпечення взаємозв'язку між попитом на ринку праці та можливостями ринку освітніх послуг. Цей аспект стосується перенасичення або ж недостатності на ринку праці фахівців різних спеціальностей. Сьогодні дослідники наголошують на велику кількість

підготовки фахівців з права, менеджменту, філології, комп'ютерних наук. У той же час ринок праці має потребу в інженерах, економістах, маркетологах, логістах, фахівцях ІТ тощо. Також важливо підкреслити той факт, що роботодавці надають перевагу не теоретичній підготовці, а практичним навичкам;

- недостатня розвиненість компетентностей працівників на ринку праці з конкретних професій і спеціальностей. Існує невідповідність між отриманими результатами навчання в ЗВО і затребуваними роботодавцями компетентностями. Така ситуація змушує роботодавців шукати можливості та додаткові ресурси для вдосконалення і розвитку необхідних навичок працівників на місці роботи через різноманітні тренінги, курси тощо;

- недостатнє або формальне залучення роботодавців до розроблення освітніх програм для здобувачів вищої освіти. З 2019 р. Національним агентством з акредитації освітніх програм запущено новий механізм для підвищення якості вищої освіти, а саме акредитація освітніх програм відповідно до нової процедури. Наскрізно у критеріях з акредитації освітніх програм наявні вимоги щодо активного залучення роботодавців до освітнього процесу, а саме залучення роботодавців до формулювання цілей та програмних результатів навчання освітньої програми (1 критерій), залучення роботодавців або представників роботодавців до освітнього процесу, зокрема викладання дисциплін за освітньою програмою (6 критерій), участь роботодавців у процедурах внутрішнього забезпечення якості та залучення до періодичного обговорення і вдосконалення освітніх програм (8 критерій) [4, с. 10, 42, 51];

- масова внутрішня і зовнішня міграція внаслідок війни в Україні. Міграційні процеси негативно впливають на працевлаштування випускників ЗВО, оскільки в більшості випадків знайти роботу за здобутою спеціальністю неможливо. Також переміщення населення у більш безпечні регіони України посилює конкуренцію на вакантні робочі місця, де фахівці з досвідом роботи мають значну перевагу в порівнянні з випускниками [5].

Працевлаштування випускників закладів вищої освіти потребує запровадження додаткового державного регулювання у співпраці з роботодавцями та закладами вищої освіти. Цьому процесу можуть сприяти державні служби зайнятості, які забезпечуватимуть випускників необхідною інформацією щодо вакантних місць відповідно їхньої спеціалізації, професійною консультацією з питань працевлаштування та програм професійної перепідготовки.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI : станом на 31 берез. 2023 р. Ст. 24.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>



2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 31 берез. 2023 р. Ст. 64 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

4. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми/ Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року: /ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»«. Київ, 2020. 66 с

5. Сукачова-Труніна, С. М. Сучасні проблеми працевлаштування випускників закладів вищої освіти. 2021, С. 283-285. URL: [https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/22565/1/tk\\_27.05.21%20%E2%80%93283-285.pdf](https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/22565/1/tk_27.05.21%20%E2%80%93283-285.pdf)

**Анжеліка Дербак**

*кандидат філософських наук,*

*доцент кафедри філософії*

*(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)*

## **ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Незважаючи на те, що людина пройшла вже дуже довгий шлях свого розвитку і заявила про себе як розумну соціальну істоту, вона все ж не полишає спроб самоствердження за рахунок інших. Війни, революції часто використовуються як засіб для задоволення амбіцій і прагнень окремих індивідів. Інтереси і прагнення мільйонів при цьому не враховуються. Які причини того, що людство повертається до руйнівної деструктивної поведінки, забуваючи весь позитивний досвід мирного співіснування, всі позитивні настанови, сформульовані упродовж інтелектуального становлення багатьох людських поколінь і порушуючи, при цьому всі відомі моральні норми? Що керує людиною, коли вона наводить зброю або наклеп на іншого? Куди дівається «золоте правило моралі» Конфуція чи кантівський категоричний імператив, чи Божі Десять заповідей?

Ці питання не нові у філософії. Від самого її становлення вони виникали знову і знову, особливо в критичні періоди розвитку суспільства. В час, коли руйнувалися людські життя і знищувалися цілі народи, людство знову поверталася до проблем, що складають основу філософії моралі: в чому сенс людського життя і що робить людину людиною?[3, с.109]

У ХХ ст. у період між двома світовими війнами, і невдовзі після Другої світової, ці питання знову вийшли на авансцену філософії. Екзистенціалізм, особливо А. Камю, психоаналіз – В. Франкл, Е. Фромм, франкфуртська школа – Т. Адорно, Римський клуб, намагаються з'ясувати роль і місце моралі в житті як окремої людини, так і суспільства загалом. Особливу цікавість викликає курс лекцій, прочитаний Т. Адорно в 1963 році й опублікований під назвою «Проблеми філософії моралі».

«Мораль це не те, про що потрібно розмірковувати, а те, що потрібно зробити» [1, с.14] – каже філософ. Дійсно, часто ми можемо бути свідками навіть не роздумів, а балаканини про мораль, цінності, духовність, що не заважає таким «моралізаторам» порушувати будь-які відомі моральні норми і навіть не задумуватись над цією суперечністю – в словах і в діях.

Т. Адорно вбачає завдання моралі у формуванні свідомості людини. Свідомість забезпечує цілераціональний характер людської діяльності. Саме завдяки свідомості людина здатна визначити мету своєї діяльності та засоби її досягнення, а проблема співвідношення мети і засобів діяльності є однією з ключових проблем етики і зачіпає проблему особистої відповідальності особи за прийняті рішення і дії, що з них випливають.

Формування свідомості розпочинається з народження, через систему знань, цінностей, норм, які отримує дитина в спілкуванні з оточуючими. Очевидно, що від рівня моральної свідомості суспільства безпосередньо залежить рівень свідомості окремих індивідів, адже саме суспільство акумулює і зберігає вироблений протягом століть духовний досвід як кожної окремої спільноти, так і людства загалом. Але також очевидним є те, що цей духовний досвід має бути належним чином переданий підростаючому поколінню.

Прийнято вважати, що саме школа є тією інстанцією, завданням якої є не лише передача знань, але й моральне виховання. Звичайно, значну частину свого часу дитина перебуває в спілкуванні з вчителями, і вони є й мають бути для неї моральними авторитетами. Лише в такому випадку це буде мати вплив на дитину і сприятиме формуванню у неї системи моральних норм і цінностей.

Тому їхнє розуміння норм і принципів співжиття людей, ролі й значення цих принципів для людини, вміння побачити моральні колізії і знайти оптимальне рішення для їх розв'язання відіграє надзвичайно вагомую роль. Але вчителі отримують необхідні їм знання і навички у вищих навчальних закладах. А що відбувається там? Вищі навчальні заклади пропонують здобувачам програми, майже повністю позбавлені гуманітарної складової. Вони орієнтовані переважно на передачу інформації й навичок в тій чи іншій сфері діяльності. Не залишається місця в таких програмах для дискусій, для критичного мислення, для виявлення та вдумливого аналізу проблеми. В результаті отримуємо педагогів, які не завжди можуть стати

моральними авторитетами для своїх вихованців. Звичайно, людина, яка присвятила себе педагогічній діяльності, здатна до самоосвіти та самовиховання, тому більшість педагогів врешті-решт стають такими авторитетами. Але вважаю, що ефективніше було б розширити гуманітарну і суспільствознавчу складову в програмах вищих навчальних закладів. «Суспільство сьогодні як ніколи потребує педагога, якому притаманні активна громадянська позиція, динамічність, уміння швидко реагувати на зміни в складних ситуаціях, а також робити правильний вибір у нестандартних моральних ситуаціях, самостійність у прийнятті рішень, почуття відповідальності за виконувану роботу» [2, с. 41].

«Не хлібом єдиним жива людина». Забувши цю істину, ризикуємо опинитися в ситуації, коли нормою стане не «здобування хліба в поті чола», а відбирання його силою або обманом. Людство давно зрозуміло, що деморалізація суспільства – це його прямий шлях до загибелі. Розчарування здатне спіткати людину, якщо вона не знаходить відповіді на питання, які її хвилюють, тому необхідно говорити про ті моральні проблеми, які виникають в суспільстві, а не замовчувати їх або бути байдужими.

Але не можна покладати виховання моральної свідомості особи лише на заклади молодшої і середньої освіти. Воно повинно здійснюватися на всіх рівнях освітнього процесу, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи вищими навчальними закладами. Саме в такому випадку можемо розраховувати на позитивний результат.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adorno T. W. Probleme der Moralphilosophie. Herausgegeben von Thomas Schroder.- 1. Aufl. *Nachgelassene Schriften*. Herausgegeben vom Theodor W. Adorno Archiv. Abteilung IV: Vorlesungen. Bd. 10. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1996.

2. Варнавська І. В. Сучасні погляди на проблеми моральності як важливого аспекту формування особистості молоді України. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. 2021. Випуск 28. С. 40–45.

3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків, 2016, 160 с.

**Олеся Стойка**

*кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри іноземних мов  
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)*

**Ірина Попович**

*кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри теорії та практики перекладу  
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)*

### **ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій має вирішальне значення для функціонування економіки та суспільного життя. Потенціал ІКТ створює, з одного боку, нові професії, робочі місця, забезпечує доступ до суспільного життя та цифрової культури, а з іншого, несе в собі ризик соціального розколу внаслідок цифрового виключення.

Розглянемо організаційні форми підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща, які можна здобувати інституційно в закладах освіти (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна (на робочому місці), або неформальна

Так, система підготовки вчителів у Республіці Польща здійснюється у державних і недержавних закладах вищої освіти.

1) Заклади вищої освіти – пропонують підготовку вчителів для першого рівня вищої освіти бакалаврський (ліценціатський ступінь) та на другому магістерському ступіні вищої освіти, єдина магістерська підготовка.

2) Заклади вищої освіти також пропонують навчання в аспірантурі як одну з форм навчання, що дозволяє отримати кваліфікацію для викладання визначених предметів.

Вивчення процесу розвитку цифрових компетентностей у студентів (майбутніх учителів) продиктовано необхідністю. Наразі сучасні засоби навчання та виховання часто доступні студентам, але не завжди використовуються, що є наслідком занадто низьких цифрових компетентностей викладачів, у тому числі академічних, або їхнього страху використовувати електронні ресурси під час навчального процесу.

Цікавим для нашого дослідження щодо інституційної форми підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща є вивчення результатів експерименту з розвитку цифрових компетентностей у студентів педагогічної спеціальності в Інституті німецької філології Вроцлавського університету. Відповідно до цього експерименту були зроблені висновки: молоді люди не мають достатньо високих цифрових компетентностей, щоб ефективно планувати навчальний процес на основі сучасних технологій. Вивчення

іноземних мов студентами в процесі навчання відбувається в класі (аудиторно) або на курсах, з активним використанням Інтернету, переглядом фільмів та ін. Студенти самі приймають рішення щодо використання тих чи інших електронних ресурсів. Використання викладачем комунікаційних та інформаційних технологій (ІКТ) у мовній роботі є важливим, і саме він має заохочувати студентів використовувати цифрові інструменти [4,с.122]. Студентів майбутніх вчителів можна підготувати до навчального процесу шляхом активного використання цифрових компетентностей.

Цифрові компетентності в повсякденному житті перетворюються на життєву необхідність без якої неможливо існувати в сучасному суспільстві (електронна сплата комунальних послуг, послуги з мобільного зв'язку тощо). Повсякденний контакт із технологіями, вирішення будь-яких питань за допомогою можливостей Інтернету, використання комп'ютерних програм дозволяють автентично, надійно та ефективно використовувати та впроваджувати цифрові компетентності в роботу вчителів. Недоліки з впровадження цифрових компетентностей в освітній процес можуть ускладнювати інформаційний розвиток учнів/студентів та може викликати страх у вчителів перед використанням технологій у дидактичному процесі, що буде сприяти прийняттю неправильних рішень щодо використання засобів і форм навчання.

Опитування також мало запитання до студентів про цифровий вид діяльності, і виявилось, що лише 4 особи з 43 осіб коли-небудь брали участь у курсі з електронного навчання за допомогою освітньої платформи. Такий низький відсоток студентів, які використовують цю форму вдосконалення, може бути результатом браку знань і вміння користуватися цим інструментом. Важливо, що в 2018/2019 навчальному році, як і в попередні роки, Інститут німецької філології Вроцлавського університету не пропонував онлайн-занять, хоча це можливо і практикується в інших підрозділах університету. Обмін знаннями, ідеями для проведення занять та використання досвіду роботи в соціальних мережах – дуже поширена практика серед викладачів. Тематична група «Вчителі німецької мови», що діє на порталі «Facebook» налічувала понад 2900 учасників (станом на 25.08.2019), а Deutsch im trend group – банк ідей для занять з підлітками – 2534 людини. Учасники цієї спільноти діляться ідеями, матеріалами, посиланнями на веб-сайти, які присвячені викладанню та вивченню німецької мови. Студентів, які здобувають освіту за цим навчальним модулем також запитали, чи беруть вони участь у подібних заходах. 33 особи (76,7%) вказали, що вони належать до групи в соціальній мережі, яка пов'язана з вивченням німецької мови, 9 осіб (20,9%) є активними на форумах, в яких розглядаються питання про викладання та вивчення німецької мови, а 7 осіб (16,2%) брали участь у вебінарах, які висвітлювали питання викладання німецької мови. У всіх зазначених в опитуванні формах

підвищення кваліфікації брали участь 5 (11,6%) студентів (один другого курсу та по двоє третього та четвертого курсів). Враховуючи те, що не всі студенти вже працюють викладачами німецької мови, їх інтерес до предмету можна вважати відносно високим. Здатність шукати в Інтернеті інформацію, необхідну для роботи, навчання, розваг є базовою навичкою в інформаційному суспільстві, обмін матеріалами та знаннями вимагає від науково-педагогічних працівників складніших і розвиненіших цифрових компетентностей [5,с.15-25].

Опитування, яке проводилося у Вроцлавському університеті серед 43 студентів спеціальності «Вчитель німецької мови», хоч і дало лише орієнтовні результати, але дозволило оцінити рівень компетентності респондентів (викладачів та студентів) та сформулювати висновки щодо подальшої роботи над удосконаленням освітньої пропозиції для студентів германської філології та викладачів з питання підвищення цифрової компетентності.

Отже, проаналізувавши діяльність та використання цифрових освітніх матеріалів в університетах та вдосконалення цифрових компетентностей вчителів в Республіці Польщі можна зробити висновок, що сьогодні є необхідність у визначенні суб'єкта (організації), відповідального за координацію діяльності установ, які беруть участь у вдосконаленні цифрових компетентностей педагогів;активізувати завершення роботи над Програмою розвитку цифрових компетентностей та впровадження програми; розглянути необхідність розробки концепції (стратегії) підготовки та використання цифрових навчальних матеріалів у ЗВО.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Białek M. Zadania i role nauczycieli języków obcych w świetle potrzeb edukacyjnych młodzieży gimnazjalnej. „Neofilolog», nr 48/2, S. 233–252.
2. EUDESI 2021. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> .
3. European Code Week. URL: <https://codeweek.eu>.
4. Gajek, E., Michońska-Stadnik, A. Strategie uczenia się języków obcych w środowisku cyfrowym. Instytut Lingwistyki Stosowanej WLS, Uniwersytet Warszawski. S. 122.
5. Gałan B. (2020) Nauka języka obcego na odległość. Potencjał a skuteczność. *E-mentor*, 1(83). S. 15-25.
6. Inicjatywy, promujące rozwój umiejętności cyfrowych uczniów i nauczycieli. URL: <https://www.ko.rzeszow.pl/dla-dyrektora-i-nauczyciela/dla-dyrektora-i-nauczyciela-komunikaty/inicjatywy-promujace-rozwoj-umiejetnosci-cyfrowych-uczniow-i-nauczycieli>.

**Людмила Шкіль**

кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри філософії  
(Український державний університет  
імені Михайла Драгоманова)

## **ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ВИКЛИК ЧАСУ В НОВИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ**

Здобуття вищої освіти, починаючи з радянських часів було прерогативою інтелігенції, ознакою розумної та розвиненої людини. Здобуття вищої освіти було прагненням і мрією більшості людей, оскільки вища освіта відкривала перед людиною перспективи для самореалізації та давала гарантію матеріального забезпечення та соціального захисту.

Якщо аналізувати основну тенденцію щодо навчання та здобуття професії в радянському союзі, то можна відзначити, що загалом люди прагнули ще в юності визначитись зі справою всього свого життя та присвятити себе одній-єдиній професії. В радянському союзі вважалось дуже престижним працювати все життя на одній і тій же самій роботі, вважалось дуже престижним, якщо в трудовій книжці був єдиний запис.

Сучасні реалії в українському суспільстві, та й у світі загалом є абсолютно іншими і змінили свою тенденцію. Оскільки зараз дуже пришвидшено розвиваються технології, змінюються інформаційне поле, то ми, якраз, спостерігаємо таке явище як відживання певних професій. Цей процес відбувається надзвичайно швидко та інтенсивно, наприклад, в Японії настільки розвинена загальна тенденція до роботизації, що зовсім скоро ця тенденція буде поширеною у всьому світі. І, внаслідок цього, штучна сфера робіт скоро зможе повністю замінити людей, які працюють у сфері обслуговування. Так само модернізація, наприклад, сільськогосподарської техніки витіснила з ринку праці людей, які працювали і реалізовували себе саме у цій сфері діяльності. Так само спостерігається швидка зміна професій і в інтелектуальній сфері. Вищенаведені приклади свідчать про те, що зміна нової професії, оволодіння новими знаннями та навичками є вимогою нашого сучасного світу. Загалом ХХІ століття можна охарактеризувати як суспільство науки, навчання, здивування та постійного здобування нових знань.

Як зазначає українська дослідниця, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України Лук'янова Л.Б.: «Важливість освіти впродовж життя за сучасних обставин обумовлена не тільки динамікою соціального і науково-технічного прогресу, змінами у змісті й характері праці, збільшенням вільного часу, але й можливостями його раціонального використання. Усвідомлення важливості ролі цього освітнього

напрямку в Україні пов'язане також із швидкозмінюваними потребами ринку праці, швидким старінням населення, великою внутрішньою міграцією тощо»[1, с. 13-14]. Ще однією новою тенденцією розвитку освіти в Україні стала її неформальність. Якщо в Радянському союзі визнавалася і шанувалася саме формальна освіта, тобто освіта, яка здобута в державному вищому навчальному закладі, то зараз перекваліфікацію здобувачі освоюють, як правило, неформально, тобто без отримання належного підтвердження про здобуття нової кваліфікації.

Також ще однією новою тенденцією є здобуття інформальної освіти, тобто самоосвіти. Також в Україні, та й у світі загалом, наразі з'явилося багато шкіл для дорослих. Але якщо проаналізувати різницю у здобутті освіти молоддю та людьми літнього віку, то тут ми бачимо відмінність у мотивації. Якщо молоді люди швидко змінюють свою професію, навчаються, щоб працювати та реалізувати себе у новій сфері діяльності, то люди літнього віку зазвичай мотивовані новим спілкуванням, новими знайомствами та подоланням соціальної ізольованості. Новий формат освіти у формі онлайн розширив можливості для здобуття нової професії, адже це дає можливість у будь-який зручний для людини час поєднувати роботу та навчання. Загалом, можна зробити висновок, що ХХІ століття дало змогу реалізувати людині одну з основних її функцій – здатність до пізнання нового, до отримання нових знань, нової інформації.

Отже, Україна має потребу в серйозних інвестиціях в розвиток безперервної освіти. Міністерство освіти має переглянути актуальність освітніх програм у Зкладах Вищої освіти. Також держава має достатньо уваги приділяти розвитку неформальної освіти, має забезпечити достатнє фінансування для перекваліфікації молоді. Адже, щоб Україна була конкурентоспроможною на світовому ринку праці, то держава має робити серйозні інвестиції в розвиток людського потенціалу. З приводу цього, український дослідник М. Швед зазначає, що «в усьому світі відбуваються зміни суспільної свідомості щодо ролі та значення освіти у житті людини. Від освіти очікується сприяння у вирішенні проблем різного рівня – зміцнення миру, забезпечення економічної стабільності, протистояння девальвації цінностей, формування культури особистості й цілого суспільства» [7, с. 463 - 471]. Адже країна, яка забезпечує пріоритетний розвиток системи освіти, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві та бути конкурентоспроможною.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лук'янова Л.Б. Теоретико-методологічні проблеми розвитку освіти дорослих в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1 (15) – с. 10-20.



2. Швед М.(2014). Вплив освіти і культури на розвиток суспільства *PRACE NAUKOWE Akademi i im. Jana Długosza w Częstochowie Rocznik Polsko – Ukraiński* ].Т. XVI. С. 463 – 471.

**Галина Гладка**

*кандидат історичних наук, доцент  
кафедра українознавства і філософії*

*(Івано-Франківський національний медичний університет)*

### **ОСВІТА ТА РИНОК ПРАЦІ: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ**

Освіта – це основа, на якій будується країна. Але якою має бути система освіти, яка найкраще буде задовольняти потреби швидко змінюваного світу XXI століття?

За даними Всесвітнього економічного форуму, до 65% сьгоднішніх учнів початкової школи будуть працювати за професією, якої ще не існує [2]. Такий висновок авторитетної міжнародної організації логічно породжує питання щодо того, як тоді має змінитися сама система освіти, щоб підготувати до життя дітей, майбутні професії яких сьогодні ще не існують? Вочевидь, що з огляду на такі величезні зміни, нашим студентам знадобляться інші знання та навички. До речі, це ще одне питання, з яким стикається реформа системи освіти: що важливіше – знання чи навички? На Всесвітньому економічному форумі у Давосі визнали, що більша частина коштів, які витрачаються на освіту, йдуть на навчальні програми та дисципліни, які не змінювалися протягом багатьох десятиліть.

Дитячий фонд ООН (UNICEF) провів опитування серед 35 тисяч молодих людей зі 160 країн світу, аби вони назвали найбільш важливі для них питання та побажання. На першому місці для молоді – створення більшої кількості можливостей для працевлаштування, а вже на другому – отримання кращої освіти. І це не випадково: кожного місяця 10 мільйонів людей у світі досягають працездатного віку і розуміють, що їхні вміння вже не відповідають вимогам сьгоднішніх роботодавців [4].

Однією з ідей щодо вирішення цієї дилеми стала концепція освіти впродовж життя (lifelong learning), яку ще в XX столітті запропонував австрійсько-американський економіст Фріц Махлуп. «Суть концепції проста: світ змінюється так динамічно, а нова інформація поширюється так швидко, що деякі знання перестають бути актуальними ще до того, як ми їх здобудемо. Відповідно, існують професії, для яких старіння і розпад знань відбуваються дуже швидко, наприклад, сфера інформаційних технологій. А є такі, де це відбувається повільніше: професії, в основі яких лежить знання математики або мови. За таких умов академічна освіта потребує постійного оновлення, а

для того, щоб встигати за інформацією, необхідно навчатися протягом усього життя» [5].

Ця ідея набула широкого розповсюдження, навчання протягом усього життя стало всеосяжною концепцією та баченням освіти, що відображено на Порядку денному Організації Об'єднаних Націй у галузі сталого розвитку на період до 2030 року та її Цілях сталого розвитку (ЦСР), одна з яких – ЦСР 4 прямо закликає країни «забезпечити інклюзивну та справедливу якість освіти та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх» (ЮНЕСКО, 2016 р.). Інститут ЮНЕСКО з освіти впродовж життя (UNESCO Institute for Lifelong Learning) дає наступне визначення цьому поняттю: «це інтеграція навчання та життя, яка передбачає навчальну діяльність людей різного віку (дітей, молоді, дорослих та людей похилого віку) у будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, спільнота, робота тощо) та через різноманітні методи (формальні, неформальні та інформальні), які разом задовольняють широке коло навчальних потреб» [3].

Концепція навчання впродовж життя – це лише один з можливих варіантів розвитку освіти. Хоча за прогнозом Всесвітнього економічного форуму, до 2030 року у світі доведеться перекваліфікувати понад 1 мільярд людей, оскільки робочі місця трансформуються в результаті четвертої промислової революції [2]. «У розвинених суспільствах давно минули часи, коли люди сиділи на одній роботі по 25 років. Тому тепер потрібно готувати людей до життя, в якому вони будуть працювати більше ніж на 10 роботах до того, як їм виповниться 50 років. Зараз роботодавці шукають працівників, які не тільки опанували основні теоретичні знання, але які є гнучкими, можуть зріло реагувати на зміни та можуть швидко опановувати нові навички» [1].

Освіту впродовж життя можна розглядати як таку, що виходить далеко за межі того, що вже практикується, наприклад, підвищення кваліфікації, курси перепідготовки тощо. Вона має відкривати можливості для навчання усім, задовольняючи як прагнення людини до знань, так і розширення чи поглиблення суто професійних форм навчання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Education system needs to adapt to a fast-changing world <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/education-system-needs-to-adapt-to-a-fast-changing-world-1.473481>
2. The World Economic Forum. <https://www.weforum.org/>
3. UNESCO Institute for Lifelong Learning Technical Note Lifelong Learning. <https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/LifelongLearning/en/UNESCOTEchNotesLLL.pdf>

4. Лопатіна І. Навчити вченого. Студенти, школярі та вчителі на шляху до нового розуміння освіти – репортаж НВ. <http://surl.li/ghmdu>

5. Освіта впродовж життя: тренд чи вимога часу? <https://osvitoria.media/experience/osvita-vprodovzh-zhyttya-trend-chy-vymoga-chasu/>

**Людмила Суворова,**

*кандидат філологічних наук, старший викладач  
кафедри педагогічних технологій  
та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

**Анастасія Кравченко,**

*асистент  
кафедри педагогічних технологій  
та мовної підготовки,  
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

### **НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ПРОЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ЛЮДЬМИ З РАС<sup>1</sup>**

В умовах воєнного стану базове відчуття стабільності в організації життєвого простору та безпечного перебування у стінах закладів освіти кардинально похитнулися. Учасники освітнього процесу, які мають розлад аутичного спектру, вимушені пройти чергову, універсальну адаптацію у непростих реаліях сьогодення, де «толерантне суспільство» постає маркером «невід'ємного компоненту культури» в цілому [5].

Складність механізму «пристосування» полягає в обмеженій можливості швидко реагувати на будь-які нові, раніше не відомі і не підкріплені життєвою практикою, зміни. Аутистичний спосіб мислення передбачає наявність певних особливостей щодо обробки сигналів зовнішнього світу, вкрай відмінних від нормотипового способу розуміння світу. Така проблема вимагає пошуку педагогами адекватних, дієвих і водночас правильних шляхів підтримки, мета впровадження яких полягає в оптимізації та мінімальному проживанні наслідків травми усіма, хто задіяний в освітньому процесі.

Інклюзивна політика у воєнний час презентована низкою заходів, спрямованих на покращення якості освіти. Так, доречно зазначити, що Інститут соціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України запропонував вкрай потрібні покрокові рекомендації щодо організації

<sup>1</sup> РАС – розлад аутичного спектру

освітнього процесу зі здобувачами, що мають порушення фізіологічного чи психолого-інтелектуального типу [2]. Кабінет Міністрів 26 квітня 2022 року пропрацював над рядом змін та корективів щодо Постанови, яка регламентує практику інклюзивної освіти в умовах війни [7]. Проблему організації освіти для дітей з обмеженими можливостями в умовах воєнного сьогодення принагідно означували О. Деркачук, Е. Борщ, О. Чуйко, Г. Дубровинський, О. Косенчук.

Інклюзивне навчання в Україні як доволі «свіжа», не оброблена досвідом практика, нині починає досить активно обговорюватися на різних конференціях, з'їздах, школах, семінарах, що свідчить про актуальність та потрібність цієї теми, зокрема у дуальній єдності «війна» – «інклюзія». Доречно згадати у цьому ключі й обговорення секторальної робочої групи «Освіта та наука» при МОН із залученням 145 представників міжнародних організацій (14 квітня 2022 року) [4]. Активно це питання висвітлюється спеціалістами з питань аутизму та організації інклюзивних навчальних процесів на вебінарах, круглих столах, конференціях та семінарах (Д. Орловою [5], О. Романчуком, І. Марценковським, К. Дубовиком, І. Пінчук [6]). Психолого-педагогічні аспекти щодо включення дітей з аутизмом в освітнє середовище вивчали Є. Суковський, О. Доленко, Ю. Ерц, Н. Андреева [6].

Тривожні стани у людей з РАС найчастіше пов'язані з особливостями сенсорної обробки сигналів, що надходять із навколишнього світу. Доволі травмивним чинником постають звукові подразники, які часто можуть провокувати істерику, агресію і навіть самоагресію. Різкий сигнал повітряної тривоги, дзвінок у школі, переміщення у бомбосховище з високою концентрацією різностороннього шуму, звуки вибухів, панічні крики і голоси інших людей – усі ці сенсорні носії впливу, джерела різкого звукового потоку можуть призвести до мелтдауну<sup>2</sup>, істерики, неусвідомленої агресії щодо себе та інших. Процес підготовки та покрокової адаптації зможе пом'якшити травмивний вплив негативних звуків на нервову систему такої дитини.

Незнання особливостей психіки здобувача освіти, який перебуває у спектрі аутизму, може спричинити викривлене розуміння ситуації, невдоволення, осуд чи навіть емоційну агресію з боку педагога. Прояви поведінки у стані мелтдауну останній може розцінювати як усвідомлене і маніпулятивне намагання учнем (студентом) ухилитися від виконання завдань; інтерпретувати як спосіб проявлення протесту чи незгоди; свідоме програвання акту заперечення тощо. Попереднє знання особливостей тих, хто перебуває у спектрі, можна звести до розуміння і виокремлення сигнальних маячків, які задовго, до вираження такої форми самозахисту, почне проявляти

---

<sup>2</sup> У перекладі з англійської «meltdown» означає «криза, кризовий»; йдеться про гостру реакцію людини на сенсорні та емоційні подразники. Відбувається свого роду «перегрів» нервової системи, і єдиним сигналом для неї засвідчити про це залишається крик або плач.

здобувач освіти. Йдеться про посилення тривожності через прояви стереотипії (погойдування, крутіння на стільці, перебирання пальців перед очима, покачування зі сторони в сторону); у дітей шкільного віку це може бути проявлено через надмірний крик, плач; самозаспокоєння відбувається через ехолалічну дію (повторення, викрикування чужих фраз, почутих десь раніше): «не маючи змоги дбати про себе та захищатися», людина з РАС починає шукати зворотної підтримки у тих, хто викликає у неї довіру, аби «компенсувати захист» з боку іншої особи. Прохання про допомогу іноді може бути оприямлено нею саме в такий спосіб – «єдиній і доступній їй» та для її «незрілої нервової системи» [1].

Г. Дубровинський вважає, що в умовах війни педагог повинен проводити «певну кореляцію очікування негативних прогнозів» у сукупності з низкою з «профілактичних заходів» серед здобувачів освіти, які перебувають у спектрі. Така практика дасть змогу мати у подальшому «психологічно здорове суспільство» [3]. Включення в дію когнітивно-поведінкової терапії дасть змогу зрозуміти причини окреслених проблем: і «в набутті навичок успішної поведінки у складних ситуаціях», і в «забезпеченні максимально можливої соціальної адаптації» [5, с. 247].

Травмівний характер воєнних реалій, у яких перебувають люди з РАС, зводиться не лише до сенсорно виражених звукових подразників, а й проживанні низки просторових змін (переїзд, зміна постійного місця проживання, соціального оточення). Така картина вимагає відтворення і оновлення уже відомого для аутистів формату рутинного побуту з дотриманням чіткої послідовності подій, створення нового графіку, можливо, із залученням візуальних опор. Аналогічна практика дозволить уникнути додаткового стресу, оптимізувати нову реальність, пристосуватися до неї у більш швидкий проміжок часу, адже системність та регулярність – це принципові способи організації життя людей спектру аутизму: «Соціальні втручання мають будуватися на засадах оперативного зумовлення: позитивного соціального підкріплення шляхом надання координуючої уваги, заохочення, коригуючого навчання та виховання» [5, с. 246].

Таким чином, процес мінімізації наслідків травматичного досвіду у людей, що перебувають у спектрі аутизму, є можливою і потрібною за умови прояву толерантного ставлення до особистості, що має особливості розвитку. Систематичне та посилене вивчення означеної проблеми дозволить включити здобувача освіти у процес набуття ним знань, досвіду, потрібної життєвої практики. Безумовно, воєнний стан лише посилює деструктивний характер навколишньої дійсності, але прожитий екзистенційний досвід стане стійкою практикою і для педагога, і для здобувача з РАС.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцань у сім'ї до політичного терору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.
2. Допомога та підтримка дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану в країні. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Допис від 19.03.2022. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=8705#.Y3OUbHZBxPb> (дата звернення:14.11.2022).
3. Дубровинський Г.Р. Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні. *Український психологічний журнал*. 2016. № 1. С. 16–26. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (дата звернення: 13.11.2022)
4. Засідання секторальної робочої групи «Освіта та наука» при МОН, 14 квітня 2022 року. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (дата звернення: 14.11.2022).
5. Нариси дитячої психіатрії. Аутизм: навчальний посібник у сфері охорони психічного здоров'я дітей / За ред. І.А. Марценковського. НейроNEWS, 2014. 280 с.
6. Орлова Д. Аутизм під час війни. Фонд «Дитина з майбутнім». URL: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/86366/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86366/) (дата звернення:14.11.2022). (Дата звернення: 20.04.2022).
7. Постанова КМУ № 483 від 26.04.2022 року Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/86366/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86366/) (дата звернення:14.11.2022).

**Леоніла Ткачук**

*кандидат географічних наук, доцент  
(ІЛ НТТУ КІІ імені Сікорського)*

### **ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ**

У період дії військового стану освітній процес зазнав суттєвих змін, що зачепили усіх його учасників – викладачів та вчителів, учнів, студентів, батьків, адміністрацію закладів освіти. Системність навчання була істотно порушена, і навіть, попри те, що нині доступ до освіти для українців відновлено на достатньому рівні і в межах держави, і за кордоном, більшість

здобувачів та й науково-педагогічні кадрів втратили значну частину мотивації або не мають необхідних моральних ресурсів для навчання і викладання. Це негативно позначиться на майбутньому цілого покоління молодих людей, які можуть мати проблеми з працевлаштуванням, у здобутті бажаної кар'єри та самореалізацією в цілому через низький рівень освіти.

З початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією на території України, 24.02.2022 навчання в освітніх закладах усіх рівнів зупинилося. Міністерство освіти і науки України (МОН) рекомендувало перервати освітній процес на двотижневі канікули. За цей час частина територій України була окупована (на півдні, півночі та сході країни) та стала ареною бойових дій. Унаслідок чого тільки за перший місяць війни (станом на 1.04.2022 р.) зазнало руйнувань 722 заклади освіти, 76 – були повністю зруйновані; 4,3 млн. дітей, що становило 57% від загальної кількості, вимушені були покинути свої домівки, при цьому за кордон виїхало 1,8 млн. дітей та понад 30 тисяч учителів [2, с.48].

З другої декади весни (14 березня 2022 р.) у регіонах, де це дозволяла безпекова ситуація, навчання почало відновлюватися. Форми, у яких здійснювався освітній процес, визначалися місцевими адміністраціями, але переважно з міркувань безпеки навчання проводилося у дистанційному форматі. Здобувачі освіти, що були вимушені переїхати, отримали можливість повернутися до навчання — як в Україні, так і за кордоном. Науково-педагогічні кадри: викладачі та вчителі, адміністрація закладів освіти отримали дозвіл працювати з будь-якого місця в межах країни або поза нею, педагогам також були надані гарантії збереження робочих місць і середнього заробітку.

Такий зважений підхід дав змогу виконати навчальні плани, організувати та провести атестацію так, що зрештою всі здобувачі освіти отримали результати навчання і право навчатися на наступному рівні, а випускники – документи про здобуття освіти. Зокрема, у квітні минулого року законом України було скасовано проведення традиційних вступних випробувань до закладів вищої освіти, натомість було запроваджено національний мультипредметний тест (НМТ), розроблено нові моделі вступних випробувань до магістратури – магістерський комплексний тест (МКТ) та магістерський тест навчальної компетентності (МТНК). Уперше в історії України загальнодержавне оцінювання було проведено онлайн, у тому числі і за кордоном, загалом у ньому взяли участь 226 101 учасників у 33 країнах світу. За підсумками вступної кампанії до закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти у 2022 р. слід відмітити вдалу реалізацію спрощеного механізму організації вступної кампанії, адже студентами стал понад 600 тисяч осіб, водночас науковий підхід до визначення спроможності

вступника опанувати курс вищої освіти було повністю нівельовано через відсутність в НМТ порогу «склав – не склав» [3].

Особливим викликом стала підготовка до організації 2022-2023 навчального року в умовах повномасштабної війни. Кабінетом Міністрів було розроблено вимоги до організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, наріжним каменем яких стала вимога щодо обладнання укриттів. На початок навчального року укриттями було оснащено 62% закладів освіти різних рівнів, на грудень 2022 р. цей показник зріс до 68% [3]. Найкраще забезпеченими комплексами захисних споруд, що давали можливість здійснювати освітній процес в очній формі, були школи та заклади вищої та професійної освіти, у регіональному розрізі – заклади Івано-Франківської, Чернівецької, Львівської областей та м. Києва.

Попри загалом достатньо високий рівень готовності закладів освіти України до 2022/23 н.р. 30% здобувачів освіти досі не мають постійного доступу до освітнього процесу, у південних областях показник вищий – 40%. Про це, зокрема, йдеться у дослідженні якості організації освітнього процесу в умовах війни, результати якого були презентовані Державною службою якості освіти України 19 квітня 2023 року. Програма реалізовувалася у грудні 2022 – січні 2023 років. Дослідження, здійснене Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (за участі Alinea International та фінансової допомоги Уряду Канади), охопило 150 шкіл з усіх областей України.

За результатами дослідження було з'ясовано, що постійно і безперервно навчалися лише 40% здобувачів [1, с.6]. Головними чинниками, що спричиняли перерви у навчанні були повітряні тривоги, відсутність електропостачання та стабільного інтернет-зв'язку. При цьому лише половина учнів шкіл мали комп'ютер/ноутбук/планшет, 74% учнів використовували для навчання смартфони, 23% ділили гаджет з іншими членами родини [1, с.8]. Водночас кількість учителів, які забезпечені сучасними комп'ютерними засобами надання освітніх послуг, попри війну зросла порівняно з 2021/2022 навчальним роком, і становить 76%, водночас можливість повноцінно працювати віддалено за рахунок особистої техніки мають 91% українських педагогів [1, с.12].

Складні умови здійснення освітньої діяльності (чергування форм навчання, перерви через повітряні тривоги, перебої з електропостачанням та зв'язком) спричинили суттєві зміни у результатах навчання та негативно позначилися на психологічному стані учасників освітнього процесу. Так вчителі сигналізують про суттєве погіршення результатів навчання дітей з української мови, іноземної мови, математики, літературного читання. Так рівень успішності з математики та інформатики у сільських школах знизився до критичних 40% та 25% відповідно. Суттєво погіршився і психологічний



стан учнів та вчителів. В умовах повномасштабної війни за останній рік майже в два рази, у порівнянні з початком лютого 2022 року, зросла кількість дітей, що почуваються тривожно, перебувають у напрузі та відчувають страх, у півтора рази більше учнів скаржаться на постійне відчуття втоми. Водночас кількість дітей, які почуваються в безпеці, спокійними енергійними та щасливими зменшилася на 20%. Батьки, у свою чергу, сигналізують про погіршення ментального і фізичного здоров'я дітей, зниження рівня їх соціальної адаптації.

Очевидно, що в умовах війни необхідні зусилля не тільки для забезпечення безпеки але й у напрямку розробки і впровадження інноваційних та дистанційних методів і механізмів поліпшення доступу до освіти та психологічної допомоги, адже учні потребують різноманітних освітніх можливостей, що включають в себе соціальну й емоційну підтримку, культурні заняття та доступ до медіа і технологій. Особливої актуальності нині набувають інновації в освіті усіх рівнів. В умовах воєнного стану педагоги та адміністрація вимушені практично кожного дня приймати швидкі, нестандартні, по своїй суті – інноваційні рішення. Поточна освітня діяльність характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій, щоб забезпечити рівні умови для здобувачів незалежно від їх соціальної чи релігійної приналежності, статусу тимчасово переміщеної особи, біженця, військовозобов'язаної особи.

Актуальні питання організації та управління освітнім процесом під час дії воєнного стану потребують уважного вивчення та глибокого аналізу з метою врахування помилок та позитивного досвіду для коригування перебігу поточних процесів та планування наступного навчального року.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році : веб-сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек», 2022. 140 с.
3. Підсумки року в освіті: рік 2022-й. : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/news/88071/>

**Юрій Ходанич***кандидат філософських наук,**доцент кафедри філософії,**(Ужгородський національний університет)***МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ І МІСІЯ ВИКЛАДАННЯ**

В межах цієї доповіді представлю кілька роздумів на предмет того, чим є університет, ким є викладач та якою є місія останнього. Значною мірою представлені позиції сформовані під впливом кількарічної праці в університеті в якості викладача й плідної взаємодії зі студентами-здобувачами.

1. Університет є передусім не стільки простір, де формуються фахівці, професіонали своєї справи, скільки простір взаємодії, де здобуваються нові горизонти комунікації. Це локація, яка зосереджує в собі тих людей, які, вже володіючи природно певними навичками до навчання, роботи з інформацією, її обробкою, культури мовлення, а також будучи світоглядно орієнтованими, володіючи досить високим загально інтелектуальним рівнем, готові брати на себе відповідальність щодо здійснення певних соціальних ролей. В такий спосіб ми виходимо на розуміння знову ж таки «елітарності» (на протигагу сьогоденній масовості) університету. Філософія, як й університет, не для всіх. Це жодним чином не применшує чи принижує статус тих осіб, які не навчаються в вузах. Вказане лише демонструє певну «сродність» та рівень усвідомленості свого «місця» в світі, а конкретно – в суспільстві. Іншими словами, головна наша позиція зосереджується на тому, що університети повинні «працювати» для тих, кому це справді потрібно. Важливо зрозуміти, що університет є лише одна з альтернатив розвитку особистості, а не єдина (як це сьогодні сприймається). Без такого усвідомлення ролі університету останні в перспективі перетворяться не на альтернативу розвитку особистості, а на альтернативу комерційної діяльності, елементи чого можна вже спостерігати сьогодні.

Якщо ж потенційно можлива ситуація, за якої бажаючих абітурієнтів, які свідомо підійшли до вибору університету як альтернативи, буде значна кількість, університет повинен зробити серйозний конкурентний відбір таких бажаючих, як це має місце в передових вузах світу. Іншими словами, без тримання «елітарності» університет не має перспектив. Масовість є «смерть» університету. На моє переконання, даний фактор є фундаментальним з точки зору усвідомлення подальшої ролі університету як суспільної інституції.

З фактору утвердження «елітарності» статусу університету в рамках держави постає потреба зменшення їх кількості, спеціалізації вузів за сферами діяльності тощо. Жорстка конкуренція повинна відбуватися як у рамках певного вузу, так і між вузами за майбутніх студентів. А для цього потрібно змінити підхід до розуміння статусу університету як вищого навчального закладу. Це «елітарна» установа, яка скоріше прагне якісної наповненості

студентами, аніж їх кількості. Надмірне звертання до кількісного показника також суттєво зменшує подальші перспективи університету як такого.

В свою чергу, зменшення кількості вузів та посилення конкуренції між ними спровокує кадрову «проблему». Тобто значна кількість штату викладачів буде скорочена. А це спричинить необхідність проведення жорсткого конкурсу серед потенційних викладачів для їх подальшої праці в вузі.

2. Сьогоднішня проблема в статусі викладача в Україні полягає в тому, що, з формально-правової точки зору, це науково-педагогічний працівник, тобто особа, яка поєднує в собі водночас дві навички: педагогічну та дослідницьку. З одного боку, зазначений факт посилює роль викладача в суспільстві, однак з іншого, – може вносити певний дисбаланс у його професійній діяльності. Викладач з педагогічної точки зору може бути здібним, але дослідницька складова його професійної активності може дещо не відповідати належному якісному рівню. І навпаки. Саме тому в подальшому конкурсний відбір на посади викладачів може мати дві альтернативи:

а) пошук «балансу» педагогічної та дослідницької складових у діяльності викладача; завдяки цьому за результатами конкурсу на посаду викладача буде обрана та особа, яка відносно гармонійно поєднує дані дві складові викладацької діяльності; тобто на конкурсі повинні бути перевірені навички викладача як педагога та разом із тим як науковця (дослідника);

б) розділення статусу викладача на педагога та дослідника; в такий спосіб у рамках певної кафедри як структурного підрозділу університету працюватимуть окремо педагоги та дослідники; відповідно, вимоги до них при конкурсному відборі повинні відрізнятися.

Все ж більш прийнятною, з нашої точки зору, слід уважати першу альтернативу в розумінні статусу викладача, а саме як науково-педагогічного працівника. Адже педагог-професіонал не може не бути дослідником (науковцем). Дані аспекти його професійної активності повинні гармонійно між собою поєднуватися.

3. Викладання в рамках функціонування вузів як вид професійної активності особи є передусім покликання. Я продовжую лінію «елітарності» філософії, університету, а тепер і викладання як виду діяльності. Сучасна криза в системі викладання в Україні пов'язана передусім з тим, що викладач не перебуває на своєму «місці», тобто даний вид професійної діяльності не співпав з його «сродністю», а також він не усвідомив собі всієї важливості та відповідальності праці в вузі. Викладання не для всіх, це, хоча й альтернатива, однак усвідомлена та сродно обрана.

Викладач, окрім того, що постає носієм певної професійної культури, так само (на більш глибокому суспільному рівні) є деякою мірою «взірцем» поведінки в соціумі через середовище, в якому він сформувався, високий рівень пізнаваності світу та себе, широко горизонтний світогляд тощо. По-

іншому бути не може. Якщо я вище зафіксував, що університет є локація, яка об'єднує тих людей, які прагнуть засобами пізнання звершити свою особистість та реалізовуватися в певному виді діяльності, викладач повинен демонструвати своєю персоною відповідний рівень усвідомлення, пізнання, поведінки. В протилежному випадку він не зможе сформувати майбутню генерацію індивідуально та суспільно активних «діячів». Для цього самому потрібно бути таким «діячем». На перший погляд видається, що місія викладання є досить очевидна – передача та допомога в засвоєнні певної інформації, що важлива для студента як особи та як майбутнього фахівця. Однак, виходячи з нашого розуміння місії університету, цього не достатньо.

4. Викладач це особа, яка віднайшла в собі своє покликання, для чого має потрібні навички та вміння. Щодо викладача, то лише праця за покликанням буде приносити позитивні результати як для студентів, так і для університету в цілому, а передусім для нього самого. В протилежному випадку, коли не реалізована «сродність» праці, особі, яка займає посаду викладача, завжди чогось бракуватиме, завжди буде щось, що її не буде влаштовувати, і що в результаті перешкоджатиме професійному виконанню нею своїх обов'язків. Коли викладач працює не за покликанням, він не нестиме належну нішу відповідальності, та не усвідомлюватиме до кінця своєї місії. Реалізувати свою «сродність» це те ж саме, що реалізувати самого себе в певному виді діяльності, до якого мають місце передусім вроджені (природно закладені), але й далі вдосконалені навички, схильності тощо. Саме «сродна праця» зможе зробити викладача щасливим, почуватись щасливим на тому місці, на якому він є.

З власного досвіду автор може зауважити спосіб, завдяки якому можливо перевірити «сродність» праці. Він полягає в запитуванні самого себе: «Чи був би я готовий виконувати певний вид діяльності безоплатно?». Якщо відповідь буде позитивною, можна сказати, що викладач на своєму місці. Можливо також підійти до визначення сродності й з іншого боку. Тут теж важлива постановка запитання: «Чи я щасливий тоді, коли займаюсь викладацькою діяльністю? Чи приходжу я кожного дня на роботу з радістю, натхненням? І чи з такими ж відчуттями повертаюсь додому?». За умови реалізації сродності відповідь також має бути позитивною.

Окремо слід наголосити на тому, що викладацька діяльність це саме праця, а не робота. Відмінність праці від роботи в тому, що вона неможлива без належного рівня віддачі себе, присвяти себе тій справі, яка виконується, включеність та зануреність в навчальний процес, взаємодію зі студентами та колегами, в життя університету. Праця, на відміну від роботи, позбавлена механічності, інертності, не ставить пріоритетним отримання заробітної плати. Викладач, іншими словами, це той, хто віддався справі певного робочого (і не тільки робочого) дня, хто присвятив себе своїй діяльності, хто зміг наблизитись до запитів студентів та колег, хто включився в процес

взаємодії. Викладач це той, хто живе своєю працею, а не той, хто «відбуває» свої призначені робочі години.

**Сергій Мирошниченко**

*старший викладач кафедри*

*управління, системного аналізу та євроінтеграції,*

*(Український державний університет імені Михайла Драгоманова)*

### **КОГНІТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Цікавість до когнітивних технологій в останні роки надзвичайна. І обумовлена вона не тільки досягненнями технічних наук, а й проривними дослідженнями людського мозку. Проте ідея, що лежить в основі сучасних когнітивних технологій, закладена ще Н. Вінером та Дж. фон Нейманом – батьками кібернетики – у далеких 1960-х роках, якими «було сформульовано завдання об'єднання обчислювальних можливостей комп'ютера з когнітивними здібностями людського мозку» [2, с. 71].

Серед безлічі визначень поняття «когнітивні технології» найбільш вдалими, таким, що відображає саму його суть, вважаємо тлумачення М. Онопрієнко – «це сукупність методів, алгоритмів і програм, що моделюють пізнавальні здібності людського мозку для вирішення конкретних прикладних завдань – розпізнавання образів (мови, сигналів, зображень, сцен і т. д.), виявлення і ідентифікації закономірностей в масивах даних, вирішення завдань комп'ютерного проектування складних систем, систем підтримки ухвалення рішень в умовах нечітких вхідних даних і взаємозв'язків» [2, с. 71].

Сфера застосування когнітивних технологій постійно розширюється. І сфера освіти – одна з ключових. Процеси інноваційної трансформації суспільства, фактично його цифровізації (чого варта хоча б теза про «держава у смартфоні») зумовлюють нові вимоги не тільки до системи знань, їх структури і способів передачі, а й до особистості. Як справедливо зазначає М. Нестерова «ключовою проблемою освіти стає не передача знань, як це не парадоксально, а інноваційні якості людини, її здатність до створення і сприйняття нового. Ці здібності, прагнення до їх формування і є новими культурними зразками, трансляція і розвиток яких має стати одним з основних завдань сучасної освіти» [1, с. 43]. Отже, сфера освіти, принаймні вищої, має формувати певний тип особистості, яка не просто «володіє інформацією – володіє світом», а вміє систематизувати цю інформацію, отримувати з неї знання та продукувати нові. А тому гостро постає питання технологій, що здатні це забезпечити. Як зазначає О. Рубанець, різноманітність когнітивних процесів, задіяних у сфері вищої освіти, передбачає різноманітну множинність когнітивних технологій, спрямованих на:

- здійснення навчання;
- ментальні процеси, що забезпечують оволодіння новим матеріалом;
- розвиток пам'яті;
- формування когнітивного досвіду особистості фахівця;
- когнітивний розвиток особистості та її самовдосконалення;
- формування когнітивних механізмів контролю інтелектуальної діяльності;
- когнітивних взаємодій в інтерактивних і комунікативних процесах;
- когнітивних технологій сумісної пізнавальної та іншої (прийняття рішень) проектної діяльності» [3, с. 30].

Хотілося б також зазначити на специфіку когнітивних технологій в освіті, яка досить ґрунтовна подана у дослідженні О. Рубанець.

По-перше, це складність визначення вказаних понять, яка «зумовлена відсутністю єдиного розуміння того, на що спрямована ця технологія, якими є загальні принципи, методологічні, світоглядні та ціннісні засади її застосування [3, с. 31].

По-друге, наголошується на певній спорідненості і водночас нетотожності понять когнітивна технологія та освітня когнітивна технологія. Тотожність виявляється в тому, що «всі когнітивні технології спрямовані на забезпечення когнітивних функцій» [3, с. 32]. Відмінність же криється у сутності самої сфери освіти, оскільки вона «містить також комунікативні процеси, полілог, інтерактивні взаємодії, командну роботу, формування групового мислення та ін. Завдяки перенесенню комунікативних процесів інтерактивних взаємодій в інформаційні мережі когнітивні технології в освіті отримують якісно нове предметне й проблемне поле їх реалізації [3, с. 32]. У зв'язку з цим прикладами таких технологій можуть бути:

- ігротехніки, що створюють безпековий простір мисленевого розвитку особистості;
- бізнес-стимуляції, в основі яких закладена концепція «навчання практикою» («learning by doing») – відповідні ділові комп'ютерні ігри, «у яких за допомогою комп'ютерного моделювання імітується динамічне, конкурентне бізнес-середовище» [1, с. 44];
- когнітивний інжиніринг – як особливий підвид когнітивних технологій, оскільки «враховуючи особливості розвитку проектування в освітній діяльності, виявляє різні рівні та різні цілі, особливості мотивації суб'єктів освітнього процесу» [3, с. 32].

Найбільш ефективно їх використання «при описі слабоструктурованих систем, в яких відбуваються процеси, що характеризуються багатоаспектністю, відсутністю достатньої кількісної інформації про їх динаміку, а також нечіткістю, мінливістю характеру процесів в часі» [2, с. 71]. За такого розуміння перспективи появи нових когнітивних технологій практично необмежені. Можемо погодитися з позицією М. Нестерової, що

«можливості застосування віртуальної реальності, використання штучного інтелекту з «гнучкою» логікою, подібність когнітивних процесів синергетичного комп'ютера до людської особистості, інтерактивні методи навчання – всі ці та прогнозовані подальші розробки у галузі когнітивістики роблять цей напрям одним з найважливіших для перспективного розвитку системи вищої освіти». [1, с. 44]

Таким чином, розвиток когнітивних технологій веде до зміни багатьох стереотипів в соціокультурній сфері, а також відкриває шлях до гуманізації когнітивного розвитку людини.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нестерова М. Інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти суспільства знань. *Вища освіта України*. 2015. № 1. С. 40-45. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou\\_2015\\_1\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2015_1_7).
2. Онопрієнко М. В. Феномен когнітивної науки і технології. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 68-72. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau\\_f\\_2011\\_1\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_1_18).
3. Рубанець О. Когнітивні технології у вищій освіті. *Вища освіта України*. 2017. № 4. С. 28-34. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou\\_2017\\_4\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2017_4_5).

**Ілона Палагута**

викладач

(Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини)

#### **РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСАЛТИНГУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МОЛОДОГО ФАХІВЦЯ**

Консультація (від лат. *consultatio* – порада, розгляд) – це надання поради спеціалістом або досвідченою особою з певного питання.

Велика психологічна енциклопедія характеризує консультацію як:

- пораду фахівця, роз'яснення з певного питання;
- вид навчального заняття – спілкування вчителя (викладача) з учнем (студентом) з метою удосконалення нових знань;
- бесіду між фахівцями з актуального для клієнта питання;
- заклад, який надає професійну допомогу будь-якій людині з різних медичних питань, пов'язаних зі здоров'ям [1].

Педагогічний консалтинг визначається як процес консультування, заснований на інтелектуальній діяльності, результатом якої є виявлення, аналіз

і надання рекомендацій щодо вирішення проблем системи освіти з метою їхнього подолання [6].

Педагогічний консалтинг – це роль керівників закладів професійної освіти (інформаторів, консультантів, модераторів, тьюторів, фасилітаторів та дослідників) у підготовці та перегляді методичного забезпечення викладання, підвищення кваліфікації, впровадження кращого педагогічного досвіду, інноваційних проектів та консультування [7]. Також можемо повністю погодитися з науковою позицією щодо консультативного значення педагогічного консалтингу як форми науково-методичного супроводу на сучасному етапі. Це пов'язано з необхідністю підвищення професійної майстерності педагогів та отримання якісних консультаційних послуг відповідно до сучасних інноваційних процесів в освітній та науковій сферах. [5]. Консалтинг також розглядається у контексті професійної діяльності у сфері освіти [2], як важливий компонент ефективного функціонування та розвитку органів управління, що позитивно впливає на якість управління, ефективність діяльності закладу в цілому та індивідуальну продуктивність роботи кожного працівника [3].

Консультанти – це досвідчені педагоги, яких призначає директор школи. Вони допомагають молодим вчителям розпізнавати труднощі, вибрати шляхи їх подолання, вирішувати конкретні ситуації та розвивати свої педагогічні навички. Даючи поради і рекомендації, а головне – подаючи власний приклад, консультант сприяє формуванню таких якостей вчителя-професіонала: працьовитість, відповідальність, любов до обраної професії, розумна вимогливість до своїх учнів, педагогічний такт, ввічливість, терпіння, доброзичливість, чуйність, щирість у відносинах, врівноваженість та вміння встановлювати ділові і дружні відносини з учнями [4].

Педагогічний консалтинг стосується таких важливих питань: адаптація молодого вчителя (соціальна, професійна та емоційна); задоволення потреб молодих вчителів у безперервній освіті; допомога їм у подоланні труднощів, пов'язаних з роботою; впровадження сучасних підходів та інноваційних технологій у навчальний процес; створення індивідуального стилю викладання та формування педагогічної майстерності.

Консалтинг молодих вчителів має два аспекти: формальний і неформальний. Формально консалтинг визначається офіційними документами (наприклад, наказами директора школи), регламентується різними інструкціями та методичними матеріалами і здійснюється в рамках загальної методичної роботи в школі. Тому між консультантом і молодим учителем складається план роботи, проводяться різноманітні заходи: (взаємовідвідування уроків, бесіди з окремих розділів педагогіки, наукового змісту предмета, методики викладання; консультації з певних проблем, пов'язаних з методикою проведення уроків). Консультант звітує про свою



роботу, дає офіційні висновки про професійну діяльність та професійні досягнення молодого вчителя у його викладацькій діяльності.

Неформальний аспект визначається дружніми та довірливими відносинами між консультантом і молодим учителем. Саме вони створюють позитивний емоційний фон, який формує позитивну мотивацію діяльності та прагнень молодого учителя. При цьому вказівки та інструкції, надані консультантом на основі формального аспекту мають консультативний характер, не нав'язуються авторитарно, набуваючи характеру порад та рекомендацій [4].

Таким чином, педагогічний консалтинг передбачає співпрацю, партнерство та взаємодію між досвідченими та молодими вчителями. Вони працюють разом заради єдиної мети – розвивати навички молодих вчителів та підвищувати якість викладання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білошицька Т. Ю. Порівняльний аналіз психологічного та педагогічного консультування. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 14. С.73– 78.
2. Боднар О., Івасів О. Специфіка розвитку експертно-консультативної діяльності в умовах модернізації освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2019. № 34. С. 3–12.
3. Кравченко Г., Почуєва О. Особливості змісту навчальної дисципліни «педагогічний консалтинг» у підготовці студентів за магістерськими програмами. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 3. С. 25–32.
4. Лях Г. Р. Сутність і форми педагогічного наставництва. Проблеми та перспективи розвитку освіти: : зб. наук. праць з наук. пробл. екон.наук. 2016. С. 22-24.
5. Макаренко С. І. Теоретичне обґрунтування основ освітнього консалтингу як актуальної форми науково-методичного супроводу. *Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2019. № 2. С. 15–20.
6. Чепуренко Я. Системний підхід до консалтингової діяльності в освіті. *Системний аналіз в управлінні освітою: міжгалузеві дослідження*: зб. наук. праць. Київ: Ореол-сервіс. 2020. С. 134–139.
7. Щербина Д. В. Акме-орієнтована модель формування комунікативної культури майбутніх консультантів освітньої сфери у процесі магістерської підготовки. *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти*: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. С. 446–482.

**Ірина Сушик**

*кандидат історичних наук,  
доцент кафедри соціогуманітарних технологій  
(Луцький національний технічний університет)*

**Олександр Хвесик**

*здобувач вищої освіти  
(Луцький національний технічний університет)*

## **ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ:**

### **ДУМКИ Д. ГОУЛМАНА**

Емоційний інтелект відносять до найзатребуваніших роботодавцями навичок сучасності. Особливий інтерес до питання емоційного інтелекту з'явився в кінці ХХ ст. після виходу в світ книги Деніеля Гоулман «Емоційний інтелект. Чому він може означати більше, ніж IQ» (Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ). Науковець пропонує концепцію множинного інтелекту, відводить неабияку роль емоційній сфері життя людини, наводить приклади застосування емоційного інтелекту в різних сферах життя – бізнесі, політиці, міжособистісних взаєминах, сімейному житті, професійній діяльності.

«Емоційний інтелект» та «емоційна компетентність», розвинуті американськими вченими Джоном Маєром та Пітером Саловеем в кінці 90-х років ХХ ст. сьогодні активно вивчаються в Україні. Якщо раніше оцінка рівня IQ була ключовим показником того, чи стане людина успішною в житті, сучасні опитування довели, що успіх в житті залежить не стільки від логічного інтелекту (IQ), скільки від здібностей управляти своїми емоціями (EQ) [2].

Думки Д. Гоулмана щодо формування та розвитку емоційного інтелекту особистості важливі для майбутніх працівників соціальної сфери, професійна діяльність яких передбачає постійну роботу з людьми. Такого роду знання допоможуть бачити й аналізувати взаємозв'язок емоцій і успіху, навчатися мистецтву соціальної взаємодії, вибудовувати стосунки і розв'язувати конфліктні ситуації, застосовувати емоційну компетенцію в роботі з різними категоріями клієнтів, враховуючи специфіку їх психотипу, національні та гендерні особливості.

Привабливість підходу Д. Гоулмана в тому, що управління емоціями – це навичка, яку можна напрацьовувати і розвивати. Якщо IQ з віком може знижуватися, більшість елементів у складі EQ лише вигострюються. Відповідно, людина, яка займається розвитком власного емоційного інтелекту, досягає високих результатів [3, с.115].

Новий компетентнісний підхід, за яким працюють більшість європейських університетів, вимагає підготовки особистості працівника, складовою якої є емоційна компетентність. Дослідниця І. Ясточкіна під компетентністю фахівця розуміє цілий комплекс знань, навичок та умінь, самовдосконалення, поглиблене розуміння себе, творчий підхід до проблем, які виникають, а також вміння застосовувати отримані теоретичні знання в практичному житті. Професійна компетентність фахівця соціальної сфери – важлива складова професіоналізму, яка включає знання і ерудицію, проявляється в успішному вирішенні професійних завдань і дає змогу кваліфіковано вирішувати проблеми своєї професійної діяльності. Соціальна та емоційна компетентність орієнтовані на здійснення процесу пізнання з метою самоактуалізації особистості [4, с. 192].

Розвинений емоційний інтелект впливає на успіх людини в суспільстві, роботі та родині. Автор відводить емоційному інтелекту значне місце у визначенні успішності людини. Згідно з концепцією вченого, емоційний інтелект – це здатність людини розуміти/тлумачити власні емоції і емоції оточуючих для того, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей.

Д. Гоулман виділив чотири сфери компетентностей, до яких входять: самосвідомість, яка охоплює характеристики адекватної самооцінки, емоційної самосвідомості та впевненості у собі; самоконтроль, що включає контроль над емоціями, відкритість, адаптивність, жагу до перемоги, ініціативність та оптимізм; соціальну чутливість та форми її прояву (співпереживання, ділову обізнаність, запобігливість); керування взаєминами з оточуючими людьми, що виявляється у прагненні надати їм допомогу у самовдосконаленні, сприяти змінам, ефективно вирішувати конфліктні ситуації, стимулювати командну роботу і співпрацю, надихати та здійснювати вплив на оточення [1].

Вчений, спираючись на дослідження психологів Гарвардського та Каліфорнійського університетів, приходять до висновку про те, що «чистий тип людини з високим IQ (тобто без урахування емоційного інтелекту) – це така собі карикатура інтелектуала, який чудово орієнтується в царині наукової думки, але абсолютно не пристосований до звичайного життя» [1, с. 95, 97]. Саме емоційний інтелект наділяє нас тими якостями, які роблять нас справжніми людьми.

Програми «соціального й емоційного навчання» (SEL) поступово впроваджують у навчальні програми по всьому світу. Ініціативу SEL з кінця 90-х років XX ст. підхопили по всьому світу. Навчальні заклади в Сінгапурі, окремі школи в Малайзії, Гонконзі, Японії та Кореї. В Європі лідером щодо впровадження SEL є Велика Британія, понад десяток інших країн працюють за системою емоційного інтелекту (EI). У 1995 р. Д. Гоулман, на основі

проведених досліджень, оприлюднив результати того, що SEL є потужним інструментом покращення навчальної успішності і запобігання насильству. Починаючи з 2002 р. ЮНЕСКО оголосила про всесвітню ініціативу популяризації SEL [1, с. 10-11].

Підсумовуючи наголосимо, що навичка управління емоціями формується і вдосконалюється упродовж життя. Фахівець, який займається розвитком власного емоційного інтелекту, досягне значно більших професійних та особистісних успіхів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект пер. з англ. С.-Л.Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512 с.
2. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. Emotional intelligence meet traditional standard for an intelligence. *Intelligence*. 1999. P. 267 – 298.
3. Сушик І. В., Сушик О. Г. Емоційна грамотність та емоційна компетентність особистості фахівця соціальної сфери. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13 – 14 березня 2020 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 115-118.
4. Ясточкіна І. А. Професійна, соціальна та емоційна компетентності фахівця соціальної сфери: сутність та порівняльний аналіз. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2016. Вип. 22. С. 192–198.

# ЗМІСТ

## Філософсько-політологічні та історичні студії

### **Костючков Сергій**

Політичний брендинг територій засобами масової інформації під час російсько-української війни (на прикладі Херсонщини)..... 3

### **Христокін Геннадій**

Прояви і причини конфліктності навколо УПЦ в символічному полі українського суспільства..... 6

### **Агарков Олег**

Філософсько-історичні дослідження в контексті аналізу впливу масових комунікацій на суспільство та культуру..... 11

### **Зінченко Віктор**

Концептуальне підґрунтя досліджень глобальних інституційних трансформацій для стійкого розвитку суспільства..... 14

### **Левкуліч Василь**

Науково-освітня політика крізь призму визначення маркерів її якості..... 17

### **Білокопитова Ніна, Ель Гуессаб Карім**

Трансформації цінностей у добу цифровізації відносин..... 2

### **Вітюк Ірина, Рудик Ангеліна**

Есхатологічні наративи російсько-української війни: годинник судного дня..... 23

### **Астапова-Вязьміна Олена**

Епістемологічні параметри Вікіпедії: pro et contra..... 26

### **Галіченко Максим**

Реформа церковного календаря в сучасній Україні..... 29

### **Гордійчук Ольга, Гриценко Юлія**

Роль громадянського суспільства у захисті національної безпеки України..... 32

### **Кондратюк Юлія**

Діяльність Товариства допомоги бідним родинам поляків, які брали участь у першій світовій війні і бідуючому польському населенню, котре постраждало від військових подій..... 36

### **Кругляк Марина**

Київська Русь у творчій спадщині академіка Бориса Кругляка..... 39

### **Остапець Ірина**

Ідея свободи як основа політичного дискурсу в новоєвропейській філософії..... 42

### **Ніколенко Юрій**

Вплив виборчої системи на характер політичного режиму держави..... 46

### **Подзем Олена, Єні Ірина**

Соціальні проблеми сучасного суспільства: ідентифікація та пошук шляхів регулювання..... 49

<b>Білокопитов Володимир</b>	
Свобода як цінність у східному цивілізаційному контексті.....	52
<b>Кімаковська Вікторія</b>	
Соціально-правові проблеми сучасного суспільства в умовах воєнного стану.....	54
<b>Костюк Антон</b>	
Адаптація політичних партій до постматеріалістичних умов суспільства.....	58
<b>Лах Мар'яна</b>	
Збереження польської історико-культурної спадщини: напрям діяльності Александра Пшездзецкого.....	61
<b>Надільнюк Валерія</b>	
Обряд «колядування» у календарно-обрядовому житті язичника XI–XIII ст. у Київській Русі.....	64
<b>Срібняк Мілана</b>	
Часопис «Шлях» як медіаплатформа для інформування полонених українців у Німеччині про діяльність військово-санітарної місії УНР (1919 р.).....	67
<b>Омельченко Станіслав</b>	
Безпекова спроможність сучасного українського суспільства: виклики та перспективи розвитку.....	71

## Педагогічні студії

<b>Отич Олена</b>	
Особливості та основні форми взаємодії закладів вищої освіти з ринком праці.....	74
<b>Білецька Ірина</b>	
Двомовне навчання як ефективна форма навчання іноземних мов.....	78
<b>Vovk Olena</b>	
Clil lesson framework for master students: methodological dimension.....	80
<b>Пінчук Ірина</b>	
Англomовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців як передумова розвитку інтернаціоналізації вищої освіти.....	83
<b>Chernysh Oksana</b>	
Aims and Objectives in Lesson Planning.....	86
<b>Наталія Грона</b>	
Методика навчання української мови в контексті сучасної педагогічної парадигми.....	88
<b>Бульвінська Оксана</b>	
Посилення взаємодії «університет – регіон» під час повоєнного відновлення України.....	91
<b>Verhun Tetiana, Bwire Adelheid Marie</b>	
Education of migrants in the scandinavian countries.....	93
<b>Chernysh Oksana, Kanchura Yevheniia</b>	
Quizlet as a digital vocabulary learning tool.....	97

<b>Брюханова Галина, Алданькова Галина</b>	
Інформаційно-комунікаційні технології у викладанні мистецьких дисциплін.....	99
<b>Гайдай Ірина, Кошелева Марина</b>	
Цифровізація як принцип викладання іноземної мови здобувачам освіти немовних спеціальностей.....	101
<b>Naraschtschuk Lilija, Polistschuk Nadija</b>	
Analyse der Lehrbücher für den Einstiegsunterricht in Deutsch unter Berücksichtigung der Grammatik.....	105
<b>Вотінцева Марина</b>	
Відпрацювання фонетики на заняттях з іноземної мови.....	107
<b>Сліпенко Вікторія</b>	
Сутність поняття «педагогічний дизайн»: від історії до сучасності.....	110
<b>Тараненко Галина</b>	
Педагогічний дизайн як важлива умова професійного зростання сучасного педагога.....	112
<b>Haidai Iryna, Stanchev Svilen, Belcheva Vesela</b>	
Formation of students' language competence using critical thinking technologies.....	115
<b>Філіппова Ніна</b>	
Моделі оцінності для розуміння концептуалізації дійсності (із практики викладання теоретичних дисциплін прикладним лінгвістам).....	118
<b>Карпенко Юлія</b>	
Нові підходи, методики при вивченні хімічних дисциплін.....	121
<b>Стойка Олеся</b>	
Деякі особливості дуальної форми підвищення цифрової компетентності вчителя у Республіці Польща.....	123
<b>Лаужіна Інна, Головатюк Анастасія</b>	
Класифікація комерційних листів сучасної французької мови.....	125
<b>Мочалова Наталія</b>	
Особливості онлайн-навчання фонетики англійської мови.....	127
<b>Лихошвед Наталія, Свисюк Олена</b>	
Особливості сучасного перекладознавства.....	130
<b>Макаревич Олег</b>	
Соціальний голод як фактор зниження академічної успішності....	135
<b>Комар Ольга</b>	
Традиційні та сучасні методи викладання англійської мови в умовах дистанційного навчання.....	137
<b>Мазур Аліна</b>	
Особливості відображення концепту «природа» в текстах підручників для початкової школи.....	140
<b>Поліщук Арсен</b>	
Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті і принцип наочності: можливості та межі його застосування при класифікації.....	142

## Філологічні студії

<b>Панченко Олена</b>	Реалізація англіцизмів, утворених від власних назв в українській мові.....	145
<b>Яловенко Ольга</b>	Культурний код як засіб невербальної комунікації.....	147
<b>Plakhotniuk Natalia, Chernysh Oksana</b>	Quizlet as a digital tool in ESL.....	152
<b>Suima Irina</b>	Strategies of computer terms translation.....	155
<b>Вітюк Ірина, Кухарьонук Світлана</b>	Неологізми російсько-української війни.....	158
<b>Кузнєцова Ганна</b>	Algorithm of concepts' study in modern british political texts (modern approach).....	162
<b>Грицай Вікторія, Чухно Тетяна</b>	Професійний юридичний переклад як шлях до порівняльного правознавства.....	166
<b>Гапонова Людмила</b>	Професіоналізми в українській криміналістичній термінології.....	168
<b>Галацька Валентина, Філіпенко Вікторія</b>	Олесь Гончар у театрі та кіно: інтермедіальне трактування творчості.....	170
<b>Музичук Валентина</b>	Образ дому в ранній драматургії Гната Хоткевича.....	171
<b>Прокоф'єв Геннадій</b>	Іронічний декларатив як тип мовленнєвого акту.....	174
<b>Парнус Катерина, Хорош Ольга</b>	Синтаксичні граматичні трансформації.....	176
<b>Головатюк Анастасія</b>	Мовні засоби французького комерційного листа.....	180
<b>Кожевнікова Ольга</b>	Особливості просодичного оформлення мовлення жінок з високим професійним статусом.....	183
<b>Horobets Svitlana</b>	Overview of concepts «play activities», «games», and «gamification».....	185

## Медіастудії та дизайн-студії

<b>Добродум Ольга, Мартинюк Едуард, Никитченко Олена</b>	Інформаційне сприйняття сучасної війни (релігійний аспект).....	187
<b>Слюсар Вадим</b>	Діалогічність комунікації в епоху постправди.....	190
<b>Балалаєва Олена</b>	Вплив wearable-технологій на створення нового медіаконтенту.....	193
<b>Денисевич Олена</b>	Що формує медіакартину світу українців?.....	195



<b>Поліщук Олена, Лоскучерявий Віталій</b>	
Фольклорно-міфологічний сюжет як основа розробки дизайну карт.....	197
<b>Вітюк Ірина, Левківська Кристина</b>	
Меми російсько-української війни як культурно-лінгвістичне явище.....	199
<b>Загороднюк Василь</b>	
Зарубіжний гумор у жанрово-тематичному вимірі українського журналу «Перець. Весела республіка» 2019 року.....	204
<b>Мироненко Микола</b>	
Роздуми над збірником наукових статей «Стежками української культурології» Катерини Матвєєвої та Лариси Перцевої.....	207
<b>Петрів Оксана</b>	
Інформаційні наративи як інструмент маніпуляції свідомістю людини.....	208
<b>Сеньовська Надія, Нестайко Ірина</b>	
Російсько-українська війна: сучасний міф та героїчний епос.....	211
<b>Поліщук Олена, Котвицька Катерина</b>	
Київська школа дизайну та її внесок у розвиток сучасного українського дизайну: специфіка і перспективи розвитку.....	213
<b>Зайко Леся</b>	
Естетика медіадизайну книг для дітей першої групи.....	215
<b>Євченко Олександр, Кірієнко Максим</b>	
Специфіка побудови усного комунікативного впливу.....	217
<b>Поліщук Олена, Погосьян Дарина</b>	
Специфіка дизайну настінного перекидного календаря в етностилі: соціокультурний та естетичний виміри.....	220
<b>Костюк Антон</b>	
Адаптація політичних партій до постматеріалістичних умов суспільства.....	223
<b>Голянич Андрій</b>	
Особливості правового регулювання в новій медіареальності.....	225
<b>Лазарев Андрій</b>	
Розвиток медіакомпетентності здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі ЗВО.....	228
<b>Габрійчук Анастасія</b>	
Ключові елементи ефективного дизайну упакування товарів.....	230
<b>Пархомчук Дарина</b>	
Феномен постправди у контексті російсько-української війни.....	232
<b>Воробкало Яна</b>	
Віртуальне освітнє середовище в системі іншомовної підготовки студентів.....	236

## **Психологічні та соціальні студії**

<b>Лихолат Олена</b>	
Заохочення адаптивних стратегій подолання як важливий етап розвитку стійкості осіб, вимушено переміщених за кордон внаслідок воєнних дій.....	239
<b>Лобас Віталій, Тригубчак Дмитро</b>	
Формування у студентів здатності вивчати захворюваність населення у практичній діяльності.....	242

<b>Мельничук Дмитро</b>	
Соціально-гуманітарні та економічні імперативи модернізації українського суспільства: людський капітал, соціальна відповідальність, соціальна справедливість.....	245
<b>Сушик Ірина, Петрик Ігор</b>	
Робота з мігрантами в системі соціального забезпечення: зарубіжний досвід.....	249
<b>Яців Іванна</b>	
Інтегрований психічний розвиток дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами засобами музичного впливу.....	252
<b>Вітюк Ірина, Власюк Катерина</b>	
Кризові стани в умовах війни: страх смерті.....	254
<b>Бойко Ольга, Оксютювич Марина</b>	
Аналіз професійної мотивації військовослужбовців.....	258
<b>Карпюк Юлія</b>	
Теоретичні засади надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях.....	264
<b>Потапюк Лілія, Коляда Вікторія</b>	
Особистісні ресурси особистості як необхідна умова збереження психічного здоров'я в умовах війни.....	267
<b>Сабадуха Олексій</b>	
Методологічні засади психосоматичної терапії.....	271
<b>Левченко Катерина, Харитоновна Наталія</b>	
Стан психічного здоров'я студентської молоді під час війни: наслідки психотравмуючих ситуацій через рік від початку повномасштабного вторгнення.....	273
<b>Панченко Наталія, Данілевська Надія</b>	
Літературна терапія як засіб покращення психічного стану людей у кризових ситуаціях.....	278
<b>Сочинський Андрій</b>	
Зміна особистісних цінностей в умовах кризи.....	281
<b>Остапчук Тетяна</b>	
Проблема післяпологової депресії в сучасній психологічній науці..	283
<b>Хронюк Лариса</b>	
Особливості стресостійкості представників духовенства.....	285
<b>Храпчук Сергій</b>	
Деструктивний вплив екстремальних ситуацій на психічне здоров'я особистості.....	288
<b>Взаємодія вищої освіти та ринку праці. Освіта впродовж життя</b>	
<b>Слюсаренко Олена</b>	
Вимірювання якості освітньої діяльності університетів крізь призму освіти впродовж життя.....	292
<b>Ярошенко Ольга</b>	
Трансформації освітнього процесу внаслідок застосування дуальної форми здобуття вищої освіти.....	294

<b>Пінчук Ірина</b>	
Англомовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців як передумова розвитку інтернаціоналізації вищої освіти.....	297
<b>Червона Леся</b>	
Відносини між вищою освітою та ринком праці: сучасні аспекти..	300
<b>Крохмаль Наталія</b>	
«Екстремальна» освіта початку ХХІ ст.....	302
<b>Ворона Вікторія</b>	
Нормативно-правове регулювання освітньої діяльності в умовах війни.....	304
<b>Алексєєва Оксана</b>	
Феномен «навчання впродовж життя» в умовах сучасних катаклізмів в Україні.....	307
<b>Чорнойван Ганна</b>	
Законодавчі аспекти працевлаштування випускників закладів вищої освіти.....	312
<b>Дербак Анжеліка</b>	
Проблеми формування моральної свідомості в системі освіти України.....	313
<b>Стойка Олеся, Попович Ірина</b>	
Деякі особливості організаційних форм підвищення цифрової компетентності вчителя у республіці Польща.....	316
<b>Шкіль Людмила</b>	
Освіта впродовж життя як виклик часу в нових українських реаліях.....	319
<b>Гладка Галина</b>	
Освіта та ринок праці: виклики і можливості.....	321
<b>Суворова Людмила, Кравченко Анастасія</b>	
Навчання в умовах війни як проживання травматичного досвіду людьми з РАС.....	323
<b>Ткачук Леоніла</b>	
Освітній процес в умовах військового стану: виклики та нові можливості.....	326
<b>Ходанич Юрій</b>	
Місія університету і місія викладання.....	330
<b>Мирошниченко Сергій</b>	
Когнітивні технології в освіті: тенденції та перспективи.....	333
<b>Палагута Ілона</b>	
Роль педагогічного консалтингу у професійному становленні молодого фахівця.....	335
<b>Сушик Ірина, Хвесик Олександр</b>	
Формування та розвиток емоційного інтелекту: думки Д. Гоулмана.....	338

**Наукове видання**

**Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи**

Збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції

(м. Житомир, 27-28 квітня 2023 р.)

Матеріали подано в авторській редакції, за зміст матеріалів, підбір джерел та коректність цитування несуть відповідальність автори.

**Видавець**

Державний університет «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ЖТ № 08 від 26.03.2004 р.